

Economisch Tijdschrift

December 2010

© Nationale Bank van België

Alle rechten voorbehouden.
De gehele of gedeeltelijke vermenigvuldiging van deze publicatie
voor educatieve en niet-commerciële doeleinden is toegestaan met
bronvermelding.

ISSN 1371-1229

Inhoud

ECONOMISCHE PROJECTIES VOOR BELGIË – NAJAAR 2010	7
INFLATIEVERSCHIL TUSSEN BELGIË EN DE DRIE VOORNAAMSTE BUURLANDEN EN MOGELIJKE GEVOLGEN DAARVAN VOOR HET CONCURRENTIEVERMOGEN	23
GEVOLGEN VAN DE LIBERALISERING VOOR HET VASTSTELLEN VAN DE DETAILHANDELSPRIJZEN VOOR GAS IN BELGIË	43
TENDENSEN INZAKE BELASTINGEN OP DE ACTIVA VAN DE PARTICULIEREN	79
HET BELGISCHE DEPOSITOGARANTIESTELSEL VANUIT EEN EUROPEES PERSPECTIEF	97
RESULTATEN EN FINANCIËLE SITUATIE VAN DE ONDERNEMINGEN IN 2009	115
DE SOCIALE BALANS 2009	143
SUMMARIES OF ARTICLES	181
ABSTRACTS OF THE WORKING PAPERS SERIES	185
CONVENTIONELE TEKENS	191
LIJST VAN AFKORTINGEN	193

Economische projecties voor België – Najaar 2010

Inleiding

Het economisch herstel dat iets meer dan een jaar geleden op gang kwam, bevindt zich in dit najaar van 2010 op een kruispunt. Op mondiaal niveau is de bedrijvigheid tijdens het eerste deel van het jaar weliswaar blijven verstevigen als gevolg van het accommoderend economisch beleid en het bedaren van de financiële spanningen. Vooral de opkomende economieën van Azië en Latijns-Amerika bleken dynamisch en droegen in aanzienlijke mate bij tot een sterke herneming van de internationale handel. Waar het evenwel, na de initiële opleving, thans echt op aankomt, is dat het herstel zijn elan op endogene wijze en zonder nieuwe begrotingsimpulsen weet te handhaven.

Sommige economieën hebben de onevenwichtigheden die gepaard gingen met, en bijdroegen tot de financiële crisis en de economische recessie van 2008-2009 immers nog niet gecorrigeerd. Het proces van schuldvermindering, bijvoorbeeld, waar tal van subjecten over de hele wereld gelijktijdig toe werden verplicht, is nog niet afgerond. Dat geldt onder meer voor de private sector van de landen waar een vastgoedzeepbel is uiteengespat, zoals de Verenigde Staten en enkele Europese landen. Ook de financiële sector moet verder worden gereorganiseerd omdat de situatie van bepaalde bankinstellingen kwetsbaar blijft. Bovendien hebben de overheidsmaatregelen om de financiële crisis en de vertraging van de economische bedrijvigheid een halt toe te roepen, geleid tot een sterke verslechtering van de overheidsfinanciën, wat aanzienlijke consolidatiemaatregelen noodzakelijk maakt. Tot slot heeft de economische crisis in sommige eurolanden specifieke problemen inzake concurrentievermogen aan het licht gebracht, wat ervoor zorgt dat de resultaten binnen het eurogebied sterk uiteenlopen.

Tegen die achtergrond, en bij een nog steeds accommoderend monetair beleid, wordt algemeen verwacht dat de bedrijvigheid zich in de geavanceerde economieën positief zal blijven ontwikkelen, zij het trager dan aan het begin van het jaar. In het kader van de halfjaarlijkse projecties van het Eurosysteem, waarvan de resultaten voor het eurogebied gepubliceerd worden in het ECB Maandbericht van december 2010, is de verwachte bbp-groei voor dit jaar aldus opwaarts herzien ten opzichte van het voorjaar, dit als gevolg van gunstige waarnemingen tijdens de eerste twee kwartalen. Voor 2011 wordt evenwel een lichte vertraging verwacht.

Ook in België hebben de bedrijvigheid en vooral de werkgelegenheid het tijdens de afgelopen periode beter gedaan dan wat in eerdere projecties werd voorspeld, met inbegrip van de projecties van juni 2010. Doordat de Belgische economie niet wordt getroffen door aanzienlijke structurele onevenwichtigheden, heeft ze profijt kunnen trekken van de opleving van de wereldvraag. Het wegebben van de onzekerheid omtrent de werkgelegenheidsvooruitzichten en de financiële situatie heeft de consumptie ondersteund doordat de huishoudens minder aan voorzorgssparen zijn gaan doen. Het bbp zou opnieuw sneller groeien dan dat van het eurogebied, hoewel de vooruitzichten voor 2011 sterk afhankelijk blijven van de internationale omgeving.

De resultaten die in dit artikel summier worden toegelicht, zijn gebaseerd op de gegevens die op 19 november 2010 beschikbaar waren. Ze werden opgesteld op grond van gemeenschappelijke hypothesen voor het Eurosysteem, waarvan de voornaamste beschreven staan in het Kader dat is opgenomen in het eerste hoofdstuk. Zoals in die projecties gebruikelijk is, wordt, wat de overheidsfinanciën betreft, enkel rekening gehouden met de formeel

door de overheid goedgekeurde en voldoende nauwkeurig omschreven maatregelen.

1. Internationale omgeving en hypothesen

Onder impuls van een nog steeds accommoderend budgetair en monetair beleid, zette het medio 2009 begonnen herstel van de bedrijvigheid en van de internationale handel tijdens de eerste helft van 2010 door. De opleving bleek evenwel niet overall even intensief te zijn. Vooral de opkomende landen van Azië en Latijns-Amerika, die zonder buitensporige schuldenlast uit de crisis zijn gekomen, hebben bij deze consolidatie een belangrijke rol gespeeld. Vanaf begin 2010 steeg de internationale goederenhandel van deze landen uit boven zijn peil van 2008, vóór de grote recessie. Ook de geavanceerde economieën sloegen, hoewel in een trager tempo, de weg van het herstel in. Na een aanvankelijk zeer krachtige opleving als gevolg van, onder meer, het opnieuw aanvullen van de voorraden, die tot zeer lage niveaus waren afgebouwd, en als gevolg van maatregelen ter ondersteuning van de vraag tijdens de crisis, zijn onlangs evenwel tekenen van vertraging vastgesteld.

Deze ontwikkelingen hebben zich tevens geuit in de indicatoren die wereldwijd het ondernemingsklimaat meten. Nadat die indicatoren scherp waren teruggelopen, zijn ze in 2009 en begin 2010 duidelijk gestegen, tegen de achtergrond van de afnemende financiële spanningen en de verbetering van de vraagvooruitzichten voor de ondernemingen. Zo bereikten ze opnieuw waarden in de buurt van hun langetermijngemiddelde. Het peil waarop ze zich bevinden, doet vermoeden dat de groei van de bedrijvigheid op korte termijn wellicht positief zal blijven, ondanks enige vertraging.

Terzelfder tijd heeft de krachtiger vraag van vooral de opkomende economieën een prijsstijging voor grondstoffen in de hand gewerkt. Uitgedrukt in VS-dollar is de prijs voor een vat Brent tussen eind 2008 en begin 2010 verdubbeld. Sedertdien heeft hij zich op ongeveer \$ 80 gestabiliseerd. De prijzen van landbouwgrondstoffen op de internationale markten zijn ten opzichte van hun zeer laag peil op het ogenblik dat de crisis haar hoogtepunt bereikte, met 40 % gestegen; voor de prijzen van metalen was dat 120 %.

In het eurogebied werd de prijsstijging voor grondstoffen tijdens de eerste helft van 2010 nog verscherpt door de depreciatie van de euro ten opzichte van de VS-dollar. Op dat ogenblik was het herstel in Europa immers minder krachtig dan in de Verenigde Staten en

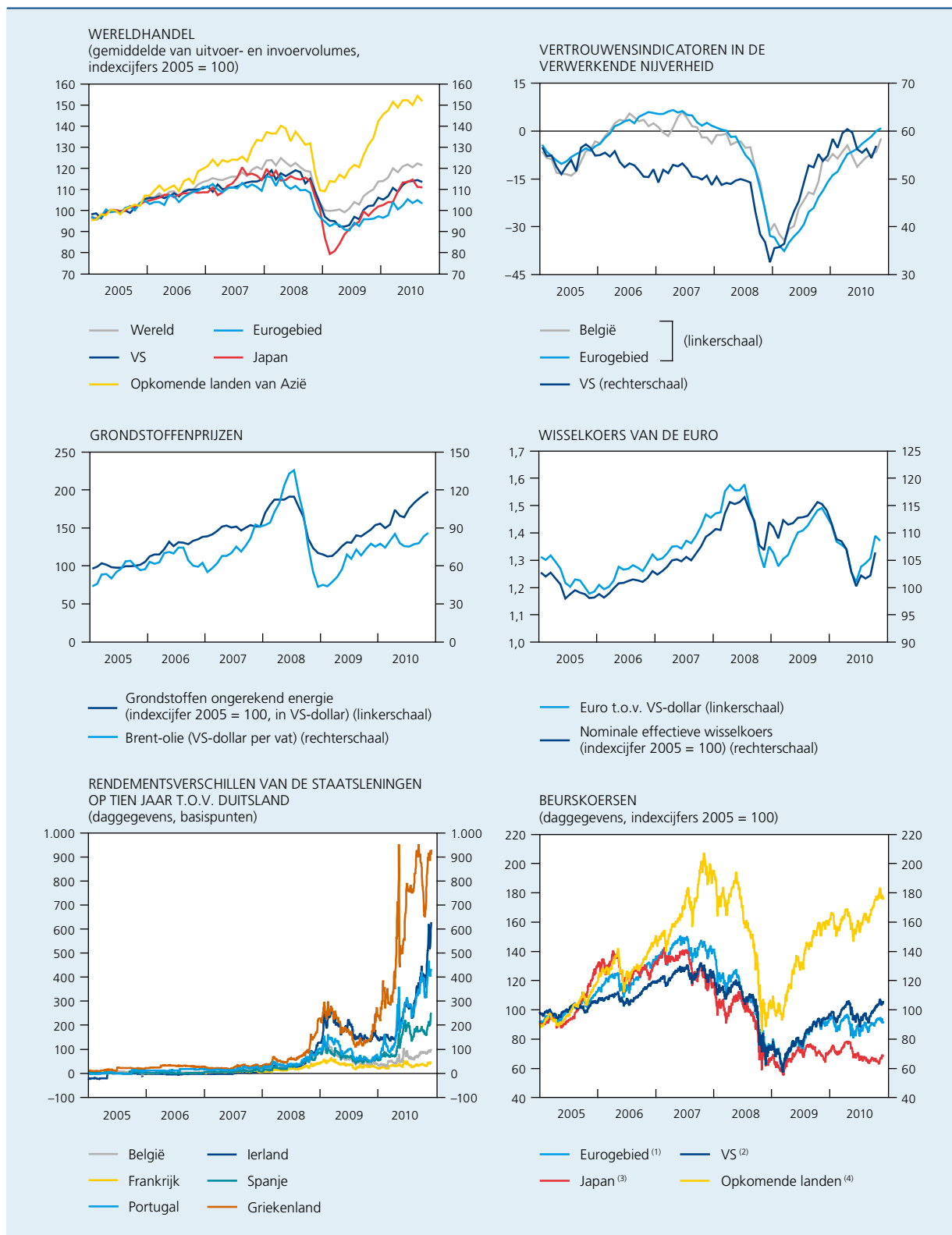
de zware problemen waarmee sommige landen werden geconfronteerd op de markten voor overheidsobligaties, versterkten de ongerustheid hieromtrent. In het tweede kwartaal boekten een aantal landen uit het eurogebied echter betere resultaten, in het kielzog van Duitsland. Tegelijkertijd werd gefocust op de moeilijkheden die de Amerikaanse economie ondervond om het herstel te continueren zonder nieuwe begrotingsimpulsen, aangezien de maatregelen die tijdens de twee voorgaande jaren waren genomen, de overheidsfinanciën sterk hadden aangetast. Het herstel heeft in de Verenigde Staten immers nog niet echt vaste voet gekregen vanwege het uitblijven van een verbetering op de arbeids- en op de vastgoedmarkt. Als reactie op deze situatie heeft de Federal Reserve trouwens tot aanzienlijke nieuwe liquiditeitsinjecties besloten. In die context is de dollar in waarde gedaald ten opzichte van de meeste andere valuta's.

De snellere groei die in het tweede kwartaal van 2010 in het eurogebied werd opgetekend, was voor een deel toe te schrijven aan de opleving van de bedrijvigheid in de bouwnijverheid, die door de slechte weersomstandigheden tijdens de winter was afgeremd. Behalve door dit tijdelijk effect werd de groei vooral gestimuleerd door de uitvoerresultaten van Duitsland en, in toenemende mate, door de resultaten van dat land op het vlak van de binnenlandse vraag. Het Duitse bbp steeg in het tweede kwartaal met 2,3 %, waardoor de bedrijvigheid in de naburige landen werd gestimuleerd. In sommige landen in de periferie van het eurogebied kwamen daarentegen structurele onevenwichtigheden aan het licht, die nog werden verergerd door de financiële crisis en de economische recessie. Naargelang van het land gaat het daarbij om het algemene concurrentievermogen van de economie, een buitensporige schuldenlast van de private sector – als gevolg van onder meer het uiteenspatten van een vastgoedzeepbel – of, meer specifiek, een onder zware schulden gebukt gaande banksector. Door die situatie wordt de houdbaarheid van de budgettaire en financiële positie van de overheidssector in het gedrang gebracht, wat blijkt uit een spectaculaire verbreding van de *spreads* op de overheidsobligaties van die landen. Als reactie op de Griekse crisis in april en mei 2010 hebben de Europese Unie, de ECB en het IMF mechanismen voor dringende bijstand ingesteld. De onvermijdelijke aanpassingen om deze situaties fundamenteel te corrigeren, drukken evenwel de vraag en de bedrijvigheid in die economieën en zullen dat op middellange termijn blijven doen, waardoor de resultaten tussen de partners van het eurogebied nog sterker zullen uiteenlopen.

Het opflakkeren van de financiële spanningen in Europa en, meer algemeen, de moeilijke overgang van een door tijdelijke impulsen geschraagde conjunctuuropleving naar

GRAFIEK 1 ONTWIKKELINGEN OP DE FINANCIËLE MARKTEN, ONDERNEMERSVERTROUWEN EN INTERNATIONALE HANDEL

(maandgemiddelden, tenzij anders vermeld)

Bronnen: BIB, CPB, HWWI, Thomson Reuters Datastream.

(1) Dow Jones Euro Stoxx Broad index.

(2) Wilshire 5000 index.

(3) Topi index.

(4) MSCI Emerging Markets index.

TABEL 1 PROJECTIES VOOR DE VOORNAAMSTE ECONOMISCHE ZONES

(veranderingspercentages t.o.v. het voorgaande jaar, tenzij anders vermeld)

	2009	2010	2011
	Realisaties	Projecties	
Bbp naar volume			
Wereld	-0,7	4,5	3,9
waarvan:			
Verenigde Staten	-2,7	2,7	2,1
Japan	-5,2	3,5	1,3
Europese Unie	-4,2	1,8	1,7
China	8,7	10,5	9,2
India	7,4	8,5	8,3
Rusland	-7,9	3,5	3,8
Brazilië	-0,2	7,4	4,8
<i>p.m. Mondiale invoer</i>	-13,1	12,1	7,1
Inflatie⁽¹⁾			
Verenigde Staten	-0,4	1,6	1,1
Japan	-1,4	-0,9	-0,7
Europese Unie	1,0	2,0	2,1
Werkloosheidsgraad⁽²⁾			
Verenigde Staten	9,3	9,6	9,4
Japan	5,1	5,1	4,9
Europese Unie	8,9	9,6	9,5

Bron: EC (herfstprognoses, november 2010).

(1) Indexcijfer van de consumptieprijsen.

(2) In procenten van de beroepsbevolking.

een zichzelf in de hand werkend herstel, onder meer in de Verenigde Staten, hebben in de geavanceerde economieën de stijging van de beurskoersen afgeremd. Tussen maart 2009 en april 2010 maakten deze koersen in het eurogebied evenwel bijna 40 % van de tijdens de financiële crisis opgelopen verliezen goed; in de Verenigde Staten was dat bijna twee derde.

Tegen die achtergrond is de algemene verwachting van de voorspellers dat de groei van de bedrijvigheid in de geavanceerde economieën gedurende de komende kwartalen positief zal blijven, maar dat hij zal vertragen ten opzichte van de groeicijfers die werden opgetekend tijdens de beginfase van het herstel. De opkomende economieën van Azië, van hun kant, zouden hun krachtig elan handhaven. Volgens de recente vooruitzichten van de EC, zou het mondiale bbp toenemen met in totaal 4,5 % in 2010 en 3,9 % in 2011, na een daling met 0,7 % in 2009. In de Verenigde Staten zou het expansietempo beperkt blijven tot respectievelijk 2,7 % in 2010 en 2,1 % in 2011 en in de Europese Unie tot 1,8 % en 1,7 %; China en India zouden daarentegen een groei met respectievelijk ongeveer 10 % en 8,5 % laten optekenen.

De bedrijvigheid in het eurogebied zou nog steeds worden aangespoord door de buitenlandse vraag – vooral die van de opkomende economieën – en door het effect van het accommoderend monetair beleid. De begrotingsstimuli zouden evenwel verdwijnen en vervangen worden door consolidatie-inspanningen. Zo zou de bbp-groei, die in het tweede kwartaal van 2010 1 % bedroeg, eind dit jaar en begin 2011 vertragen, maar toch positief blijven. Volgens de nieuwe projecties van het Eurosysteem zou de groei van het bbp in 2010 tussen 1,6 en 1,8 % liggen en

TABEL 2 PROJECTIES VAN HET EUROSISTEEM

(veranderingspercentages t.o.v. het voorgaande jaar)

	Eurogebied			<i>p.m. België</i>		
	2009	2010	2011	2009	2010	2011
Inflatie (HICP)	0,3	1,5 / 1,7	1,3 / 2,3	0,0	2,3	2,1
Bbp naar volume	-4,1	1,6 / 1,8	0,7 / 2,1	-2,7	2,1	1,8
waarvan:						
Particuliere consumptie	-1,1	0,6 / 0,8	0,4 / 1,4	-0,2	1,4	1,4
Overheidsconsumptie	2,4	0,5 / 1,3	-0,8 / 0,6	0,4	1,6	1,4
Investerings	-11,3	-1,4 / -0,6	-0,5 / 3,1	-4,9	-2,0	2,1
Uitvoer	-13,1	9,9 / 11,7	3,7 / 8,7	-11,4	10,3	4,8
Invoer	-11,8	8,2 / 9,8	2,6 / 7,6	-10,9	9,0	4,2

Bronnen: ECB, NBB.

in 2011 tussen 0,7 en 2,1 %, nadat hij in 2009 met 4,1 % was vertraagd. Zoals na financiële crisissen meestal het geval is, zou het herstel weinig krachtig zijn in vergelijking met de ernst van de recessie. Naarmate de bedrijvigheid verder opleeft, zou ze echter meer moeten gaan steunen op de binnenlandse vraag.

De inflatie zou in 2010 en 2011 schommelen binnen een marge van respectievelijk 1,5 tot 1,7 % en 1,3 tot 2,3 %.

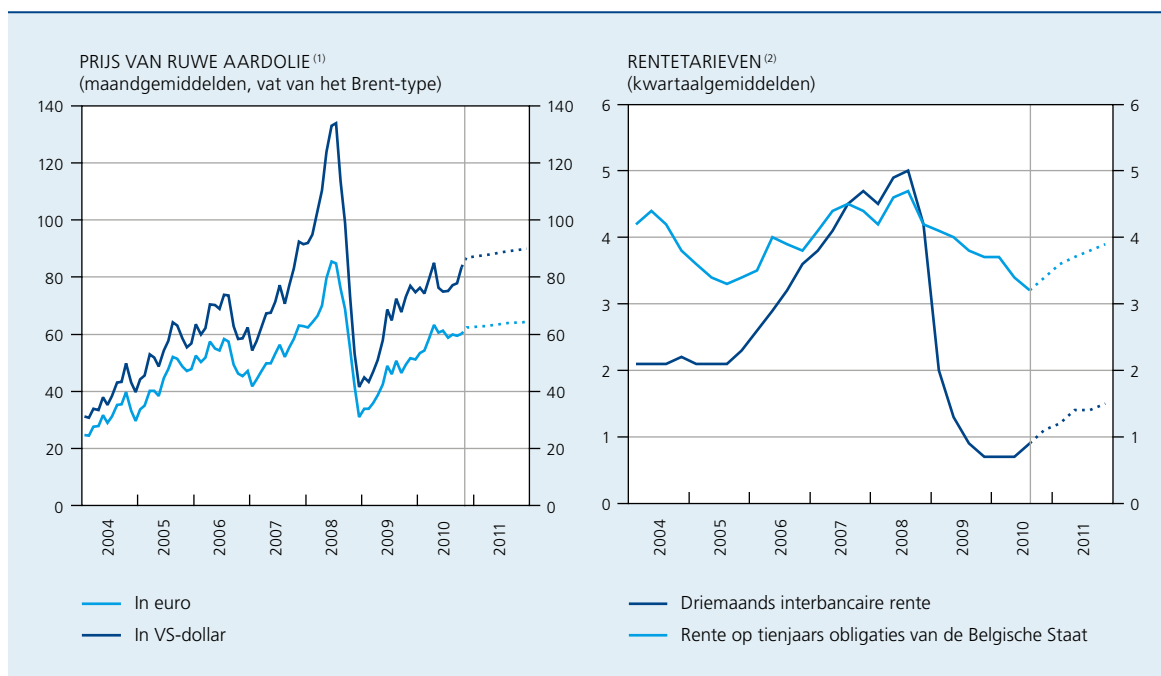
Het inflatiepeil is in de loop van 2010 fors gestegen, van een jaargemiddelde van 0,3 % in het voorgaande jaar tot 1,9 % in oktober, dit onder invloed van de prijzen van de energiedragers. In 2011 zou dit effect afzwakken, terwijl de druk van binnenlandse oorsprong geleidelijk zou verzwaken, samen met de verbetering van de conjunctuursituatie. Die druk zou echter al met al gematigd blijven, aangezien het productievermogen nog niet ten volle wordt bezet.

Kader – Hypothesen voor de projecties

De economische projecties van het Eurosysteem voor het eurogebied, en die welke de Bank dienovereenkomstig voor België maakt, zijn samengesteld op basis van de volgende technische hypothesen :

- de in aanmerking genomen rentetarieven berusten op de marktverwachtingen. Als jaargemiddelde zou de rente op driemaands interbancaire deposito's nog teruglopen van 1,2 % in 2009 tot 0,8 % in 2010, en vervolgens opnieuw stijgen tot 1,4 % in 2011. De stijging die voor 2011 wordt verwacht, is toe te schrijven aan, enerzijds, het kleiner worden van het negatieve verschil tussen de rente op de daggeldmarkt en de basisrentetarieven, in overeenstemming met de verwachte normalisering van de liquiditeitsverstrekking en, anderzijds, de voorziene stijging van de basisrentetarieven. De rente op tienjaars obligaties van de Belgische Staat zou in 2010 en 2011 respectievelijk 3,4 % en 3,8 % belopen.

HYPOTHESEN MET BETREKKING TOT HET VERLOOP VAN DE AARDOLIEPRIJS EN DE RENTETARIEVEN

Bron: ECB.

(1) Werkelijk verloop tot en met oktober 2010, hypothesen vanaf november 2010.

(2) Werkelijk verloop tot en met het derde kwartaal van 2010, hypothesen vanaf het vierde kwartaal van 2010.

- de bilaterale wisselkoersen van de euro worden constant gehouden op hun waarde van medio november 2010, namelijk \$ 1,39 voor 1 euro. Na een tijdelijke depreciatie met ongeveer 15 % ten opzichte van de Amerikaanse munt tijdens de eerste helft van het jaar, is de bilaterale wisselkoers van de euro zodoende teruggekeerd naar zijn gemiddelde peil van 2009;
- overeenkomstig het in de termijncontracten weerspiegelde verloop van de impliciete prijzen, zouden de noteringen voor een vat ruwe aardolie van het type Brent op de internationale markten gemiddeld \$ 79,5 bedragen in 2010 en \$ 88,6 in 2011, tegen \$ 61,9 in 2009;
- de wereldhandel is, na zijn inzinking van eind 2008 en begin 2009, in de loop van vorig jaar en begin 2010 opnieuw krachtig beginnen te groeien. Die ontwikkeling zou zich gedurende de rest van het jaar en in 2011 voortzetten, zij het in een meer gematigd tempo. Gemiddeld op jaarbasis liep de vraag van de Belgische uitvoermarkten – berekend aan de hand van het verloop van de invoer van de verschillende handelspartners – in 2009 met 11 % terug. Die vraag zou in 2010 en 2011 een volumegroei met respectievelijk 10,4 % en 6,3 % laten optekenen.

Wat de overheidsfinanciën betreft, zijn de projecties – overeenkomstig de afspraken van het Eurosysteem – opgesteld rekening houdend met de macro-economische omgeving en met de reeds aangekondigde en voldoende gepreciseerde begrotingsmaatregelen van de regeringen, die reeds door de parlementen zijn goedgekeurd of dat weldra zullen worden.

HYPOTHESEN BIJ DE PROJECTIES VAN HET EUROSISTEEM

	2009	2010	2011
	(jaargemiddelden)		
Driemaands interbancaire rente in euro	1,2	0,8	1,4
Rente op tienjaars obligaties van de Belgische Staat	3,9	3,4	3,8
Wisselkoers van de euro t.o.v. de VS-dollar	1,39	1,33	1,39
Aardolieprijs (VS-dollar per vat)	61,9	79,5	88,6
	(veranderingspercentages)		
Voor België relevante uitvoermarkten	-11,0	10,4	6,3
Prijzen van de concurrenten bij de uitvoer	-3,8	5,5	1,5

Bron: ECB.

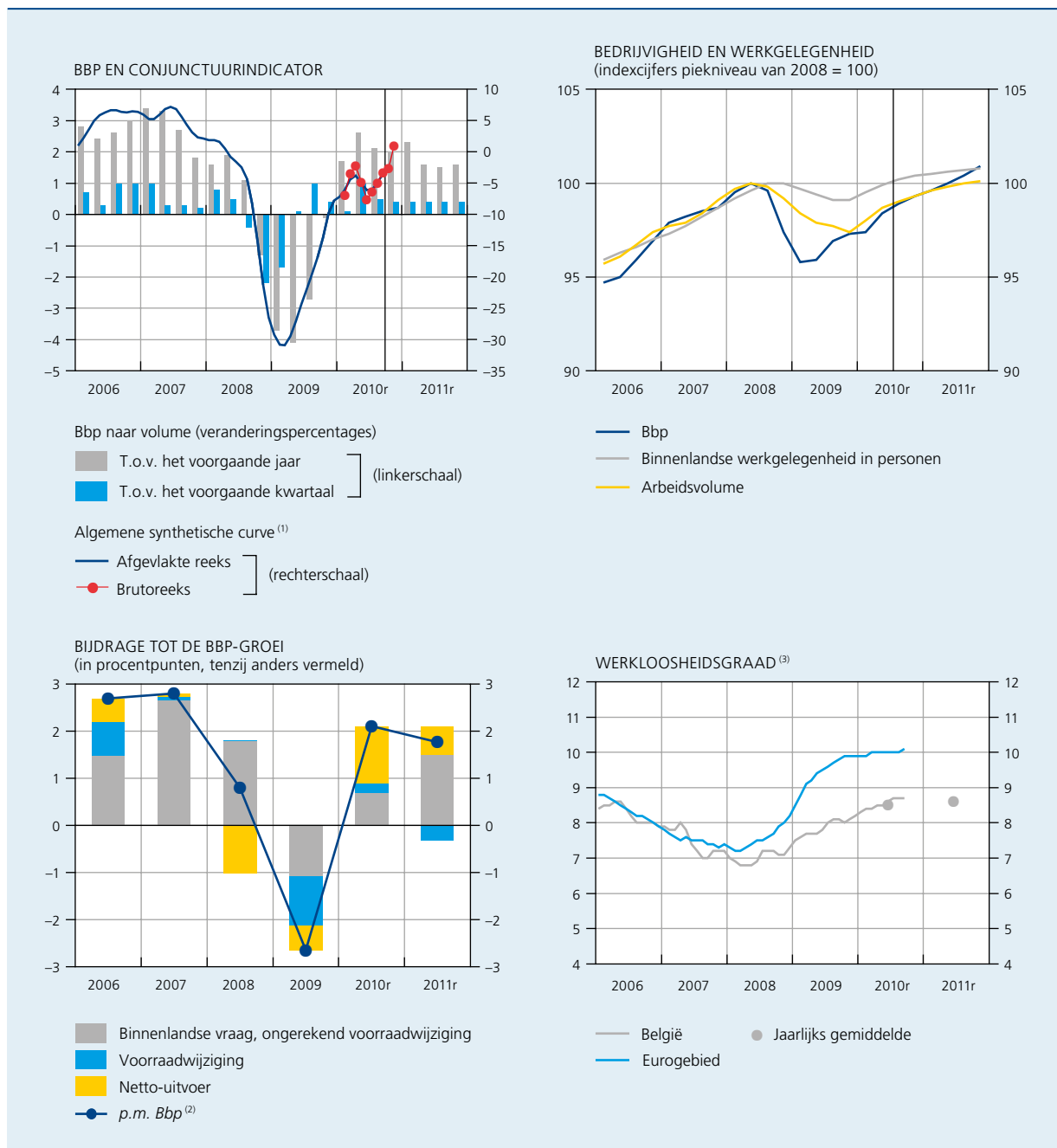
2. Bedrijvigheid, werkgelegenheid en vraag

Net als in het eurogebied heeft het activiteitsherstel in België – dat in het tweede kwartaal van 2009 aarzelend inzette – sedertdien steeds vastere voet gekregen. Tijdens de eerste drie kwartalen van 2010 is het bbp met gemiddeld 0,5 % per kwartaal gegroeid, dat is een iets hoger percentage dan verwacht in de voorjaarsprojecties. Volgens de flashraming van het INR beliep de groei in het derde kwartaal 2,6 % op jaarbasis.

In onderscheiding van sommige andere landen van het eurogebied die als gevolg van onevenwichtigheden inzake externe rekeningen, schuldenlast van de private sector of op de vastgoedmarkt fundamentele structurele aanpassingen moesten ondergaan, heeft de Belgische economie al met al profijit getrokken van de verbetering van het economisch klimaat dankzij de versteviging van de buitenlandse vraag, het bedaren van de financiële spanningen en, derhalve, het herstel van het ondernemers- en consumentenvertrouwen. Tegen deze achtergrond zal de bedrijvigheid eind 2010 en in 2011 wellicht

GRAFIEK 2 BEDRIJVIGHEID, WERKGELEGENHEID EN VRAAG

(voor seizoen- en kalenderinvloeden gezuiverde gegevens, tenzij anders vermeld)

Bronnen: EC, INR, NBB.

(1) Seizoengezuiverde gegevens.

(2) Gemiddelde jaarlijkse veranderingspercentages.

(3) Geharmoniseerde werkloosheidsgraad (voor 15-jarigen en ouder), in % van de beroepsbevolking.

blijven groeien in een tempo vergelijkbaar met dat van het begin van het jaar; ze zal evenwel in toenemende mate moeten steunen op de geleidelijke versteviging van de binnenlandse vraag. Volgens de projecties van de Bank zou de gemiddelde jaarlijkse groei van het bbp – na een vertraging met 2,7% in 2009 – in 2010 uitkomen op

2,1% en in 2011 op 1,8%, een iets sneller groeitempo dan waar voor het eurogebied wordt van uitgegaan.

In tegenstelling tot wat de economen op het hoogtepunt van de recessie in 2008-2009 voorspelden en de huishoudens vreesden, heeft de werkgelegenheid tijdens

de afgelopen periode verrassend goed stand weten te houden. Gelet op de zwaarte van de schok waardoor de bedrijvigheid werd getroffen – het bbp slonk met een maximum van 4,2 % en het niveau van vóór de crisis zou pas na twaalf kwartalen opnieuw worden bereikt –, bleef de inkrimping van de werkgelegenheid niet alleen beperkt, ze was ook van korte duur: in totaal nam de werkgelegenheid tussen eind 2008 en eind 2009 met 38.400 eenheden af. Volgens de gegevens van de nationale rekeningen werd dat verlies reeds tijdens de eerste twee kwartalen van 2010 zogoed als gecompenseerd door werkgelegenheidscreatie, terwijl algemeen werd verwacht dat de arbeidsmarkt dit jaar verder neerwaarts zou worden aangepast. In de industrie heeft de werkgelegenheid zich immers gestabiliseerd, terwijl er opnieuw méér indienstnemingen waren in de uitzendsector en er ook in de gezondheidszorg gestaag banen werden gecreëerd. Volgens de nieuwe projecties zouden in 2010 netto 56.600 banen worden gecreëerd en in 2011 nog eens 15.000.

Dat het verloop van de werkgelegenheid het verloop van de bedrijvigheid slechts ten dele heeft gevolgd, heeft te maken met twee factoren. Om te beginnen, konden de ondernemingen – door het beperken van de overuren en door een beroep te doen op tijdelijke werkloosheid en andere stelsels van flexibele arbeidsduurvermindering – het ingezette arbeidsvolume sterker terugdringen dan de werkgelegenheid. Zo kromp het arbeidsvolume in 2009 met 1,8 % – samen met de verkorting, met 1,5 %, van de impliciete gemiddelde arbeidsduur per persoon –, terwijl het aantal werkenden over de hele economie met 0,4 % terugliep. Daarnaast daalde de zichtbare arbeidsproductiviteit per gewerkt uur met 0,8 % omdat het arbeidsvolume zich slechts gedeeltelijk aan de conjunctuurschommelingen heeft aangepast, wat trouwens meestal het geval is bij uitgesproken cyclische bewegingen.

Van deze beide parameters – arbeidsduur per werkende en productiviteit – werd verwacht dat ze snel opnieuw normaal zouden worden zodra het herstel van de bedrijvigheid inzette, maar tot dusver is daar vrij weinig van te merken. Volgens de projecties zou een en ander in 2011 duidelijker worden, met tot gevolg een vertraging in het tempo van de nettocreatie van banen.

Rekening houdend met de toename van het aantal mensen die zich op de arbeidsmarkt aanmelden, heeft de werkgelegenheidscreatie niet kunnen voorkomen dat de werkloosheid in 2010 verder is opgelopen. De toename bleef echter beperkt, aangezien de gemiddelde werkloosheidsgraad gestegen is van 7 % in 2008, toen hij zich op het laagste niveau van de voorgaande zes jaar bevond, tot 7,9 % in 2009 en 8,5 % in 2010. In 2011 zou hij zich ongeveer op dit niveau stabiliseren.

Geschaagd door het weerstandsvermogen van de arbeidsmarkt, komt de voor 2010 en 2011 verwachte versteviging van het herstel voornamelijk tot uiting in een verbreding van het draagvlak van de economische groei. Op het hoogtepunt van de economische recessie en van de financiële crisis, eind 2008 en begin 2009, werd de bedrijvigheid gedrukt door alle bestedingscategorieën, met uitzondering van de finale bestedingen van de overheid. In de loop van 2009 zette het herstel in doordat er een einde kwam aan de voorraadafbouw en doordat de uitvoer opleefde als gevolg van de forse versteviging van de internationale handel, wat zich in 2010 heeft vertaald in een significante bijdrage van de voorraadwijziging en van de netto-uitvoer tot de bbp-groei. Ook de binnenlandse vraag, ongerekend de voorraadwijziging, zou dynamischer worden, in eerste instantie onder impuls van de particuliere consumptie en vervolgens, in 2011, versterkt door de investeringen in woningen en door de bedrijfsinvesteringen. De versteviging van de binnenlandse vraag zou rechtstreeks aanleiding geven tot een forsere toename van de invoer, waardoor de bijdrage van de netto-uitvoer tot de bbp-groei zou verkleinen.

De uitvoer van goederen en diensten is vanaf medio 2009 opnieuw zeer stevig gaan groeien. Dat kwam doordat de buitenlandse vraag opnieuw krachtig aantrok, vooral die vanuit de opkomende economieën en hun belangrijkste leveranciers, waaronder Duitsland. Zoals toegelicht in het hoofdstuk over de internationale omgeving, zou de groei van de buitenlandse markten de komende kwartalen evenwel vertragen, van 10,4 % in 2010 tot 6,3 % in 2011, na de inkrimping met 11 % in 2009. Het verloop van de Belgische uitvoer naar volume zou algemeen beschouwd een vergelijkbaar profiel vertonen, aangezien de groei die voor de twee projectiejaren wordt verwacht, zou teruglopen van 10,3 % naar 4,8 %.

Begin 2009 was de particuliere consumptie fors gedaald omdat de huishoudens door de grote onzekerheid over de werkgelegenheidsvooruitzichten en de zware verliezen op hun financiële vermogen hun spaarquote aanzienlijk verhoogden. Door het herstel van de beurskoersen en het weerstandsvermogen van de arbeidsmarkt zijn ze hun consumptieve bestedingen evenwel minder strak in de hand gaan houden. Al met al zou de particuliere consumptie, die in 2009 in reële termen met 0,2 % kromp, in 2010 toenemen met 1,4 %, uitsluitend als gevolg van de verlaging van de spaarquote met 1,5 procentpunt. Deze laatste zou daardoor zakken naar haar niveau van 2008. Het beschikbaar inkomen van de huishoudens zou immers in 2010 in reële termen met 0,5 % afnemen, onder meer als gevolg van het gematigde verloop van de lonen en de rente-inkomens, en van de beslissing van de Vlaamse regering om de tijdens het voorgaande jaar

TABEL 3 BBP, WERKGELEGENHEID EN BELANGRIJKSTE BESTEDINGSCATEGORIËN
(veranderingspercentages t.o.v. het voorgaande jaar, voor kalenderinvloeden gezuiverde gegevens)

	2008	2009	2010 r	2011 r
Bbp ⁽¹⁾	0,8	-2,7	2,1	1,8
Totaal arbeidsvolume ⁽²⁾	1,4	-1,8	0,9	1,1
Totale binnenlandse werkgelegenheid in personen	1,7	-0,4	0,7	0,7
Reëel beschikbaar inkomen van de particulieren	2,1	1,6	-0,5	1,2
<i>Bestedingscomponenten⁽¹⁾</i>				
Consumptieve bestedingen van de particulieren	1,4	-0,2	1,4	1,4
Consumptieve bestedingen van de overheid	2,5	0,4	1,6	1,4
Brutoinvesteringen in vaste activa	2,4	-4,9	-2,0	2,1
Woningen	-0,6	-3,0	-3,9	-0,4
Overheid	5,5	10,3	-1,2	8,0
Ondernemingen	3,4	-7,5	-1,3	2,4
<i>p.m. Binnenlandse bestedingen, ongerekend voorraadwijziging⁽³⁾</i>	1,8	-1,1	0,7	1,5
Voorraadwijziging ⁽³⁾	0,0	-1,0	0,2	-0,3
Netto-uitvoer van goederen en diensten ⁽³⁾	-1,0	-0,5	1,2	0,6
Uitvoer van goederen en diensten	1,4	-11,4	10,3	4,8
Invoer van goederen en diensten	2,8	-10,9	9,0	4,2

Bronnen: INR, NBB.

(1) Naar volume.

(2) Totaal aantal gewerkte uren in de economie.

(3) Bijdrage tot de verandering van het bbp.

toegekende belastingverlagingen te beperken. In 2011 zou de particuliere consumptie met 1,4% aantrekken, parallel met de stijging van het beschikbaar inkomen.

Daartegenover zouden de particulieren hun investeringen in de bouw van nieuwe woningen of in de renovatie van bestaande woningen in 2010 verder hebben teruggeschroefd met 3,9%. Volgens de projecties zou aan deze neerwaartse trend, die al twee jaar aan de gang is, in de loop van 2011 een einde komen, hoewel het gemiddelde jaarlijkse veranderingspercentage nog negatief zou uitvallen, gelet op het lage uitgangspunt aan het begin van het jaar. Behalve bij de verbetering van de vooruitzichten inzake werkgelegenheid en gezinsinkomens, heeft dit nog prille herstel ook baat bij de nog steeds lage rente op hypothecaire leningen, alsook bij de relatief stabiele vastgoedmarkt. In België gaat de gemiddelde woningprijs sedert medio 2009 immers opnieuw in licht stijgende lijn, na een kleine correctie tijdens de drie voorgaande kwartalen. Deze situatie staat in contrast met de scherpe prijsdalingen in onder meer Spanje en Ierland.

Het volume van de bedrijfsinvesteringen, dat in 2009 met 7,5% zeer sterk was gekrompen, zou er in 2010 met 1,3% minder sterk op achteruitgaan. In 2011 zou het vervolgens met 2,4% groeien. Deze geleidelijke verbetering past in het kader van de duidelijke stijging van de bezettingsgraad van het productievermogen van de ondernemingen – van een historisch dieptepunt van 70,1% in april 2009 tot 79,9% in oktober 2010, een resultaat dat dicht in de buurt ligt van het gemiddelde van de afgelopen twee decennia in de enquête bij de ondernemingen van de verwerkende nijverheid –, parallel met de versteviging van de finale vraag. Het bruto-exploitatieoverschot van de ondernemingen, dat in 2009 met 6,5% was afgenomen, zou overigens in 2010 en 2011 opnieuw toenemen met respectievelijk 7,9% en 2,3%, waardoor de ondernemingen zich opnieuw meer met interne middelen zouden kunnen financieren.

Tot slot zouden de consumptieve bestedingen van de overheid in 2010 en 2011 stijgen met respectievelijk 1,6% en 1,4%. De overheidsinvesteringen – die in 2009 met 10,3% fors waren toegenomen – zouden in 2010 licht teruglopen. Aangezien die investeringen

schommelen volgens de electorale cyclus, zouden ze in 2011, in de aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen, opnieuw opveren, namelijk met 8%.

3. Prijzen en kosten

De inflatie – gemeten aan de hand van de HICP – is in de loop van 2010, in het verlengde van de beweging die ze medio vorig jaar inzette nadat ze tijdelijk negatief was geweest, snel gestegen tot 3,1% in oktober. In de loop van volgend jaar zou ze evenwel licht vertragen. Zo zou ze als jaargemiddelde toenemen van 0% in 2009 tot 2,3% dit jaar, vooraleer in 2011 opnieuw te zakken naar 2,1%.

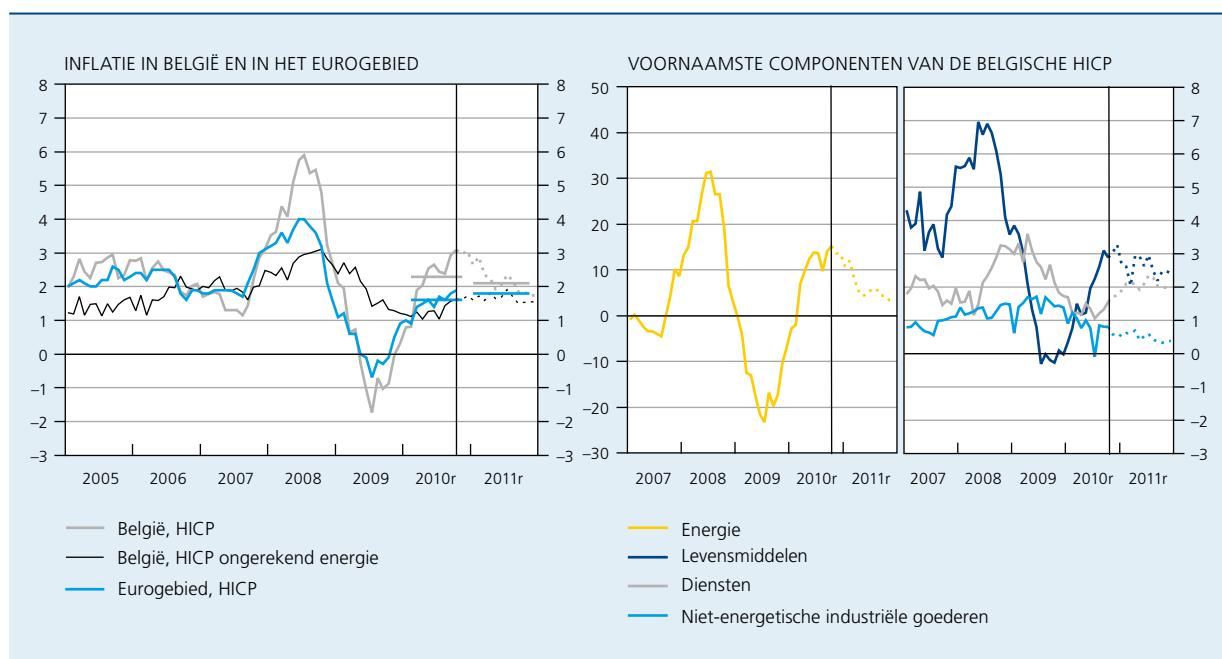
Deze ontwikkelingen worden in hoge mate bepaald door de energiegcomponent. Aansluitend op de daling van de aardolienoteringen op het hoogtepunt van de mondiale economische crisis waren de consumptieprijzen van de energiedragers vorig jaar immers met 14% gedaald, wat in hoge mate bijdroeg tot de lage algemene inflatie tijdens die periode. Vanaf begin 2010 zijn de aardolienoteringen evenwel snel opnieuw gestegen tot nagenoeg \$ 80 per vat Brent – het dubbele van het minimumpeil van een jaar eerder. Tijdens de rest van het jaar zijn ze rond dat niveau blijven schommelen. Het effect van deze prijsstijging op de consumptieprijzen in België

werd tijdens de eerste helft van het jaar nog versterkt door de tijdelijke depreciatie van de euro ten opzichte van de dollar, waardoor de inflatie op dat ogenblik flink werd opgevoerd. Het recente verloop van de energiegcomponent van de HICP verklaart ook grotendeels het inflatieverschil tussen België en het gemiddelde van het eurogebied en dat van de drie buurlanden.

Zoals nader toegelicht in een ander artikel van dit Tijdschrift⁽¹⁾, is de inflatie in België immers gevoeliger voor het verloop van de internationale aardolienoteringen. Dat is te verklaren door het zwaardere gewicht van de energiedragers in de consumptiemand van de huishoudens, de lagere accijnzen op die producten en een meer uitgesproken en snellere aanpassing van de consumptieprijzen voor gas en elektriciteit. Deze factoren hadden een gunstig effect in 2009, maar een ongunstig in 2010. Bovendien was inflatie ongerekend energie tijdens de recente periode eveneens iets hoger in België als gevolg van de sterkere reactie op het verloop van de grondstofprijzen voor levensmiddelen en, meer in het algemeen, de krachtiger stijging van de loonkosten.

(1) « Inflatieverschil tussen België en de drie voornaamste buurlanden en mogelijke gevolgen daarvan voor het concurrentievermogen ».

GRAFIEK 3 INFLATIE
(HICP, veranderingspercentages t.o.v. de overeenstemmende periode van het voorgaande jaar)

Bronnen: EC, NBB.

TABEL 4 PRIJS- EN KOSTENINDICATOREN
(veranderingspercentages t.o.v. het voorgaande jaar)

	2008	2009	2010 r	2011 r
Totale HICP	4,5	0,0	2,3	2,1
Energiedragers	19,8	-14,0	9,7	5,9
Totaal exclusief energiedragers	2,7	1,9	1,3	1,7
Bbp-deflator	1,9	1,1	1,7	1,7
Loonkosten in de private sector:				
Kosten per eenheid product	3,8	4,7	-0,2	2,0
Uurloonkosten	3,6	3,9	0,5	2,4

Bronnen: EC, INR, NBB.

De inflatie ongerekend energie, van haar kant, heeft haar begin 2009 met de economische recessie ingezette trend voortgezet en is blijven teruglopen tot 1 % in juli 2010. In 2009 droeg de aanzienlijke vertraging in het stijgingstempo van de prijzen van levensmiddelen tot deze beweging bij, maar deze laatste was voornamelijk toe te schrijven aan het prijsverloop van de diensten en van de niet-energetische industriële goederen, dit vanwege het gewicht van deze beide componenten in de HICP. De vertraging werd aanvankelijk bewerkstelligd door de druk op de invoerprijzen en op de winstmarges, tegen de achtergrond van een algemeen lusteloze vraag en een overtollig productievermogen. In 2010 heeft ook de vermindering van de loonkosten per eenheid product een rol gespeeld bij het matigen van de inflatie.

Tijdens de zomer van 2010 volgde evenwel een kentering, waarbij de inflatie ongerekend energie opnieuw ging stijgen, zij het in vrij beperkte mate. De prijzen van levensmiddelen stegen fors in de lente en de zomer, deels als gevolg van de ongunstige weersomstandigheden en van het duurder worden van de levensmiddelengrondstoffen, terwijl de conjunctuurverbetering maakte dat de inflatie voor de diensten omhoogging. Dit laatste zou zich in 2011 beperkt, maar bestendig, voortzetten, naarmate de economie opleeft. Als jaargemiddelde zou de inflatie ongerekend energie oplopen van 1,3 % in 2010 tot 1,7 % in 2011. De stijging van de gezondheidsindex van de consumptieprijzen, die als referentie dient voor de loonindexering, zou aantrekken van 0,6 % in 2009 tot 1,7 % in 2010 en 2,1 % in 2011.

De daling van de loonkosten per eenheid product in de private sector met 0,2 % in 2010, na een stijging met 4,7 % in 2009, heeft gedeeltelijk te maken met het conjunctuurprofiel van de arbeidsproductiviteit. Terwijl

de ondernemingen in 2009 de productiedaling niet volledig doorberekenden in het arbeidsvolume, waardoor de arbeidsproductiviteit per uur aanzienlijk daalde met 0,8 %, hebben ze de conjunctuuropleving immers aangegrepen om de factor arbeid opnieuw efficiënter aan te wenden. Zo zou de arbeidsproductiviteit per uur in 2010 toenemen met 0,7 % en in 2011 met 0,4 %, een groeitempo dat evenwel lichtjes onder het gemiddelde van 1,2 % blijft dat werd opgetekend van 2004 tot 2008.

Ook het verloop van de uurloonkosten in de private sector zou de loonkosten per eenheid product tussen 2009 en 2010 fors afremmen: het stijgingstempo van die uurloonkosten zou afnemen van 3,9 % tot 0,5 %. Deze ontwikkeling hangt voornamelijk samen met het verwachte effect van de automatische indexering van de lonen, die met enige vertraging werd beïnvloed door de versnelling van de inflatie afgemeten aan de gezondheidsindex in 2008 en, vervolgens, door de duidelijke daling ervan tijdens het jaar nadien. Afgezien van de impact van de indexering, zou de toename van de loonkosten in reële termen beperkt blijven aangezien het centraal akkoord slechts voorziet in de mogelijkheid om niet-recurrente premies toe te kennen van € 125 in 2009 en € 250 in 2010. Bovendien is de bijdrage van de ontslagpremies tot de groei van de loonkosten, ook in het kader van de tijdens de crisis op touw gezette bedrijfsherstructurerings, vrij beperkt gebleven en de toeslagen op de uitkeringen voor tijdelijke werkloosheid die in een aantal sectoren worden uitbetaald, zijn in 2010 gedaald omdat op dit systeem minder vaak een beroep wordt gedaan, wat de groei van de loonkosten heeft afgeremd.

De voor 2011 gehanteerde hypothese dat de uurloonkosten in de private sector met 2,4 % zullen stijgen, stemt hoofdzakelijk overeen met het verwachte effect van de

indexering. Het betreft meer bepaald een technische hypothese, die geenszins vooruitloopt op het resultaat van de volgende loononderhandelingen voor de periode 2011-2012.

4. Overheidsfinanciën

Op basis van de meest recente informatie wordt verwacht dat de overheidsfinanciën het jaar 2010 zullen afsluiten met een tekort van 4,8% bbp, wat neerkomt op een verbetering met 1,2 procentpunt bbp ten opzichte van 2009. Bij ontstentenis van een begroting voor het federale niveau en de sociale zekerheid, zijn de vooruitzichten voor 2011 zeer onzeker. Bij ongewijzigd beleid in deze beide deelsectoren, en tegen de hierboven beschreven macro-economische achtergrond, zou het tekort in procenten bbp in 2011 licht inkrimpen.

Uitgedrukt in procenten bbp, zouden de overheidsontvangsten zowel in 2010 als in 2011 met 0,5 procentpunt toenemen, tot 49,1%. Deze stijging vloeit enerzijds voort uit de toename van de fiscale en parafiscale ontvangsten. Deze laatste heeft in hoofdzaak te maken met de combinatie van drie factoren. Om te beginnen, stijgen de ontvangsten ten opzichte van 2009 als gevolg van maatregelen zoals de verlaging van de door het Vlaams Gewest toegekende forfaitaire belastingvermindering en de verhoging van de accijnzen op diesel. Daarnaast stijgen die ontvangsten doordat het negatieve effect, ten belope van 0,4 procentpunt bbp, van de versnelde inkohiering van de personenbelasting in 2009 verdwenen is. Aangezien de lonen gemiddeld zwaarder belast worden dan de overige inkomens, heeft de daling van hun aandeel in het

bbp, wat gebruikelijk is tijdens een conjunctuurherstel, de voorgaande effecten evenwel gedeeltelijk gecompenseerd. Anderzijds wordt de stijging van de overige ontvangsten verklaard door de significante stijging van de dividenduitkeringen en van de overige ontvangsten die resulteren uit de overheidsinterventies in de financiële instellingen, hetzij in de vorm van kapitaalinjecties of kredieten, hetzij in de vorm van staatswaarborgen.

De primaire uitgaven, die in 2009 50,5% bbp uitmaakten, zouden in 2010 teruglopen tot 49,9% bbp, voornamelijk dankzij drie factoren. Ten eerste hadden twee gerechtelijke veroordelingen van de Belgische overheid inzake belastingen die in het verleden onterecht werden geïnd bij sommige vennootschappen die dividenden ontvangen van buitenlandse dochtermaatschappijen, enerzijds, en bij gehuwde werklozen, anderzijds, de uitgaven in 2009 opgedreven, ten belope van 0,4 procentpunt bbp, wat in 2010 niet meer het geval zal zijn. Vervolgens zou het conjunctuurherstel de toename van de socialezekerheidsuitgaven afremmen. Ten slotte zijn de lonen en sociale uitkeringen pas aan het einde van het jaar geïndexeerd, waardoor de inflatie op deze bestedingscategorieën een geringere impact heeft gehad dan op het bbp. In 2011 zouden de primaire uitgaven in verhouding tot het bbp met 0,4 procentpunt stijgen onder invloed van, met name, de dynamische investeringen door de lokale besturen – een gevolg van de electorale cyclus – en de trendmatige stijging van de uitgaven voor gezondheidszorg in procenten bbp.

De rentelasten zouden in 2010 enigszins afnemen omdat de toename van de overheidsschuld ruimschoots wordt gecompenseerd door de daling van de impliciete rente op de overheidsschuld. In 2011 zouden ze zich stabiliseren.

TABEL 5 OVERHEIDSREKENINGEN ⁽¹⁾
(in procenten bbp)

	2008	2009	2010 r	2011 r
Ontvangsten	48,8	48,1	48,6	49,1
Fiscale en parafiscale ontvangsten	43,7	42,9	43,1	43,4
Overige	5,1	5,3	5,5	5,8
Primaire uitgaven	46,4	50,5	49,9	50,3
Primair saldo	2,4	-2,4	-1,3	-1,2
Rentelasten	3,8	3,6	3,5	3,5
Financieringsbehoefte (-) of -vermogen	-1,3	-6,0	-4,8	-4,7
Geconsolideerde brutoschuld	89,6	96,2	97,6	99,8

Bronnen: INR, NBB.

(1) Volgens de methodologie die wordt gebruikt in het kader van de procedure bij buitensporige overheidstekorten.

De schuldgraad van de overheid zou in 2010 en 2011 blijven stijgen, hoewel veel gematigder dan tijdens de twee voorgaande jaren. In 2010 zou hij 97,6 % bbp belopen. In 2011 zou hij nog stijgen, hoewel hij een beetje onder de drempel van 100 % bbp zou blijven.

5. Beoordeling van de risicofactoren

In België blijft het algemene beeld van een zich geleidelijk herstellende economische situatie, een beeld dat reeds in de twee voorgaande projecties voorkwam, op dit ogenblik het meest waarschijnlijke scenario. De opleving van de bedrijvigheid bleek echter aan het einde van 2009 en gedurende de eerste twee kwartalen van 2010 tijdelijk krachtiger dan verwacht, wat de opwaartse herziening verklaart van de voor 2010 verwachte bbp-groei, namelijk van 1,3 % in de projecties van juni 2010 tot 2,1 % in de nieuwe prognoses. Door te werken op basis van de meest recente gegevens, vallen de projecties van de Bank hoger uit dan de eerder door het INR en het IMF uitgebrachte prognoses. Ze sluiten nauw aan bij de onlangs door de OESO en de EC bekendgemaakte projecties. Ook het verloop van het aantal werkenden bleek veel beter dan verwacht, aangezien het banenverlies in 2009 beperkt bleef en in 2010 niet voortduurde. Ook voor de inflatie werden de projecties opwaarts bijgesteld, dit vanwege de prijsstijging voor grondstoffen en een hoger dan verwachte diensteninflatie. Wat het begrotingssaldo van de overheid betreft, sluit het door de Bank voorspelde tekort van 4,8 % bbp in 2010 en 4,7 % in 2011 nauw aan bij de meeste andere vooruitzichten. De verbetering ten opzichte van de in juni toegelichte resultaten heeft grotendeels te maken met het gunstiger conjunctuurklimaat,

aangezien er bij ontstentenis van een volwaardig functionerende federale regering weinig veranderingen zijn geweest in het begrotings- en het belastingbeleid.

Er blijven evenwel nog verschillende risicofactoren.

Voor de internationale omgeving houden die risico's verband met de mate waarin de opleving in de verschillende economische zones zal worden geconsolideerd. In het verleden is gebleken dat een recessie moeilijker te boven wordt gekomen wanneer ze gepaard gaat met een financiële of een vastgoedcrisis. Om de projecties samen te stellen, wordt een scenario van dit type gehanteerd, maar er kan moeilijk worden ingeschat wat de effecten zullen zijn van de vermindering van de schuldgraad van de huishoudens en van de overheid, een vermindering die het resultaat zal zijn van maatregelen die wellicht in tal van economieën gelijktijdig zullen worden genomen.

Bovendien is de reorganisatie van de financiële sector nog niet afgerond. Daarbij zal ook rekening moeten worden gehouden met de nieuwe regels die momenteel op internationaal vlak worden uitgevaardigd om de kans op een eventuele nieuwe financiële crisis te verkleinen en er hoe dan ook de omvang van te beperken.

Op binnenlands vlak hebben de relatieve veerkracht van de economie tijdens de crisis en het vermogen van die economie om zich de verbetering van de algemene economische context ten nutte te maken, het tot dusver minder dan in andere landen noodzakelijk gemaakt de situatie van de overheidsrekeningen snel te consolideren. Niettemin zullen, naast de verbetering die in 2010 dankzij tijdelijke factoren werd gerealiseerd, structurele

TABEL 6 VERGELIJKING VAN DE VOORUITZICHTEN VOOR BELGIË
(veranderingspercentages t.o.v. het voorgaande jaar)

	Bbp naar volume		Inflatie ⁽¹⁾		Begrotingssaldo ⁽²⁾		Publicatiedatum
	2010	2011	2010	2011	2010	2011	
NBB – Najaar 2010	2,1	1,8	2,3	2,1	-4,8	-4,7	december 2010
<i>p.m. Voorjaar 2010</i>	1,3	1,7	2,0	1,9	-5,0	-5,3	<i>juni 2010</i>
INR	1,8	1,7	2,1	2,0	n.	n.	september 2010
IMF	1,6	1,7	1,9	1,9	-4,8	-5,1	oktober 2010
OESO	2,1	1,8	2,1	1,6	-4,9	-4,5	november 2010
EC	2,0	1,8	2,3	1,9	-4,8	-4,6	november 2010
<i>p.m. Realisaties 2009</i>	-2,7		0,0		-6,0		

(1) HICP, behalve INR: nationale consumptieprijsindex.

(2) In procenten bbp.

maatregelen moeten worden genomen om die rekeningen naar een op lange termijn houdbaar traject te kunnen leiden, zoals dat is uitgestippeld in het kader van het stabiliteitsprogramma. Die maatregelen mogen niet te lang op zich laten wachten, gelet op de problemen die de vergrijzing van de bevolking en de noodzaak tot versteviging van de potentiële economische groei met zich brengen.

De versteviging van de productiviteit in de economie, het inzetten van een groter gedeelte van de bevolking op de arbeidsmarkt en de verbetering van het

concurrentievermogen zijn overigens ook onmisbare factoren om het hoofd te kunnen bieden aan de problemen van vergrijzing en mondialisering. Dit impliceert onder meer dat de loonkosten onder controle worden gehouden. Er zij aan herinnerd dat, volgens de in de huidige projecties gebruikte hypothese, de in aanmerking genomen stijging van de uurloonkosten in de private sector in 2011 vergelijkbaar is met het effect van de automatische indexering. Deze hypothese beïnvloedt op haar beurt het verwachte verloop van de inflatie en van de werkgelegenheid.

Bijlage

PROJECTIES VOOR DE BELGISCHE ECONOMIE: SYNTHESE VAN DE BELANGRIJKSTE RESULTATEN

(veranderingspercentages t.o.v. het voorgaande jaar, tenzij anders vermeld)

	2007	2008	2009	2010 r	2011 r
Groei (voor kalenderinvloeden gezuiverde gegevens)					
Bbp naar volume	2,8	0,8	-2,7	2,1	1,8
Bijdragen tot de groei:					
Binnenlandse bestedingen, ongerekend voorraadwijziging	2,7	1,8	-1,1	0,7	1,5
Netto-uitvoer van goederen en diensten	0,1	-1,0	-0,5	1,2	0,6
Voorraadwijziging	0,1	0,0	-1,0	0,2	-0,3
Prijzen en kosten					
Geharmoniseerde consumptieprijsindex	1,8	4,5	0,0	2,3	2,1
Gezondheidsindex	1,8	4,2	0,6	1,7	2,1
Bbp-deflator	2,3	1,9	1,1	1,7	1,7
Ruilvoet	0,2	-2,4	3,5	-1,1	-0,4
Loonkosten per eenheid product in de private sector	1,9	3,8	4,7	-0,2	2,0
Uurloonkosten in de private sector	3,1	3,6	3,9	0,5	2,4
Productiviteit per arbeidsuur in de private sector	1,1	-0,2	-0,8	0,7	0,4
Arbeidsmarkt					
Binnenlandse werkgelegenheid (gemiddelde jaar-op-jaar verandering, in duizenden personen) ..	69,6	75,9	-15,9	28,9	29,5
<i>p.m. Verandering tijdens het jaar⁽¹⁾, in duizenden personen</i>	77,8	57,4	-38,4	56,6	15,3
Totaal arbeidsvolume ⁽²⁾	1,9	1,4	-1,8	0,9	1,1
Geharmoniseerde werkloosheidsgraad ⁽²⁾ (in procenten van de beroepsbevolking)	7,5	7,0	7,9	8,5	8,6
Inkomens					
Reëel beschikbaar inkomen van de particulieren	2,2	2,1	1,6	-0,5	1,2
Spaarquote van de particulieren (in procenten van het beschikbaar inkomen)	16,4	17,0	18,3	16,8	16,8
Overheidsfinanciën⁽⁴⁾					
Financieringssaldo (in procenten bbp)	-0,3	-1,3	-6,0	-4,8	-4,7
Primair saldo (in procenten bbp)	3,5	2,4	-2,4	-1,3	-1,2
Overheidsschuld (in procenten bbp)	84,2	89,6	96,2	97,6	99,8
Lopende rekening					
(in procenten bbp volgens de betalingsbalans)	1,6	-1,9	0,8	1,2	1,3

Bronnen: EC, ADSEI, INR, NBB.

(1) Verschil tussen het vierde kwartaal van het desbetreffende jaar en het vierde kwartaal van het voorgaande jaar.

(2) Totaal aantal gewerkte uren in de economie.

(3) In procenten van de beroepsbevolking, niet voor kalenderinvloeden gezuiverde gegevens.

(4) Volgens de in het kader van de procedure bij buitensporige overheidstekorten (EDP) gebruikte methodologie.

Inflatieverschil tussen België en de drie voornaamste buurlanden en mogelijke gevolgen daarvan voor het concurrentievermogen

L. Aucremanne
N. Cordemans
D. Cornille
M. Dossche

Inleiding

In dit artikel wordt het inflatieverschil tussen België en de drie voornaamste buurlanden besproken en wordt nagegaan wat de implicaties daarvan zijn voor de concurrentiekracht. In een monetaire unie hebben inflatieverschillen tussen de deelnemende landen immers een onmiddellijke impact op het concurrentievermogen van die landen in termen van prijzen en kosten. Het relatieve verloop van prijzen en kosten is uiteraard slechts één van de talrijke factoren die bepalend zijn voor de concurrentiekracht van een economie in ruime zin. Dat zij niettemin een belangrijke factor zijn, is duidelijk gebleken uit de Belgische ervaring aan het einde van de jaren zeventig en het begin van de jaren tachtig. Bovendien wordt in beleidskringen sedert kort meer aandacht besteed aan dit aspect van het concurrentievermogen. Tijdens de recente crisis is immers gebleken in welke mate de concurrentiehandicaps en de externe onevenwichten die sommige landen uit de monetaire unie hebben opgebouwd, uiteindelijk nefast zijn voor hun economische ontwikkeling. In het licht daarvan werd het nodig bevonden een nieuw kader te creëren voor het toezicht op het in Europa gevoerde macro-economisch beleid, niet alleen inzake begroting maar ook wat het concurrentieverloop en de onevenwichten binnen het eurogebied betreft. Dit nieuwe kader werd door de Europese Raad tijdens zijn vergadering van 28 en 29 oktober 2010 goedgekeurd.

Tegen die achtergrond wordt dit artikel als volgt gestructureerd. In het eerste deel worden de implicaties besproken van inflatieverschillen in een monetaire unie – meer in het bijzonder in het eurogebied – en wordt geargumenteed dat pas succesvol aan de monetaire unie kan worden deelgenomen als de lidstaten voldoende oog hebben voor het verloop van hun concurrentievermogen. In het tweede deel wordt stilgestaan bij het institutionele kader van de concurrentie monitoring in België en wordt de vraag gesteld of het nog relevant is dat méér wordt gefocust op de drie voornaamste buurlanden, namelijk Duitsland, Frankrijk en Nederland, dan op het eurogebied als geheel. Omdat het antwoord op deze vraag positief is, wordt in het derde deel ingegaan op het inflatieverschil met de drie buurlanden en wordt nagegaan wat de implicaties daarvan zijn voor het concurrentievermogen van de Belgische economie. Tot slot volgen enkele conclusies.

1. Inflatieverschillen in een monetaire unie

Aangezien er tussen de landen die deelnemen aan een monetaire unie geen nominale wisselkoersen meer bestaan – zij gebruiken immers allemaal dezelfde munt –, impliceren inflatieverschillen automatisch een wijziging in de reële wisselkoers van die lidstaten. Zo geeft een positief inflatieverschil van een lidstaat ten opzichte van

de monetaire unie in haar geheel aanleiding tot een reële appreciatie, terwijl negatieve inflatieverschillen uitmonden in een reële depreciatie. Doorgaans wordt een reële appreciatie (hogere inflatie) geassocieerd met een verlies aan concurrentiekracht en een reële depreciatie (lagere inflatie) met een winst aan concurrentiekracht. Dat is evenwel niet altijd het geval omdat de gevolgen van reële wisselkoerswijzigingen voor het concurrentievermogen verschillen naargelang van hun oorsprong. Feit is wél dat een verlies aan concurrentievermogen in een monetaire unie niet langer gecorrigeerd kan worden door een aanpassing van de wisselkoers. Dit laatste beleidsinstrument kan immers niet meer worden gebruikt om de concurrentieverhoudingen tussen de lidstaten van een monetaire unie te sturen. Het behoud – en a fortiori het herstel – van het concurrentievermogen is dan ook sterk afhankelijk van de mate waarin het binnenlandse prijs- en kostenverloop wordt beheerst.

Zoals reeds vermeld, dient de relatie tussen inflatieverschillen en concurrentievermogen enigszins te worden genuanceerd. In sommige gevallen hebben inflatieverschillen immers geen weerslag op het concurrentievermogen. Zo kan een verschil in het geaggregeerde prijsverloop tussen twee landen te maken hebben met verschillen in het consumptie- en/of productiepatroon van die landen. Een

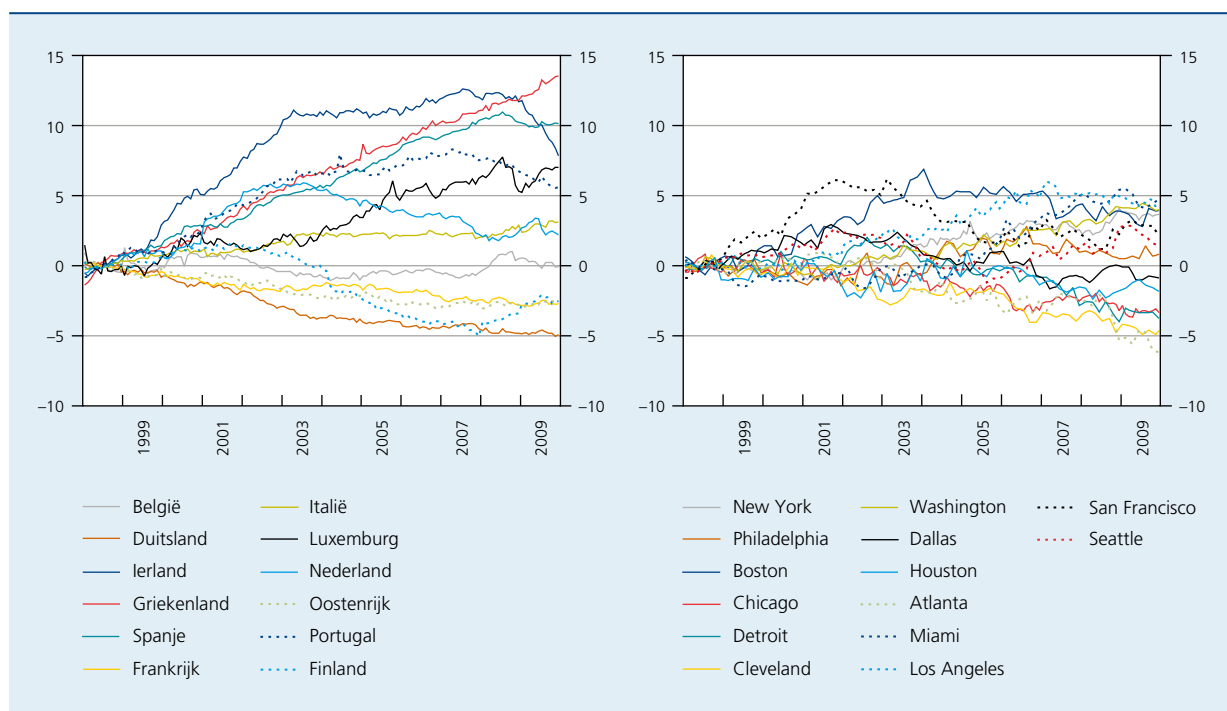
verhoudingsgewijs grotere consumptie, in een bepaald land, van goederen en diensten die snel in prijs stijgen, leidt in dat land inderdaad tot een hogere consumptieprijsinflatie. Hoewel dit uiteraard wél implicaties heeft voor de koopkracht in het bewuste land, is dat in principe niet het geval voor het concurrentievermogen. Daarnaast hebben veranderingen in de indirecte belastingen een rechtstreekse impact op de inflatie, maar ze zijn doorgaans minder relevant voor het concurrentievermogen. Tot slot is het volkomen normaal dat lidstaten van een monetaire unie die aanvankelijk een tragere economische ontwikkeling doormaakten, tijdens hun inhaalproces (*catching up*) een hogere inflatie laten optekenen, dit als gevolg van het zogeheten Balassa-Samuelson effect⁽¹⁾.

In tal van andere gevallen (een verschillende conjunctuurtoestand, een verschillende werking van de nationale economische instellingen – bv. verschillen op het vlak van loonvorming –, verschillen in de snelheid waarmee

(1) Landen die een inhaalproces doormaken, boeken meestal een snellere productiviteitsgroei in de sector van de verhandelbare goederen en diensten, waarop zich een snellere loonontwikkeling ent die, zolang beide met elkaar blijven sporen, neutraal is voor het concurrentievermogen van die sector. Doorgaans echter vertonen de lonen in de sector van de niet-verhandelbare goederen en diensten, waar de productiviteit minder snel groeit, de neiging even snel te stijgen. In vergelijking met landen die economisch sterker ontwikkeld zijn, leidt dat uiteraard tot een hogere inflatie in die sector met tot gevolg een hogere inflatie voor het geaggregeerde prijspeil. Een dergelijk verschil heeft echter geen impact op de concurrentiekracht.

GRAFIEK 1 GECUMULEERDE INFLATIEVERSCHILLEN IN HET EUROGEBIED EN IN DE VS

(inflatie gemeten aan de hand van respectievelijk de HICP en de CPI, periode 1998-2009, 1998 = 100, seizoengezuiverde gegevens)

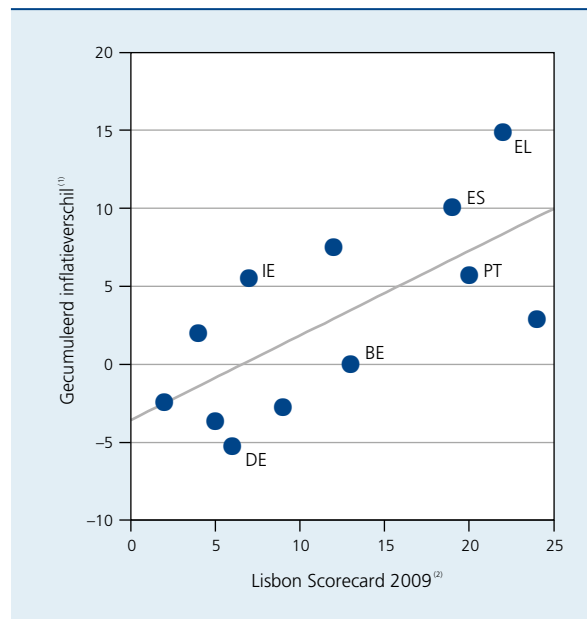
Bronnen: EC, Bureau of Labor Statistics.

in de lidstaten van een monetaire unie structurele hervormingen ten uitvoer worden gelegd, ...) hebben de daarmee gepaard gaande inflatieverschillen echter wél implicaties voor het concurrentievermogen. In sommige gevallen is het ontstaan van dergelijke inflatieverschillen onderdeel van een normaal aanpassingsproces. In een oververhitte economie, bijvoorbeeld, kan een positief inflatieverschil en een zeker verlies aan concurrentiekracht voor afkoeling zorgen, terwijl een achterblijvende economie precies door een negatief inflatieverschil kan worden gestimuleerd. In andere gevallen (een ongepast macro-economisch beleid, een ongepast loonkostenverloop, een té trage tenuitvoerlegging van structurele hervormingen, ...) zijn deze inflatieverschillen en de eruit voortvloeiende verliezen aan concurrentiekracht echter wel problematisch, zeker wanneer een land gedurende een langere periode aan concurrentievermogen inboet. Recurrente verliezen aan concurrentiekracht zijn immers onhoudbaar.

Tegen deze achtergrond is het probleem niet zozeer dat er in de EMU inflatieverschillen bestaan, maar wel het feit dat in bepaalde landen de inflatie gedurende een langere periode systematisch hoger lag dan die in het eurogebied als geheel, terwijl ze in andere landen systematisch lager lag. Zo lieten Ierland, Griekenland, Portugal en Spanje sinds de start van de monetaire unie een aanzienlijk positief gecumuleerd inflatieverschil optekenen, terwijl met name Duitsland, Oostenrijk en Finland een negatief gecumuleerd verschil hadden. België bekleedt ter zake een neutrale positie: tijdens de periode van monetaire unie is de inflatie noch systematisch hoger, noch systematisch lager uitgekomen dan die in het eurogebied. Dat persistente inflatieverschillen binnen het eurogebied en de daarmee gepaard gaande ontwikkelingen inzake concurrentiekracht een ernstig probleem zijn, wordt onderstreept door het feit dat de sedert 1999 gecumuleerde inflatieverschillen tussen de lidstaten van het eurogebied beduidend groter zijn dan die tussen regio's in de VS⁽¹⁾. Dit lijkt erop te wijzen dat op dit vlak marktmechanismen in het eurogebied een minder belangrijke stabiliserende rol spelen, wellicht als gevolg van minder soepel functionerende product- en arbeidsmarkten en een geringere arbeidsmobiliteit. De noodzaak om deze ontwikkelingen te monitoren en, indien nodig, beleidscorrecties aan te brengen, is derhalve dwingender in het eurogebied.

Bovendien blijkt dat de tijdens de periode van monetaire unie gecumuleerde inflatieverschillen slechts in geringe mate toe te schrijven zijn aan het met *catching up* gepaard gaande Balassa-Samuelsong effect⁽²⁾. Ze correleren daarentegen vrij sterk met de tenuitvoerlegging van structurele hervormingen. Hoe sterker een land de Lissabon-doelstellingen benadert⁽³⁾, hoe lager de inflatie.

GRAFIEK 2 INFLATIEVERSCHIL EN IMPLEMENTATIE STRUCTURELE HERVORMINGEN

Bronnen: EC, Centre for European Reform.

(1) HICP, periode januari 2000 tot december 2009.

(2) Meet de implementatie van de Lissabon-doelstellingen. Hoe hoger de score, hoe minder de doelstellingen werden bereikt.

Griekenland, Portugal en Spanje zijn, wat de Lissabon-doelstellingen betreft, het minst ver gevorderd; Duitsland daarentegen is reeds flink opgeschoten. Ook op dit vlak bekleedt België een tussenpositie. Een en ander lijkt erop te wijzen dat de inflatieverschillen in de EMU wel degelijk gevolgen hebben voor het verloop van het concurrentievermogen tussen de lidstaten en bovendien voor een deel toe te schrijven zijn aan verschillen in het nationaal economisch beleid van de respectieve lidstaten, vooral op het vlak van de tenuitvoerlegging van structurele hervormingen.

Een blik op enkele andere indicatoren bevestigt het eerder geschetste beeld dat sommige landen behept zijn met aanzienlijke concurrentiehandicaps omdat ze positieve verschillen hebben gecumuleerd voor respectievelijk de inflatie, de onderliggende inflatie, het verloop van de bbp-deflator en dat van de loonkosten per eenheid

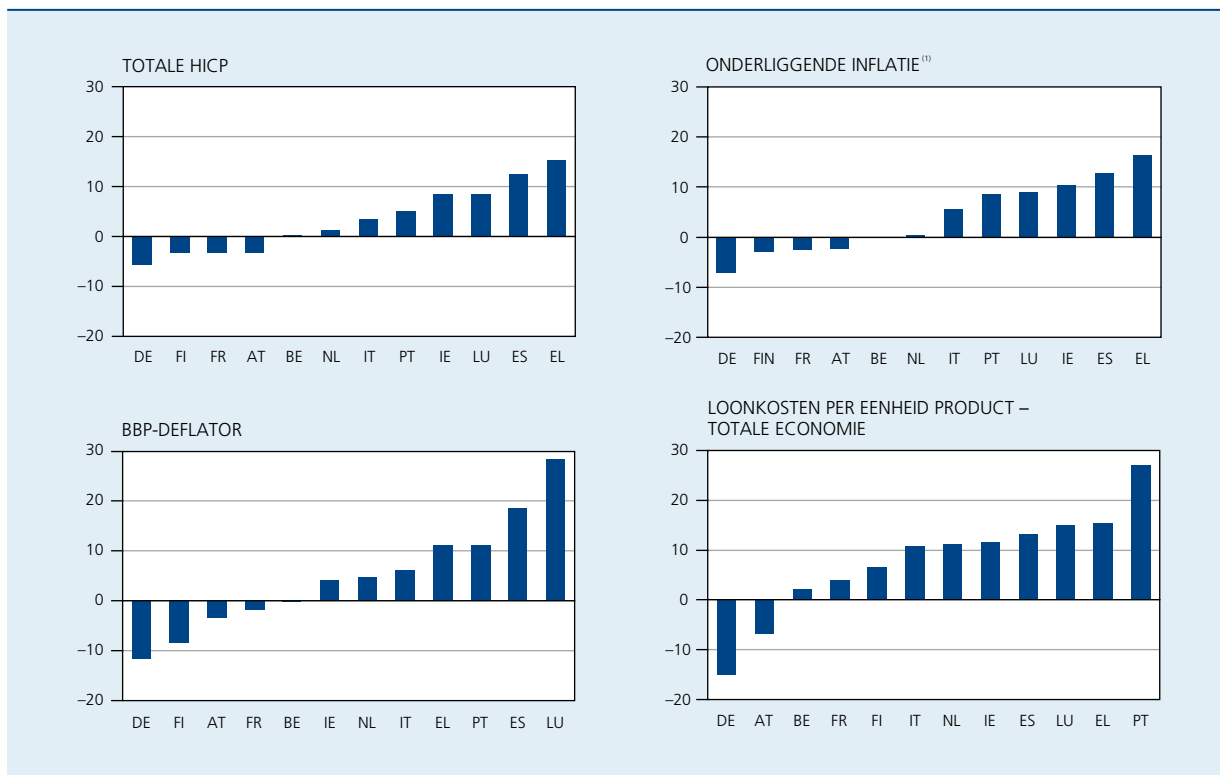
(1) Het betreft hier de 14 Metropolitan Statistical Areas waarvoor het Amerikaanse Bureau of Labor Statistics een consumptieprijsindex berekent. Een Metropolitan Statistical Area omvat steeds een grote stad samen met haar hinterland.

(2) De gecumuleerde inflatieverschillen zijn immers slechts in beperkte mate gecorreleerd met het verschil in productiviteitsgroei tussen de goederen- en de dienstensector, al kan deze factor in het geval van Slovenië en Slowakije een grotere rol hebben gespeeld. Het Balassa-Samuelsong effect is wellicht ook van groter belang voor de nieuwe lidstaten van de EU die de euro nog niet hebben ingevoerd.

(3) Op de Europese Raad van Lissabon in 2000 werd besloten ernaar te streven om van de economie van de EU de meest competitieve en dynamische kenniseconomie van de wereld te maken door de implementatie van structurele hervormingen gericht op een versterking van het concurrentievermogen, innovatie en de verdere uitbouw van de interne markt.

GRAFIEK 3 EEN SELECTIE VAN INDICATOREN VAN HET CONCURRENTIEVERMOGEN

(over de periode 1999-2009 gecumuleerd verloop, verschil met het eurogebied)

Bron: EC.

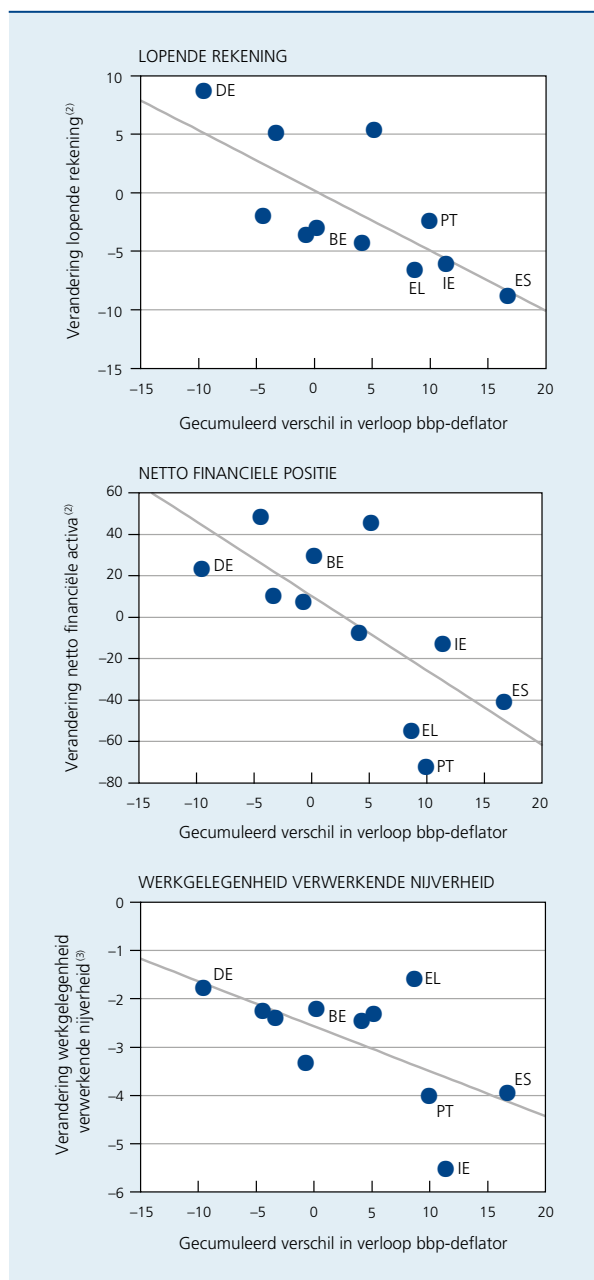
(1) Totale HICP, ongerekend niet-bewerkte levensmiddelen en energie.

product in de totale economie. De signalen die de verschillende indicatoren daaromtrent afgeven, convergeren vrij sterk en versterken dus elkaar. Enerzijds hebben vooral Griekenland, Spanje, Portugal en Ierland blijkbaar systematisch aan concurrentiekracht ingeboet. Anderzijds is er Duitsland, maar ook Oostenrijk en Finland die, ongeacht de beschouwde indicator, concurrentiekrachtiger zijn geworden. België's positie ten opzichte van het eurogebied als geheel is voor elk van de geanalyseerde indicatoren neutraal, wat betekent dat het aan concurrentiekracht heeft gewonnen ten opzichte van met name Griekenland, Spanje, Portugal en Ierland, maar terrein heeft verloren ten opzichte van vooral Duitsland. De positie van de twee andere buurlanden, namelijk Frankrijk en Nederland, sluit vrij nauw aan bij die van België: Frankrijk vertoont daarbij de neiging enigszins aan concurrentiekracht te winnen ten opzichte van België, terwijl Nederland er lichtjes zou zijn op achteruitgaan.

Het hoeft in een dergelijke context niet te verwonderen dat de in de monetaire unie gecumuleerde inflatieverschillen sterk gecorreleerd zijn met het verloop van respectievelijk de handelsbalans en de lopende rekening.

In landen met een duidelijk positief inflatieverschil zijn de saldi op de handelsbalans en op de lopende rekening fors verslechterd, terwijl voor de landen met een lagere inflatie het omgekeerde geldt. Een en ander is evenwel niet enkel het rechtstreeks gevolg van een verslechterd (verbeterd) concurrentievermogen, maar ook van verschillen in het verloop van de binnenlandse vraag. Deze laatste werd immers aanvankelijk gestimuleerd in landen met een sterke loonontwikkeling. Bovendien beïnvloeden inflatieverschillen in een monetaire unie niet alleen de reële wisselkoers van de lidstaten, maar ook hun reële rente. Bij een gelijke nominale korte rente (gemeenschappelijk monetair beleid) leidt een positief (negatief) inflatieverschil tot een lagere (hogere) reële rente. Dit is een procyclisch mechanisme en derhalve potentieel destabiliserend: als gevolg van de hogere inflatie heeft een oververhitte economie een lagere reële rente, waardoor de binnenlandse vraag in die economie in principe nog meer wordt gestimuleerd. Die verschillen in reële rente zijn blijkbaar ook sterk gecorreleerd met de groei van de leningen aan de private sector en met de stijging van de vastgoedprijzen tijdens de periode vóór de crisis. Een krachtige groei in dit domein kan in een eerste fase

GRAFIEK 4 INFLATIEVERSCHILLEN EN LOPENDE REKENING, NETTO FINANCIËLE POSITIE EN WERKGELEGENHEID IN DE VERWERKENDE NIJVERHEID TIJDENS DE PERIODE 1999-2007⁽¹⁾

Bronnen: EC, OESO.

(1) Op basis van de eerste 12 landen van de EMU, uitgezonderd Luxemburg. Voor Griekenland op basis van gegevens vanaf 2000.

(2) In % bbp.

(3) In % van de totale werkgelegenheid.

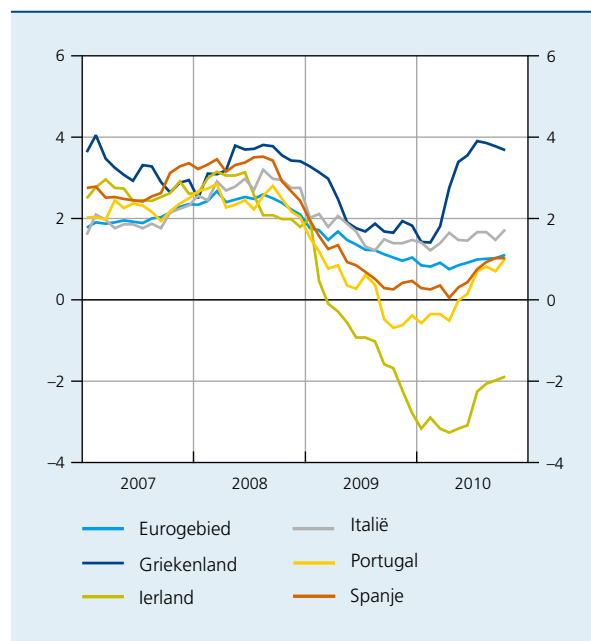
de binnenlandse vraag in de bewuste economieën nog hebben gestimuleerd. Door deze ontwikkelingen zijn echter ook financiële kwetsbaarheden ontstaan. Bij het uiteenspatten van de zeepbel op de vastgoedmarkten van enkele landen is achteraf inderdaad gebleken dat ze onhoudbaar waren.

Het verloop van de lopende rekening bleef uiteraard niet zonder gevolgen voor de netto financiële positie van de verschillende lidstaten. Deficitlanden moesten in toenemende mate een beroep doen op buitenlandse crediteuren. De financiering van externe tekorten werd aanvankelijk vergemakkelijkt door het ontstaan van de monetaire unie, maar met het uitbreken van de crisis sloeg de bereidheid om die tekorten te financieren, plots om. Tijdens de periode van de monetaire unie liep de werkgelegenheid in de verwerkende nijverheid bovendien scherper terug in landen met grote positieve inflatieverschillen dan in landen met negatieve inflatieverschillen. Deze vaststelling kan meer rechtstreeks in verband worden gebracht met het verloop van de concurrentiekracht. Terwijl de hieruit voortvloeiende daling van de werkgelegenheid moeilijk kan worden omgebogen en derhalve vrij hardnekkig zal blijken, is het hierboven toegelichte effect via de binnenlandse vraag, dat aanvankelijk compenserend werkte, in heel wat landen met positieve inflatieverschillen inmiddels verdwenen.

Zoals eerder vermeld, kan het wisselkoersinstrument niet langer worden aangewend om concurrentiehandicaps weg te werken. Die moeten worden gecorrigeerd door een matiging van de binnenlandse prijs- en kostenstijgingen (of zelfs een daling ervan). Een dergelijke «interne

GRAFIEK 5 ONDERLIGGENDE INFLATIE⁽¹⁾ IN EEN SELECTIE VAN LANDE VAN HET EUROGEBIED

(veranderingspercentages t.o.v. de overeenstemmende maand van het voorgaande jaar)

Bron: EC.

(1) Totale HICP, ongerekend niet-bewerkte levensmiddelen en energie.

devaluatie» is doorgaans een moeizaam proces omdat het, vooral in de loonvorming, op neerwaartse nominale rigiditeiten stuit. Er zij niettemin aangestipt dat dit proces in enkele van de genoemde landen aan de gang is, vermits de onderliggende inflatie in Ierland, Spanje en Portugal een gematigder verloop laat optekenen dan in het eurogebied als geheel, dit in scherp contrast met de periode vóór de crisis. In Ierland werden zelfs vrij duidelijke prijsdalingen genoteerd. In Spanje is de arbeidsmarkt recentelijk grondig hervormd teneinde ze te versoepelen en minder dual te maken. Ook het programma van Griekenland met de EC en het IMF bevat, naast een omvangrijk pakket begrotingsmaatregelen, een reeks structurele hervormingen die erop gericht zijn de economie dynamischer en concurrentiekrachtiger te maken. De versnelling van de Griekse inflatie vanaf het tweede kwartaal van 2010 en vervolgens – vanaf het derde kwartaal – ook van de Spaanse en Portugese inflatie, is het resultaat van de forse verhogingen van de indirecte belastingen als onderdeel van de respectieve plannen inzake begrotingsconsolidatie. Zij wijst derhalve niet op een verdere afbrokkeling van het concurrentievermogen of op een ommekeer in het aan de gang zijnde aanpassingsproces.

Het gemeenschappelijk monetair beleid kan dit soort van storende divergenties in het eurogebied onmogelijk voorkomen. Het kan er op dit vlak enkel naar streven in het hele eurogebied prijsstabiliteit te bewerkstelligen.

Door de inflatie in het eurogebied op middellange termijn op een voldoende hoog peil – onder, maar dicht bij 2 % – te stabiliseren, wordt in de huidige situatie over het hele eurogebied deflatoire druk vermeden en wordt het aanpassingsproces dat aan de gang is in landen die fors aan concurrentiekracht hebben ingeboet, vergemakkelijkt. Het waren precies deze overwegingen die mede ten grondslag lagen aan de verduidelijking van de monetair-beleidsstrategie in 2003, toen in de definitie van prijsstabiliteit de precisering « dicht bij 2 % » werd aangebracht.

In dit vlak is het dus het nationaal economisch beleid dat zich voor de zwaarste uitdagingen geplaatst weet. Er moeten geschikte nationale beleidsinstrumenten worden ingezet om storende divergenties in het eurogebied tegen te gaan: begrotingspolitiek, macro-prudentieel beleid gericht op het indijken van procycliciteit, structurele hervormingen, passend inkomensbeleid, ... Tijdens de crisis is het besef gegroeid dat landen niet tegelijkertijd lid kunnen zijn van de monetaire unie en ongestraft een ongepast of al te zeer op de korte termijn gericht nationaal economisch beleid kunnen voeren. Om die reden verdient het aanbeveling de coördinatie van en het toezicht op het macro-economisch beleid in de lidstaten van het eurogebied te versterken. Daartoe heeft de Van Rompuy Task Force een nieuw kader voorgesteld. Dit kader werd door de Europese Raad op zijn vergadering van 28 en 29 oktober goedgekeurd (zie Kader).

Kader 1 – Het actieplan voor een Europees economisch bestuur

Op basis van de vaststelling dat de crisis de zwakke plekken in het Europees economisch bestuur heeft blootgelegd, heeft de Europese Raad van maart 2010 een werkgroep opgericht, onder leiding van de voorzitter van de Europese Raad Herman Van Rompuy, die de opdracht kreeg aanbevelingen te formuleren om een grotere begrotingsdiscipline te bewerkstelligen, een nieuw raamwerk voor macro-economisch toezicht te creëren en een beter kader te scheppen voor het oplossen van crisissen. De voorstellen van deze werkgroep inzake Europees economisch bestuur werden bekrachtigd door de staatshoofden en regeringsleiders op de Europese Raad van 28 en 29 oktober 2010. Het is de bedoeling dat over de uitvoering van deze voorstellen tegen de zomer van 2011 een akkoord wordt bereikt tussen de Raad en het Europees Parlement. In dit kader wordt het door de Europese Raad aangenomen actieplan toegelicht, waarbij in het bijzonder aandacht wordt besteed aan de maatregelen die gericht zijn op het herstel van de macro-economische onevenwichtigheden en op het wegwerken van de verschillen inzake concurrentiekracht.

Op dat gebied wordt enerzijds voorzien in een uitgebreid macro-economisch toezicht, dat verder reikt dan wat momenteel geldt in het kader van het stabiliteits- en groeipact. Anderzijds wordt het economisch beleid van de lidstaten beter op elkaar afgestemd.

Het verwachte nieuwe toezichtskader bestaat uit twee onderdelen. Het eerste onderdeel is preventief en omvat een periodieke evaluatie van de risico's op macro-economische evenwichtsverstoringen. Het bevat onder meer de

creatie van een bordtabel op basis van enkele belangrijke indicatoren en de invoering van een alarmprocedure om grote verschillen in concurrentiekracht, of risico's zoals een vastgoedzeepbel te signaleren. In geval van potentieel of effectief buitensporig onevenwicht wordt voorzien in een grondige doorlichting van het betrokken land door de Commissie, eventueel in samenwerking met de ECB. Het tweede onderdeel is corrigerend. Indien de beleidsacties die een lidstaat kiest niet in overeenstemming zijn met de globale richtsnoeren voor het economisch beleid of indien ze een potentieel gevaar opleveren voor de goede werking van de Economische en Monetaire Unie, is bepaald dat de Commissie een waarschuwing kan richten aan de betrokken lidstaat. In geval van fundamentele evenwichtsverstoringen zou de Raad echter de mogelijkheid hebben om een lidstaat in een « staat van buitensporig onevenwicht » te plaatsen en aldus een rechtzettingsprocedure tegen die lidstaat in te stellen. In dat geval zouden een reeks beleidsaanbevelingen worden gedaan en indien er geen afdoende maatregelen volgen, zouden aan de lidstaten van het eurogebied sancties kunnen worden opgelegd.

Op het vlak van coördinatie van het beleid zal een « Europees semester » worden ingevoerd, teneinde na te gaan of de nationale economische beleidsacties rekening houden met de communautaire dimensie. Deze cyclus van versterkte coördinatie van het beleid zal lopen vanaf maart tot het ogenblik waarop de begrotingen bij de nationale parlementen worden ingediend, en zal alle terreinen van het economisch toezicht bestrijken, met inbegrip van het begrotingsbeleid en het beleid inzake groei en macro-economische stabiliteit. Het gaat in op 1 januari aanstaande.

Naast de elementen met betrekking tot de macro-economische evenwichtsverstoringen en de concurrentieverschillen heeft het door de Europese Raad goedgekeurde actieplan ook tot doel het stabiliteits- en groeipact te versterken door met name sneller sancties op te leggen tijdens de procedure en deze een meer automatisch karakter te verlenen. Het bevat tevens de invoering van een permanent systeem voor de oplossing van crisissen, teneinde de financiële stabiliteit van het eurogebied in zijn geheel te vrijwaren. Om de doeltreffendheid van het toezicht op het begrotingsbeleid te verhogen, bepaalt het plan dat de nationale beleidskaders ter zake worden aangepast opdat ze zouden voldoen aan een aantal minimumvereisten inzake boekhoudkundige en statistische regels. Daarnaast zullen minder dwingende regels worden uitgewerkt, onder meer met betrekking tot de rol van de nationale overheidsinstellingen die in alle onafhankelijkheid analyses, evaluaties en prognoses ten aanzien van het binnenlandse begrotingsbeleid dienen te verschaffen.

2. De monitoring van het concurrentievermogen in België

De monitoring van het concurrentievermogen is in België een traditie die van lang vóór de start van de EMU dateert. Het verloop van de economische bedrijvigheid en de werkgelegenheid is in ons land als kleine open economie immers sterk afhankelijk van de internationale handel. De Belgische ervaring van het einde van de jaren zeventig en het begin van de jaren tachtig leert dat een ontsporing van lonen en prijzen niet zonder gevolgen blijft voor de economische bedrijvigheid en dat ze er de beleidsmakers derhalve onvermijdelijk toe noopt drastische maatregelen te nemen. Het concurrentievermogen werd toentertijd hersteld door de nationale munt te devalueren en tegelijkertijd enkele doortastende, op inkomensmatiging gerichte maatregelen te nemen. Vóór het concurrentievermogen opnieuw was hersteld, ging echter heel wat bedrijvigheid en werkgelegenheid verloren. Toen de Belgische frank in 1990 aan de Duitse mark werd

gekoppeld, werd bovendien de facto afstand gedaan van het gebruik van het wisselkoersinstrument, dat in 1982 nog cruciaal was gebleken. Sinds de toetreding tot de monetaire unie in 1999 is het wisselkoersinstrument zelfs helemaal verdwenen. In dergelijke omstandigheden kan de concurrentiekracht enkel worden gevrijwaard door een gepast verloop van de binnenlandse kosten en prijzen.

Daarom wordt in de wet van 1996 ter bevordering van de werkgelegenheid en tot preventieve vrijwaring van het concurrentievermogen veel aandacht besteed aan het toezicht op het verloop van de concurrentiekracht (gemeten als het loonkostenverloop in de private sector) ten opzichte van dat in de drie voornaamste buurlanden Duitsland, Frankrijk en Nederland. Het feit dat precies deze drie referentielanden werden gekozen, werd ingegeven door de overweging dat België destijds (in 1996) de facto reeds een monetaire unie vormde met die landen. De memorie van toelichting bij de wet uit 1996 vermeldt ter zake: « Duitsland, Frankrijk en Nederland worden

als referentielanden opgenomen vermits zij de facto de landen zijn, met dewelke België nu reeds stabiele wisselkoersen en monetaire convergentie heeft». Meer toezicht op het concurrentieverloop en op de evenwichtsverstoringen in het eurogebied vereist in principe dan ook geen fundamentele wijziging van het in België ter zake gevoerde beleid.

Het is niettemin de vraag of die drie buurlanden als referentie voor het verloop van het concurrentievermogen vandaag nog relevant zijn. België maakt inmiddels immers deel uit van een veel ruimere monetaire unie. Er zijn echter enkele belangrijke argumenten om ons concurrentievermogen in eerste instantie verder op dat van de drie voornaamste buurlanden te blijven afstemmen.

Om te beginnen, zij aangestipt dat de referentielanden uit de wet van 1996 ook onze drie voornaamste handelspartners zijn, zodat het prijs- en kostenverloop ten opzichte van die landen een zware impact heeft op ons concurrentievermogen. Bovendien hebben zij een vergelijkbaar niveau van economische ontwikkeling. Om het verloop van het concurrentievermogen accuraat in te schatten, kan België dus het best met drie soortgelijke landen worden vergeleken. Ons land vergelijken met een ruimer referentiegebied, waar ook *catching up* landen deel van uitmaken, kan een verlies aan concurrentiekracht verhullen omdat de inflatie en het loonkostenverloop in die landen (opwaarts) worden beïnvloed door het hierboven vermelde Balassa-Samuelsom effect. Ook al was de impact daarvan tijdens de eerste twaalf jaar van de monetaire unie blijkbaar niet erg zwaar, met de toetreding van nieuwe lidstaten tot het eurogebied zou dit wél het geval kunnen zijn. Daarbij komt nog dat, mede door toepassing van die wet, België – zoals eerder reeds vermeld – er in de praktijk in geslaagd is zijn concurrentiekracht ten opzichte van het eurogebied als geheel te vrijwaren, ondanks een verlies ten opzichte van Duitsland. Door zich te spiegelen aan landen die inzake structurele hervormingen op de arbeids- en productmarkt eveneens ambitieuze doelstellingen hebben nagestreefd, wordt België er bovendien toe aangezet maatregelen te treffen om de economie te dynamiseren. Tot slot liggen ontegenzeggelijk voordelen besloten in het behoud van een institutioneel kader dat vrij goed heeft gefunctioneerd en waarover een ruime sociale consensus bestaat. In dat geval kan worden gefocust op de efficiënte toepassing ervan, terwijl het uitwerken van een nieuw kader een energierovend proces is met bovendien een onzekere uitkomst.

Dat de wet van 1996 zo belangrijk is voor het vrijwaren van het Belgisch concurrentievermogen heeft ook te maken met het feit dat ze de sociale partners er expliciet toe aanzet ongewenste effecten van de automatische

loonindexering te vermijden. Bedoeling daarvan is de indexeringspraktijk te verzoenen met een gematigde algemene loonontwikkeling die afgestemd is op het nominaal loonkostenverloop per uur in de private sector in de drie buurlanden. Enerzijds is dat mogelijk door ex ante de verwachte weerslag van de indexering in mindering te brengen van de marge die beschikbaar is voor reële loonstijgingen. Anderzijds bepaalt de wet dat eventuele overschrijdingen van de loonnorm, bijvoorbeeld als gevolg van niet-geanticiperde indexeringseffecten, ex post moeten worden bijgestuurd door ze in mindering te brengen van de toekomstige loonstijgingen. Samen met de invoering, in 1994, van de gezondheidsindex (die het prijsverloop van benzine, diesel, tabak en alcoholische dranken buiten beschouwing laat) als referentie voor de indexering in België, vormt de wet uit 1996 een belangrijke hoeksteen van het beleid dat erop gericht is de gevolgen van de indexering onder controle te houden.

Tegen die achtergrond is het inflatieverschil tussen België en de drie voornaamste buurlanden een belangrijke factor voor het beoordelen van het huidige en toekomstige concurrentievermogen, en wel om twee redenen. Om te beginnen, kan het signaal dat wordt afgegeven door het relatieve verloop van de loonkosten, versterkt of afgezwakt worden door een analyse op basis van het inflatieverschil. Het verloop van de lonen bepaalt immers in hoge mate het prijsverloop, zodat het relatieve inflatieverloop beschouwd kan worden als een alternatieve maatstaf van het concurrentievermogen. Vervolgens kunnen in een land zoals België, met zijn indexering van de loonkosten, schommelingen in het relatieve verloop van de consumptieprijzen ook schommelingen teweegbrengen in het relatieve verloop van de loonkosten, en dus meteen bepalend zijn voor de ontwikkeling van het concurrentievermogen. Het is vanuit die dubbele invalshoek dat in het volgende deel van dit artikel wordt ingezoomd op het inflatieverschil tussen België en zijn drie voornaamste buurlanden.

3. Het inflatieverschil tussen België en de drie voornaamste buurlanden onder de loep

Hieronder wordt in eerste instantie nader ingegaan op het verloop van het inflatieverschil tijdens de afgelopen vier jaar. Een meer gedetailleerde analyse van die periode is interessant omdat het een periode is geweest waarin het inflatieverschil zeer grote schommelingen heeft laten zien. Bovendien lijkt zich tijdens die periode een systematisch patroon te hebben afgetekend, waarbij bewegingen in de energie- en voedselprijzen – een gevolg van schommelingen in de internationale grondstoffenprijzen – aanvankelijk de stuwende kracht waren achter het inflatieverschil.

Na verloop van tijd volgde evenwel ook een meer algemene weerslag op de onderliggende inflatietendens, die hier wordt gemeten als het prijsverloop van de niet-energetische industriële goederen en de diensten. De recente periode doet dan ook ontegensprekelijk vragen rijzen over de prijszetting voor energiedragers en levensmiddelen in België, maar ze geeft tegelijkertijd aan dat de weerslag daarvan, via de indexerings van lonen maar ook van een aantal dienstenprijzen, kan leiden tot tweederonde-effecten en tot een algemene verslechtering van het concurrentievermogen. Het belang van de relatie tussen het relatieve verloop van de loonkosten en dat van de inflatie wordt bovendien ook duidelijk aangetoond in het tweede deel van de analyse waarin het verloop wordt besproken van het inflatieverschil sedert 1996, het jaar waarin de wet die toeziet op het concurrentievermogen, in werking trad.

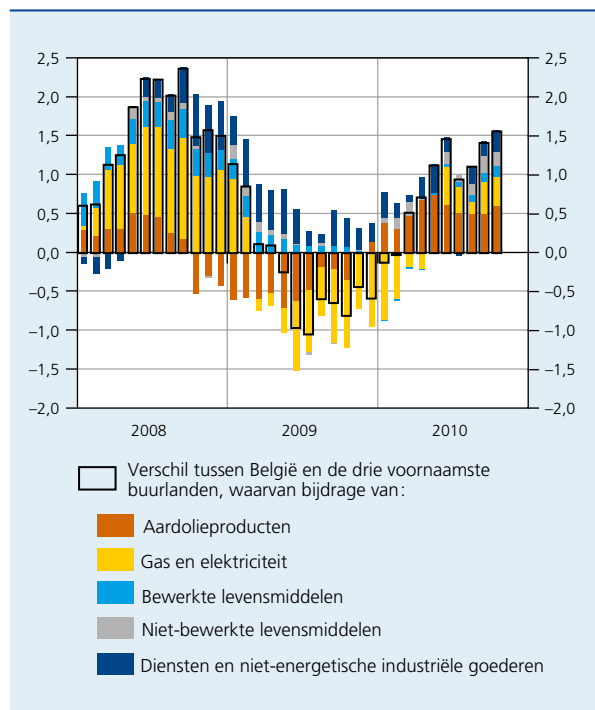
3.1 Toegenomen volatiliteit van het inflatieverschil met de drie voornaamste buurlanden sedert 2007

De laatste maanden is het inflatieverschil tussen België en de drie voornaamste buurlanden fors vergroot. In oktober beliep de aan de hand van het geharmoniseerde

indexcijfer van de consumptieprijzen (HICP) gemeten inflatie in België 3,1 %, tegen 1,3 % in Duitsland, 1,8 % in Frankrijk en 1,4 % in Nederland. De gemiddelde inflatie in de drie buurlanden beliep aldus 1,5 %, of 1,6 procentpunt minder dan in België. Ook in 2008 was het inflatieverschil sterk positief; in de zomer van dat jaar liep het op tot ruim 2 procentpunt. In de loop van 2009 was het evenwel aanzienlijk negatief. Zo werd in juni 2009 een negatief verschil van 1,5 procentpunt opgetekend, dat volledig toe te schrijven was aan de negatieve bijdrage van de energiedragers. Dergelijke omvangrijke schommelingen waren nooit eerder vastgesteld en wijzen op een sedert 2007 fors toegenomen volatiliteit. Tijdens de periode januari 2007 – september 2010 nam de standaardafwijking van het inflatieverschil met de drie buurlanden inderdaad toe tot 1 procentpunt, tegenover slechts 0,5 procentpunt tijdens de periode januari 1996-december 2006.

De vergroting van het inflatieverschil in 2010 vertoont een treffende gelijkenis met die in 2008. Tegen de achtergrond van de stijging van de in euro uitgedrukte prijs voor ruwe aardolie wordt dat verschil opnieuw in hoofdzaak bewerkstelligd door het relatieve prijsverloop van de aardolieproducten, waarop zich na enkele maanden een positief ecart voor gas en elektriciteit ent (wat 2010 betreft, is dat het geval sedert juni). In 2008 kwam daar nog een scherpere prijsstijging voor (in hoofdzaak bewerkte) levensmiddelen bij, in een context van forse prijsstijgingen voor levensmiddelengrundstoffen. Naast de niet-bewerkte levensmiddelen dragen ook de bewerkte levensmiddelen sedert de zomermaanden van 2010 opnieuw positief bij tot het inflatieverschil met de drie voornaamste buurlanden. Het is dan ook de vraag of dat ecart, net als in 2008, in de nabije toekomst verder zal vergroten als gevolg van de recente stijging van de levensmiddelengrundstoffen. Ten slotte hebben tijdens de vorige fase waarin het inflatieverschil positief was, sedert juni 2008 ook de niet-energetische industriële goederen en diensten een positieve bijdrage geleverd, wat erop wijst dat de zwaardere impact van de prijsschokken als gevolg van het verloop van de grondstoffenprijzen uiteindelijk ook geleid heeft tot zogeheten tweederonde-effecten. Die positieve bijdrage tot het inflatieverschil is in de loop van 2009 verkleind, maar aan die beweging is recentelijk een einde gekomen, zeker aangezien de verkleining van het ecart in juli 2010 in hoge mate toe te schrijven was aan een eenmalig en enigszins kunstmatig effect, namelijk het feit dat, als gevolg van een gewijzigd wegingsschema, de productgroepen waarop koopjes van toepassing zijn, sedert 2010 een zwaarder gewicht vertegenwoordigen in de HICP⁽¹⁾. Het is dan ook de vraag of de positieve bijdrage van de niet-energetische industriële goederen en de diensten

GRAFIEK 6 INFLATIE-ECART TUSSEN BELGIË EN DE DRIE VOORNAAMSTE BUURLANDEN
(bijdrage van de belangrijkste componenten tot het inflatieverschil, in procentpunt)

Bronnen: EC, NBB.

(1) Dit leidt tot een wijziging in het seizoenprofiel van de HICP, die de jaar-op-jaar inflatie voor de maanden januari en juli in 2010 eenmalig neerwaarts drukt.

eerlang opnieuw zal vergroten als gevolg van tweederonde-effecten. Het prijsstijgingstempo van de gezondheidsindex is immers reeds versneld tot 2,6% in oktober (stookolie, elektriciteit en aardgas maken er, in tegenstelling tot benzine en diesel, wél deel van uit), terwijl het tijdens de tweede helft van 2009 nog negatief was.

Hieronder wordt, tegen de zopas beschreven achtergrond, successievelijk stilgestaan bij de niet-bewerkte en de bewerkte levensmiddelen, de energiedragers en, tot slot, de onderliggende inflatietendens.

NIET-BEWERKTE LEVENSMIDDELEN

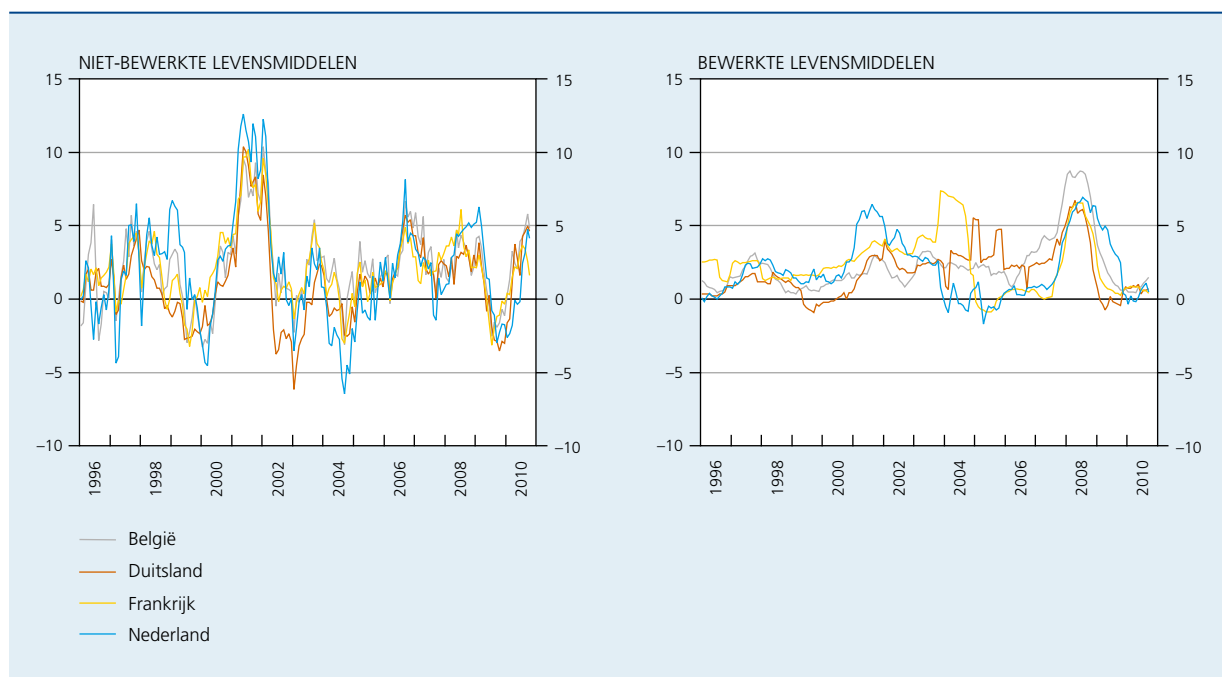
Voor de niet-bewerkte levensmiddelen wordt de analyse bemoeilijkt door de gewijzigde methode voor de samenstelling van de prijsindices voor groenten en fruit, die sedert januari 2010 wordt toegepast voor de berekening van de Belgische HICP. Deze door Eurostat gewenste verandering heeft betrekking op de wijze waarop rekening wordt gehouden met het seizoengebonden karakter van deze producten, die niet noodzakelijkerwijs iedere maand van het jaar beschikbaar zijn. Dit zal gedurende heel 2010 een impact hebben op het inflatieprofiel van de niet-bewerkte levensmiddelen. Zonder die methodologische wijziging zou het positief inflatieverschil voor de niet-bewerkte levensmiddelen wellicht minder groot

zijn: zo bedroeg de gemiddelde inflatie van deze component gedurende de eerste tien maanden van 2010 3,3% volgens de HICP, tegen 2,7% volgens het nationale indexcijfer (dat niet werd beïnvloed door de voornoemde veranderingen). Toch is het prijsstijgingstempo in 2010 ontegensprekelijk versneld van 1,6% tijdens het eerste kwartaal tot 4,8% in oktober. Dat komt vooral door de minder gunstige aanbodvoorwaarden tijdens de zomer van 2010. De maand juli was immers bijzonder warm en droog, terwijl het in augustus overvloedig regende. Een jaar eerder daarentegen waren de weersomstandigheden zeer gunstig, waardoor de prijzen voor groenten en fruit erg laag waren. Forse schommelingen in de aanbodvoorwaarden geven, zowel in België als in de drie buurlanden, traditioneel aanleiding tot een grillig, maar niettemin vrij synchroon prijsverloop voor de niet-bewerkte levensmiddelen. Hoewel die volatiliteit in België niet meer uitgesproken is, werd over de periode 1996-oktober 2010, gemiddeld beschouwd, toch een hogere inflatie voor niet-bewerkte levensmiddelen opgetekend, namelijk 2,2% per jaar, tegen 1,7% in de drie buurlanden.

BEWERKTE LEVENSMIDDELEN

De bewerkte levensmiddelen, van hun kant, droegen in hoge mate bij tot het ongunstige inflatieverschil in 2008, toen de prijzen van de levensmiddelen grondstoffen fors

GRAFIEK 7 CONSUMPTIEPRIJZEN VAN LEVENSMIDDELEN
(veranderingspercentages t.o.v. de overeenstemmende maand van het voorgaande jaar)

Bron: EC.

waren gestegen. Over een langere periode beschouwd, zijn de prijzen van de bewerkte levensmiddelen in België niet systematisch sneller gestegen dan in de drie buurlanden. Tussen medio 2006 en eind 2008 was dat echter wél het geval. Vanaf het midden van 2007 hadden de forse prijsstijgingen voor bewerkte levensmiddelen te maken met de tijdens die periode krachtig aantrekkende prijzen voor levensmiddelengrondstoffen. Een hoge transmissiegraad tijdens een fase van opwaartse kostenimpulsen wijst echter niet noodzakelijk op een weinig concurrerende prijszetting. Zij kan evenzeer op het tegenovergestelde wijzen: in een omgeving van sterke mededinging is het voor de verschillende schakels in de keten – van productie tot distributie – immers moeilijk om de kostenstijging niet door te berekenen, gelet op de in principe reeds nauwe marges. Daarom is de symmetrie (of het gebrek aan symmetrie) tussen de aanvankelijke opwaartse en neergaande fase meestal een betere indicator op basis waarvan de concurrentie het best kan worden beoordeeld. Tijdens de periode die volgde op de prijsdaling voor levensmiddelengrondstoffen is echter geen enkel negatief verschil ontstaan. Deze bevinding wijst op een zekere asymmetrie in de prijszetting, althans op korte termijn, zoals vermeld in het Jaarverslag 2009 van de Bank en in dat van het Prijsobservatorium⁽¹⁾.

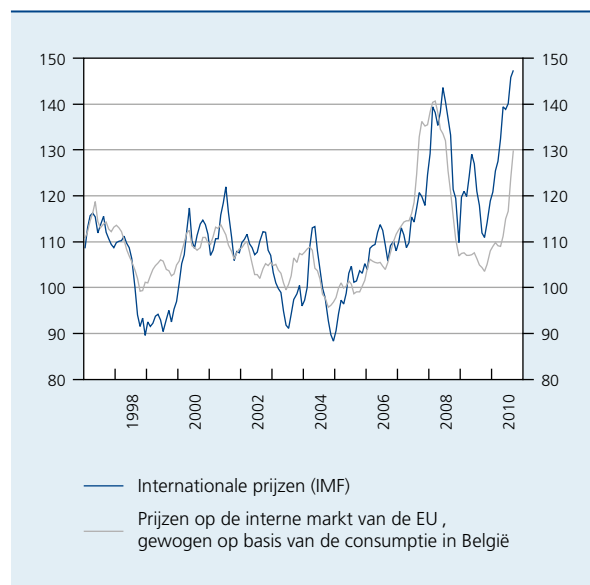
In de loop van 2009 en meer bepaald in 2010 zijn de prijzen op de internationale markten opnieuw gestegen, zij het in uiteenlopende mate naargelang van het product. De prijsstijgingen voor grondstoffen deden zich in eerste instantie voor bij suiker, cacao en koffie, maar troffen vanaf de zomer van 2010 ook basisproducten zoals tarwe, maïs en melk. Vanaf juli stegen de consumptieprijzen, eerst voor de componenten «suikerwaren» en «koffie, thee en cacao» en vervolgens ook voor producten zoals boter en brood. Voor deze producten zijn de prijzen de afgelopen maanden forser gestegen dan in de drie voornaamste buurlanden. Zoals de ervaring van 2007-2008 leert, kunnen dergelijke prijsstijgingen zware gevolgen hebben. Daarom dient de wijze waarop de transmissie van de prijsstijgingen voor levensmiddelengrondstoffen gebeurt, de volgende maanden nauwlettend te worden gevolgd voor alle voedingsmiddelen, een belangrijke taak voor het Prijsobservatorium.

ENERGIEDRAGERS

Bij een stijging van de grondstoffenprijzen hebben energiedragers de neiging positief bij te dragen tot het inflatieverschil (in 2008 en 2010); bij een daling is de bijdrage negatief (zoals in 2009). Dit wijst op een grotere gevoeligheid van de Belgische inflatie voor schommelingen in de prijzen van energetische grondstoffen. Zoals blijkt uit verschillende recente publicaties in het Economisch

GRAFIEK 8 PRIJZEN VAN LEVENSMIDDELENGRONDSTOFFEN IN EURO

(indexcijfer 2005 = 100)

Bronnen: IMF, NBB.

Tijdschrift van de Bank⁽²⁾, kan deze grotere gevoeligheid worden verklaard door drie factoren: een groter verbruik van energiedragers door de huishoudens, lagere accijnzen op de energiedragers dan gemiddeld in de andere landen, en bepaalde kenmerken van de vorming van de energieprijzen exclusief belastingen in België, onder meer een bijzonder snelle transmissie van de prijzen van energetische grondstoffen naar de consumptieprijzen van gas en elektriciteit.

Doordat Belgische huishoudens méér energiedragers verbruiken dan de huishoudens in de buurlanden, verzwaart het gewicht van die energiedragers in het indexcijfer van de consumptieprijzen en wordt dit laatste derhalve ook gevoeliger voor de energieprijzen. Verklarende factoren hiervoor worden voorgesteld in onder meer Baugnet en Dury (2010). De beheersing en, in de mate van het mogelijke, de vermindering van de energie-intensiteit van het Belgische verbruiksprofiel vormt een grote uitdaging, niet alleen om milieuredenen, maar ook vanuit een macro-economisch oogpunt. Een verhoging van de accijnzen op energiedragers zou hiertoe kunnen bijdragen. Bovendien

(1) Bij gebrek aan voldoende gegevens kon niet worden bepaald in welke fase van de voedingsketen deze asymmetrie zich heeft voorgedaan. Meer bepaald voor melk, heeft het Prijsobservatorium echter vastgesteld dat deze asymmetrie blijkbaar het gevolg was van de prijszetting in zowel de voedingssector als de distributiesector. Zo ook is gebleken dat verschillende marktsegmenten – onder meer dat van melk van de «eerste prijzen» – een meer symmetrische en dus meer concurrerende prijszetting vertoonden.

(2) Zie Cornille (2009), Baugnet en Dury (2010), Coppens (2010) en Swartenbroeck (2010).

TABEL 1 WEGING VAN DE ENERGIEDRAGERS IN BELGIË EN IN DE DRIE VOORNAAMSTE BUURLANDEN
(per duizend)

	Gemiddelde over de periode 2000-2010		Wegingen in 2010		
	Drie buurlanden	België	Drie buurlanden	België	<i>p.m. België (nationaal indexcijfer)⁽¹⁾</i>
Energie	96	105	102	112	101
waarvan:					
Motorbrandstoffen	40	42	41	50	39
Stookolie	8	15	8	17	12
Gas	15	20	16	17	21
Elektriciteit	23	28	27	27	29
Andere ⁽²⁾	9	1	10	1	1
<i>p.m. Energie ongerekend motorbrandstoffen</i> ...	55	64	61	62	62

Bronnen: EC, NBB.

(1) Gecorrigeerd voor het verloop van de relatieve prijzen tussen het basisjaar 2004 en 2009.

(2) Vooral de rechtstreekse aankoop van warmte via het stadsverwarmingsnet in Duitsland en Frankrijk en steenkool in België.

zouden de consumptieprijzen door een dergelijke verhoging automatisch minder gevoelig worden voor de prijschommelingen van de energetische grondstoffen (cf. infra). Aangezien een dergelijke verhoging ook de gezondheidsindex zou beïnvloeden, bestaat evenwel het gevaar dat het verloop van de loonkosten ongunstiger wordt.

Het gewicht van energiedragers varieert evenwel naar gelang van de bron: het is zwaarder in de nationale rekeningen dan in de gezinsbudgetenquête. Sinds 2010 is de HICP overgeschakeld van een op deze enquête gebaseerd wegingsschema – zoals steeds het geval is voor het nationale indexcijfer waar ook de gezondheidsindex van is afgeleid – op een schema dat gebaseerd is op de nationale rekeningen, met tot gevolg een verruiming van het aandeel van energie ten opzichte van het nationale indexcijfer⁽¹⁾. Volgens deze gegevens is vooral het verbruik van motorbrandstoffen en huisbrandolie groter in België. Hoewel dit nieuwe wegingsschema nog niet wordt gebruikt voor het nationale indexcijfer noch voor de gezondheidsindex – de Indexcommissie moet er immers nog de wenselijkheid van onderzoeken –, is het toch nuttig na te gaan wat voor de gezondheidsindex de mogelijke gevolgen zouden kunnen zijn van de overschakeling op dit nieuwe wegingsschema. Wat het aandeel van de energiedragers in deze laatste index betreft (d.w.z. ongerekend de motorbrandstoffen), is het verschil met het huidige schema zogoed als onbestaande, hoewel de samenstelling anders is: zo zou het relatieve aandeel van stookolie toenemen, terwijl dat van gas en elektriciteit zou afnemen.

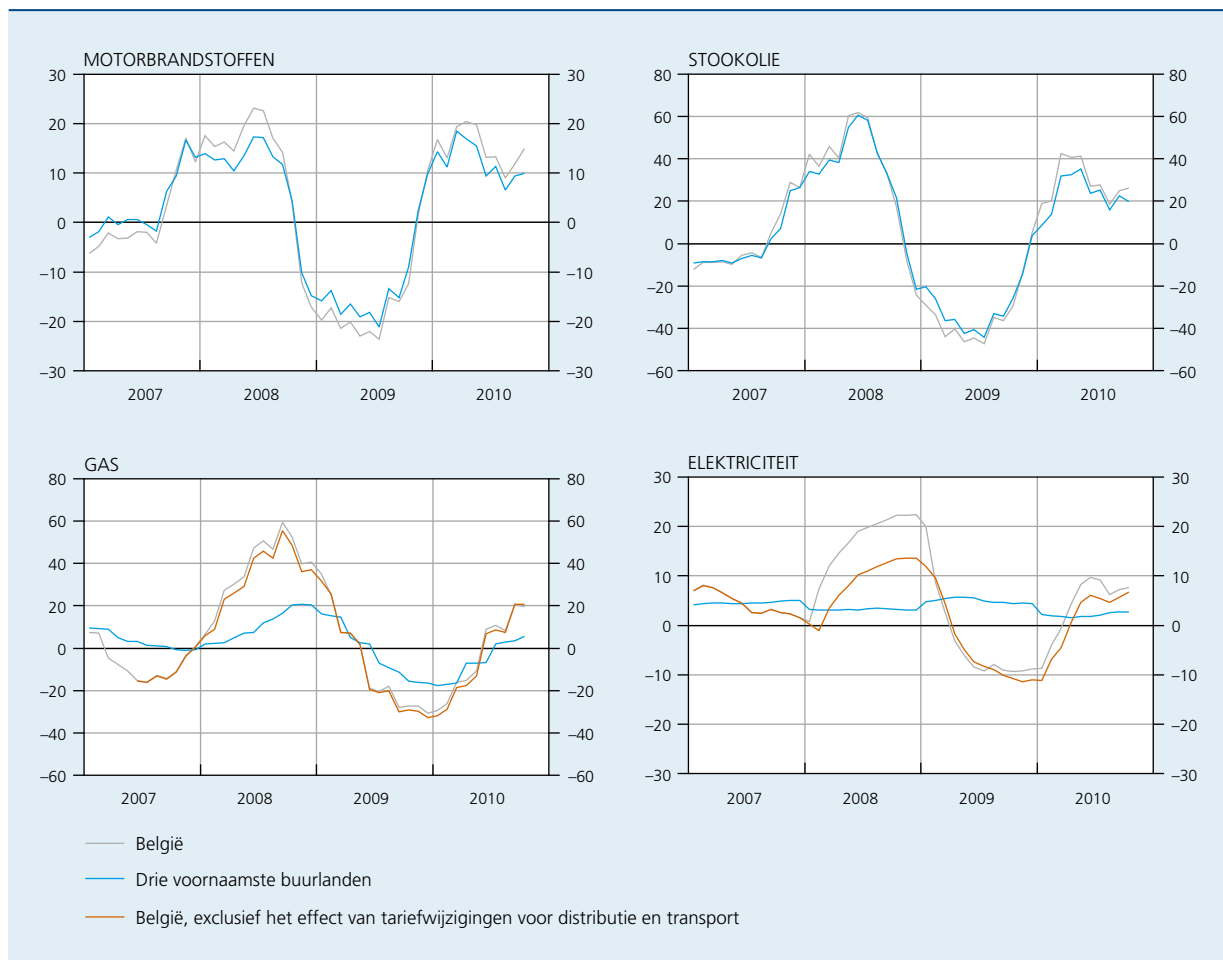
De tweede verklarende factor voor het feit dat de Belgische inflatie op korte termijn gevoeliger is voor petroleumshokken, zijn de vrij lage accijnzen en aanverwante belastingen op diesel, aardgas, elektriciteit en vooral huisbrandolie in vergelijking met onze drie belangrijkste buurlanden. Deze verschillen qua accijnsniveau worden bijvoorbeeld verduidelijkt in het voornoemde artikel van Baugnet en Dury (2010). De werking van het mechanisme kan als volgt worden samengevat: rekening houdend met de vrij lage accijnzen is het (impliciete) gewicht van de energetische grondstoffen in de consumptieprijzen voor energiedragers zwaarder, en zal een bepaalde procentuele verandering van de grondstoffenprijs een grotere procentuele verandering van de consumptieprijzen teweegbrengen (met een zwaardere impact op de inflatie tot gevolg).

Om de derde verklarende factor te analyseren, moet de prijsvorming worden onderzocht ongerekend de belastingen. De resultaten van een dergelijke analyse verschillen naargelang van het product.

Wat de aardolieproducten betreft, blijkt uit verschillende analyses – onder meer in Baugnet en Dury (2010) – dat de transmissie in de respectieve landen vergelijkbaar is, althans wanneer ze wordt uitgedrukt in cent per liter. Zowel in België als in de buurlanden is ze immers volledig (met andere woorden, een prijsstijging van het geraffineerde product leidt normaliter tot een equivalente

(1) Dit verschil verklaart meer dan de helft van het verschil tussen de inflatie gemeten volgens de twee concepten sinds het begin van 2010. Over de eerste tien maanden van 2010 bedroeg dit verschil 0,2 % : tijdens deze periode beliep de volgens de HICP gemeten inflatie gemiddeld 2,2 %, tegen 2 % voor het nationale indexcijfer.

GRAFIEK 9 CONSUMPTIEPRIJZEN VOOR DE ENERGIEDRAGERS
(veranderingspercentages t.o.v. de overeenstemmende periode van het voorgaande jaar)

Bronnen: EC, NBB.

absolute stijging van de consumptieprijs) en zeer snel (volledig na slechts enkele weken). Het programmacontract lijkt derhalve geen noemenswaardig effect te sorteren op de dynamiek van de transmissie van de prijschommelingen voor ruwe aardolie naar de Belgische consumptieprijsen voor olieproducten. Daarentegen liggen de brutomarges op benzine en diesel in België blijkbaar iets hoger dan in Duitsland en Frankrijk, maar iets lager dan in Nederland. Dit heeft wellicht te maken met het feit dat zowel de tankstations een grotere omzet genereren (en dus meer schaalvoordelen genieten) in Duitsland en Frankrijk en dat de markt er minder sterk geconcentreerd is. In Frankrijk bieden bovendien verschillende supermarkten vrij goedkoop brandstoffen aan. Er blijkt derhalve nog enige marge te bestaan om het prijsniveau voor benzine en diesel in België te verlagen door een verscherping van de concurrentie en door schaalvergroting. Deze mogelijkheid lijkt veel kleiner voor de prijs van stookolie vóór

belastingen, die in België lager ligt dan in de drie buurlanden. Het verschil tussen de situatie voor stookolie en voor motorbrandstoffen zou ook kunnen wijzen op een zekere kruiselingse subsidiëring tussen de verschillende producten die onder het « programmacontract » vallen.

Bij aardgas verloopt de transmissie trager dan bij olieproducten: het gaat om maanden in plaats van om weken. Baugnet en Dury (2010) tonen evenwel aan dat deze transmissie in België veel sneller verloopt dan in de buurlanden⁽¹⁾. Bovendien werden de gasprijzen

(1) De transmissie van de gas- en elektriciteitsprijzen naar de consumptieprijsindex is overigens versneld in vergelijking met de periode vóór 2007, doordat de prijzen voortaan worden geregistreerd volgens de « verwerfingsbenadering » (iedere maand wordt het tijdens die bewuste maand toegepaste tarief geregistreerd), terwijl voordien de « betalingsbenadering » werd toegepast (iedere maand werd de prijs van een fictieve jaarlijkse factuur voor de afgelopen 12 maanden geregistreerd). Hoewel deze methodologische aanpassing de (opgetekende) transmissie uiteraard heeft versneld in vergelijking met de periode vóór 2007, is ze geen bron van afwijking meer ten opzichte van de buurlanden, omdat de zogeheten verwerfingsmethode er reeds veel langer wordt toegepast. De aanpassing ligt overigens in de lijn van de methodologische voorschriften ter zake. Zie Cornille (2009).

in België in 2007 opgedreven doordat de belangrijkste gasleverancier in oktober 2007 een van de parameters van de referentie-index van de energiekosten wijzigde. Nadat de prijs voor aardgas begin 2007 was gekelderde en de bevoorradingscontracten waren gewijzigd, besloot die leverancier de constante term in de overeenkomstige indexeringsformule te verhogen. Op die herziening van de tarifieringsformule volgden soortgelijke – zij het minder ingrijpende – aanpassingen door andere leveranciers. Het resultaat was een prijsstijging die in principe als permanent kan worden beschouwd (voor meer details, zie Swartenbroeckx, 2010).

Ook de consumptieprijzen voor elektriciteit lijken in België gevoelig te zijn voor, en snel te reageren op prijschommelingen op de internationale energiemarkten, terwijl die schommelingen in de buurlanden blijkbaar geen weerslag hebben op de elektriciteitsprijzen (zie Coppens, 2010). Dit is een van de redenen waarom de elektriciteitsprijzen in België in 2008 veel sneller zijn gestegen dan in de buurlanden. Om diezelfde reden zijn de Belgische consumptieprijzen van elektriciteit in 2009 gedaald, alvorens vanaf midden 2010 opnieuw fors aan te trekken.

Ook een significante stijging van de distributie- en transporttarieven in 2008 – en in mindere mate in 2009 – heeft in belangrijke mate bijgedragen tot de verhoging van de consumptieprijzen voor elektriciteit in België. Dit was veel minder het geval voor gas. De stijging van de transportkosten en distributietarieven volgden op de eerder door de Commissie voor de Regulering van de Elektriciteit en het Gas (CREG) opgelegde dalingen, die waren ingegeven door de op dat ogenblik onaangepast geachte tarieven. De argumenten die daarvoor werden aangevoerd, werden evenwel via gerechtelijke weg aangevochten, en eind 2007 werden de beslissingen van de CREG ongegrond verklaard. Als gevolg daarvan werden die tarieven begin 2008 aanzienlijk verhoogd, waardoor de eerder opgelegde prijsdalingen de facto werden geneutraliseerd.

De voor België specifieke kenmerken van de prijszetting door de leveranciers van elektriciteit en gas – dat wil zeggen het deel van de prijzen zonder belastingen en distributie- en transporttarieven – hebben te maken met het specifiek Belgische karakter van het maandelijkse indexeringsmechanisme van de consumptieprijzen voor gas en elektriciteit aan de hand van tarifieringsformules die gebaseerd zijn op onder meer het prijsverloop van energetische grondstoffen. In de andere landen worden de consumptieprijzen immers minder frequent aangepast, en in sommige onder hen – met name Frankrijk en Nederland – blijft een vorm van prijsregulering bestaan, terwijl de leveranciers in België hun tarieven sinds de liberalisering van de markt vrij kunnen vastleggen.

Het principe van de transmissie, naar de verbruiker, van de grondstoffenprijzen voor gas en elektriciteit staat niet ter discussie, vooral niet wat de duurzame bewegingen betreft. De transmissie is immers een belangrijk signaal ter bevordering van een rationeler energieverbruik. De vraag blijft echter of de tarifieringsformules een getrouw beeld geven van het reële kostenverloop van de leveranciers, en of een onmiddellijke doorberekening van iedere prijsbeweging van de grondstoffen naar de verbruiker wel optimaal is. Op basis van de publiekelijk beschikbare informatie kan men echter geen uitspraak doen over het al dan niet gerechtvaardigde karakter van deze indexeringsformules (zie bv. Coppens, 2010, Baugnet en Dury, 2010 of, in dit tijdschrift, Swartenbroeckx, 2010).

Zowel het feit dat de Belgische consumptieprijzen voor elektriciteit sterk en in de Europese context atypisch gevoelig zijn voor schommelingen in de prijs van energetische grondstoffen, als de wijzigingen die in 2007 werden aangebracht in de tarifieringsformules voor aardgas roepen in dit vlak vragen op. Het verdient dan ook aanbeveling dat de toezichthouder ter zake een meer actieve rol gaat spelen. Volgens de bevoegdheden van de CREG die in 2008 werden uitgebreid – krachtens de wet van 8 juni 2008, mag de CREG onder meer beoordelen of de prijzen van een elektriciteits- of aardgasbedrijf op een objectief verantwoorde wijze in verhouding staan tot de gemaakte kosten –, kan dat momenteel op een ex post basis, waarbij eventuele anomalieën kunnen worden aangekaart bij de Raad voor de Mededinging. Op grond van haar bevoegdheid inzake prijsmonitoring, had de CREG het wenselijk geacht dat de Raad voor de Mededinging een nieuw onderzoek instelde naar de wijziging in de tarifieringsformule voor aardgas die de grootste leverancier in 2007 had aangebracht. De Raad heeft de zaak evenwel niet opnieuw willen behandelen omdat hij eerder reeds had geoordeeld dat er geen probleem was. Een model van ex post toezicht op de prijsvorming lijkt beter te werken in Duitsland (zie Swartenbroeckx, 2010). In Nederland is een alternatief model van toepassing, waarbij de toezichthouder de tarieven van de energieleveranciers en de wijzigingen ervan onderzoekt op hun gegrondheid alvorens ze van toepassing worden.

ONDERLIGGENDE INFLATIETENDENS

De hierboven beschreven ontwikkelingen hebben in niet onbelangrijke mate het verloop van de gezondheidsindex beïnvloed. Het prijsverloop van de levensmiddelen wordt er immers integraal in weerspiegeld, terwijl dat van de energiedragers slechts voor een deel buiten beschouwing wordt gelaten. Terwijl benzine en diesel niet in de gezondheidsindex zijn opgenomen, bevat deze laatste stookolie, gas en elektriciteit, samen goed voor zowat

60 % van de weging van alle energiedragers. Bovendien is het prijsverloop van gas en elektriciteit de laatste vier jaar volatieler gebleken dan voorheen, zodat de gezondheidsindex in de praktijk minder afgeschermd was tegen schommelingen in de prijs van energetische grondstoffen dan tijdens de periode 1996-2006. Zo trok het prijsstijgingstempo van de gezondheidsindex tijdens het derde kwartaal van 2008 aan tot 5,1 %; in het derde kwartaal van 2009 vertraagde het vervolgens tot -0,5 % en in het derde kwartaal van 2010 versnelde het opnieuw tot 2,3 %. In oktober 2010 beliep het zelfs 2,6 %. Daardoor werd reeds in augustus 2010 de nieuwe spilindex bereikt die in de overheidssector van toepassing is, terwijl dat op grond van de inflatieprojecties van begin 2010 – tegen de achtergrond van lagere prijzen voor ruwe aardolie en voedingsgrondstoffen – pas voor begin 2011 werd verwacht.

Een en ander blijft uiteraard niet zonder gevolgen voor het verloop van de onderliggende inflatie. Om te beginnen, worden een aantal diensten automatisch geïndexeerd aan de hand van de gezondheidsindex, of een andere daar nauw bij aansluitende index. Dat is bijvoorbeeld het geval voor de huurprijzen. Zij mogen vrij worden bepaald wanneer een huurcontract wordt hernieuwd, maar tijdens de looptijd van het contract beperkt de wet de herziening ervan tot een jaarlijkse indexering op basis van het verloop van de gezondheidsindex. Andere voorbeelden van een dergelijke indexeringspraktijk zijn de prijzen van de postdiensten en van het spoorwegvervoer, waarvan de stijging gekoppeld is aan de inflatie, of de premies van brandverzekeringscontracten, die gekoppeld zijn aan de ABEX-index⁽¹⁾. Algemeen beschouwd, wordt op het

prijsverloop van ongeveer een vierde van de diensten – dat is circa 10 % van de HICP – een min of meer formele indexeringsmethode toegepast. Het verloop van die dienstprijzen lijkt, zij het met enige vertraging, nauw aan te sluiten bij dat van de gezondheidsindex. Na een forse vertraging tijdens de eerste twee kwartalen van 2010 liet het tijdens het derde kwartaal een versnelling optekenen.

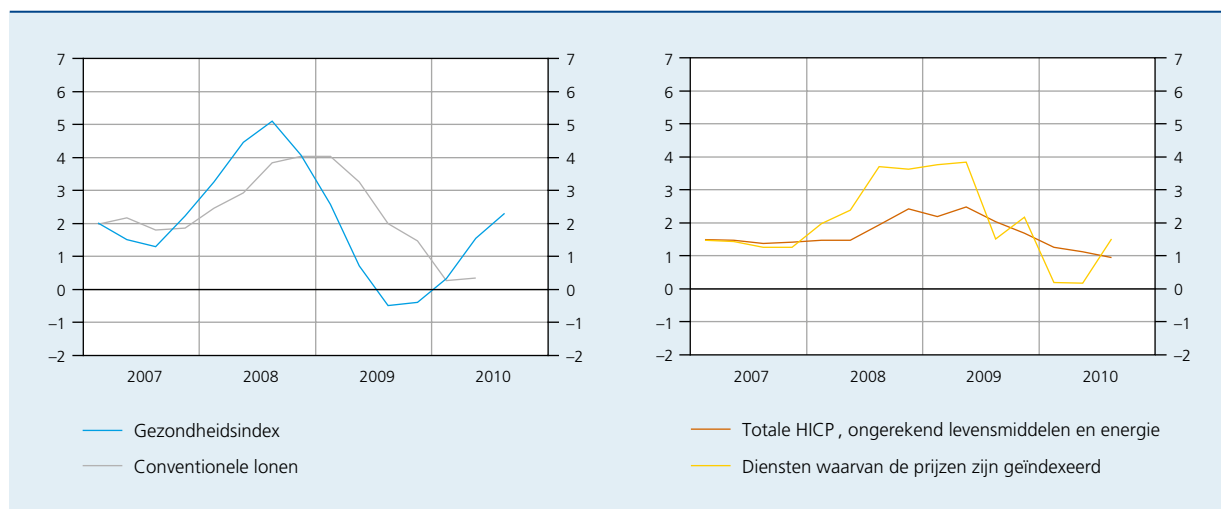
Een versnelling van de gezondheidsindex werkt tevens met enige vertraging door in de conventionele lonen. Dat is uiteraard een gevolg van de indexering van de lonen. Deze versnelling van de lonen heeft op haar beurt een impact op de onderliggende inflatietendens, die ongeveer parallel met de lonen aantrekt. Het is ook terwijl de onderliggende inflatietendens in 2008 en 2009 versnelde dat er voor deze component, die ruim 70 % van de HICP uitmaakt, een positief verschil ten opzichte van de drie buurlanden ontstond. Dat verschil kromp tijdens de tweede helft van 2009 en aan het begin van 2010, mede als gevolg van het op dat ogenblik fors teruggelopen indexeringseffect. Niettemin is het al die tijd positief gebleven en is er aan de verkleining inmiddels een einde gekomen. Bovendien kondigt er zich reeds een nieuwe versnelling van het indexeringseffect aan.

Het blijkt dus nogmaals dat de indexering een extra uitdaging vormt voor het vrijwaren van het concurrentievermogen van de Belgische economie. Precies daarom spoort de wet van 1996 de sociale partners aan tot het

(1) Het ABEX-indexcijfer wordt tweemaal per jaar vastgesteld door de Associatie van Belgische Experts. Dit indexcijfer volgt het verloop van de bouwkosten in België op basis van de prijzen van bouwmaterialen en de loonkosten in de bouwsector.

GRAFIEK 10 DE ONDERLIGGENDE INFLATIETENDENS

(veranderingspercentages t.o.v. het overeenstemmende kwartaal van het voorgaande jaar)

Bronnen: ADSEI; FOD Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal Overleg.

neutraliseren van ongewenste effecten van de indexering, meer bepaald door de weerslag ervan op de loonvorming en op het concurrentievermogen ten opzichte van de drie buurlanden ten volle in rekening te brengen. In de huidige context moet dat bij de onderhandelingsronde over een centraal akkoord voor de periode 2011-2012 een cruciaal aandachtspunt zijn.

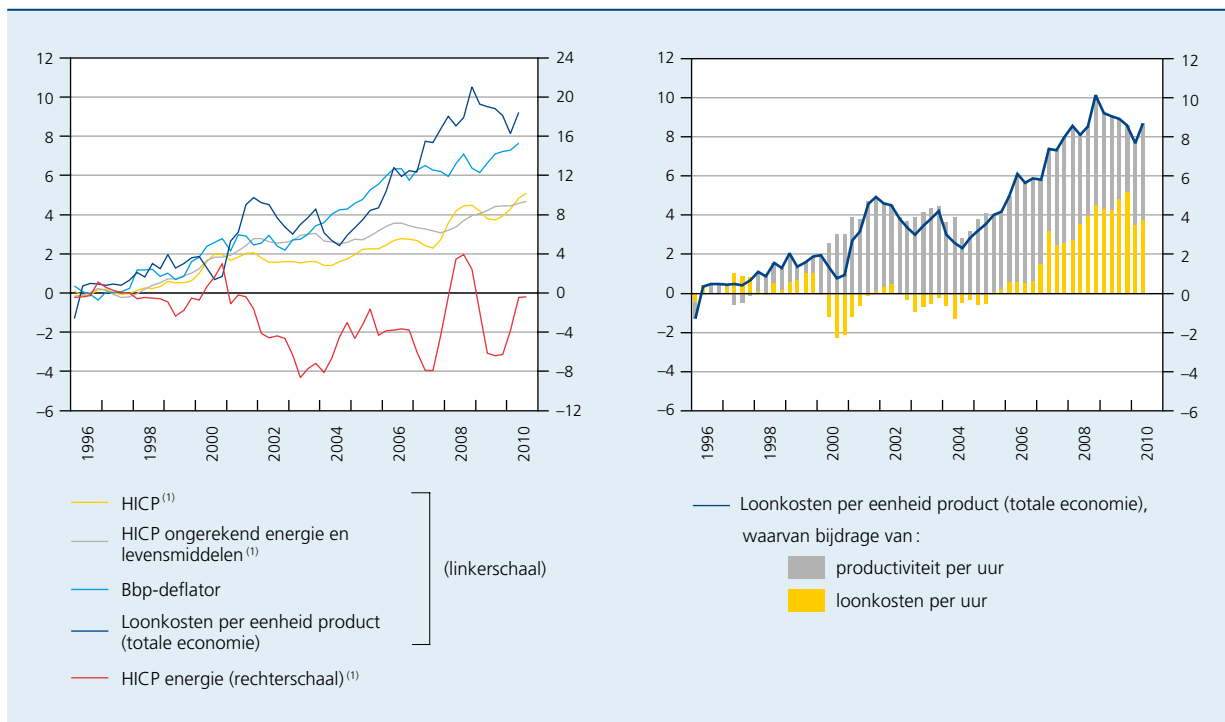
3.2 Trendmatig verloop van het inflatieverschil ten opzichte van de drie voornaamste buurlanden sinds 1996

Een vergelijking, over een lange periode, van de voornaamste indicatoren voor het prijs- en kostenverloop ten opzichte van onze drie voornaamste buurlanden leert dat alle indicatoren grosso modo hetzelfde signaal afgeven, namelijk dat het concurrentievermogen van België in termen van prijzen en kosten er sinds 1996 op achteruit is gegaan tegenover dat van de drie buurlanden. De totale HICP, de onderliggende inflatietendens, de bbp-deflator en de loonkosten per eenheid product in de totale economie zijn sinds 1996 allemaal met tussen 5 en 9% sneller gestegen dan die in de drie voornaamste buurlanden. Het feit dat de belangrijkste indicatoren in

dezelfde richting wijzen, staft deze vaststelling en bevestigt eerdere informatie die onder meer de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven aan de sociale partners verstrekte op grond van het relatieve uurloonkostenverloop in de private sector.

Bovendien valt op dat het over de periode 1996 – september 2010 gecumuleerde prijsverloop voor energiedragers in België in lijn is gebleven met dat in de drie buurlanden, ook al vertoont het overduidelijk een grotere volatiliteit. Bij een stijging van de in euro uitgedrukte prijs van ruwe aardolie (2000, 2008, 2010) wordt de Belgische HICP inderdaad sterker opgedreven dan die van de drie buurlanden, terwijl bij een daling van de ruwe aardolieprijs (2002-2003, 2007, 2009) het omgekeerde geldt. Dat het gecumuleerde prijsverloop voor energiedragers in lijn bleef met dat in de drie buurlanden komt doordat de weerslag van de grotere olieprijsgevoeligheid van de Belgische HICP – tijdens de hele beschouwde periode was er immers een trendmatige stijging van de in euro uitgedrukte prijs van ruwe aardolie – werd gecompenseerd door een aanvankelijk gunstiger prijsverloop voor aardgas en elektriciteit. Dit impliceert uiteraard niet dat een grondiger analyse van de prijsvorming voor gas en elektriciteit niet nuttig zou zijn. Gelet op de toegenomen

GRAFIEK 11 GECUMULEERD RELATIEF PRIJS- EN KOSTENVERLOOP: VERGELIJKING VAN VERSCHILLENDE INDICATOREN
(gecumuleerde afwijking t.o.v. de drie voornaamste buurlanden over de periode 1996 K1 – 2010 K2, seizoengezuiverde gegevens)

Bronnen: EC, ECB.
(1) Periode 1996 K1 – 2010 K3.

volatiliteit voor deze producten en het feit dat deze laatste sedert 2007 wel degelijk sneller in prijs zijn gestegen dan in de drie buurlanden, is een dergelijke analyse ongetwijfeld relevant, zeker met het oog op de toekomst. In het verleden was het prijsverloop van energiedragers evenwel geen stuwende kracht achter de verslechtering van België's concurrentievermogen inzake prijzen en kosten ten opzichte van de drie voornaamste buurlanden, terwijl het loonkostenverloop dat wél bleek te zijn.

Op kortstondige afwijkingen na, laat de bbp-deflator inderdaad een relatief verloop optekenen dat vergelijkbaar is met dat van de loonkosten per eenheid product in de totale economie. Dit hoeft niet te verwonderen aangezien de lonen een belangrijke kostenfactor zijn. Het meer stabiele verloop van de bbp-deflator wijst erop dat het meer uitgesproken cyclische patroon van de loonkosten per eenheid product tot op zekere hoogte opgevangen wordt door de winstmarges. Wat het trendmatige verloop van beide indicatoren betreft, is er echter weinig verschil: de bufferrol van winstmarges is immers beperkt tot de korte termijn. Het relatieve verloop van de consumptieprijzen, gemeten aan de hand van de totale HICP, of de onderliggende inflatietendens, blijft over de hele periode enigszins achter bij het relatieve verloop van de bbp-deflator. De reden daarvan is dat de consumptieprijzen niet enkel het verloop van de binnenlandse kosten weergeven, maar ook door de invoerprijzen worden beïnvloed. Voorts is deze divergentie wellicht ook voor een deel toe te schrijven aan een aantal maatregelen in het vlak van de indirecte belastingen die normaliter een zwaarder effect hebben op het verloop van de consumptieprijzen dan op dat van de bbp-deflator. Die maatregelen hebben het verloop van de consumptieprijzen in de drie buurlanden immers meer opgedreven dan in België. Vooral in Duitsland werden de indirecte belastingen tijdens de beschouwde periode fors verhoogd (vooral in 2007); die ingreep was bedoeld om de verlaging van de socialezekerheidsbijdragen te financieren. Daarnaast wijkt het relatieve verloop van de HICP kortstondig af van dat van de onderliggende inflatietendens, dit als gevolg van de grotere gevoeligheid van de Belgische consumptieprijzen voor schommelingen in de prijzen van energetische grondstoffen. Over de periode 1996-september 2010 lieten beide inflatiemaatstaven evenwel een vergelijkbaar relatief verloop optekenen.

Wordt het relatieve verloop van de loonkosten per eenheid product in de totale economie verder opgesplitst, dan blijkt het verloop van de uurloonkosten in België tijdens de periode 1996-2005 grosso modo te sporen met dat in de drie voornaamste buurlanden. Tijdens die periode was het productiviteitsverloop in België echter minder gunstig, zodat de loonkosten per eenheid product

toch sneller stegen dan die in de drie buurlanden. Vanaf 2006 daarentegen is de verdere vergroting van het verschil vooral toe te schrijven aan het verloop van de loonkosten per gewerkt uur. Dit profiel strookt in hoge mate met de vaststellingen van de Centrale Raad van het bedrijfsleven over het relatieve uurloonkostenverloop in de private sector.

Conclusies

Als gevolg van de economische crisis is het inzicht gegroeid dat de monetaire unie nood heeft aan een doeltreffend toezicht op het verloop van het concurrentievermogen en van de onevenwichtigheden in het eurogebied. De Van Rompuy Task Force heeft daartoe een nieuw kader uitgewerkt dat eind oktober door de Europese Raad werd goedgekeurd. Verschillende indicatoren wijzen erop dat België zijn concurrentievermogen inzake prijzen en kosten tijdens de periode van monetaire unie heeft weten te handhaven ten opzichte van het eurogebied als geheel. Toch is ten opzichte van de drie voornaamste buurlanden, en dan vooral ten opzichte van Duitsland, een verslechtering van het concurrentievermogen vastgesteld. Tegelijkertijd is gebleken dat, tegen de achtergrond van een zware recessie, eerder opgelopen concurrentiehandicaps worden gecorrigeerd, met name in Ierland, Spanje en Portugal. Voor België betekent dit dat er, wil het zijn algemene positie tegenover het eurogebied als geheel consolideren, minder ruimte is dan in het verleden om te tolereren dat zijn concurrentievermogen enigszins afglijdt ten opzichte van dat van de drie voornaamste buurlanden. Daartegenover staat dat Duitsland in de toekomst wellicht niet in dezelfde mate aan concurrentiekracht zal blijven winnen binnen het eurogebied.

Ook het sedert 1996 opgelopen concurrentienadeel ten opzichte van de drie voornaamste buurlanden, dat inzake uurloonkosten in de private sector door de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven werd vastgesteld, is in dit artikel tot uiting gekomen. De impact ervan werd nog verzwakt door een minder gunstige ontwikkeling van de productiviteit. Dat concurrentienadeel gaf ook aanleiding tot een sedert 1996 gecumuleerd positief inflatieverschil van ongeveer 5 procentpunt ten opzichte van dezelfde landen. Dat verschil valt inderdaad vooral te verklaren door een sneller verloop van de loonkosten per eenheid product in België, terwijl de bijdrage van het prijsverloop van energiedragers over het geheel van die periode neutraal bleef.

Tijdens de eerste tien maanden van 2010 heeft de inflatie in België sneller aangetrokken dan die in de drie buurlanden. In België liep zij op tot 3,1% in oktober,

terwijl zij in Duitsland, Frankrijk en Nederland op gemiddeld 1,5% uitkwam. Er kunnen een aantal parallellen worden getrokken met het jaar 2008. Het is opnieuw een prijsstijging voor energetische en levensmiddelengrondstoffen die in België blijkbaar aanleiding geeft tot meer uitgesproken eersteronde-effecten. Daarbij speelt niet enkel het prijsverloop voor aardolieproducten een belangrijke rol maar, net als in 2008, ook dat voor aardgas en elektriciteit. De laatste maanden is ook de prijs van levensmiddelen in België enigszins sterker gestegen dan in de drie voornaamste buurlanden. De ervaring van 2008 leert overigens dat voor de nabije toekomst een verdere verbreding van dat ecart niet uit te sluiten valt. Tegen die achtergrond is ook het stijgingstempo van de gezondheidsindex fors versneld tot 2,6% in oktober, wat het risico op tweederonde-effecten vergroot en belangrijke uitdagingen impliceert voor het noodzakelijke behoud van het concurrentievermogen.

Voor de nabije toekomst is derhalve op twee fronten waakzaamheid geboden. Ten eerste moet worden gewaakt over de omvang van de eersteronde-effecten die de inflatie in België ondervindt van schommelingen in de grondstoffenprijzen. Voor met name het Prijsobservatorium, de CREG en

de Raad voor de Mededinging is ter zake een belangrijke rol weggelegd. Naast het prijsverloop van de levensmiddelen, blijkt uit tal van recente analyses van de Bank dat, wat de energiedragers betreft, de aandacht vooral moet uitgaan naar aardgas en elektriciteit. De prijsvorming voor die producten wordt niet alleen gekenmerkt door een bijzonder snelle transmissie van schommelingen in de grondstoffenprijzen naar de consument middels maandelijkse tarifieringsformules – een unieke praktijk in vergelijking met de drie buurlanden –, het is bovendien onmogelijk om op basis van openbaar beschikbare gegevens na te gaan of die tarifieringsformules een getrouwe weergave zijn van het eigenlijke kostenverloop. Ten tweede is het zaak dat de sociale partners tijdens de komende loononderhandelingen ten volle rekening houden met alle mogelijke effecten van de indexering en een akkoord trachten te bereiken over nominale loonsverhogingen die het behoud van het concurrentievermogen garanderen, in overeenstemming met de wet van 1996 tot bevordering van de werkgelegenheid en tot preventieve vrijwaring van het concurrentievermogen. Op langere termijn zou de beheersing van het prijs- en kostenverloop bovendien gebaat zijn met een vermindering van de energie-intensiteit van het consumptiepatroon van de huishoudens.

Bibliografie

Baugnet V. en D. Dury. (2010), « Energiemarkten en de macro-economie », NBB, *Economisch Tijdschrift*, september.

Cornille D. (2009), « Methodologie of prijszetting : wat verklaart de grotere volatiliteit van de consumptieprijzen voor gas en elektriciteit in België ? », NBB, *Economisch Tijdschrift*, december.

Coppens F. (2010), « De toegenomen volatiliteit van de elektriciteitsprijs voor de Belgische huishoudens », NBB, *Economisch Tijdschrift*, september.

Swartenbroekx C. (2010), « Gevolgen van de liberalisering voor het vaststellen van de detailhandelsprijzen voor gas in België », NBB, *Economisch Tijdschrift*, december.

Gevolgen van de liberalisering voor het vaststellen van de detailhandelsprijzen voor gas in België

Carine Swartenbroekx *

Inleiding

Uit verschillende analyses van de Nationale Bank van België (Cornille, 2009) (Coppens, 2010) (NBB, 2010) en van andere instellingen (ECB, 2010) (INR Prijsobservatorium, 2010) blijkt dat de gasprijzen (en de elektriciteitsprijzen) de afgelopen jaren aanzienlijk hebben bijgedragen tot de inflatie en dat ze de volatiliteit, zoals die wordt gemeten aan de hand van de geharmoniseerde consumptieprijsindex (HICP), hebben opgevoerd. Daarvoor zijn verschillende redenen aangehaald, waaronder de veranderingen die de liberalisering heeft teweeggebracht in het vaststellen van de prijzen die aan de huishoudens worden aangerekend.

De liberalisering van de markten is bedoeld om activiteiten die vroeger in handen waren van monopolies, open te stellen voor concurrentie. In de gas- en de elektriciteitssector verliep dit proces in drie fases: de segmentatie van de bevoorradings- en productieketen, de invoering van concurrentie in de geliberaliseerde segmenten en het behoud van controle in de segmenten waar het natuurlijk monopolie blijft bestaan. Voor de Europese gasindustrie kwam dat tot uiting in een loskoppeling van de – geliberaliseerde – aan- en verkoopactiviteiten van gas aan het begin en het einde van de transport- en distributieinfrastructuur, segmenten die zelf gereguleerd blijven. In de praktijk leidde dit proces tot een diepgaande herstructurering van de desbetreffende segmenten en tot het opzetten van nieuwe marktmechanismen die verband houden met de ontvlechting van de gasketen. Die wijzigingen zijn voelbaar tot bij de consumenten, die in België sinds 1 januari 2007 vrij uit verschillende leveranciers

kunnen kiezen. Anders dan vroeger, toen gas werd geleverd door een verticaal geïntegreerde operator tegen een voor iedereen identieke prijs, hebben de Belgische verbruikers thans te maken met meerdere operatoren die ieder hun eigen tariefformules voorstellen.

In dit artikel wordt geanalyseerd hoe de op de Belgische gasmarkt actieve operatoren zich aan die tariefvrijheid hebben aangepast en welke positie ze innemen in vergelijking met de buurlanden. Uit die analyse van het prijszettingmechanisme van de detailhandelsprijzen, die werd uitgevoerd aan de hand van de tarieffiches van de belangrijkste operatoren, blijkt dat deze laatste in België over een grote tariefvrijheid beschikken. De mate van vrijheid ter zake blijkt daarentegen niet overal gelijk te zijn, een vaststelling die niet uit het oog mag worden verloren bij internationale prijsvergelijkingen.

Na een korte beschrijving van de structuur van de groot- en detailhandelsmarkt in België aan de hand van de op die markten actieve operatoren, bevat het tweede deel een analyse per component van de tariefformules tegen variabele prijzen die de voornaamste gasleveranciers aan de huishoudens voorstellen. Vervolgens wordt de situatie van de operatoren inzake het vaststellen van de detailhandelsprijzen beoordeeld vanuit een internationaal perspectief en worden tevens enkele bevindingen geformuleerd die tijdens de analyse naar voren kwamen.

* De auteur dankt L. Aucremanne, F. Coppens, D. Cornille, J.-P. Pauwels en G. van Gastel voor hun opmerkingen en bevindingen over dit artikel.

1. Liberalisering en herstructurering van de gas- en elektriciteitsketen

De liberalisering heeft geleid tot een herstructurering van de gas- en elektriciteitsketen. Die herstructurering is tot uiting gekomen in een segmentatie van de keten in productie/bevoorrading, transport, distributie en verkoop⁽¹⁾. Ze heeft ook de invoering vereist van specifieke prijszettingmethoden voor elk segment en tussen segmenten, met:

- de productie/bevoorrading, waar vrije prijzen worden gehanteerd; deze worden berekend voor transacties op verschillende groothandelsmarkten tussen producenten, *shippers* en verkopers op basis van onderhandse contracten of « *Over The Counter* » (OTC), voor transacties op erkende beurzen of in het kader van veilingsprocedures (*gas releases*)⁽²⁾;
- het transport en de opslag, die door de transportnetbeheerder worden gefactureerd op basis van hetzij onderhandelde prijzen, hetzij gereguleerde prijzen; België heeft voor deze laatste mogelijkheid geopteerd;
- de distributie, die in België eveneens op basis van gereguleerde prijzen door de distributienetbeheerders (DNB's) wordt gefactureerd;
- en de verkoop aan de consument waarvoor de prijzen berusten op « vrije » gestandaardiseerde tariefformules voor de detailhandelsmarkt en op genegocieerde contracten voor de grote industriële verbruikers (vaak met directe levering vanuit het transportnet).

De aan de eindverbruiker aangerekende prijs wordt verkregen door de kosten en winstmarges van ieder segment alsook de toeslagen en belastingen op te tellen.

Aangezien gas een primaire energiedrager is die moet worden aangekocht bij producenten, handelen de gasverkopers op de groothandels- en kleinhandelsmarkt als commercieel bemiddelaars die er in hun prijzen onder meer op toezien de aankoopprijs van gas te dekken. Op 31 december 2009 waren op de Belgische groothandelsmarkt 10 leveranciers actief, op een totaal van 28 operatoren die beschikken over een federale vergunning voor de levering van aardgas. Deze geldt voor leveringen aan klanten (grootverbruikers) die rechtstreeks aangesloten zijn op het transmissienet van de transportnetbeheerder (Fluxys) en voor verkopers die actief zijn op de distributienetten. In grafiek 1 wordt het marktaandeel opgesplitst op basis van de energie die de verschillende in 2009 werkzame operatoren leverden.

Op de detailhandelsmarkt wordt 45% van het gasvolume via de distributienetten geleverd aan residentiële en professionele verbruikers (kmo's en op de distributienetten aangesloten zelfstandige ondernemers). Deze leveringen gebeuren vooral in het Vlaams Gewest (67% van het door de distributie geleverde volume). Op die markt zijn er naast de DNB's⁽³⁾ 12 leveranciers actief. Van die 12 leveranciers voeren er slechts 7 een actief op de huishoudens gericht commercieel beleid. Hun respectieve

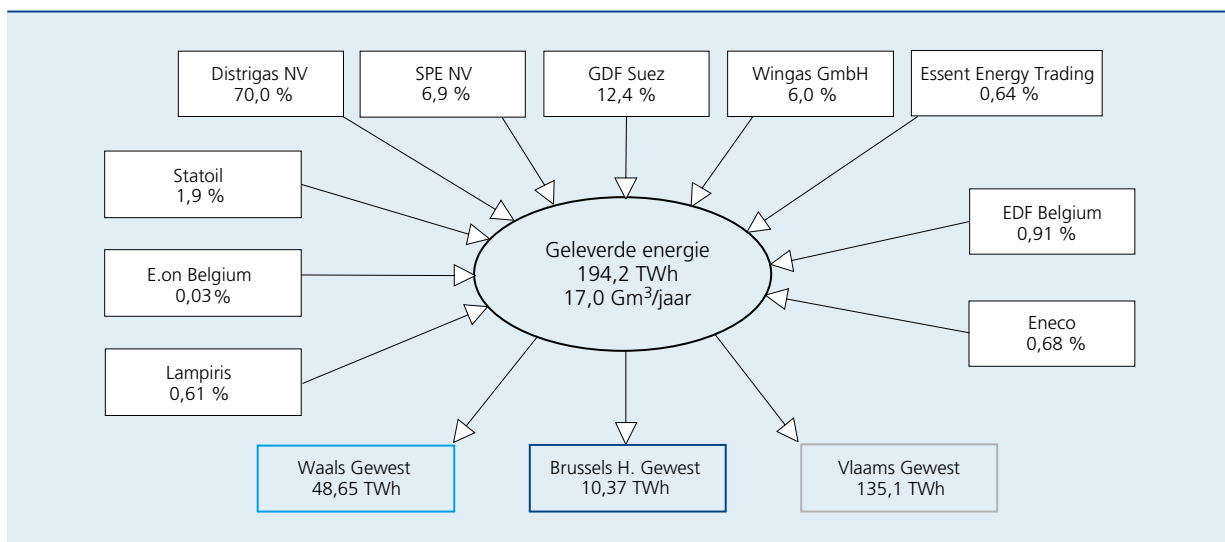
(1) Voor een beschrijving van de gasmarkt en de verschillende componenten ervan, zie Swartenbroeck C. (2007), « The gas chain: influence of its specificities on the liberalisation process », NBB, Working Paper 122.

(2) Procedure met betrekking tot de doorverkoop van gasvolumes van de historische operator aan de concurrentie.

(3) In het kader van hun openbaardienstverplichtingen zorgen de DNB's voor de bevoorrading in laatste instantie van de klanten die zich in een kwetsbare situatie bevinden en van wie het contract door hun leverancier werd opgezegd: dat kan gaan om beschermde klanten die het sociaal tarief genieten, klanten in wanbetaling, klanten die wachten op een budgetmeter, enz.

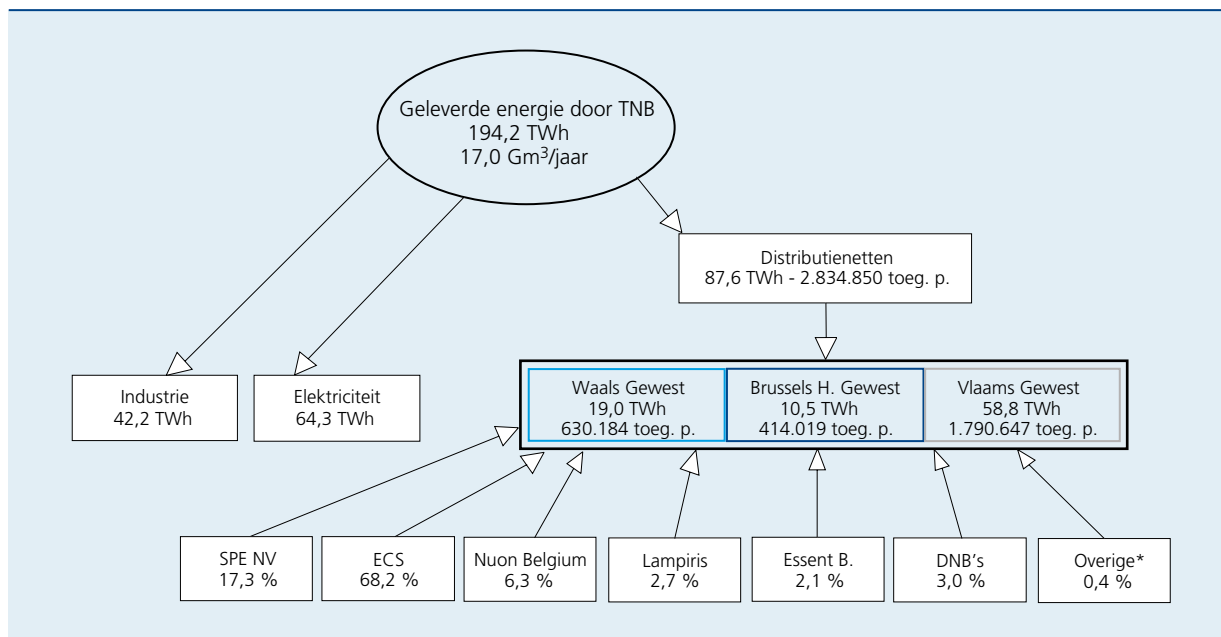
GRAFIEK 1 DE OPERATOREN DIE ACTIEF ZIJN OP DE GROOTHANDELSMARKT VOOR AARDGAS

(marktaandeel in 2009 op basis van de geleverde energie)

GRAFIEK 2 DE VERKOPERS DIE ACTIEF ZIJN OP DE DETAILHANDELSMARKT VOOR AARDGAS

(marktaandeel in 2009 op basis van het aantal toegangspunten)

Bronnen: NBB, CREG – CWaPE – BRUGEL – VREG (2010).

* De « overige » leveranciers zijn in hoofdzaak verkopers die zich tot professionele klanten richten. Het gaat om Distrigas, EDF Belgium, GDF-Suez, Wingas en Eneco België. Daarentegen richten Elektriciteitsbedrijf Merksplas en Dong Energy Sales zich ook op particulieren die in het Vlaams Gewest wonen.

marktaandeel op basis van het aantal toegangspunten is opgenomen in grafiek 2⁽¹⁾.

De hieronder volgende analyse spitst zich toe op het prijszettingmechanisme voor energie (ongerekend distributiekosten en belastingen) voor de huishoudens.

2. Invloed van de liberalisering op de marktontwikkeling en de prijszetting voor energiedragers

2.1 Overgang van gereguleerde tarieven op vrije tariefformules voor de energiekosten

Vóór de liberalisering werden de aan de consument aangerekende tarieven vastgesteld op basis van overeenkomsten waarover de sociale partners en de energiesector in het Controlecomité voor de Elektriciteit en het Gas (CCEG) onderhandelden. De energiesector bestond uit de historische leveranciers van gas en elektriciteit, die toen eveneens belast waren met het transport, en uit de intercommunales voor de distributie. Die tarieven waarover in het CCEG werd onderhandeld en die door dat Comité ook werden aanbevolen, werden vervolgens door de regering bekrachtigd.

2.1.1 Controlecomité voor de Elektriciteit en het Gas

Het CCEG, dat in 1955 krachtens een overeenkomst werd opgericht, had tot taak «erover te waken dat de technische, economische en tarifaire toestand en ontwikkeling van de elektriciteits- en gasector op het algemeen belang gericht zouden zijn en dat zij zich in het globale energiebeleid integreren». Het CCEG werd op 1 juli 2003 ontbonden.

Het onderhandelde tarief vormde een unieke all-inprijs, wat een identiek tarief garandeerde voor alle consumenten uit dezelfde verbruiksklasse, ongeacht hun woonplaats. Dit door het CCEG aanbevolen tarief werd berekend op basis van een maandelijkse indexering die beruiste op verschillende parameters die proportioneel het kostenverloop weergaven van de aankoopprijs van het ingevoerde gas aan de grens, zoals die prijs voorkwam in de verkoopformule van de historische leverancier Distrigas aan de openbare distributie, met:

- een jaarlijkse vergoeding = (a x IGD)
 - een variabele vergoeding = (b x IGA) + (c x IGD)
- om de invoerkosten van gas en de andere ermee gepaard gaande leveringskosten te dekken.

(1) Om de situatie van de detailhandelsmarkt te beoordelen, zijn de marktaandelen op basis van de toegangspunten relevanter dan die op basis van de geleverde energie, die te veel gewicht toekennen aan de (grootste) professionele verbruikers in vergelijking met de residentiële verbruikers, die in deze statistieken niet van de eerstgenoemde worden onderscheiden.

De Index Gas Aankoop (IGA) gaf het verloop weer van de aan de openbare distributie betaalde aardgasprijs en trachtte de ontwikkeling te weerspiegelen van de indexering van de langlopende bevoorradingscontracten op de internationale markten. De publicatie ervan werd in november 2007 stopgezet. Sedertdien past iedere leverancier zijn eigen indexeringsformules toe. De Index Gas Distributie (IGD) is een index die het verloop weergeeft van de distributiekosten die niet gerelateerd zijn aan de aankoop van gas (lonen, vaste kosten, vergoeding voor geïnvesteerd kapitaal, enz.). De huidige IGD staat gedefinieerd in het ministerieel besluit van 12 december 2001 en wordt iedere maand bekendgemaakt op de website van de CREG. Hij wordt nog steeds gebruikt en is voor alle leveranciers identiek:

$$IGD = 0,44 + (0,31 \times S) + (0,25 \times M)$$

waarbij:

S de index is van de referentieloonkosten bij AGORIA;

M de index is van de uitrustingskosten.

Dankzij de waarden van de coëfficiënten a, b en c kan het tarief gedifferentieerd worden volgens de verbruiksklassen.

2.1.2 De voor gas toegepaste tariefformules

2.1.2.1 Januari 2007: volledige liberalisering van de Belgische markt en tariefvrijheid voor de energiekosten

Door de volledige liberalisering van de Belgische markt mag iedere leverancier zijn eigen tariefformules voor de energiekosten vrij vaststellen en met name de parameters en coëfficiënten bepalen die in de energieleveringscontracten tegen variabele prijzen worden gebruikt. Bij het indexeren handhaven de leveranciers de indexeringsformule die vroeger door het CCEG werd toegepast, met:

- jaarlijkse vergoeding = (a x IGD)
- energiekosten (evenredige vergoeding) = (b x Igm) + (c x IGD)

waarbij:

a, b en c de tariefcoëfficiënten zijn die specifiek zijn voor iedere leverancier, voor elke tariefformule en voor iedere verbruiksklasse;

IGD de Index Gas Distributie is die het verloop weergeeft van de niet aan de aankoop van gas gerelateerde distributiekosten en die hierboven werd beschreven;

Igm of GPI de index is die het verloop van de aankoopkosten voor aardgas weergeeft. Sedert de volledige vrijmaking van de markt wordt die index voor iedere leverancier berekend ter vervanging van de vroegere Index Gas Aankoop (IGA).

Tussen de leveranciers zijn er evenwel tariefverschillen:

- wat de indexeringsformule betreft voor de aankoopkosten van gas (coëfficiënten en criteria die ten grondslag liggen aan de vroegere IGA = Igm of GPI);

- en wat de waarde betreft van de tariefcoëfficiënten a, b en c, zodat de gevoeligheid van de geïndexeerde prijzen van iedere leverancier voor het verloop van de parameters kan uiteenlopen.

Deze elementen beïnvloeden zowel de jaarlijkse vergoeding als de energiekosten. De analyse spitst zich vervolgens toe op de laatstgenoemde component. De tariefformules worden in bijlage 1 weergegeven voor de klasse met een jaarlijks verbruik tussen 5.001 en 30.000 kWh/jaar, wat overeenstemt met een gasverbruik voor koken en verwarming. Deze klasse beantwoordt ook het meest aan de verbruiksband D2 die overeenstemt met een jaarlijks verbruik van 20 tot 200 GJ (5.555 tot 55.555 kWh) en waarop Eurostat zich baseert voor de halfjaarlijkse follow-up van de gasprijzen voor huishoudens.

De door de leveranciers toegepaste Igm-indexeringsformules voor de aankoopkosten van gas zijn zeer vergelijkbaar en van het type:

$$(0,25 \text{ HUB} + 0,0468 \text{ GOL603} + x * (\text{CPly}_{-1}/\text{CPly}_{-2}) + y) / 21,21479$$

- (HUB) is de prijs van de op de hub van Zeebrugge verhandelde *forward* gascontracten, die het verloop van de spotaankoopkosten voor gas weerspiegelt. De invoering van die parameter ten opzichte van de IGA-formule valt tevens samen met het einde van het bevoorradingscontract van Distrigas (historische leverancier van de groothandelsmarkt) met Algerije en de vervanging ervan door een contract met Qatar begin 2007 (CREG, 2008a);
- (GOL603) is de prijs van gasolie die het verloop weerspiegelt van de aankoopkosten in het kader van de andere langetermijncontracten van Distrigas en die met vertraging geïndexeerd wordt aan de prijs van aardolie/olieproducten;
- (CPly_i) is de consumptieprijsindex, die het algemene prijsverloop van de andere aankopen bepaalt;
- x is de wegingscoëfficiënt die elke leverancier naar eigen keuze op de CPI toepast;
- y is een constante, onafhankelijk van de parameters en vrij bepaald door elke leverancier;
- 21,21479, een referentiewaarde die wordt gebruikt bij de berekening van de oude IGA-index (CREG, 2006).

De verschillen tussen de indexeringsformules hebben betrekking op:

- het al dan niet rekening houden met de consumptieprijsindex: de CPI wordt niet door alle leveranciers in aanmerking genomen (jaarlijks aangepaste index); het niet in aanmerking nemen ervan wordt doorgaans gecompenseerd door op de IGD een hogere coëfficiënt c toe te passen;
- het gebruik van een constante y, wat het mogelijk maakt (zal maken) de prijs los van de parameters (HUB, GOL en CPI) te laten variëren.

Opmerkelijk is dat de component «0,25 HUB + 0,0468 GOL603» op een of ander moment opgedoken is in de indexeringsformules van alle leveranciers. De CREG beklemtoont (CREG, 2007) dat indien hun indexeringsformule, zoals de leveranciers bevestigen, het verloop van hun kosten van bevoorrading in aardgas weerspiegelt, er mag worden verondersteld dat die component opgenomen is in de aankoopcontracten die ze (indertijd) met de historische invoerder op de groothandelsmarkt hebben afgesloten.

2.1.2.2 Oktober 2007: de historische gasleverancier maakt gebruik van zijn tariefvrijheid...

In juni 2007 kondigde de historische gasleverancier op de detailhandelsmarkt Electrabel Customer Solutions (ECS) een prijsaanpassing aan ten gevolge van de stijging van de energieprijzen op de internationale markten. Die aanpassing zou in september 2007 van kracht worden. De effectieve toepassing werd uiteindelijk uitgesteld tot oktober 2007 vanwege een verwarde communicatie ten aanzien van de cliënteel. De achtergrond van die verhoging verdient enige verduidelijking.

De eerste maanden van volledige liberalisering van de Belgische gasmarkt vallen samen met een daling van de prijzen van fossiele brandstoffen op de internationale markten ten opzichte van 2006. Die ongunstige ontwikkeling van zowel de GOL als de HUB is nadelig

voor de resultaten van de operatoren die als bemiddelaars optreden ten belope van het deel van de energieprijzen dat gerelateerd is aan die (toen gedaalde) parameters, aangezien hun verkoopprijs van energie als volgt gestructureerd is: $b (0,25 \text{ HUB} + 0,0468 \text{ GOL603}) + b (\Delta \text{CPI}) + b (\text{constante } y) + c \text{ IGD}$. Om zich van elkaar te onderscheiden, kunnen de leveranciers vrij de waarde van de coëfficiënten b en c en van de constante y kiezen om hun kosten voor de invoer van gas en andere leveringskosten te dekken en hun marge daarin op te nemen.

De afschaffing, in januari 2007, van de IGA-formule die vóór de liberalisering van toepassing was en de vervanging ervan door de GPI-parameter leidden tot een gemiddelde daling van de verkoopprijs ten opzichte van de via de IGA berekende prijs, met 0,45 eurocent per kWh (exclusief btw) over de periode januari 2007-september 2007. Feitelijk berusten de in januari 2007 aangenomen indexeringsformules op twee energieparameters waarvan de ongunstige ontwikkelingen voor de operatoren zich tijdens de eerste helft van 2007 opstapelden, met tot gevolg een daling van het evenredige gedeelte van hun prijzen en eventueel van hun marge (bij overigens gelijkblijvende omstandigheden, onder meer de aankoopvoorwaarden voor gas).

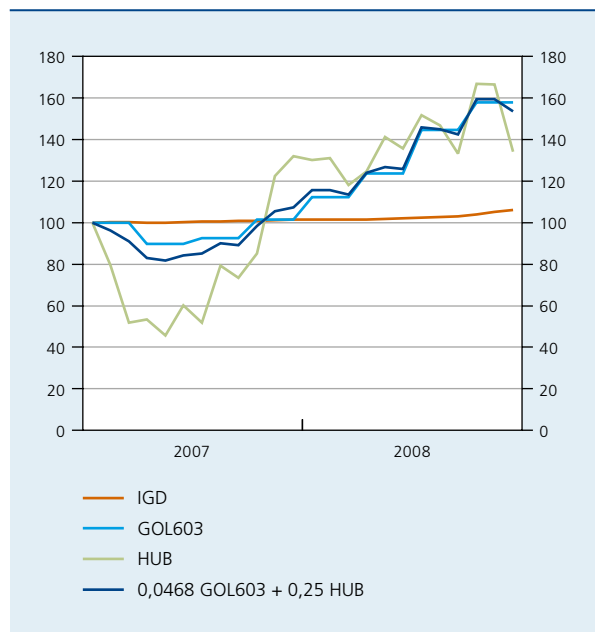
Aangezien de verkoopprijs van de verkopers, en eventueel hun marge, kan worden aangepast door de waarde van de coëfficiënten b en c en/of die van de constante te wijzigen, mag onder meer worden gesteld dat de prijs bestaat uit:

- een variabel gedeelte, evenredig aan de brandstofprijzen (GOL en HUB) en aan de CPI;
- en een vast gedeelte, dat losstaat van het verloop van de parameters en verkregen wordt door het verschil tussen de oude en de nieuwe constante (of nauwkeuriger $b \times \Delta \text{constante}$).

De wijziging in de indexeringsformule van de historische leverancier die vanaf oktober 2007 van toepassing is, heeft betrekking op de constante in de indexeringsformule en vertegenwoordigt een permanente prijsstijging met 0,66 eurocent per kWh (0,8 eurocent per kWh inclusief btw), ongeacht het verloop van de brandstofprijzen. De onmiddellijke toepassing ervan komt tot uiting in een herziening van de prijs op maandbasis tot het peil van eind 2006, net vóór de volledige liberalisering van de markt (zie grafiek 4).

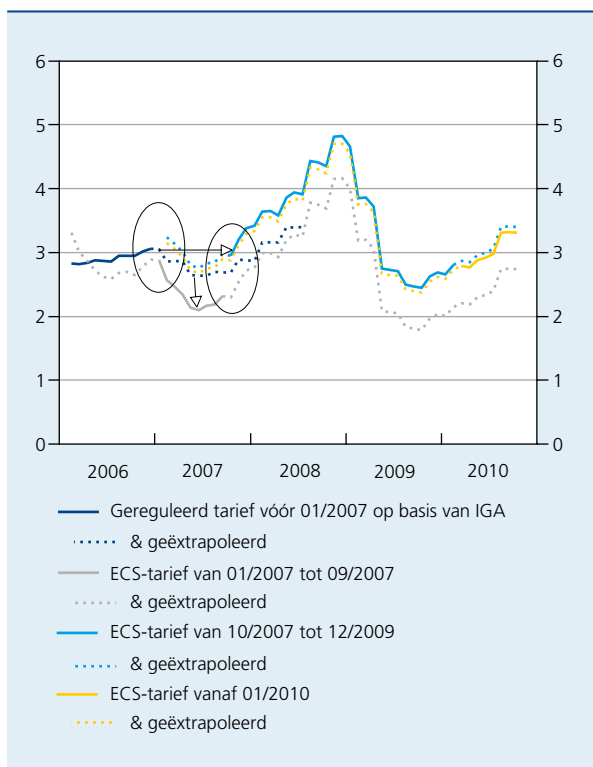
Een extrapolatie van de effecten van die stijging van de verkoopprijzen op de marge van de verkoper moet omzichtig gebeuren, aangezien alles afhangt van zijn aankoopvoorwaarden zowel op de beurzen als in de bilaterale contracten (waarvan de prijzen niet bekend zijn). De marge van de verkoper blijft ongewijzigd als de stijging

GRAFIEK 3 VERLOOP VAN DE PARAMETERS GOL603, HUB EN IGD IN 2007-2008
(indexcijfers 100 = januari 2007)

Bron: CREG.

GRAFIEK 4 VERLOOP VAN DE PROPORTIONELE VERGOEDING VAN DE ENERGIEPRIJS EXCLUSIEF BTW (eurocent/kWh)

Bron: Eigen berekeningen op basis van (ICEDD, 2009a) en (CREG, 2006).

van de verkoopprijs uitsluitend de prijswijzigingen in zijn aankoopportefeuille doorberekent. In haar (als vertrouwelijk bestempelde) studie over de relatie tussen de kosten en de prijzen op de Belgische aardgasmarkt voor zowel huishoudens als ondernemingen in de periode 2004-2009, vermeldt de CREG drie elementen die ten grondslag liggen aan de stijging van de geliberaliseerde prijzen tijdens de afgelopen jaren: de toename van de olieprijsen, de hogere winstmarge van de belangrijkste gasleverancier en de veranderlijke verhoging van de winstmarge van de voornaamste invoerder van aardgas (CREG, 2010a).

Tabel 1 geeft de verdeling weer van het marktaandeel bij de verkoop van de operatoren die in 2007 actief waren op de groothandels- en kleinhandelsmarkt (leveringen via de transport- en distributienetten) uitgedrukt in verhandeld volume. Uit een vergelijking van het marktaandeel van de verschillende actoren op die twee markten en in de veronderstelling dat een operator zijn beschikbaar volume bij voorkeur zal afzetten op de detailhandelsmarkt, blijkt dat van de leveranciers die actief zijn op de detailhandelsmarkt, ECS, SPE, Nuon en Lampiris dienden aan te kopen op de groothandelsmarkt (geïndexeerde bilaterale contracten en/of aankopen op de spotmarkt). Hun

TABEL 1 MARKTAANDEEL BIJ VERKOOP VAN DE OPERATOREN DIE ACTIEF ZIJN OP DE GROOTHANDELS- EN KLEINHANDELSMARKT – 2007 (in % van het totale verhandelde volume)

Groothandelsmarkt (bevoorrading)	Markt voor de verkoop aan de eindverbruiker (via de transport- en distributienetten)
Distrigas = 78,2	Distrigas = 45,1
GDF = 15,2	ECS = 28,6
Wingas = 6,0	GDF = 10,0
Essent = 0,5	Wingas = 6,0
EDF Belgium = 0,1	Anderen (EDF, Essent, Dong, Nuon, Lampiris) = 3,8
SPE = start 12/2007	SPE = 6,5

Bron: CREG – CWaPE – BRUGEL – VREG (2008).

marktaandeel « bij verkoop » op de detailhandelsmarkt is immers groter dan het aandeel dat ze (eventueel) op de groothandelsmarkt hebben. Voor Essent is de beschikbare statistiek ontoereikend.

Er mag worden gesteld dat in 2007 de verkopers, andere dan de historische leverancier, *price taker* waren tegen een achtergrond:

- waarin de groothandelsmarkt werd gekenmerkt door een dominant marktaandeel bij de verkoop voor de invoerder Distrigas (78,2 % van het volume), die zichzelf hoofdzakelijk bevoorraadt op basis van langetermijncontracten met de producenten, namelijk voor 90 % van zijn bevoorradingportefeuille in 2007 (Distrigas, 2008). In de totale bevoorradingportefeuille van de in België actieve leveranciers maken de contracten van langer dan 5 jaar met de producenten nog 71,3 % van het in 2009 ingevoerde volume uit (CREG, 2010a);
- en waarin de historische leverancier op de detailhandelsmarkt, ECS, in 2007 de leverancier was van 72,4 % van de toegangspunten op het distributienet⁽¹⁾.

De meeste « alternatieve » verkopers beschikken dus over een beperkte manoeuvreerruimte op de detailhandelsmarkt, aangezien ze moeten aankopen op contractuele voorwaarden die vergelijkbaar zijn met die van de historische leverancier ten aanzien van de invoerder Distrigas, en ze bij de verkoop worden beconcurrereerd door de tarifieringen die de historische leverancier aan de cliënteel van de detailhandelsmarkt biedt. In deze omstandigheden lijkt de prijsverhoging van oktober 2007 een marge te genereren

(1) Om de situatie op de detailhandelsmarkt te beoordelen, is het marktaandeel op basis van de toegangspunten relevanter dan dat op grond van de geleverde energie.

die voldoende ruim is voor alle verkopers en voldoende groot om de concurrenten van de historische operator in staat te stellen zich binnen die marge te positioneren. Men zou kunnen stellen dat er een markt bestaat met een *margin setter* en *margin takers*, aangezien de «basisprijs» van gas en het verloop ervan worden bepaald door de structuur van de indexeringsformules van de verkopers, die zelf een afspiegeling zijn van de indexeringsformules die worden toegepast op een deel van de aankooptransacties op de groothandelsmarkt (de langetermijncontracten met de producenten).

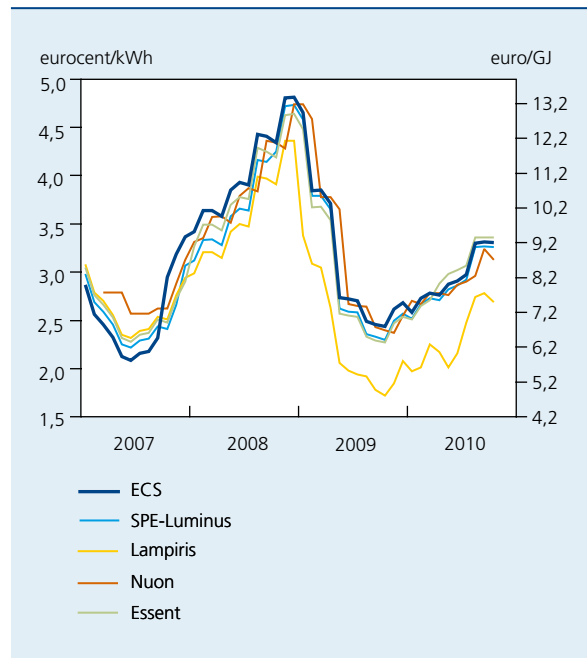
De aanpassing van de prijsformule werd aangekondigd toen de gebruikte indexeringsparameters (GOL en HUB) op hun laagst stonden. Derhalve laat die tariefverhoging – die onafhankelijk is van het prijsverloop voor brandstoffen – de prijs evolueren naar een in het verleden reeds bereikt niveau. De prijzen die in juni 2007 werden aangekondigd in de prijsfiche op 1 september 2007, werden immers vastgesteld op basis van de maandelijkse parameters van mei 2007 (een termijn die verband houdt met de verplichting van de verkopers om de wijzigingen in hun contract aan de gebruiker mee te delen). De prijzen die werden aangekondigd in de («bijgestelde») prijsfiche op 1 oktober 2007 werden vastgesteld op grond van de maandelijkse parameters van september 2007. De enige «autonome» stijging van de parameters die werden gebruikt in de «nieuwe GPI» tussen mei en september 2007 leidde tot een toename van de maandprijs met 0,20 eurocent per kWh (exclusief btw).

Door de discretionaire aanpassing van de constante in de indexeringsformule van de gasprijs kan de historische leverancier op de detailhandelsmarkt een prijs consolideren die losstaat van het verloop van de onderliggende parameters. En toch beschikt hij over de tariefvrijheid om de eventuele wijzigingen in de clausules van zijn aankoopcontracten door te berekenen, dit ten nadele van het prijsconcurrentievermogen van zijn verkoop aan de detailhandel ten opzichte van de concurrentie. In de praktijk herstelde het relatieve concurrentievermogen van de ECS-prijzen zich tegenover de concurrenten naarmate ook deze laatsten op discretionaire wijze hun tarifiering van de detailhandelsprijzen aanpasten, zoals in het volgende deel wordt beschreven.

2.1.2.3 ... daarin gevolgd door zijn concurrenten op de detailhandelsmarkt

In januari 2007 pasten alle leveranciers hun tarief formule voor de indexering van de energieprijzen aan, naar het voorbeeld van de formule die op henzelf werd toegepast voor hun aankopen op de groothandelsmarkt en waarvan de toepassingsregels verwant waren met de regels die

GRAFIEK 5 VERLOOP VAN DE PROPORTIONELE VERGOEDING BIJ ECS, SPE-LUMINUS, NUON, LAMPYRIS EN ESSENT VOOR DE VERBRUIKSKLASSE VAN 5001 TOT 30000 KWH/JAAR (prijs exclusief btw)

Bronnen: Eigen berekeningen op basis van de prijsfiches en CREG (2010b).

voorheen tijdens de gereguleerde periode werden toegepast. Vervolgens wijzigden alle leveranciers naar eigen goeddunken de indexeringsformules door de coëfficiënten van de parameters en/of de constante aan te passen of, meer recentelijk, door parameters te vervangen.

Voor de leveranciers is de automatische indexering geschikt, aangezien een deel van het prijsrisico automatisch op de klant wordt afgewenteld zonder aanvullende communicatie. Krachtens artikel 74 van de wet van 6 april 2010 betreffende marktpraktijken en consumentenbescherming zijn de bedingen van prijsindexering immers geoorloofd «voor zover deze niet onwettig zijn en de wijze waarop de prijzen worden aangepast expliciet beschreven is in de overeenkomst». Wanneer voorts de aankoopvoorwaarden van de leveranciers veranderd worden of wanneer hun marge door een ongunstige ontwikkeling wordt beïnvloed, kunnen ze de overeenkomende wegingscoëfficiënten naar eigen inzicht aanpassen met beperkte kosten voor bekendmaking aan het grote publiek. De communicatie over die veranderingen is onderworpen aan de bovenvermelde wet, die bepaalt dat bij een eenzijdige verhoging van de prijs of een wijziging van de voorwaarden ten nadele van de consument, deze laatste het recht heeft de overeenkomst zonder kosten te beëindigen. Dat recht is opgenomen in alle overeenkomsten en kan worden

uitgeoefend op de vervaldag van de overeenkomst, dat wil zeggen ten minste om het jaar (geen enkele leverancier biedt een overeenkomst van minder dan een jaar aan), met inachtneming van een opzeggingstermijn.

De door de wet opgelegde bekendmaking van de indexeringsformules zorgt echter voor een iets grotere transparantie dan in het buitenland (zie verderop), aangezien uit de formules het relatieve gewicht van de verschillende componenten kan worden afgeleid en zodoende (eventueel) op bepaalde ontwikkelingen kan worden geanticipeerd. Door het verloop en de opeenvolgende aanpassingen van die formules te analyseren, kan ook de ontwikkeling van de marges van de verkopers worden «gevat», ongeacht het verloop van de onderliggende parameters. Een nauwkeurige analyse van die marges zou echter vereisen dat de aankoopvoorwaarden voor gas en de andere aan de levering verbonden kosten goed zichtbaar zijn. In dat opzicht valt het verifiëren van de representativiteit van de inzake kostenontwikkeling gebruikte indexcijfers en van de gegrondheid van de erin aangebrachte opeenvolgende aanpassingen zowel onder de bevoegdheid van de regulator van de sector als onder die van de mededingingsautoriteiten, bij wie beroep kan worden ingesteld tegen de beslissingen van de regulator⁽¹⁾. Momenteel ontbreekt die zichtbaarheid enigszins en ze zal nog moeilijker dan in het verleden kunnen worden verwezenlijkt door het optreden van verschillende operatoren voor wie de relevante markt niet of niet meer beperkt blijft tot de nationale markt.

Onder de verkopers wijkt Lampiris af met een in januari 2009 ingevoerde indexeringsformule waarvan de proportionele vergoeding voor de leveringskosten berust op de IGD en voor de invoerkosten enkel op de TTF (index in euro/MWh gewogen aan de hand van het volume van de transacties in *forward* aardgascontracten in Nederland voor levering tijdens de volgende maand)⁽²⁾. Sinds januari 2009 bevoorraadt Lampiris zich immers niet meer bij Distrigas, maar bij de Nederlandse groep Eneco op basis van een meerjarig contract met verwijzing naar de TTF-prijs (De Boeck, 2008). Zodoende heeft Lampiris zijn formule voor de indexering van de prijzen aan zijn eindcliënteel geënt op het contract dat deze verkoper heeft afgesloten met zijn nieuwe leverancier op de groothandelsmarkt. Bij de aanpassing van die indexeringsformules bij verkoop aan de indexering die van toepassing is in de aankoopcontracten, blijft dan ook het principe behouden om het prijsrisico af te wentelen op de verbruiker.

Die verandering van leverancier op de groothandelsmarkt, met het gebruik van een nieuwe gasreferentieprijis voor de indexering, stelt Lampiris niettemin in staat een lagere detailhandelsprijs voor te stellen dan zijn concurrenten, nu

de gasprijzen op de gasbeurzen laag zijn en momenteel los van de olieprijs evolueren. Dit komt doordat op de Europese groothandelsmarkten twee prijsmechanismen naast elkaar bestaan. Er zij immers aan herinnerd dat de bevoorrading van de groothandelsmarkt van het Europese continent historisch beschouwd grotendeels berust op bilaterale langetermijncontracten die met de producenten op een *take or pay* basis worden afgesloten wat de volumes betreft, en dat in die contracten eveneens een prijsindexeringsbeding is opgenomen. Deze bedingen verwijzen met een vertraging van 3 tot 6 maanden naar de prijs voor concurrerende brandstoffen op de afzetmarkt (aardolie en afgeleide producten ervan alsook steenkool). Met de ontwikkeling van gasbeurzen ontstonden voorts marktprijzen voor gas die representatief zijn voor de vraag- en aanbodvoorwaarden. De momenteel op de gasmarkt geldende voorwaarden combineren een overaanbod van gas ten gevolge van de ingebruikneming van vloeibaarmakings-terminals voor gas met de aanhoudende productie van niet-conventioneel gas in de Verenigde Staten, hoewel de vraag nog steeds de weerslag van de crisis ondergaat. Deze ontwikkelingen hebben de marktprijzen voor gas gedrukt, terwijl het evenwicht op de oliemarkt niet hetzelfde verloop te zien heeft gegeven. De spotmarktprijs voor gas is derhalve lager dan de aan aardolie gekoppelde gasprijs die wordt gebruikt in de langetermijncontracten waarop de indexeringsformules van de leveranciers, andere dan Lampiris, impliciet berusten. Het blijft een open vraag of dat verschil persistent is en of de gasprijs zal worden losgekoppeld van de olieprijs (IEA, 2010).

2.1.2.4 Gevolgen voor de verbruiker

Ongeacht de operator wentelen de tariefformules met automatische maandelijkse indexering impliciet het volledige prijsrisico of een deel ervan af op de eindverbruiker, die zich enkel kan indekken door tegen een vaste prijs een overeenkomst af te sluiten.

De overeenkomsten van bepaalde duur die de op de Belgische residentiële markt actieve leveranciers momenteel aanbieden, hebben allemaal een minimale looptijd van een jaar tegen een geïndexeerde of een vaste prijs⁽³⁾. Dit betekent met name dat de klant die de concurrentie wil

(1) De taken van beide instellingen zijn in sommige opzichten zeer nauw verwant, aangezien de regulator verantwoordelijk is voor de openstelling van de sector voor de concurrentie, terwijl de mededingingsautoriteiten belast zijn met de handhaving hiervan op basis van het nationaal recht (wet tot bescherming van de economische mededinging) en het communautaire mededingingsrecht (Artikelen 101 en 102 van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie).

(2) Sinds het tweede kwartaal van 2008 biedt SPE-Luminus eveneens een contract tegen variabele prijs aan dat gedeeltelijk geïndexeerd is aan de gasprijs te Zeebrugge (gewogen maandgemiddelde van de prijs voor *day-ahead* levering – zie bijlage 1), naast de HUB en de GOL.

(3) De in het Vlaams Gewest actieve leverancier «Elektriciteitsbedrijf Merksplas» biedt een overeenkomst van onbepaalde duur aan die opzegbaar is mits de klant een opzeggingstermijn van ten minste een maand in acht neemt en opzeggingskosten betaalt. De basiscontracten van ECS en SPE-Luminus (resp. ECS Basisaanbod en Luminus Standaard) zijn eveneens van onbepaalde duur en onder dezelfde voorwaarden opzegbaar.

laten spelen of die zich eenvoudigweg tegen het prijsrisico wil indekken door een overeenkomst tegen een vaste prijs te ondertekenen, dat niet vóór de vervaldag van zijn jaarlijkse overeenkomst zonder extra kosten kan doen. Op het ogenblik van de ondertekening is de vaste prijs doorgaans hoger dan de variabele prijs, omdat de eerstgenoemde een marge omvat waarmee de leverancier zich kan indekken tegen de onzekerheid omtrent het toekomstige prijsverloop. Naargelang van het latere verloop van de variabele prijs tijdens de duur van de overeenkomst is het niettemin mogelijk dat de vaste prijs in een of andere maand zakt tot onder de overeenstemmende variabele prijs. Er bestaan dus meer opportune periodes waarin de verbruiker die zich tegen de volatiliteit van de prijzen wenst in te dekken, dat tegen lagere kosten kan doen. De klant heeft de grootste kans dat het prijsverschil tussen de variabele en de vaste prijs gecompenseerd wordt als hij in een periode met lage variabele prijzen een overeenkomst tegen een vaste prijs afsluit. In dat opzicht en indien de verbruiker de kosten wil beperken, valt die periode het best samen met de opzeggingsperiode van de overeenkomst.

Wat de duur van de leveringscontracten betreft, acht het informatieportaal voor Duitse consumenten Verivox een contract des te interessanter voor de verbruiker naarmate de looptijd en de opzeggingsperiode ervan korter zijn (Verivox, 2010). In Duitsland heeft 33 % van de door die instelling⁽¹⁾ geanalyseerde tarieven een eerste contractuele duur van een maand die in 71 % van de gevallen maandelijks kan worden verlengd. Die maandelijks overeenkomsten bestaan voor de helft uit standaardleveringscontracten door de aangeduide leveranciers met een bij wet vastgestelde duur, die derhalve automatisch maandelijks opzegbaar zijn. Er worden steeds meer commerciële contracten aangeboden met een looptijd van een jaar en tot een wettelijk maximum van twee jaar. Wanneer zijn commercieel contract vervalt, kan de verbruiker steeds opnieuw een standaardleveringscontract afsluiten. De tarieven worden niet via een indexeringsformule bekendgemaakt⁽²⁾, maar door met langere tussenpozen (onder meer wegens de door de prijsaanpassing tweegebrachte menukosten) de klant in kennis te stellen; doorgaans gebeurt dit zes weken vooraf. Een dergelijke flexibiliteit in de contracten vereist onvermijdelijk een performante infrastructuur voor de transmissie van de verbruiksgegevens tussen de verschillende marktpelers.

Het gebruik van indexeringsformules die verwijzen naar de op maandbasis genoteerde gasprijzen op de spotmarkten, ten slotte, geeft aanleiding tot een grotere prijsvolatiliteit

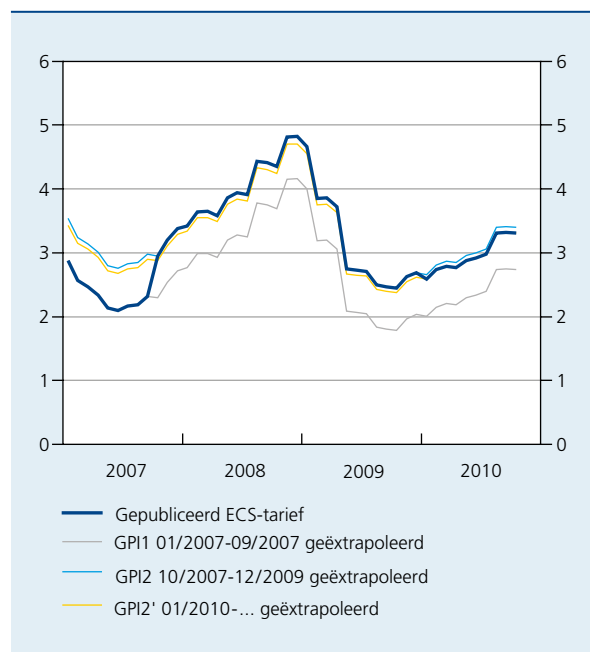
(1) De Verivox-analyse heeft betrekking op 1.248 tariefformules die aan professionele klanten (596 tarieven) en particulieren (652 tarieven) werden voorgesteld door de 100 grootste verkopers die op de Duitse detailhandelsmarkt actief zijn.
(2) Met uitzondering van 8 tariefformules waarvan het prijsverloop wordt uitgedrukt in een vaste indexering ten opzichte van de prijs van gasolie (Verivox, 2010).

dan wanneer wordt verwezen naar olieprijsen die worden afgeleid uit de gemiddelde noteringen van de zes maanden die aan het desbetreffende kwartaal voorafgaan. De transmissie van de schommelingen van de spotgasprijzen wordt erdoor versneld ten opzichte van de (afgevlakte) veranderingen van de olieprijsen. In de praktijk bleef de weerslag van die aanpassing, tijdens de periode 2007-2009, beperkt ten opzichte van het algemene verloop van de consumptieprijzen van gas (Cornille, 2009). In feite heeft de omvang van de veranderingen ook te maken met de weging die aan elk van de componenten wordt toegekend.

2.2 Bijdrage van de verschillende componenten van de gasprijs tot het verloop van die prijs

Het prijsverloop van gas (proportionele vergoeding) is in grafiek 6 weergegeven volgens de opeenvolgende tariefformules zoals ze in januari 2007, oktober 2007 en

GRAFIEK 6 VERLOOP VAN DE ENERGIEPRIJS EXCLUSIEF BTW BIJ ECS VOLGENS DE OPEENVOLGENDE TARIEFFORMULES VAN DEZE OPERATOR
(eurocent/kWh)

Bron: Eigen berekeningen.

GPI1 = indexering geldig van 01/01/2007 tot 31/08/2007 (uitgesteld tot 30/09/2007)

= 0,25 HUB + 0,0468 GOL + 4,83 ΔCPI - 7,86

GPI2 = indexering geldig van 01/10/2007 tot 31/12/2009 = verhoging van de constante in de indexeringsformule

= 0,25 HUB + 0,0468 GOL + 4,83 ΔCPI - 1,30

GPI2' = indexering geldig vanaf 01/01/2010 = verlaging van de op de CPI toegepaste coëfficiënt

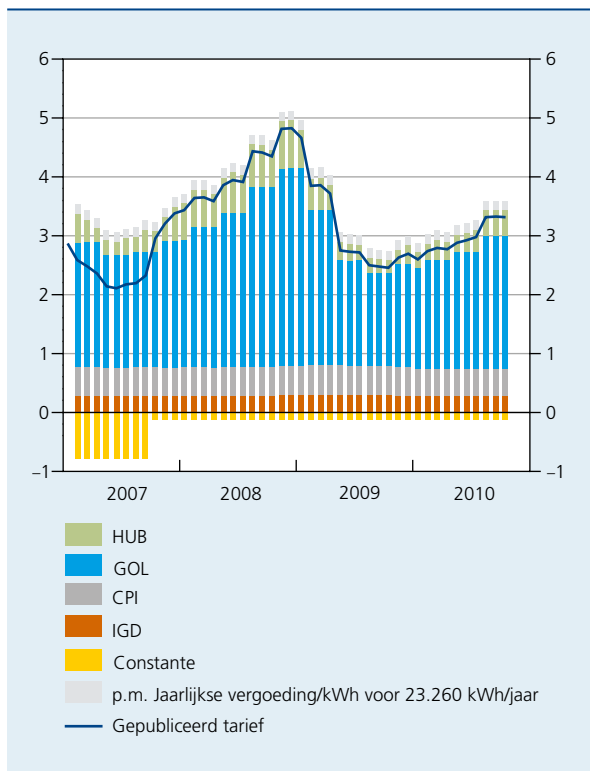
= 0,25 HUB + 0,0468 GOL + 4,63 ΔCPI - 1,30

en opname van de op de factuur voor het EnergyPlus contract toegekende korting van 2 % in het prijspeil per kWh:

2,13 GPI + 0,1768 IGD = basisaanbod voor ECS gas 30

2,0874 GPI + 0,1733 IGD = EnergyPlus aanbod

GRAFIEK 7 VERLOOP VAN DE ENERGIEPRIJS EXCLUSIEF BTW BIJ ECS EN VAN DE COMPONENTEN ERVAN (eurocent/kWh)

Bron: Eigen berekeningen.

januari 2010 door de historische operator werden aangepast. De permanente tariefverhoging die de constante vertegenwoordigt, komt duidelijk tot uiting vanaf oktober 2007, en zonder die aanpassing zou de door de residentiële verbruiker betaalde prijs momenteel gedaald zijn tot het peil van januari 2007. De aanpassing van de formule heeft een asymmetrisch verloop van de prijs veroorzaakt; hij zakt immers niet tot zijn vroeger peil ondanks de vermindering van de parameters. Iedere latere ommekeer in het prijsverloop werkt dan ook slechts gedeeltelijk door.

Op basis van de gepubliceerde indexeringsformules en na daar de opeenvolgende waarden van de gebruikte parameters te hebben op toegepast, kon het verloop op maandbasis van de geïndexeerde prijs worden gereconstrueerd. Daartoe werd een onderscheid gemaakt tussen de componenten voor elke parameter, waarvan de som de prijs oplevert zoals hij, wat de proportionele vergoeding betreft, in de prijsfiches bekend wordt gemaakt. Volledigheidshalve zou rekening moeten worden gehouden met de jaarlijkse abonnementsvergoeding uitgedrukt per kWh. In de beschouwde klasse met een verbruik van 5.001 tot 30.000 kWh/jaar vertegenwoordigt dat

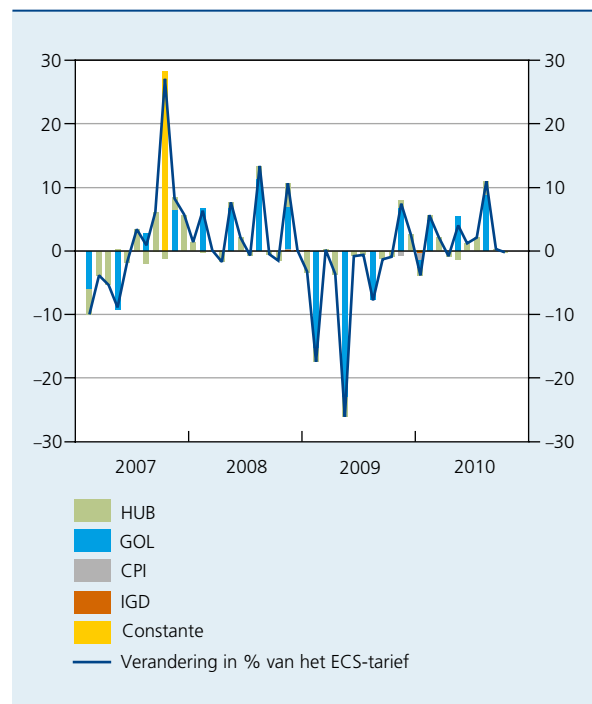
momenteel extra kosten in kWh van respectievelijk 0,77 tot 0,13 eurocent/kWh exclusief btw in de onderzochte verbruiksmarge (die pro memoria worden weergegeven in grafiek 7 voor een verbruik van 23.260 kWh/jaar, maar die niet in het gepubliceerde tarief zijn vervat).

De constante die in de indexeringsformule met een negatief teken is opgenomen, zorgt voor een daling van de totale prijs (blauwe lijn) ten opzichte van de som van de overige componenten in de formule. Door de constante te verhogen van -7,86 tot -1,3 werd het verminderingseffect afgezwakt.

De prijsverandering ten opzichte van een eerdere periode wordt in de grafieken hieronder weergegeven door een volle lijn. De bijdragen van de verschillende prijscomponenten tot die verandering worden afgebeeld door middel van staafjes.

De prijsverandering op maandbasis wordt eerst beïnvloed door de volatiliteit van de parameter GOL603 (gemiddelde van de prijzen tijdens de zes maanden die onmiddellijk aan het desbetreffende kalenderkwartaal voorafgaan), die om de drie maanden kan veranderen. De

GRAFIEK 8 BIJDRAGE VAN DE COMPONENTEN TOT DE PRIJSVERANDERING TEN OPZICHTE VAN DE VOORGAANDE MAAND (in procentpunt, tenzij anders vermeld)

Bron: Eigen berekeningen.

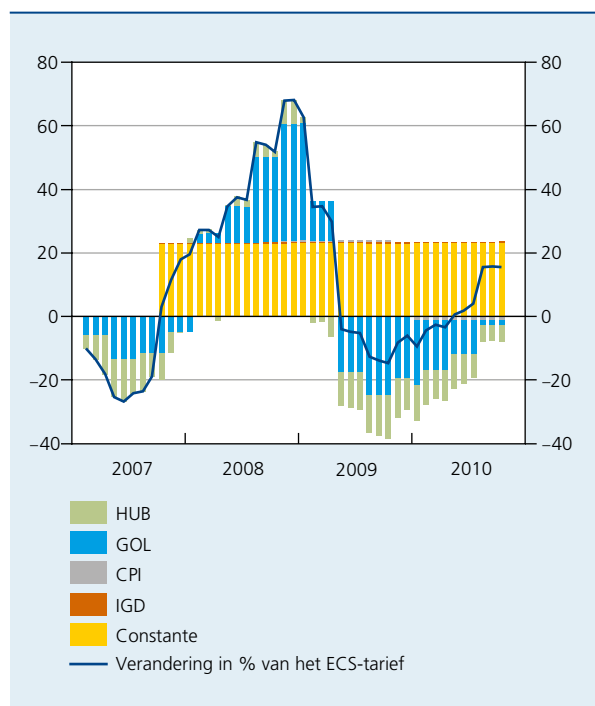
HUB-parameter wordt iedere maand in aanmerking genomen, maar beïnvloedt de prijs minder sterk dan de GOL vanwege de lagere weging van de HUB in de prijsformule.

Ten opzichte van januari 2007 is de prijs permanent toegenomen als gevolg van de aanpassing van de constante; in 2008 ging dat gepaard met de stijging van de olie- en gasprijzen. Zonder die aanpassing zou het prijspeil vanaf het tweede kwartaal van 2009 lager – i.p.v. gaandeweg hoger – zijn uitgevallen (± 20 tot 30 procentpunt) dan dat van januari 2007 (asymmetrie in het prijsverloop).

In 2008 onderging de prijswijziging op jaarbasis eerst de invloed van de prijsstijging die werd veroorzaakt door de herziening van de constante. Daar kwam vervolgens de verhoging van de energieparameters bij, aangezien de prijs van augustus 2008 verdubbeld was ten opzichte van zijn niveau in 2007. De stijging was in augustus 2008 nog voor een derde toe te schrijven aan de constante. In 2009 stond het verloop integraal in het teken van de energieparameters. De vanaf januari 2010 licht negatieve bijdrage verbonden aan de CPI is het resultaat van de afwenteling van de verlaging van het transporttarief dat inbegrepen is in de energieprijzen (zie bijlage 1).

GRAFIEK 9 BIJDRAGE VAN DE COMPONENTEN TOT DE PRIJSVERANDERING TEN OPZICHTE VAN JANUARI 2007

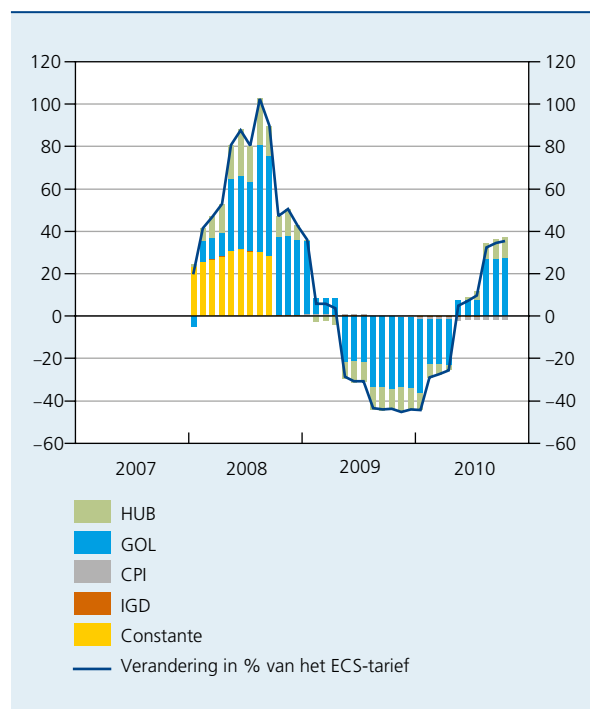
(in procentpunt, tenzij anders vermeld)

Bron: Eigen berekeningen.

GRAFIEK 10 BIJDRAGE VAN DE COMPONENTEN TOT DE PRIJSVERANDERING TEN OPZICHTE VAN DE OVEREENSTEMMENDE MAAND VAN HET VOORGAANDE JAAR

(in procentpunt, tenzij anders vermeld)

Bron: Eigen berekeningen.

2.3 Vergelijking van het verloop van de energietarieven van ECS, SPE-Luminus, Nuon, Lampiris en Essent

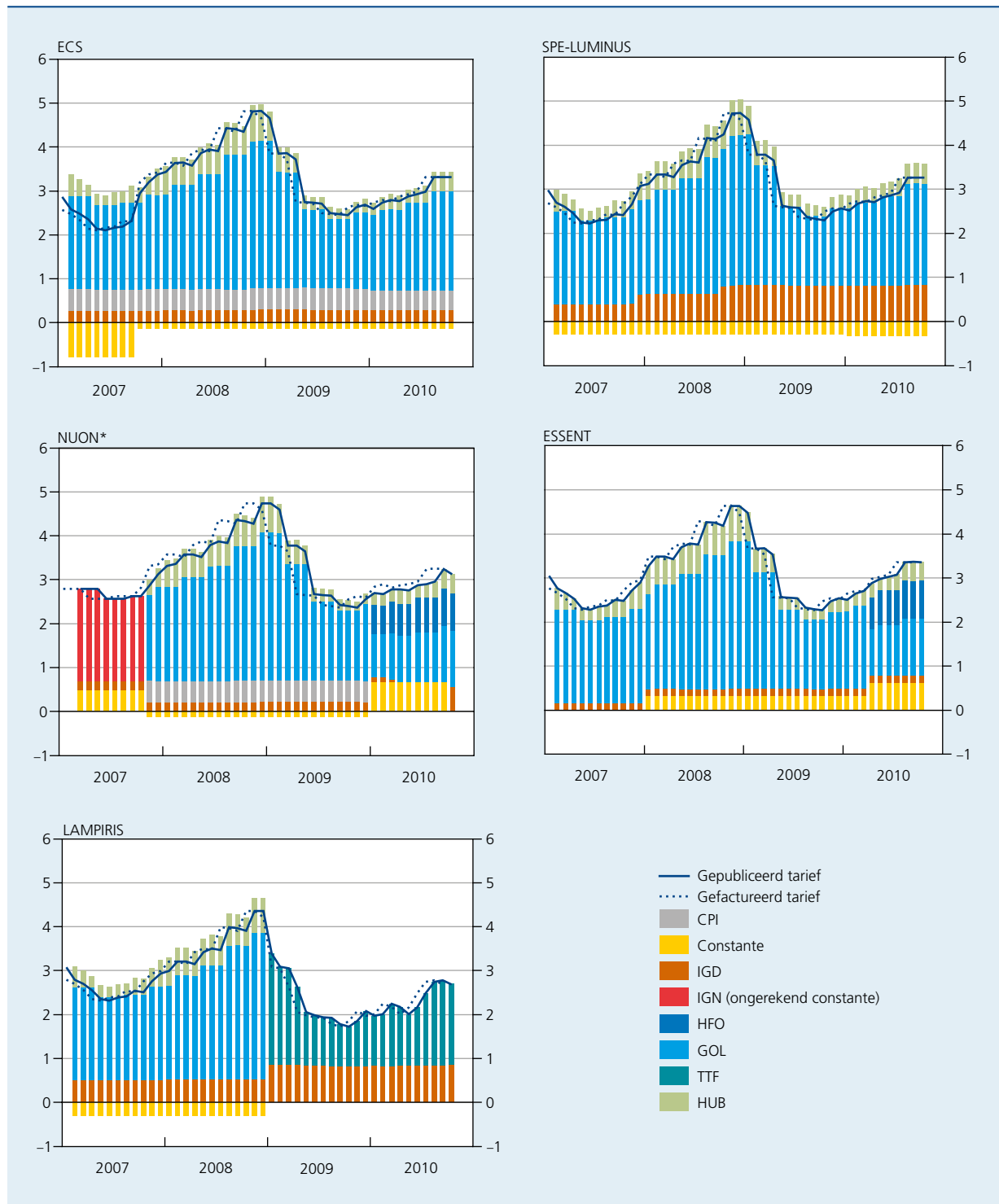
Sedert januari 2007 hebben de actieve leveranciers op het segment van de detailhandelsverkoop aan de particulieren herhaaldelijk gebruik gemaakt van hun tariefvrijheid waardoor ze, onafhankelijk van de onderliggende parameters, veranderingen teweeg hebben gebracht in het niveau van de gasprijzen. De vergelijking werd gemaakt voor de eerste vijf actieve leveranciers, van wie de respectieve marktaandelen voor hun verkoop door het distributienet alleen reeds zijn voorgesteld in grafiek 2. De vijf beschouwde leveranciers maakten in 2009 96% van de toegangspunten uit.

De belangrijkste door deze leveranciers ingevoerde tariefwijzigingen zijn opgenomen in bijlage 1. In deze bijlage wordt tevens het prijsverloop weergegeven van de energiekosten die op hun tarieffiche voorkomen. Dit verloop wordt voor elk van hen weergegeven door een vette blauwe lijn; de dunnere lijnen geven het prijsverloop weer zoals dat er zou hebben uitgezien indien de achtereenvolgens goedgekeurde tariefformules waren gehandhaafd.

De hieronder volgende staafgrafieken illustreren het maandelijks prijsverloop, waarbij een onderscheid wordt gemaakt tussen de verschillende componenten die

overeenstemmen met elke parameter; de som ervan vormt de prijs zoals die is gepubliceerd in de prijsfiche met betrekking tot de proportionele vergoeding.

GRAFIEK 11 VERLOOP EN SAMENSTELLING PER COMPONENT VAN DE ENERGIEPRIJS EXCLUSIEF BTW GEFACUREERD DOOR ECS, SPE-LUMINUS, NUON, LAMPIRIS EN ESSENT
(cent/kWh)

Bron: Eigen berekeningen.

* In zijn prijsfiches verwijst Nuon naar de waarde van de parameters in m-2 i.p.v. in m-1.

Deze grafieken geven de eenheidsprijzen van de energie weer, zoals die vermeld staan op de prijsfiche van de leveranciers (die door de klanten op hun internetsite kan worden geraadpleegd), en die voor statistische en monitoringdoeleinden aan de regulatoren worden meegegeed. Er zij evenwel opgemerkt dat de voor de facturatie gehanteerde maandelijkse prijzen de prijzen zijn die worden berekend op basis van de waarden van de parameters die overeenstemmen met de maand van verbruik. Een en ander wordt weergegeven door de stippellijn die een verschil van één à twee maanden vertoont ten opzichte van de gepubliceerde prijs, die van zijn kant wordt vastgesteld aan de hand van de waarden van de parameters van één à twee maanden eerder. De waarden van de indexcijfers zijn immers slechts bekend bij het begin van iedere maand, terwijl de tariefgegevens moeten worden meegegeed tijdens de maand die aan hun inwerkingtreding voorafgaat.

Er zij opgemerkt dat – voor drie van deze leveranciers – het behoud van de eerste tarifiering die in januari 2007 werd ingevoerd, voor de verbruikers veel voordeliger zou zijn uitgevallen (zie de grafieken in bijlage 1 – de dunne grijze lijn onder de vette blauwe lijn). De indexeringsaanpassing door Lampiris (zie infra) is de enige die gunstiger is geworden in vergelijking met de aanpassing die in januari 2007 werd uitgevoerd. Een soortgelijke vaststelling geldt voor de nieuwe contracten tegen variabele prijzen die sindsdien zijn voorgesteld, zoals het contract Luminus Connect dat in 2008 werd ingevoerd en dat deels refereert aan de gasprijs in Zeebrugge DAH. Het contract Essent Eco dat in oktober 2010 werd ingevoerd ter aanvulling van het bestaande contract, stelt een variabele prijs voor waarvan de indexering een verloop laat optekenen dat vergelijkbaar is met dat van Lampiris (zie bijlage 1). Dit geldt eveneens voor het contract dat wordt voorgesteld door Octa+, de nieuwkomer op de Belgische markt sedert oktober 2010.

Wat de bijdragen van de verschillende componenten betreft, hebben de in de tariefformules aangebrachte wijzigingen inzake indexering en/of weging geleid tot een toename van het stabiele gedeelte van de tarifiering, dit wil zeggen met uitzondering van de gedeelten die verband houden met de HUB, GOL en HFO en die sterker schommelen. De CPI wordt immers jaarlijks aangepast, de IGD is een index die gematigd stijgt, en de constante wordt slechts na een discretionaire beslissing gewijzigd. Sinds januari 2007 is deze stabiele basis bij vier operatoren toegenomen (bij Nuon is ze vrij constant, maar reeds hoog) en schommelt ze momenteel tussen 0,50 en 0,85 cent per kWh (exclusief btw). Lampiris staat bovenaan deze prijschaal, met een stabiele IGD-component die tot 49 % van het totaal uitmaakt (afhankelijk van het verloop van de TTF)⁽¹⁾.

Deze wijzigingen hebben de facto geleid tot een permanente stijging, die losstaat van het verloop van de parameters van de energieprijzen op de internationale markten, en zijn mee verantwoordelijk voor de verslechtering van het niveau van de gasprijs ten opzichte van de buurlanden, ongerekend de verslechtering die toe te schrijven is aan de toegenomen transport- en distributiekosten voor gas, die in dit artikel niet worden besproken⁽²⁾.

2.4 Tariefvrijheid in België

De verdeling van de bevoegdheden tussen de verschillende machtsniveaus heeft ook een impact op de tariefvrijheid waarover de verschillende actoren op de gasmarkt beschikken. Inzake transport- en distributietarieven treedt de federale overheid op via de federale regulator die controleert of de tariefvoorstellen die haar door de transport- en distributieondernemingen worden voorgelegd, methodologisch in orde zijn. De energieprijs is vrij, maar kan eventueel worden geplafonneerd na beslissing door de federale overheid en na advies van de federale regulator⁽³⁾. De gewesten, van hun kant, zijn onder meer bevoegd voor bepaalde verplichtingen inzake openbaardienstverlening⁽⁴⁾. Tegen die achtergrond bepaalt het Besluit van de Waalse Regering betreffende de verplichtingen inzake openbaardienstverlening op de gasmarkt dat inzake de facturatie van de leveringen « de leverancier zijn typecontract evenals elke wijziging ervan moet meedelen aan de CWaPE. Geen enkel typecontract mag in werking treden zonder eerst te zijn voorgelegd aan de CWaPE ». Voor Brussel heeft regulator BRUGEL geen soortgelijke verplichting voorgeschreven. In het Vlaams Gewest verduidelijkt de gewestelijke reguleringsautoriteit dat de VREG niet bevoegd is om juridisch bindende beslissingen uit te vaardigen met betrekking tot de contractuele en commerciële aspecten die de leveranciers en de consumenten binden. In dit verband moet men zich baseren op het contractueel recht en op het sectoraal akkoord dat in maart 2005 werd afgesloten tussen de energieleveranciers en de minister voor Consumentenbescherming met als titel « De consument in de vrijgemaakte elektriciteits- en gasmarkt » (FOD Economie, 2008)⁽⁵⁾.

(1) Er zij opgemerkt dat de verhoging van de coëfficiënt die Essent in januari 2008 (zie bijlage 1 en CREG (2010b)) toepaste op de vaste vergoeding (a x IGD), eveneens een verhoging betekent van een stabiel inkomen, maar wel in verhouding tot het aantal toegangspunten (en niet tot de verbruikte volumes).

(2) Voor een grondiger analyse, zie Cornille D. (2009), « Methodologie of prijszetting: wat verklaart de grotere volatiliteit van de consumptieprijzen voor gas en elektriciteit in België », NBB, *Economisch Tijdschrift*.

(3) Artikel 15/10 van de wet van 12 april 1965 betreffende het vervoer, via leidings, van gasachtige en andere producten.

(4) Verplichtingen inzake openbaardienstverlening volgens de Gasrichtlijn 2003/55/EG – Artikel 3(2) – « de lidstaten mogen in het algemeen economisch belang aan bedrijven die in de gasector actief zijn verplichtingen inzake openbaardienstverlening opleggen, die betrekking kunnen hebben op de zekerheid, met inbegrip van voorzienings- en leveringszekerheid, regelmaat, kwaliteit en prijs van de leveringen, en milieubescherming, waaronder energie-efficiëntie en klimaatbescherming ».

(5) De laatste versie van dit akkoord werd aangevuld in juni 2008, en trad in werking op 15 december 2008.

Krachtens zijn bevoegdheden inzake consumentenbescherming heeft de Federale Staat met de leveranciers immers een bindend akkoord bereikt over hun handelspraktijken. Dit akkoord heeft betrekking op de prijs transparantie, de marketing- en verkoopstechnieken, de verandering van leverancier, de algemene voorwaarden, de informatie ten behoeve van de consument en het behandelen van klachten. Het stelt in het bijzonder « dat de eenzijdige wijziging van de essentiële voorwaarden of de aanpassing van de energie- of gasprijzen op basis van elementen die uitsluitend afhangen van de wil van de leverancier, verboden zijn ». Het niet-naleven van dit akkoord kan worden aangegeven bij de federale bemiddelingsdienst voor energie (bemiddelingsdienst opgericht binnen de FOD Economie, Kmo, Middenstand en Energie).

De uitbreiding van de bevoegdheden van de CREG conform de wet van 8 juni 2008 had ook een weerslag op haar prerogatieven inzake de leveringsprijzen, en stelt haar in staat een permanente monitoring van de gas- en elektriciteitsmarkten uit te voeren op het gebied van zowel de werking van die markten als de prijzen. Artikel 15/14ter stelt meer bepaald dat « de door een aardgasonderneming aangeboden prijzen op een objectief verantwoorde wijze in verhouding moeten staan tot de kosten van de onderneming ». Stelt de regulator hierop een inbreuk vast, dan kan hij de minister op eigen initiatief een verslag bezorgen met zijn vaststellingen en de maatregelen die hij voorstelt. De CREG meldt de vermoedelijke inbreuken aan de Mededingingsraad, en overhandigt deze laatste het verslag en de noodzakelijke vertrouwelijke informatie (CREG, 2009). De gewestelijke regulatoren, van hun kant, hebben in het kader van hun openbaardienstverplichtingen de opdracht de consumenten te informeren over de door de leveranciers voorgestelde prijzen; zo zijn ze ook verplicht een objectieve vergelijking ter beschikking te stellen. Als input voor de prijssimulatoren die de gewestelijke regulatoren hebben ontwikkeld, bezorgen de leveranciers kort vóór het einde van iedere maand, de tariefgegevens voor de volgende maand. Die gegevens zijn opgesteld op basis van de waarde van de parameters voor de lopende maand.

3. Is de tarifieringsvrijheid voor de detailhandelsprijzen in het buitenland even groot?

De op Europees niveau op gang gebrachte liberaliseringsprocessen van de gasmarkten worden op de verschillende nationale markten concreet ingevuld volgens onderscheiden agenda's en op basis van voorwaarden die de bevoegde nationale autoriteiten autonoom bepalen⁽¹⁾. Het resultaat daarvan is dat de (de)reguleringsniveaus van de

ene staat tot de andere verschillen, wat ook een invloed heeft op de ontwikkelingsmogelijkheden voor de concurrentie. Die mogelijkheden worden eveneens bepaald door de concurrentievoorwaarden op de groothandelsmarkten die de bevoorradingsvoorwaarden van de gasleveranciers bepalen, ongeacht of het gaat om bilaterale aankoopcontracten, aankopen op de beurzen of via veiligingsprocedures. De operatoren die actief zijn op de verschillende nationale markten hebben zich aangepast aan de regels van hun respectieve markten, onder meer inzake tarifiering. In dat verband draagt het prijsbeleid op basis van formules met een maandelijks automatische indexering – dat eigen is aan alle operatoren die actief zijn op de Belgische residentiële markt – ertoe bij dat de schommelingen die verband houden met de onderliggende energetische parameters leiden tot een mechanische aanpassing van de aan de huishoudens gefactureerde gasprijzen. Het aandeel van de betreffende contracten tegen variabele prijs bedroeg eind oktober 2009 circa 93,2% van de contracten die de huishoudens hadden afgesloten (CREG, 2010c). Dit prijsbeleid, dat veeleer typisch is voor België, verklaart de grotere volatiliteit van de consumptieprijzen voor gas en de snelle transmissie van de schommelingen van de invoerprijzen voor gas naar diezelfde prijzen (waarvan de indexeringsformules op dezelfde principes berusten), factoren die overigens reeds zijn vastgesteld (Baugnet en Dury, 2010).

De analyse hierboven heeft klaarheid gebracht in de tariefvrijheid waarover de operatoren op de detailhandelsmarkt in België beschikken. Worden deze prijzen internationaal vergeleken, dan rijst de vraag in welke mate deze tariefvrijheid ook in het buitenland geldt, en of ze op dezelfde voorwaarden is gestoeld.

3.1 Van de verschillende reguleringsniveaus tot de loutere « monitoring » van de detailhandelsprijzen

De European Regulators' Group for Electricity and Gas (ERGEG) organiseerde in juli 2007 een eerste enquête bij de regulatoren teneinde de effectieve liberalisering van de gas- en elektriciteitsprijzen te beoordelen door na te gaan of in de segmenten die nochtans openstonden voor concurrentie, de prijzen nog steeds werden gereguleerd. Deze oefening werd bijgewerkt in juli 2008 (ERGEG, 2009) en in januari 2010 (ERGEG, 2010).

(1) Voor een evaluatie van de huidige situatie, zie EC (2010a), *Verslag over de vooruitgang bij de totstandbrenging van de interne markt voor gas en elektriciteit*.

Uit deze enquête blijkt dat – wat de residentiële markt betreft – België deel uitmaakt van de groep lidstaten met gas- en elektriciteitsprijzen die niet gereguleerd worden volgens de definitie van de ERGEG (zie definitie infra).

De lidstaten die beschikken over volledig vrijgemaakte kleinhandelsprijzen voor gas en elektriciteit (volgens de ERGEG) zijn, naast België: Oostenrijk, Tsjechië, Duitsland, Luxemburg, Slovenië, Zweden en het Verenigd Koninkrijk. In Finland zijn alleen de elektriciteitsprijzen geliberaliseerd⁽¹⁾.

3.1.1 Definitie van een gereguleerde detailhandelsprijs

Voor de ERGEG is een gereguleerde detailhandelsprijs een prijs die gereguleerd (of gecontroleerd) wordt door een overheidsinstantie, in tegenstelling tot een prijs die uitsluitend wordt vastgesteld door de wet van vraag en aanbod. Deze regulering kan verschillende vormen aannemen: vaststelling of goedkeuring van prijzen, maximumprijzen of een combinatie hiervan.

Ondanks de aangekondigde volledige liberalisering van hun detailhandelsmarkt, blijven verschillende landen de energieprijzen in dit segment reguleren met als argument de bescherming van de zwakke consument. Voor de ERGEG mag de bescherming van de zwakke consument evenwel niet neerkomen op gereguleerde tarieven die van toepassing zijn op alle (of sommige) verbruikers. De verplichting om op termijn af te zien van dergelijke bepalingen is evenwel vatbaar voor interpretatie: een recent Arrest van het Europees Hof van Justitie (Zaak C-265/08 – 20 april 2010) bevestigt dat de richtlijn met betrekking tot de interne gasmarkt in bepaalde omstandigheden niet indruist tegen een nationale regelgeving die tijdelijk prijzen vastlegt voor de levering van aardgas aan huishoudens.

3.1.2 Standpunt van de ERGEG ten aanzien van de gereguleerde detailhandelsprijzen

Het standpunt van de ERGEG omvat verschillende punten:

- op lange termijn gaan gereguleerde detailhandelsprijzen niet samen met een concurrerende omgeving, en de ERGEG dringt aan op de goedkeuring van scenario's voor de geleidelijke afschaffing van deze gereguleerde prijzen;
- de ERGEG erkent dat de concurrentie een nauwlettend toezicht vereist teneinde een billijke behandeling van de verbruikers te garanderen, zodat ze de beste voorwaarden kunnen genieten en gebruik kunnen maken van hun vrije keuze in een open markt. Toch werken gereguleerde prijzen marktvervalsing in de hand;

- de maatregelen inzake sociale bescherming van de zwakke verbruikers zouden moeten stroken met de marktprincipes;
- gereguleerde prijzen kunnen de werking van de groothandels- en kleinhandelsmarkten aantasten en slechte prijsignalen uitsturen naar leveranciers en verbruikers.

3.2 De situatie in enkele buurlanden

Uit de analyse van de ERGEG – summier geschetst in bijlage 2 – blijkt dat in alle verbruikssegmenten van de Belgische gasmarkt vrije prijzen van toepassing zijn, zonder regulering volgens de definitie van de ERGEG. In dit gedeelte wordt, zonder te pretenderen exhaustief te zijn, nader onderzoek verricht naar de verschillende tarifieringen voor aardgas die worden aangeboden aan de residentiële verbruikers in de buurlanden van Noordwest-Europa. Op basis van deze definitie kunnen twee groepen worden onderscheiden:

- de landen met regulering: Frankrijk, Nederland, Denemarken en Ierland⁽²⁾;
- de landen zonder regulering: Duitsland, het Verenigd Koninkrijk, Luxemburg, Oostenrijk, Zweden en Finland.

De bevindingen van dit onderzoek werden gebundeld in drie overzichtskaders met:

- een beknopte beschrijving van de draagwijdte van de regulering van de gasprijzen voor de residentiële sector, indien van toepassing;
- de begeleidingsmaatregelen waarin de landen die geen regulering toepassen, hoewel deze voorzien zijn;
- de methoden inzake prijsindexering in elk van de onderzochte landen.

(1) De Finse gasmarkt is immers gesloten op basis van Artikel 28(1) van Richtlijn 2003/55/EG dat Finland vrijstelt van de openstelling van zijn gasmarkt zolang het land niet beschikt over een rechtstreekse verbinding met het gasnetwerk van de EU (EC, 2003).

(2) De prijzen worden als gereguleerd beschouwd indien er een controle is vanwege de overheid (goedkeuringsprocedure voor de prijzen, maximumprijzen), wat niet belet dat de prijsvorming als dusdanig vrij kan zijn.

De draagwijdte van de regulering van de gasprijzen voor de residentiële sector kan als volgt worden samengevat.

Kader 1 – Draagwijdte van de regulering

Frankrijk – combinatie van aanbiedingen tegen gereguleerd tarief en marktaanbiedingen

Aanbiedingen tegen gereguleerd tarief (90% van de residentiële locaties naar volume) door de historische leverancier GDF-Suez en 22 lokale distributieondernemingen ELD (goed voor minder dan 5% van de cliënteel) – de gereguleerde verkooptarieven moeten de leveringskosten dekken en worden gemeenschappelijk vastgesteld door de ministers die belast zijn met economie en energie, op advies van de regulator (de CRE).

Marktaanbiedingen door 5 alternatieve leveranciers op nationaal niveau, naast de historische leverancier.

Nederland – controleprocedure vóór iedere tariefaanpassing

Vóór iedere tariefaanpassing is er een controleprocedure (vangnet) om de rechtmatigheid van die aanpassing te bepalen, eventueel met verplicht opgelegde maximumprijzen.

Deze maximumprijzen stemmen overeen met de som van de aankoopkosten plus een brutomarge, die als redelijk moet worden beschouwd door de Energiekamer die onder de minister van Economische Zaken ressorteert en gevestigd is bij de mededingingsautoriteit Nma.

Denemarken – maximumtarieven gecontroleerd door de regulator

Maximumtarief voor de aangeduide leveranciers die verplicht zijn standaard te leveren (*supply obligation*) aan klanten die niet van leverancier zijn veranderd.

De maximumtarieven voor de standaardlevering worden gecontroleerd door de regulator DERA. Ze dekken de kosten en een redelijke marge die wordt beoordeeld door de regulator, rekening houdend met de door de leveranciers ontwikkelde efficiëntie in de contracten voor de aankoop van gas (*efficiency regulation*).

Ierland – gecontroleerde en door de regulator herzienbare maximumtarieven

Maximumtarief vastgelegd voor periodes van 18 maanden (tarief herzienbaar op initiatief van de regulator indien hij dit in het belang van de verbruikers acht).

Bepaling van een gemiddeld maximumtarief, bestaande uit de gasprijs, de transport- en distributiekosten, de operationele uitgaven en de marge van de leverancier. De leveranciers dienen alle maatregelen te nemen die nodig zijn om de gemiddelde gasprijs tijdens elke periode van 12 opeenvolgende maanden niet boven de door de regulator toegestane maximumprijs te laten uitstijgen.

De regulator volgt het verloop van de markt (verslag over het concurrentieverloop), waarbij de beslissing om deze regulering op te heffen afhankelijk is van de concurrentievoorwaarden.

Géén regulering impliceert evenwel niet dat de operatoren absolute vrijheid genieten. Het gaat meer om een gecontroleerde vrijheid.

Kader 2 – Begeleidingsmaatregelen in de landen zonder prijsregulering

Duitsland

Vrije prijzen, maar sedert 2008 mogen de mededingingsautoriteiten procedures opstarten tegen concurrentieverstorende praktijken, zowel op federaal niveau (Bundeskartellamt voor de inter-Länder leveranciers) als op het niveau van een Land.

12/2007: aanpassing van de tekst in verband met de inbreuken op de concurrentie teneinde de controle te versterken op het bestaan van oneerlijke prijzen in de sector van de energie. Het Bundeskartellamt kan een onderzoek instellen naar een dominante onderneming die buitensporige prijzen toepast (en die onderneming ook vervolgen), door aan te tonen dat de prijzen van de andere ondernemingen lager liggen of dat de prijs op een ongeoorloofde manier de kosten overtreft. De bewijslast rust op de aangeklaagde onderneming.

03/2008: 35 regionale/lokale operatoren worden vervolgd omdat ze ervan worden verdacht in 2007 en 2008 buitensporige prijzen te hebben gehanteerd. In augustus 2008 wordt de vervolging gestaakt omdat de operatoren er zich toe hebben verbonden de verbruikers terug te betalen en deze bedragen niet terug te vorderen via toekomstige prijsstijgingen (*no-repeated game*). De hele procedure wordt gecontroleerd door het Bundeskartellamt.

10/2009: het federale Hof veroordeelt een leverancier voor het toepassen van een ongeldige contractclausule: de *price matching clause* voorzag in een onmiddellijke prijsstijging in geval van een kostenstijging, maar voorzag omgekeerd niet in de verplichting om de prijzen te verlagen in geval van een kostendaling.

03/2010: vonnis van het federale Hof, waarin het verklaart dat de detailhandelsprijzen voor gas niet uitsluitend mogen afhangen van de prijs voor aardolie (lichte gasolie), omdat deze eenzijdige koppeling de verbruikers benadeelt en de leveranciers extra winst kan opleveren (bv. in geval van dalende transport- of bedrijfskosten).

Verenigd Koninkrijk

Vrije tariefformules (4.000 voorgestelde tarieven).

10/2008: ex post analyse van de marktsituatie (de Energy Supply Probe) o.l.v. de OFGEM (en van de regulator die haar voorgedij-instantie is) die als taak heeft de belangen van de consumenten te beschermen door de concurrentie te bevorderen.

Als gevolg van de analyse wordt voor de toekenning van leveringsvergunningen een nieuwe voorwaarde ingevoerd, die ongegronde prijsverschillen verbiedt: de prijzen moeten de weerspiegeling zijn van de kosten van de ondernemingen en prijsdiscriminaties moeten objectief worden verantwoord aan de hand van de kosten of andere gegevens.

Vanaf 2009: publicatie van het Quarterly Wholesale/Retail Price Report waarin het verband tussen de groothandels- en kleinhandelsprijzen wordt geanalyseerd.

Oprichting van de onafhankelijke organisatie Energywatch ter bescherming en bevordering van de belangen van de gas- en elektriciteitsconsumenten: kosteloze en onpartijdige informatie, registratie van de klachten en gebruik van de aldus opgedane ervaring om de autoriteiten ter zake te informeren, dit met de medewerking van de regulator en de operatoren, teneinde ze bij iedere wijziging in het beleid, de procedures en de systemen van de operatoren meer ontvankelijk te maken voor de noden van de consumenten.

Luxemburg

Vrij tarief sinds 1 juli 2007.

De regulator merkt op « niet over de nodige wettelijke middelen te beschikken om een enquête te voeren naar de op de markt gehanteerde prijzen ».

Oostenrijk

Vrij tarief – indexering met onregelmatige tussenpozen door de leveranciers, maar wel met een duidelijke en transparante publiciteit (hetzelfde geldt voor de factuur).

De regulator E-control is wettelijk bevoegd om de transparantie van de facturen te controleren en onderzoekt regelmatig de marktsituatie, dit in samenwerking met de mededingingsautoriteit BWB.

Zweden

Beperkte omvang van de markt (44.400 huishoudens).

Finland

Finse gasmarkt gesloten op grond van Artikel 28(1) van Richtlijn 2003/55/EG dat het land vrijstelt van de verplichting om de gasmarkt open te stellen zolang het niet beschikt over een rechtstreekse verbinding met het gasnet van de EU – beperkte omvang van de markt.

De gasprijzen zijn er niet als zodanig gereguleerd, aangezien er geen autoriteit is die ze van tevoren goedkeurt of vastlegt.

De indexeringsmethoden in contracten met variabele prijzen kunnen als volgt worden samengevat.

Kader 3 – Indexeringsmethoden in contracten met variabele prijzen

Frankrijk

Marktaanbiedingen = $-x$ % ten opzichte van de gereguleerde tarieven = parallel verloop.

Gereguleerd inschrijvingstarief voor klanten die aangesloten zijn op het transportnetwerk en voor klanten die aangesloten zijn op het distributienetwerk en meer dan 4 GWh per jaar verbruiken – verandert om de drie maanden.

Gereguleerd tarief in openbare distributie voor (professionele en residentiële) klanten die aangesloten zijn op het distributienetwerk en minder dan 4 GWh per jaar verbruiken :

- gereguleerde tarieven van de lokale distributieondernemingen die vier keer per jaar veranderen (op 1 januari, 1 april, 1 juli en 1 oktober), afhankelijk van het kostenverloop. De ministers kunnen een leverancier vragen een nieuwe tariefschaal in te dienen, in overeenstemming met het advies van de CRE;
- gereguleerde tarieven van GDF-Suez die (in theorie) op onbepaalde tijdstippen veranderen, maar in de praktijk worden aangepast afhankelijk van het kostenverloop van GDF (voorstel door GDF) en van de

« toestemming » van de CRE/het ministerie (overeenkomst van openbardienstverlening). De overheid legt minstens één keer per jaar de verkooptarieven vast, maar GDF mag ze tussen twee tariefbesluiten in wijzigen (na advies van de CRE volgens een goedgekeurde formule).

Publicatie, in maart 2009, van de berekeningsformule voor de bevoorradingkosten van GDF. Deze formule is opgenomen in de overeenkomst van openbardienstverlening en door de CRE geauditeerd voor toepassing tijdens de jaren 2008 tot 2010.

Δ bevoorradingskosten GDF-Suez = $1,3107 \Delta$ wisselkoers €/€/\$ + $0,01988 \Delta$ GOL(€/t) + $0,02652 \Delta$ HFO(€/t) + $0,06206 \Delta$ Brent(€/b)⁽¹⁾.

Nederland

De mededingingsautoriteit (NMa) moet vier weken vooraf op de hoogte worden gebracht van prijsaanpassingen, zodat ze kan toezien op de redelijkheid van prijswijzigingen (« vangnet ») (NMa, 2009).

Voorgestelde contractformules :

- van bepaalde duur en met vaste of variabele prijs, meestal met prijsaanpassing in januari en in juli;
- van onbepaalde duur en met variabele prijs, met prijsaanpassing in januari en in juli.

Denemarken

Voorgestelde contractformules :

- met variabele prijs die geïndexeerd wordt aan de hand van de prijs voor aardolieproducten of de maandelijks aangepaste prijs voor « Nord Pool Gas » ;
- met vaste prijzen op één en twee jaar, met of zonder maximumprijs.

Ierland

Vast maximumtarief voor periodes van 18 maanden :

- standaardtarief met vaste vergoeding en vergoeding per verbruikt kWh;
- tarief zonder vaste vergoeding en twee tariefniveaus (< en > 3.550 kWh);
- winterspaartarief waarmee de zware winterfacturen tot de zomer kunnen worden gespreid;
- reductie voor *direct debit* betaling.

Duitsland

Zowat 16.000 gas- en elektriciteitstarieven bij 900 elektriciteitsverkopers en 750 gasverkopers.

Aanpassing van de prijzen als en voor zover de veranderingen van de marktvoorwaarden het vereisen : aanpassing toegestaan « nach billigem Ermessen der Entwicklung der Kosten » (op basis van een billijke beoordeling van het kostenverloop).

Verenigd Koninkrijk

Aanpassing van de detailhandelsprijzen op – willekeurige – tijdstippen die elkaar niet te snel opvolgen, gelet op de kosten van de aanpassing en het effect op de commerciële relaties (voorkeur van de consumenten voor stabiele prijzen).

(1) April 2010: naar aanleiding van het ontstaan van een significante spotmarkt (die bovendien aantrekkelijk is gelet op de lagere spotmarktprijzen t.o.v. de prijzen van langetermijnovereenkomsten), wordt de CRE geïnterpelleerd over het ontbreken van een spotprijs in de goedgekeurde formule. Daarop stelt de CRE een nieuwe audit in (Europénergies, 2010a). Krachtens deze formule wordt op 1 juli 2010 een stijging van de tarieven voor particulieren aangekondigd. In de tussentijd (juni 2010) vraagt de minister van Economie dat de tarieven niet meer worden aangepast zolang de CRE niet klaar is met haar audit (Europénergies, 2010b). Eind augustus 2010 bevestigt de CRE dat de bestaande formule een correcte benadering bevat van de bevoorradingkosten van GDF-Suez. Tegelijkertijd wijst de regulator erop dat de formule moet worden aangepast aan nieuwe ontwikkelingen : nieuwe indexeringen op basis van de spotmarktprijs in de langetermijncontracten en een groter gedeelte van de bevoorrading op de spotmarkt (CRE, 2010). Hier en daar wordt ervoor gewaarschuwd dat dit zal leiden tot volatielere prijzen (Pétrostratégies, 2010c).

Voornaamste tarieftypes:

- gedifferentieerd tarief volgens de wijze van betaling: tarief op « krediet » met driemaandelijke factuur op het einde van het kwartaal, tarief voor *direct debit* betaling, tarief voor vooruitbetalingen op basis van de meterstanden;
- *dual fuel* tarief waarmee de klanten tegen verminderd tarief zowel gas als elektriciteit kunnen afnemen bij dezelfde leverancier (vast bedrag per kwartaal of per jaar);
- vast of begrensde tarief (limiet waar de prijs gedurende een bepaalde periode niet boven uitstijgt);
- speciaal tarief voor economisch zwakke en kwetsbare klanten (vrijwillig akkoord tussen OFGEM en de leveranciers voor de financiering van deze tarieven).

Luxemburg

Aankoopkosten van aardgas geïndexeerd op basis van de prijs van aardolieproducten (gas- en stookolie) met driemaandelijke indexering.

Oostenrijk

Vrij tarief – indexering op onregelmatige tijdstippen door de leveranciers, die verplicht zijn duidelijke en transparante informatie te verspreiden over de prijsaanpassingen.

Toekenning van verminderingen:

- volgens de betalingswijze (*direct debit* betaling);
- voor nieuwe klanten;
- voor merkentrouw (vanaf een minimumperiode);
- voor aanbeveling bij nieuwe klanten.

Zweden

Jaarcontracten met variabele prijs die elk kwartaal wordt aangepast en contracten met vaste prijzen op één, twee of drie jaar.

De interpretatie en de vergelijking van het prijsverloop blijken niet neutraal te zijn wat de invloed van de regulering betreft. De draagwijdte van deze laatste verschilt nog sterk van land tot land.

Volgens de economische principes berekenen de operatoren in hun verkoopprijsformules de prijsstructuur van hun aankoopportefeuille door, of trachten ze dat althans te doen.

Met uitzondering van Denemarken (waar niettemin maximumprijzen worden toegepast), bestaat in geen enkel ander onderzocht land een algemeen mechanisme voor een automatische maandelijkse indexering zoals het geval is voor alle leveranciers die in België actief zijn. De indexeringen gebeuren hetzij ad hoc hetzij op kwartaal- of semesterbasis. De verkoper is steeds verplicht de nieuwe tarieven vooraf mee te delen aan de consument, die dan eventueel kan afzien van het contract.

Naar aanleiding van de recente daling van de spotgas-prijzen, hebben verschillende regulatoren/autoriteiten aandacht besteed aan de gevolgen van deze daling voor de consument (waardoor mogelijkerwijs een asymmetrie ontstaat in het verloop van de consumptieprijzen). Onder meer in Duitsland en het Verenigd Koninkrijk werden ex post analyses uitgevoerd.

Deze monitoring impliceert eveneens dat de regulatoren (of anderen) de macht hebben om deze monitoring uit te voeren en ad hoc maatregelen te nemen (een sedert 2008 in Duitsland opgetekende ontwikkeling onder de impuls van de mededingingsautoriteiten).

Zelfs in landen met niet-gereguleerde prijzen, spelen de autoriteiten een rol in het verloop van de elektriciteits- en gasprijzen, aangezien het aan de openbaredienstverplichting onderworpen goederen betreft die aanleiding geven tot een dwingende uitgave en waarvan de prijs via

de markt moet worden bepaald. Regulators, mededingingsautoriteiten en consumentenorganisaties spelen op verschillende vlakken een rol, afhankelijk van hun respectieve bevoegdheden.

Er zij opgemerkt dat het Citizens' Energy Forum (of London Forum)⁽¹⁾ (het Europese overlegplatform voor de deelnemers – regulators, operators, consumenten – aan de detailhandelsmarkten voor energie) in de conclusies van zijn tweede vergadering van september 2009 pleit voor een nauwe samenwerking en coördinatie tussen regulators, mededingingsautoriteiten en organisaties van consumentenvertegenwoordigers op het vlak van markttoezicht en bestrijding van misbruik of concurrentievervalsing (EC, 2009).

3.3 Naar meer «zichtbare» prijszettingmethoden voor gas in België

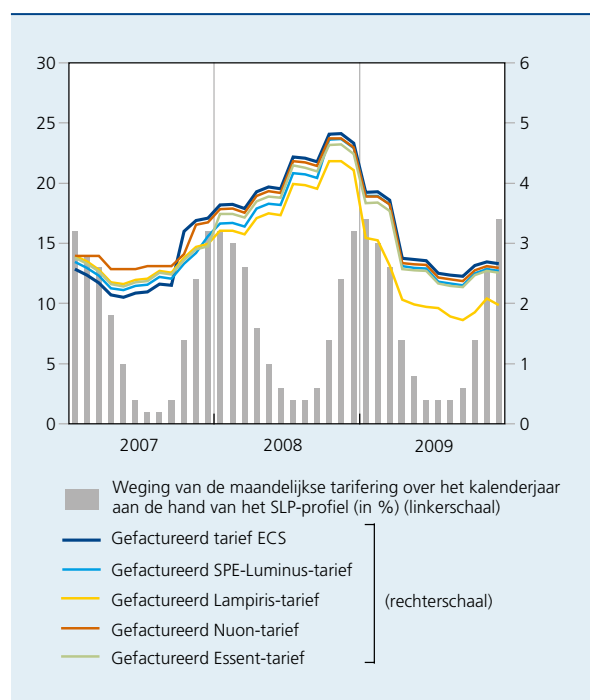
Hoewel de prijzen voor gas (en elektriciteit) in België, net als elders, bijgedragen hebben tot de inflatie en tot de sterkere volatiliteit ervan, verklaren ze ook goeddeels de divergentie in het prijsverloop ten opzichte van het Europees gemiddelde (Cornille, 2009). Uit econometrische analyses blijkt eveneens dat, in vergelijking met de buurlanden, de manier waarop de gasprijzen in België worden vastgesteld, een rol speelt in deze variabiliteit van de consumptieprijzen voor gas en in de snellere aanpassing van deze prijzen aan veranderingen in de invoerprijzen voor gas (Baugnet en Dury, 2010). In wezen zijn prijsveranderingen in economische termen pertinente middelen om aan te zetten tot aanpassingen van vraag en aanbod, voor zover ze het reële kostenverloop weerspiegelen. Ter vergelijking: de consumptieprijzen voor aardgas zijn in België volatieler dan in het buitenland, met ongewenste tweederonde-effecten inzake algemeen prijsverloop, die zouden kunnen worden bestreden met maatregelen die erop gericht zijn de volatiliteit af te vlakken. Iedere mogelijke ingreep van de autoriteiten in de wijze waarop de detailhandelsprijzen worden vastgesteld, moet evenwel plaatsvinden tegen de achtergrond van reeds «voor 100 %» gedereguleerde prijzen in de zin van de ERGEG: het invoeren van maximumprijzen, bijvoorbeeld, zou neerkomen op een vorm van regulering. Voorts moeten bij iedere mogelijke ingreep op het vlak van de indexeringsfrequentie de voordelen van een geringere prijsvolatiliteit worden afgewogen tegen het risico dat de operators de kosten voor het dekken van het prijsrisico, dat gepaard gaat met het minder frequent aanpassen

(1) Het derde «energiepakket» van de Commissie heeft onder meer betrekking op de verbetering van de werking van de detailhandelsmarkten ten voordele van de consumenten. In dat verband heeft de Commissie dit regelgevende platform opgericht op basis van de ervaringen die werden opgedaan op de Fora van Madrid (gas) en van Firenze (elektriciteit).

van hun verkoopprijzen, zullen doorberekenen aan de consument, net als de eventuele menukosten. Toch zou het opportuun zijn om op z'n minst inspiratie op te doen bij andere landen met gedereguleerde prijzen. Twee types van aanpassing kunnen worden overwogen.

Enerzijds zou kunnen worden nagedacht over een «gecontroleerde» tariefvrijheid, waarbij vóór een prijsaanpassing effectief wordt nagegaan of de door de leveranciers voorgestelde prijswijziging *cost reflective* is. De inspiratie voor deze benadering komt uit Nederland, waar de gegrondheid van tariefaanpassingen, zowel voor elektriciteit als voor gas, vóór de inwerkingtreding ervan door de regulator wordt onderzocht (Coppens, 2010). Dit veronderstelt onder meer dat prijswijzigingen en de argumenten ervoor op voorhand worden meegedeeld en dat er – op vertrouwelijke wijze – inzage wordt gegeven in de gegevens met betrekking tot het beheer van de aankoopportefeuille voor gas (bilaterale aankoopcontracten, aankopen op de beurs of via veilingprocedures). Een correct en volledig inzicht hierin is eveneens belangrijk voor de leveranciers die blootstaan aan de concurrentie op de groothandelsmarkt. Algemeen gesproken, is de in dat verband vereiste transparantie moeilijker realiseerbaar dan in het verleden, gelet op het feit dat er meerdere

GRAFIEK 12 MAANDELIJKS VERLOOP VAN DE PROPORTIONELE VERGOEDING VAN DE ENERGIEPRIJS EXCLUSIEF BTW EN VAN DE DAAROP TOEGEPASTE WEGING VOOR DE KALENDERJAREN 2007 TOT 2009
(eurocent/kWh, tenzij anders vermeld)

operatoren actief zijn voor wie de relevante markt niet (langer) beperkt blijft tot de nationale markt. Het toezicht kan ook ex post worden uitgeoefend, zoals in Duitsland het geval is sedert de aanpassing van de tekst van 2007 ter bescherming tegen mededegingsinbreuken. De mededingingsautoriteiten kunnen tegen een dominante onderneming een onderzoek (en een vervolging) wegens excessieve prijzen instellen op grond van het feit dat de prijzen van andere ondernemingen lager zijn of dat de prijs ongehoord hoger is dan de kosten, zonder dat het anticoncurrerend gedrag van die onderneming moet worden aangetoond. Deze laatste moet de vastgestelde verschillen kunnen verklaren (Lohmann, 2009).

Anderzijds dient de prijsinformatie beter begrijpbaar te zijn voor de doorsneeconsument. Behalve als de consument iedere maand de tarieven afdrukt of de berekeningen zelf uitvoert, ontvangt hij geen of nauwelijks informatie over de prijs die hij werkelijk per maand betaalt⁽¹⁾. Uit de vergelijking van de tarieven van de verschillende operatoren is gebleken dat de consument geen duidelijk zicht heeft op de prijzen: op basis van de informatie die hij krijgt, kan hij zich geen of amper een beeld vormen van de prijs die hij betaalt en zeker niet van de manier waarop deze zich ontwikkelt. De (enige) prijs die hij op de factuur te lezen krijgt, is immers de gemiddelde prijs over de facturatieperiode. Krachtens het sectoraal akkoord ten gunste van de «consument in de vrijgemaakte elektriciteits- en gasmarkt», kan deze laatste kosteloos de gedetailleerde berekening ontvangen van de rubrieken van zijn factuur (bv. de prijscomponenten en gedetailleerde informatie over de indexeringsmechanismen). Een mogelijkheid zou zijn om het verloop van de toegepaste maandtarieven weer te geven met daarnaast het verloop van het gehanteerde verbruiksprofiel voor de weging van de maandprijzen die wordt gebruikt bij het opstellen van de factuurprijs voor energie. In grafiek 12 wordt deze benadering geïllustreerd voor de kalenderjaren 2007 tot 2009⁽²⁾. Ze maakt het mogelijk de samenstelling van de factuurprijs beter te begrijpen.

Tot slot zou de transparantie van deze complexe prijsvormingsmechanismen voor de consument worden bevorderd door meer samenwerking en/of een nauwe coördinatie tussen de regulatoren, de mededingingsautoriteiten en de verbruikersorganisaties inzake het toezicht op de markten.

(1) De federale regulator verstrekt dit verloop in zijn maandelijkse analyse over de «Evolutie van de aardgasprijzen op de residentiële markt», zij het zonder verband met de berekening van de factuurprijs.

(2) De toerekening in de tijd van het doorgaan over een periode van een jaar opgetekende gasverbruik verloopt aan de hand van een verbruiksprofiel, dat hetzij wordt verstrekt door een «Synthetic Load Profile» (SLP), hetzij via het aantal graaddagen, allebei beschikbaar op de website van Synergrid. Het hier weergegeven profiel stemt exact overeen met de kalenderjaren. In de praktijk is dit type van grafiek specifiek voor elke facturatie, aangezien de weging wordt beïnvloed door het aantal dagen tussen twee opeenvolgende facturaties en de daarmee overeenstemmende SLP/graaddagen. De in grafiek 12 voorgestelde wegingen hebben betrekking op de kalenderjaren (factuur op 31 december van elk jaar) en variëren van het ene jaar tot het andere.

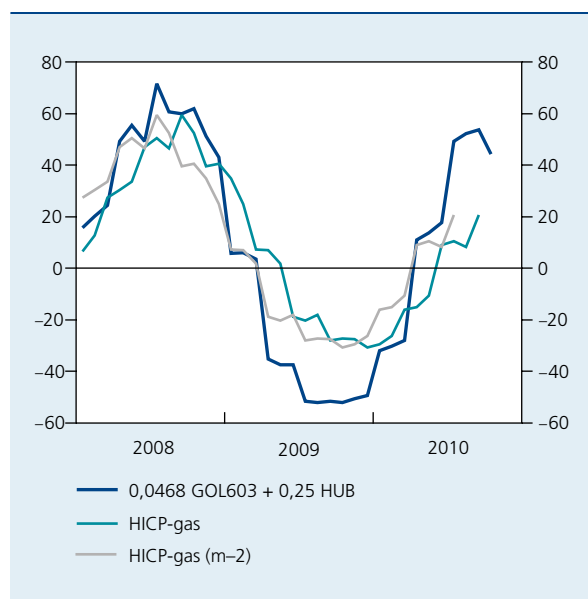
4. Internationale prijsvergelijking, een delicate oefening

De verschillen die bij een internationale vergelijking van de gasprijzen worden opgetekend, kunnen toe te schrijven zijn aan de gasprijs zelf of aan de methodologie die wordt gevolgd om die prijs te meten.

Er is eerder reeds gebleken dat het dereguleringsproces van de detailhandelsprijzen nog niet in alle EU-lidstaten is afgerond en dat prijsvergelijkingen daarom een gedeeltelijk vertekend beeld geven. Er zij opgemerkt dat ook het reguleringsniveau van de detailhandelsprijzen voor gas weinig homogeen is tussen de verschillende Amerikaanse staten (zie bijlage 3 over de liberalisering in de Verenigde Staten). De persistentie van verschillende vormen van regulering beperkt de bewegingsruimte en de prijsaanpassingsmogelijkheden van de operatoren, wat eveneens het peil en de volatiliteit van de prijsindexcijfers voor aardgas kan beïnvloeden.

Voorts impliceert tariefvrijheid dat er meerdere formules bestaan, waarbij de verkopers principieel zoeken naar een correcte verhouding tussen de aankooprijzen en hun tariefformules voor de verkoop op de detailhandelsmarkt. De onderliggende parameters kunnen derhalve variëren en worden aangepast aan verschillende tijdsintervallen (maandelijks, driemaandelijks, halfjaarlijks, ad hoc of zelfs jaarlijks door contracten met vaste prijzen), terwijl ook het door de nationale autoriteiten vastgestelde regelgevende

GRAFIEK 13 VERANDERINGEN OP JAARBASIS VAN DE HICP-GAS EN DE COMPONENT «0,0468 GOL + 0,25 HUB» (veranderingspercentages)

kader moet worden gerespecteerd. In de buurlanden wordt blijkbaar met ruimere tussenpozen of ad hoc geïndexeerd, na voorafgaande aankondiging van de nieuwe geïndexeerde prijzen. De aan deze procedures verbonden kosten (verplichte bekendmaking bij de cliënteel) hebben een veeleer ontradend effect op de frequentie. De automatische indexering die in België wordt toegepast, daarentegen, maakt het mogelijk sommige van deze kosten uit te stellen. Zij is des te interessanter daar alle operatoren deze benadering hanteren in hun contracten met variabele prijzen. Die specifieke situatie is ook een van de factoren die verklaren waarom de consumptieprijs voor gas in België sneller dan in de buurlanden wordt aangepast aan de veranderingen van de invoerprijzen voor gas (Baugnet en Dury, 2010).

Tot slot kan ook de statistische opmeting van het prijsverloop een bron zijn van verschillen. Het Instituut voor de Nationale Rekeningen stelt in zijn jaarlijks verslag over de analyse van de prijzen in 2009 (INR Prijsobservatorium 2010) vast dat er tussen België's buurlanden meerdere methodologische verschillen zijn op het vlak van de registratie van gas- en elektriciteitsprijzen:

- qua samenstelling van het staal van gemeten prijzen. In België en Nederland wordt het nationale indexcijfer berekend op basis van de tarieven van de leveranciers die actief zijn op de markt, gewogen aan de hand van hun marktaandeel. In Duitsland wordt in 188 steden gepeild naar de meest voordelige tarieven van de belangrijkste operator. In Frankrijk worden alleen de gereguleerde prijzen in aanmerking genomen;
- qua frequentie van de statistieken, berekening van de gemiddelden of gebruik van eindeperiodegegevens, definities van de verbruikspatronen en registratietermijnen.

In België werd voor de registratiemethode in de HICP vanaf 2007 overgestapt van een zogenoemde «betalingsbenadering» (op basis van de jaarfacturen) op een «verwervingsbenadering» (aan de hand van de op het ogenblik van de verwerving van het product opgetekende maandtarieven), teneinde de prijsregistratiemethode in overeenstemming te brengen met de in andere landen gebruikte methoden (Cornille, 2009). De eigenlijke monitoring van de werkelijk betaalde maandprijzen loopt tussen de publicatie van de prijzen en de voor de facturatie gebruikte maandprijs evenwel een eerste vertraging van één à twee maanden op, dit doordat de waarden van de parameters nog niet beschikbaar zijn op het ogenblik dat de operatoren deze gegevens meedelen aan de gewestelijke regulatoren. Een tweede vertraging van een maand bij het meedelen van de gegevens van de Vlaamse en Waalse regulatoren aan de Algemene directie statistiek en economische informatie komt tot uiting in de

berekening van de HICP (INR Prijsobservatorium, 2010). Terwijl de HICP in de buurlanden overeenstemt met de prijs voor de desbetreffende consumptiemaand, laat hij in België een verloop optekenen dat twee maanden achterloopt⁽¹⁾. Deze vertraging wordt aangetoond in grafiek 13, die de jaar-op-jaar veranderingen weergeeft van de vaak door de operatoren in hun indexeringsformules gebruikte component «0,0468 GOL + 0,25 HUB», en de overeenstemmende veranderingen van de HICP voor aardgas (HICP-gas). Het verloop van de beide curven vertoont een sterke gelijkheid, die in de timing van de veranderingen nog duidelijker tot uiting komt als het met twee maanden vooruitgeschoven HICP-verloop in aanmerking wordt genomen ter compensatie van de opgelopen vertraging bij het doorgeven van de gegevens. Deze gelijkheid tussen de component GOL+HUB en de vertraagde HICP-gas is evenwel niet perfect wat de omvang van de veranderingen betreft, aangezien laatstgenoemde een gemiddelde prijs weergeeft en dus beïnvloed wordt door andere tariefwijzigingen dan die in verband met de parameters GOL en HUB (de invoering van contracten met vaste prijzen, het gebruik van de parameters HFO, TTF en DAH, de verruiming van het aandeel van de stabiele componenten, het in aanmerking nemen van distributiekosten en leveranciersmarges in de HICP-gas, enz.)⁽²⁾.

Conclusies

Als commerciële tussenpersonen berekenen de gasverkopers de aankoopkosten met een marge door in de verkoopprijzen, waarbij het verloop van de aankoopkosten doorgaans weerspiegeld wordt in de verkoopprijs.

In dit artikel wordt nader ingegaan op de mechanismen die de prijszetting op de detailhandelsmarkt regelen op basis van de tarieven die worden gepubliceerd door de op de Belgische markt actieve operatoren. Het vaststellen van de detailhandelsprijs door de verschillende operatoren is in principe blijkbaar sterk gelijklopend en berust op een indexering van de verkoopprijs aan de hand van parameters die het verloop van de aankoopkosten van gas weergeven, waarbij het prijsrisico wordt afgewenteld op de consument. Deze indexering berust op formules die eigen zijn aan iedere operator en die maandelijks worden toegepast. Voor de gezamenlijke operatoren is dit zeer geschikt, aangezien het prijsrisico voor een groot deel automatisch op de consument wordt overgedragen, zonder extra kosten om hem daarvan op de hoogte te brengen. Dit

(1) Dit betekent ook dat de veranderingen in de prijzen van gasolie met een vertraging van zeven tot acht maanden tot uiting komen in de consumptieprijs voor gas (INR Prijsobservatorium, 2009).

(2) Een vergelijkbare vaststelling kan worden gedaan voor het verloop van de HICP voor elektriciteit (Coppens, 2010).

impliceert evenwel dat de prijzen maandelijks worden aangepast, wat aanleiding geeft tot volatiliteit op korte termijn. De aanpassingen van de tariefformules zelf worden overgelaten aan de operatoren en krijgen weinig richtbaarheid. De gegrondheid van deze aanpassingen in het licht van het reële verloop van de aankoopkosten van gas op de groothandelsmarkten blijft dus onduidelijk aangezien de relevante gegevens hiervoor niet openbaar worden gemaakt. In dit verband verdient het aanbeveling de representativiteit van de gebruikte indexcijfers voor het verloop van de kosten en voor de gegrondheid van de opeenvolgende aanpassingen door de bevoegde instellingen te laten controleren.

De mechanismen inzake automatische indexering en de publicatie ervan bieden het voordeel dat ze (weliswaar na grondige analyse) vrij eenvoudig en transparant zijn wat de onderliggende ontwikkelingen betreft van de parameters en het gewicht ervan in het prijsverloop. Voor de doorsneeconsument lijkt de berekening van de geïndexeerde prijzen evenwel complex en de informatie erover onvolledig, aangezien de consument niet gemakkelijk informatie kan inwinnen over het verloop van de maandprijzen, al was het maar om de hem aangerekende factuurprijzen te begrijpen. De consument die zich tegen het prijsrisico wil indekken, kan de onzekerheid van een contract met variabele prijzen te allen tijde uitsluiten door over te stappen op een contract met een vaste prijs. Om extra kosten te vermijden, doet hij dat echter bij voorkeur op de verlengingsdatum van zijn oud contract en neemt hij de opzeggingstermijn in acht.

België verschilt van zijn buurlanden doordat het een automatische indexering toepast met publicatie van de gehanteerde onderliggende formule. Met uitzondering van Denemarken (waar evenwel maximumprijzen worden toegepast), bestaat in geen enkel geanalyseerd land een systematisch indexeringsmechanisme zoals dat door alle in België actieve leveranciers wordt toegepast. De prijzen worden met ruimere tussenpozen of ad hoc aangepast,

en steeds na voorafgaande kennisgeving aan de consumenten, waardoor de frequentie van de aanpassingen wordt afgeremd rekening houdend met de aan deze procedures verbonden kosten. Door deze minder frequente aanpassingen wordt de gasprijs minder volatiel.

Voorts heeft de tariefvrijheid waarover de operatoren in België beschikken, aanleiding gegeven tot discretionaire aanpassingen van de indexeringen die onder meer bestaan in een vergroting van het stabiel gedeelte van de prijs dat losstaat van het verloop van de energieparameters.

Bij een internationale vergelijking moet deze vaststelling in een Europese context worden geplaatst waarbij uiteenlopende situaties naast elkaar bestaan en interfereren met het verloop van de gasprijs. De Europese gasmarkt maakt immers een liberaliseringsproces door dat in de respectieve lidstaten op uiteenlopende wijze en volgens verschillende agenda's verloopt met, afhankelijk van de landen, gereguleerde prijzen, procedures inzake prijsgoedkeuring, maximumprijzen of volledig gedereguleerde prijzen. Deze prijzen blijven evenwel op z'n minst onder toezicht omdat de overheid begaan is met de toepassing van detailhandelsprijzen die het reële verloop van de kosten weerspiegelen voor een onder de openbaardienstverplichting vallend goed dat voor de huishoudens een dwingende uitgave teweegbrengt en waarvan de prijs door de markt moet worden bepaald.

Tot slot blijft de ruimte om op de detailhandelsmarkt reële concurrentie tot stand te brengen ook afhankelijk van de concurrentievoorwaarden op de groothandelsmarkten en de daaraan verbonden knelpunten, vaak op internationale schaal. Deze knelpunten betreffen onder meer de vorming op termijn van een Europees oligopolie op de groothandelsmarkt, de ontwikkeling van de LNG-transacties en het effect daarvan op de bevoorrading, de breuk in of de persistentie van de structurele band tussen de gas- en de olieprijs, enz.

Bijlage 1 : Voornaamste tariefaanpassingen sinds de liberalisering

Overgang van een « gereguleerde » indexering op een indexering naar keuze van de leveranciers

Vóór de markt op 1 januari 2007 volledig werd vrijgemaakt, berustten de gehanteerde indexeringen op de Index Gas Aankoop (IGA) die het verloop weergaf van de aardgasprijs die aan de openbare distributie werd betaald. Tot die datum was deze index gebaseerd op de parameter G, het gewogen gemiddelde van de prijzen (in euro/MWh) aan de Belgische grens van de hoeveelheden aardgas die in een bepaalde maand werden ingevoerd⁽¹⁾ ter bevoorrading van de Belgische markt op lange termijn, met inbegrip van alle vaste en proportionele kosten verbonden aan die regelmatige invoer : $G = P + F$ waarbij :

$$P \text{ gelijk is aan } P_{NL} \frac{ACQ_{NL}}{ACQ_{TOT}} + P_{Nor1} \frac{ACQ_{Nor1}}{ACQ_{TOT}} + P_{Nor2} \frac{ACQ_{Nor2}}{ACQ_{TOT}} + P_{Alg} \frac{ACQ_{Alg}}{ACQ_{TOT}} \text{ en}$$

F de vaste kosten zijn verbonden aan de gasbevoorrading van de markt, bijvoorbeeld de kosten voor het transport over zee van het Algerijnse gas en de hervergassing ervan, de kosten voor het transport van het Noordzeegas naar Nederland en de kosten voor de terminal van Zeebrugge.

De parameter G werd door de CREG berekend tot december 2006. Nadien werd hij vervangen door een nieuwe referentieparameter, de « New G ». Sedert de volledige liberalisering van de gasmarkt in België op 1 januari 2007 deelt de historische operator de vroegere parameter G niet meer mee. De « New G » ligt, qua waarde en verloop, zeer dicht in de buurt van de vroegere parameter G en verwijst naar de prijs voor ruwe aardolie Brent, voor gasolie GOL en voor zware stookolie HFO, alsook naar de consumptieprijsindex CPI.

$$\text{New G} = 1/3 (0,300 \text{ Brent}) + 1/3 (0,069 \text{ GOL}) + 1/3 (0,072 \text{ HFO}) + 1,16130 \{ (CPI_n - 1 / CPI_{n-2}) - 0,02 \}.$$

De IGA werd na november 2007 niet meer gepubliceerd omdat elke leverancier sedertdien zijn eigen indexeringsformules gebruikt. Deze waarden zijn gebruikt in grafiek 4 en zijn voor de periode na november 2007 deels geëxtrapoleerd op basis van gegevens afkomstig van het « Institut de conseil et d'études en développement durable » (ICEDD, 2009a).

Door de volledige liberalisering van de Belgische markt kan iedere leverancier zijn eigen tariefformules voor de energiekosten vrij bepalen. De indexering die de leveranciers gebruiken, wordt gekenmerkt door het behoud van de indexeringsformule uit de gereguleerde periode :

$$\begin{aligned} \text{jaarlijkse vergoeding} &= (a \times \text{IGD}) \\ \text{energiekosten (evenredige vergoeding)} &= (b \times \text{Igm}) + (c \times \text{IGD}) \end{aligned}$$

waarbij :

a, b en c tariefcoëfficiënten zijn die specifiek zijn voor elke leverancier, voor elke tariefformule en voor elke verbruiksklasse ; IGD de door de CREG gepubliceerde Index Gas Distributie is die het verloop weergeeft van de andere distributiekosten die niet gerelateerd zijn aan de aankoop van gas ;

Igm of GPI de index is die het verloop weergeeft van de aankoopkosten voor aardgas en die per leverancier wordt berekend ter vervanging van de vroegere Index Gas Aankoop (IGA). Die indexeringsformules waren aanvankelijk zeer vergelijkbaar voor alle leveranciers en van het type : $(0,25 \text{ HUB} + 0,0468 \text{ GOL603} + x * (CPI_y - 1 / CPI_{y-2}) + \text{constante}) / 21,21479$

De opeenvolgende tariefaanpassingen worden hieronder voor iedere leverancier gespecificeerd. Ze betreffen de verbruiksklasse met een jaarlijks verbruik tussen 5.001 et 30.000 kWh/jaar, wat overeenkomt met een gasverbruik voor koken en verwarming. Het verloop van de evenredige vergoeding van de energiekosten wordt grafisch voorgesteld door een vette lijn. De dunnere lijnen geven het prijsverloop aan dat zou zijn opgetekend in de veronderstelling dat de achtereenvolgende gewijzigde tariefformules behouden bleven. De periode waarin het getekende tarief van toepassing is, wordt weergegeven in de legende van iedere dunnere lijn die dan samenvalt met de vette blauwe lijn.

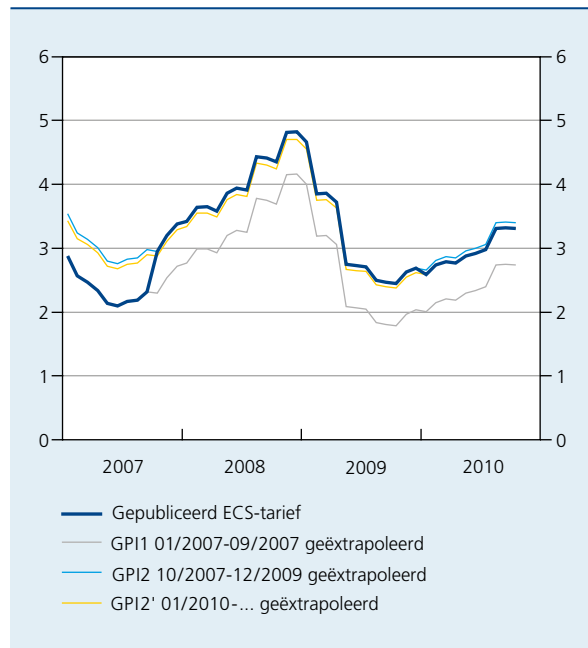
(1) Gemiddelde inkoopprijs gewogen op basis van de volumes die Distrigas bij zijn verschillende leveranciers, namelijk Gasunie, North Sea I, North Sea II en Sonatrach, aankoopt (CREG, 2006).

Electrabel Customer Solutions

In oktober 2007 wijzigde ECS zijn indexeringsformule door de waarde van de constante te verhogen (wat neerkomt op het terugschroeven van het verlagend effect van de bij ECS negatieve constante – zie deel 2.1.2.2). In februari 2010 werd de waarde van de coëfficiënt van toepassing op de CPI verminderd van 4,83 tot 4,63, dat is een verlaging met 0,02 cent/kWh. De leverancier verrekende aldus voor een deel de vermindering met 35% van het transporttarief, dat deel uitmaakt van de energieprijis (CREG, 2010b). De toegepaste vermindering met 2% op het aanbod EnergyPlus werd eveneens doorberekend in het eenheidstarief.

GRAFIEK 14 VERLOOP VAN DE ENERGIEPRIJS EXCLUSIEF BTW BIJ ECS VOLGENS DE VERSCHILLENDE OPEENVOLGENDE TARIEFFORMULES

(eurocent/kWh)

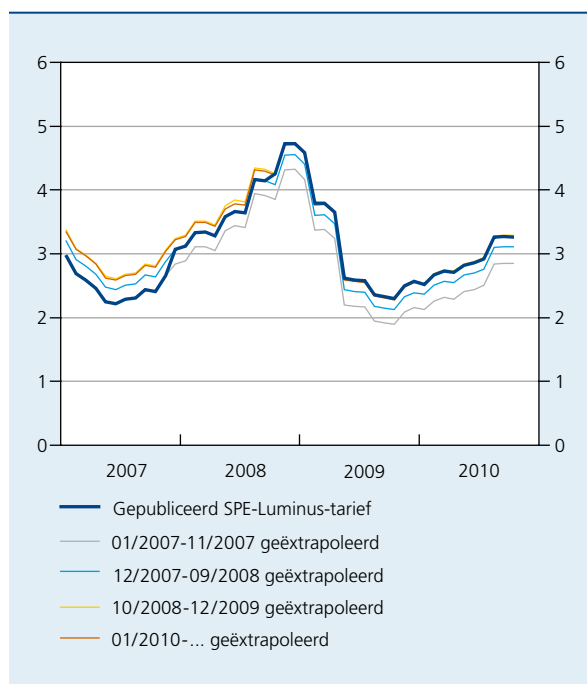

SPE-Luminus

De tariefformule van SPE-Luminus (evenredige component van de energieprij) werd in december 2007, oktober 2008 en maart-april 2010 aangepast. De coëfficiënt van IGD werd gewijzigd (energiekosten = $((b \times Igm) + (c \times IGD))$). Hij werd verhoogd in december 2007 (van 0,3 tot 0,47 of +8%) en in oktober 2008 (van 0,47 tot 0,6 of +4%). De constante daalde in maart 2010 (van -3 tot -3,2 of -1%) en in april 2010 tot -3,23, dit met terugwerkende kracht tot januari 2010, waardoor de gewijzigde transporttarieven werden doorberekend aan de klanten.

In het tweede kwartaal van 2008 introduceerde SPE-Luminus een ander contract tegen variabele prijs (Luminus Connect), met een nieuwe Igc-index die deels gebaseerd is op de spotprijs van gas naast de HUB en de GOL met een beperkte weging ($50\% \times [0,0468 \text{ GOL603} + 0,25 \text{ HUB} + 0,995999 \text{ DAH}] - 1,53897$). De DAH ontstaat uit de *forward* prijzen op de markt van de «Zeebrugge Hub Day ahead» waarvan de gewogen maandelijkse waarde berekend wordt aan de hand van een SLP-verbruiksprofiel. Enkel de geaggregeerde Igc wordt gepubliceerd.

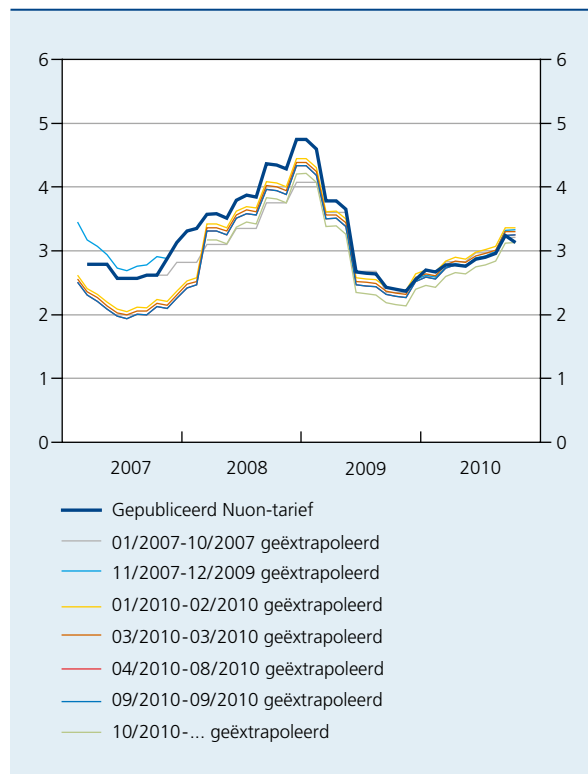
GRAFIEK 15 VERLOOP VAN DE ENERGIEPRIJS EXCLUSIEF BTW
BIJ SPE-LUMINUS VOLGENS DE VERSCHILLENDE
OPEENVOLGENDE TARIEFFORMULES
(eurocent/kWh)

Nuon

In november 2007 richtte Nuon zich op de ECS-formule (Gni-index gebaseerd op de parameters HUB, GOL, CPI en constante) en stapte af van de Ign-index, die enkel gebaseerd was op olieproducten (GOL, Brent en HFO). In januari 2010 werd een nieuwe parameter Gni2 bepaald met herinvoering van de verwijzing naar de prijs van zware stookolie HFO (parameters HUB, GOL en HFO). De verwijzing naar de CPI werd opgegeven en vervangen door een hogere constante. Voorts werd de op de IGD toegepaste weging met de helft verminderd. De op de IGD toegepaste wegingscoëfficiënten werden in maart en april 2010 herzien; het gewicht van de IGD vertoonde immers de tendens te verdwijnen. In september 2010 is een intermediaire verbruiksklasse ingevoerd voor de tarifiering van consumenten die gas verbruiken om te koken en te verwarmen: de tranche van 5.001 tot 30.000 kWh/jaar is verruimd en verdeeld over de klassen 5.001 tot 20.000 kWh/jaar en 20.001 tot 40.000 kWh/jaar. De IGD-coëfficiënt is licht verminderd voor de hogere tranche. In oktober 2010 is de coëfficiënt van de IGD beduidend opwaarts herzien (vermenigvuldigd met 200) en een negatieve waarde vult de indexeringsformule aan, waardoor de opgenomen constante in de index Gni2 wordt « geneutraliseerd ». Een en ander komt neer op het vervangen van de constante door de IGD, zonder de definitie van de index Gni2 te wijzigen.

GRAFIEK 16 VERLOOP VAN DE ENERGIEPRIJS EXCLUSIEF BTW BIJ NUON VOLGENS DE VERSCHILLENDE OPEENVOLGENDE TARIEFFORMULES
(eurocent/kWh)

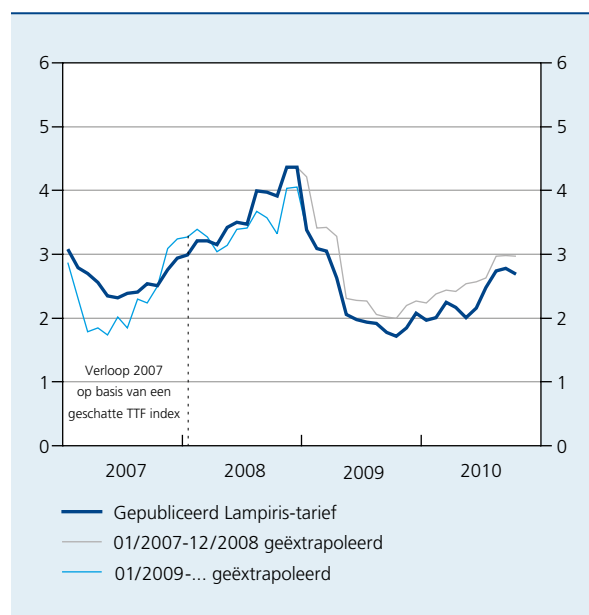

Lampiris

De tariefformule van Lampiris werd in januari 2009 gewijzigd en hanteert sindsdien als referentieparameter enkel TTF, een index in euro per MWh van *forward* contracten van aardgas in Nederland voor levering in *baseload* de volgende maand (gepubliceerd door ICIS Heren). De vroegere index (0,25 HUB + 0,0468 GOL – 3,068 + 3,2 IGD) werd vervangen door (TTF + 5,1 IGD). De indexeringswijziging kwam in februari 2009 neer op een vermindering met 10 % ten opzichte van het vroegere tarief. Dat percentage bleef over het hele jaar van dezelfde orde van grootte, maar bereikte toch 20 % (04/2009 en 05/2010) als gevolg van het respectieve verloop van de olie- en gasprijs op de contantmarkten.

GRAFIEK 17 VERLOOP VAN DE ENERGIEPRIJS EXCLUSIEF BTW BIJ LAMPIRIS VOLGENS DE VERSCHILLENDE OPEENVOLGENDE TARIEFFORMULES

(eurocent/kWh)

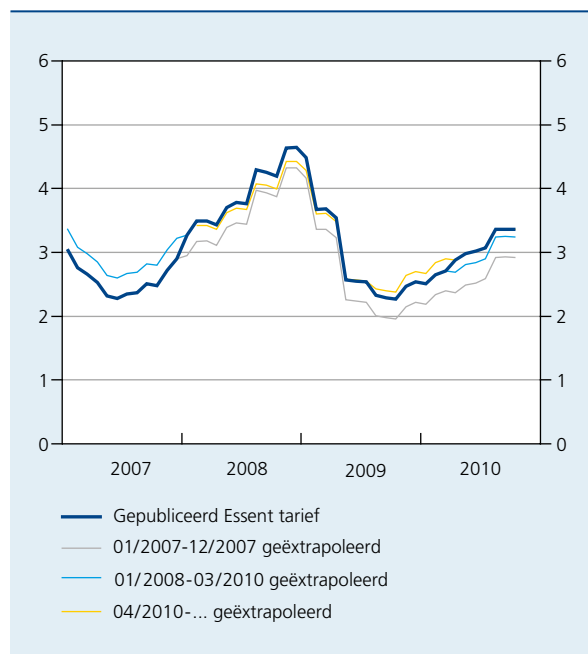

Essent

In januari 2007 nam Essent een op de HUB en GOL gebaseerde indexering aan, zonder verwijzing naar de CPI, maar paste een licht positieve constante toe. De aanpassing van de tariefformule in januari 2008 bestond erin die constante alsook de weging van de IGD te verhogen (resp. van +0,143 tot +3,17 en van 0,092 tot 0,1), wat een stijging met 10 % van de evenredige vergoeding teweegbracht. De jaarlijkse vergoeding werd ook verhoogd (van 22,82 IGD tot 25,41 IGD), wat neerkomt op een toename, met 11 %, van de jaarlijkse vergoeding verschuldigd per toegangspunt. De laatste herziening van de tarifiering werd in april 2010 van toepassing, met een nieuwe vermeerdering van de constante (van +3,17 tot +6,16). De parameter HFO (met verdeling van de wegingen over GOL en HFO) werd ingevoerd, wat neerkomt op een stijging van de prijs exclusief btw met zowat 6 %.

Sedert oktober 2010 biedt Essent een tweede contract Essent Eco tegen variabele prijs aan, waarvan de indexering – zoals bij Lampiris – verloopt volgens de formule $(0,1 TTF_{1,0,1} + 0,507 \text{ IGD})$ voor de verbruiksklasse van 0 tot 30.000 kWh/jaar (met dit verschil dat de $TTF_{1,0,1}$ gepubliceerd wordt op de beurs Endex).

GRAFIEK 18 VERLOOP VAN DE ENERGIEPRIJS EXCLUSIEF BTW BIJ ESSENT VOLGENS DE VERSCHILLENDE OPEENVOLGENDE TARIEFFORMULES
(eurocent/kWh)

Bijlage 2 : ERGEG – Situatie inzake het reguleren van de aan de eindverbruikers aangerekende prijzen op 1 januari 2010

Tabel 2 hieronder is overgenomen uit een publicatie van de European Regulators' Group for Electricity and Gas (ERGEG) waarin de resultaten staan van hun laatste enquête over de effectieve liberalisering van de gas- en elektriciteitsprijzen voor de eindverbruikers. De tabel geeft een algemeen overzicht van de openheids- en prijsreguleringsgraad in de verschillende segmenten van de nationale gasmarkten die opengesteld zijn voor concurrentie binnen de EU.

De ERGEG deed verschillende vaststellingen :

- in 15 van de 25 landen die in de ERGEG-studie zijn onderzocht, bestaan er gereguleerde detailhandelsprijzen en marktprijzen in ten minste één van de segmenten van de gasmarkt (huishoudens, kleine en middelgrote ondernemingen, grote ondernemingen en energie-intensieve industrieën);
- hoe hoger het consumptieniveau van een segment, hoe onwaarschijnlijker het is dat het segment onderworpen is aan gereguleerde prijzen. Gereguleerde prijzen zijn nog van toepassing in 15 landen voor de huishoudens, in 11 landen voor de kleine ondernemingen, in 8 landen voor de middelgrote en grote ondernemingen en in 6 landen voor de energie-intensieve industrieën;
- in de meeste landen met gereguleerde prijzen ligt het aandeel van de klanten die tegen dit tarief worden bevoorraad hoger dan 80 % – alle segmenten door elkaar genomen –, wat wijst op een gebrek aan concurrentie op de detailhandelsmarkt. Dat percentage ligt echter vaak lager voor de segmenten met een groter verbruik;
- er kan geen duidelijke conclusie worden getrokken over het relatieve niveau van de gereguleerde prijzen en de « vrije » prijzen wanneer beide samen voorkomen. De resultaten voor elk verbruikssegment verschillen aanzienlijk van het ene land tot het andere. In Frankrijk ligt de gereguleerde prijs hoger dan de aan de huishoudens voorgestelde vrijgemaakte prijzen; de leveranciers geven immers een korting ten opzichte van de gereguleerde prijs. In Spanje is het gereguleerde tarief vergelijkbaar met de marktprijs. In Litouwen onderschrijft de gereguleerde prijs de vrijgemaakte prijzen. Deze uiteenlopende situaties zijn een afspiegeling van evenzoveel verschillende motiveringen die het behoud van gereguleerde prijzen « rechtvaardigen » (ERGEG, 2009);
- in de meeste landen met gereguleerde prijzen, kan de klant die gekozen heeft voor vrijgemaakte prijzen opnieuw de toepassing van gereguleerde prijzen vragen, hetzij zodra hij dit wenst, hetzij na een bepaalde periode;
- in twee derde van de gevallen bepaalt de regulator (zo niet de minister) de gereguleerde prijzen. In ongeveer één geval op vier besluit de regulator (zo niet de minister, de regering of het Parlement) de gereguleerde prijzen op te heffen.

TABEL 2 OVERZICHT OP 1 JANUARI 2010 VAN DE OPENHEIDS- EN PRIJSREGULERINGSGRAAD IN DE VOOR CONCURRENTIE OPENGESTELDE SEGMENTEN VAN DE GASMARKT

Land	Begin van de openstelling van de markt	Prijisregulering op 1 januari 2010			
		Huishoudens	Kleine ondernemingen	Middelgrote tot grote ondernemingen	Energie-intensieve industrieën
Oostenrijk	2002-10				
België	2007-01				
Bulgarije	n.				
<i>Kroatië</i>	<i>n.</i>				
Tsjechië	2007-01				
Denemarken	2004				
Estland	2007-07	2009-07			
Frankrijk	2007-07				
Duitsland	1998				
Griekenland	2009-2030	2031-11	2031-11	2031-11	
Hongarije	2007-07				
Ierland	2007-07				
Italië	2003-01				
Letland	2014-04				
Litouwen	2007-07				
Luxemburg	2007-07				
Nederland	2004-07				
Polen	2007-07				
Portugal	2010-01				
Roemenië	2008-07				
Slowakije	2007-07				
Slovenië	2007-07				
Spanje	2003-01		2009-07	2009-07	
Zweden	2007-07				
Verenigd Koninkrijk	1998				

Vrijstelling voor de gassector in Finland. Geen gas in Cyprus en Malta.

Prijisregulering :

	Ja
	Nee
	Gesloten markt
XXXX-XX	Geplande opheffingsdatum van de gereguleerde prijzen

Verloop tussen juli 2008 en januari 2010:

Regulering van de detailhandelsprijzen opgeheven in de opengestelde segmenten

Segment gesloten in juli 2008

Bron: ERGEG – Status review of end-user price regulation as of 1 January 2010.

Bijlage 3: Liberalisering – regulering in de Verenigde Staten

Zoals elders, staan de plaatselijke distributiemaatschappijen in voor transport en distributie. De verkoop aan de detailhandelsmarkt (huishoudens en professionele klanten), daarentegen, vertoont van de ene staat tot de andere een verschillende mate van liberalisering, afhankelijk van de wettelijke en regelgevende bepalingen: in 27 staten is er niet het minste proces tot liberalisering van de detailhandel aan de gang; de 21 overige staten en het District of Columbia hebben in die zin wetgevingen en reglementen aangenomen, maar het liberaliseringsproces is niet overal even gevorderd. Ten slotte hebben slechts drie staten en het District of Columbia een volledig vrijgemaakte markt, die actief is en toegankelijk is voor alle consumenten van de residentiële sector. In vier andere staten is de markt volledig geliberaliseerd, maar het tekort aan actieve leveranciers heeft belet dat er zich op hun grondgebied een concurrerende markt kon ontwikkelen (minder dan 5 % actieve klanten van de nochtans voor 100 % in aanmerking komende cliënteel). De grote gasverbruikers kunnen zich al jaren op de vrijgemaakte markt bevoorraden.

Bronnen: EIA/DOE (2010a), *Status of natural gas residential choice programs by State as of December 2009* en EIA/DOE (2010b), *Natural gas residential choice programs – US summary 2009*.

Bibliografie

Baugnet, V. en D. Dury (2010), « Energiemarkten en de macro-economie », NBB, *Economisch Tijdschrift*, 65-88, september.

Belgisch Staatsblad (2010), *Wet betreffende marktpraktijken en consumentenbescherming*, 6 april.

Coppens, F. (2010), « De toegenomen volatiliteit van de elektriciteitsprijs voor de Belgische huishoudens. Een analyse op basis van de specifieke kenmerken van de prijszetting door de Belgische stroomleveranciers », NBB, *Economisch Tijdschrift*, 89-117, september.

Cornille, D. (2009), « Methodologie of prijszetting: wat verklaart de grotere volatiliteit van de consumptieprijzen voor gas en elektriciteit in België? », NBB, *Economisch Tijdschrift*, 49-60, december.

CRE (2010), *Délibération de la Commission de régulation de l'énergie du 31 août 2010 portant communication sur l'audit de la formule servant de base au calcul de l'évolution des tarifs réglementés de vente de gaz naturel de GDF-Suez*.

CREG – CWaPE – BRUGEL – VREG (2008), *De ontwikkeling van de elektriciteits- en aardgasmarkten in België. Jaar 2007. Persbericht*.

CREG – CWaPE – BRUGEL – VREG (2010), *De ontwikkeling van de elektriciteits- en aardgasmarkten in België. Jaar 2009. Persbericht*.

CREG (2006), *Advies (F)061116-CDC-601 over de nieuwe definitie van de parameter G*.

CREG (2007), *Studie (F)070727-CDC-704 over de door Electrabel aangekondigde verhoging van de aardgas- en elektriciteitsprijzen*.

CREG (2008a), *Jaarverslag 2007*.

CREG (2008b), *Studie (F)080513-CDC-763 over de componenten van de elektriciteits- en aardgasprijzen*.

CREG (2009), *Jaarverslag 2008*.

CREG (2010a), *Jaarverslag 2009*.

CREG (2010b), *Evolutie van de aardgasprijzen op de residentiële markt. Augustus 2010*.

CREG (2010c), *Studie (F)100129-CDC-943 over het overzicht van de contracten tegen vaste prijzen op de residentiële markt voor elektriciteit en gas*.

De Boeck, P. (2008), Lampiris fuit Distrigaz. *Le Soir*, 5 november.

Distrigas (2008), *Activiteitenverslag 2007*.

EC (2003), *Richtlijn 2003/55/EG van het Europees Parlement en de Raad van 26 juni 2003 betreffende gemeenschappelijke regels voor de interne markt voor aardgas en houdende intrekking van Richtlijn 98/30/EG*.

EC (2009), *Conclusions of the 2nd meeting of the Citizens' Energy Forum*. London.

EC (2009a), *Mededeling van de Commissie aan de Raad en het Europees Parlement – COM(2009)115 definitief – Verslag over de vooruitgang die is geboekt bij de totstandbrenging van de interne markt voor gas en elektriciteit*.

EC (2010), *Mededeling van de Commissie aan de Raad en het Europees Parlement – COM(2010)84 definitief – Verslag over de vooruitgang bij de totstandbrenging van de interne markt voor gas en elektriciteit.*

ECB (2010), *Energy markets and the euro area macroeconomy*, Structural issues report, June.

EIA/DOE (2010a), *Natural gas residential choice programs – US summary 2009.*

EIA/DOE (2010b), *Status of natural gas residential choice programs by State as of December 2009.*

ERGEG (2009), *Status review of end-user price regulation as of 1 July 2008.*

ERGEG (2010), *Status review of end-user price regulation as of 1 January 2010.*

Europénergies (2010a), « France: la formule d'évolution des tarifs régulés du gaz va devoir être revue pour tenir compte du marché spot », *Europénergies*, 25 mars.

Europénergies (2010b), « France: la formule tarifaire de GDF Suez suivra les prix de marché », *Europénergies*, 29 juin.

FOD Economie (2008), *Akkoord – De consument in de vrijgemaakte elektriciteits- en gasmarkt.*

ICEDD (2009a), *L'analyse des prix de l'électricité et du gaz naturel en Wallonie (clients résidentiels). Rapport n° 8 portant sur la période de janvier 2007 à septembre 2009.*

ICEDD (2009b), *L'analyse des prix de l'électricité et du gaz naturel en Wallonie (clients résidentiels). Rapport n° 9 portant sur la période de janvier 2007 à décembre 2009.*

IEA (2010), *Medium-term oil & gas markets 2010.*

INR Prijsobservatorium (2009), *Analyse van de prijzen: eerste kwartaalverslag 2009 van het Instituut voor de Nationale Rekeningen.*

INR Prijsobservatorium (2010), *Analyse van de prijzen: Jaarverslag 2009 van het Instituut voor de Nationale Rekeningen.*

Lohmann, H. (2009), *The German gas market post 2005: development of real competition.* Oxford Institute for Energy Studies, NG 33.

NMa (2009), *Monitor kleinverbruikersmarkten gas en elektriciteit.*

NBB (2010), *Jaarverslag 2009.*

Pétrostratégies (2010), « France: le prix spot du gaz va entrer dans la formule des tarifs réglementés de vente sur le marché local », 1173.

Swartenbroekx, C. (2007), *The gas chain: influence of its specificities on the liberalisation process*, NBB, Working Paper 122, November.

Verivox (2010), *Die Verivox Gas-Servicestudie 2010. Die 100 wichtigsten Gasversorger im Vergleich.*

Tendensen inzake belastingen op de activa van de particulieren

M. Nautet
K. Van Cauter
L. Van Meensel *

Inleiding

In tijden zoals nu waarin de meeste landen een rigoureuze begrotingsbeleid moeten voeren, wordt vanuit verschillende hoeken geopperd dat hogere of nieuwe belastingen op het vermogen en op de inkomens uit vermogens van de particulieren een bijdrage kunnen leveren tot de noodzakelijke budgettaire inspanning. Het is ook bekend dat de heffingen op arbeid in België zeer hoog zijn en dat het dus opportuun is te onderzoeken of de begrotingsontvangsten niet voor een deel door andere financieringsbronnen kunnen worden gegenereerd. Daarbij wordt onder meer gedacht aan heffingen op consumptie of op milieuvuulende activiteiten, maar ook aan extra ontvangsten uit belastingen op de activa van de particulieren.

In dit artikel wordt nagegaan hoe de in België bestaande heffingen op het inkomen uit vermogen of op het vermogen zelf zich verhouden tot die in de andere EU-landen. Het onderzoek blijft beperkt tot het weergeven van de voornaamste kenmerken en tendensen.

Om te beginnen, wordt kort ingegaan op enkele statistische en methodologische aspecten van de heffingen op het vermogen en op de inkomens uit vermogen. Vervolgens wordt de Belgische situatie geanalyseerd. Na die analyse wordt, in de mate van het mogelijke, een internationale vergelijking gemaakt van de omvang en het niveau van de verschillende heffingen op de activa van de particulieren. Tot slot wordt kort stilgestaan bij de vooruitgang op het vlak van de internationale fiscale samenwerking en wordt de Europese richtlijn over de belasting op inkomsten uit spaargelden summier toegelicht.

1. Voorafgaande opmerkingen : statistische en methodologische aspecten

Vooraf zij opgemerkt dat heffingen op het vermogen veel ruimer zijn dan een (jaarlijkse) belasting op het netto-actief in de strikte zin, die neerkomt op een belastingtarief dat wordt toegepast op de waarde van het vermogen. In België bestaat trouwens geen dergelijke heffing. In ons land worden daarentegen wél belastingen geheven op overdrachten van activa of op uitgekeerde rendementen. Deze belastingen maken een integrerend deel uit van wat wordt verstaan onder vermogensbelasting.

Het internationaal vergelijken van de omvang van de heffingen op het kapitaal en op de inkomsten uit dat kapitaal voor de particulieren is een complexe opgave. Het is niet eenvoudig om ter zake betrouwbare statistieken op te stellen. De statistici stoten immers op een aantal methodologische knelpunten. Voor de internationale vergelijking wordt in dit artikel vooral gesteund op een jaarlijkse studie van de EC waarin een aantal problemen worden opgelost⁽¹⁾.

Naast de afzonderlijke heffingen op het vermogen en op het inkomen uit vermogen, neemt de personenbelasting in een aantal landen een belangrijke plaats in. In sommige landen is er ofwel geen roerende voorheffing ofwel is ze niet bevrijdend, zodat het inkomen uit vermogen belast

* De auteurs danken Hugues Famerée voor zijn bijdrage aan de totstandkoming van dit artikel.

(1) EC (2010), *Taxation trends in the European Union, data for the EU Member States, Iceland and Norway*.

wordt in het kader van de personenbelasting, al dan niet tegen een speciaal tarief. Ook de heffingen op vastgoed zijn zeer heterogeen; in sommige gevallen zijn ze vervat in de personenbelasting. Bovendien bestaat er voor de personenbelasting in verschillende landen belastingaftrek voor diverse vormen van sparen. Dit probleem, dat het gevolg is van al die verschillende handelwijzen, wordt door de EC omzeild door – op basis van bij de nationale belastingadministraties verkregen interne informatie – de personenbelasting op te splitsen in een arbeidscomponent, heffingen op zelfstandigen, heffingen op niet-actieven en heffingen op inkomsten uit kapitaal. Er wordt dus in de mate van het mogelijke rekening gehouden met het deel van de totale belasting dat betrekking heeft op het inkomen uit vermogen en met de belastingaftrek voor het sparen en voor de op hypothecaire leningen betaalde interesten.

Ook het inkomen van zelfstandigen en de heffingen daarop kunnen conceptueel moeilijk worden behandeld. Dat inkomen is immers een vergoeding voor geleverde arbeid en ingebracht kapitaal. Hetzelfde geldt dus voor de belastingen die de zelfstandigen verschuldigd zijn. Het is echter zeer moeilijk om de beide componenten correct op te splitsen, zodat de heffingen op het inkomen van de zelfstandigen in de hieronder volgende vergelijking buiten beschouwing worden gelaten.

Hoewel op basis van de gegevens van de EC de heffingen ten laste van de particulieren in de inkomens uit vermogen kunnen worden afgezonderd, omvatten die gegevens voor de andere vormen van heffingen op het vermogen evenwel de heffingen die deels of integraal door de vennootschappen worden gedragen en die niet voor ieder land volledig kunnen worden geïsoleerd. In het hoofdstuk betreffende België zijn de uitsluitend door de vennootschappen betaalde belastingen evenwel kunnen worden verwijderd, terwijl ze in de hieronder volgende internationale vergelijking nog meespelen.

Tot slot zij opgemerkt dat de heffingen op het inkomen uit vermogen doorgaans op het brutorendement gebeuren, terwijl dit laatste normaliter voor een deel bestemd is om de uitholling van de koopkracht (een gevolg van de inflatie) te compenseren en, derhalve, de reële waarde van het vermogen te vrijwaren. De effectieve belastingtarieven waarin rekening is gehouden met de heffingen op het reële rendement van de activa – en die daardoor hoger liggen – geven de heffingsdruk op het inkomen uit vermogen derhalve correcter weer dan de nominale heffingstarieven.

(1) Het betreft onder meer de onroerende voorheffing en de verkeersbelasting betaald door vennootschappen en de in 2009 door de kernexploitanten betaalde repartitiebijdrage.

2. Heffingen op het vermogen en op de inkomens uit vermogen van de particulieren in België

2.1 Overzicht van de voornaamste heffingen

Dit deel met betrekking tot de heffingen in België is gesteund op de methodologie van de EC waarin een onderscheid wordt gemaakt tussen de heffingen op de inkomens uit vermogen van de particulieren en de andere heffingen op het vermogen. Er wordt geen rekening gehouden met de heffingen op het vermogen die uitsluitend door de vennootschappen worden gedragen⁽¹⁾. Inzake registratierechten en enkele andere heffingen kan geen onderscheid worden gemaakt tussen het deel dat de huishoudens betalen en het deel dat de ondernemingen betalen, zodat de hieronder vermelde ontvangsten voor een – ongetwijfeld klein – gedeelte afkomstig zijn van de vennootschappen.

De opbrengst van de verschillende heffingen en de bevoegdheden ter zake worden verdeeld onder het federale, het gewestelijke en het lokale niveau. Terwijl vóór 2002 meestal iets meer dan de helft van de ontvangsten afkomstig van de heffingen op het vermogen en op het inkomen uit vermogen naar de federale overheid toevloede, was dat in 2009 nog slechts ongeveer een vijfde. Als gevolg van het Lambermontakkoord waarin werd bepaald dat de registratie- en schenkingsrechten vanaf 2002 vrijwel integraal naar het gewestelijke niveau werden overgeheveld, ontvangen de gewesten immers de helft van de ontvangsten uit de heffingen op het vermogen en op het inkomen uit vermogen van de particulieren.

Een gedeelte van de registratierechten, de taks op beurs-transacties en de heffing op geschriften worden nog op federaal niveau geïnd. De heffingen op het inkomen uit vermogen stemmen in België hoofdzakelijk overeen met de roerende voorheffing en met de vermogensgebonden netto-ontvangsten uit de personenbelasting die vanwege de omvang van de belastingaftrek negatief zijn. Naast het Lambermontakkoord had ook het feit dat de ontvangsten uit roerende voorheffing zijn gedaald, een negatieve impact op het aandeel van de federale overheid. In nominale termen liepen de aan de federale overheid toekomende ontvangsten in 2009 zelfs terug ten opzichte van die in 1995. Dat was voornamelijk het gevolg van de daling van de nominale rendementen op de activa waar deze heffing op van toepassing is. Voor de gewesten bestaan de voornaamste ontvangsten uit registratie- en schenkingsrechten, successierechten en onroerende voorheffing. Mede door de hervormingen van de afgelopen jaren, vooral de verlagingen van de tarieven

TABEL 1 HEFFINGEN OP HET VERMOGEN EN OP DE INKOMENS UIT VERMOGEN VAN DE PARTICULIEREN IN BELGIË
(in € miljoen, tenzij anders vermeld)

	Aandeel (in %)	1995	2000	2005	2009	Aandeel (in %)
Federale overheid	55	3.352	3.442	2.342	2.048	20
Registratie- en schenkingsrechten	14	872	1.346	134	76	1
Heffing op beurstransacties	2	133	465	157	129	1
Roerende voorheffing	39	2.386	1.737	2.064	2.039	21
Nettopersonenbelasting	-7	-402	-495	-435	-596	-6
Andere ⁽¹⁾	6	363	389	422	400	4
Gewesten	20	1.208	1.900	4.656	4.982	51
Successierechten	11	647	1.042	1.485	1.780	18
Schenkingsrechten				265	270	3
Registratierechten	7	438	681	2.728	2.744	28
Andere ⁽²⁾	2	123	177	178	188	2
Lokale overheid	26	1.567	1.875	2.408	2.759	28
waarvan onroerende voorheffing	24	1.482	1.773	2.340	2.684	27
Totaal		6.126	7.216	9.405	9.788	
<i>p.m. In procenten bbp</i>		<i>3,0</i>	<i>2,9</i>	<i>3,1</i>	<i>2,9</i>	

Bronnen: EC, NBB.

(1) Het betreft voornamelijk de opbrengst van de heffing op het langetermijnsparen, de zegel-, griffie- en hypotheekrechten en de rechten op de geschriften.
 (2) Het betreft onder meer de heffing op vastgoed in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

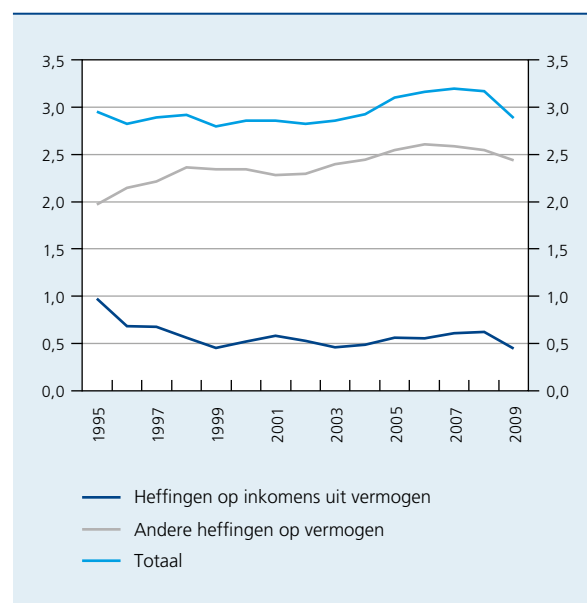
voor schenkingsrechten, zijn de ontvangsten gestegen. Deze laatste namen ook toe als gevolg van het prijsverloop op de vastgoedmarkt.

De inkomsten uit vermogensheffingen stemmen voor de lokale overheid vrijwel overeen met de opcentiemen op de onroerende voorheffing. Die opcentiemen zijn goed voor iets meer dan een vierde van de Belgische heffingen op het vermogen en op de inkomens uit vermogen van de particulieren in België. Het kadastraal inkomen waar deze onroerende voorheffing op wordt geheven, wordt alleen maar geïndexeerd en is sedert 1975 niet meer herzien. De lokale besturen zien zich derhalve verplicht de heffingstarieven op te trekken, willen hun inkomsten gelijke tred houden met de reële economische groei.

2.2 Verloop van de heffingen op het vermogen en op de inkomens uit vermogen van de particulieren in België

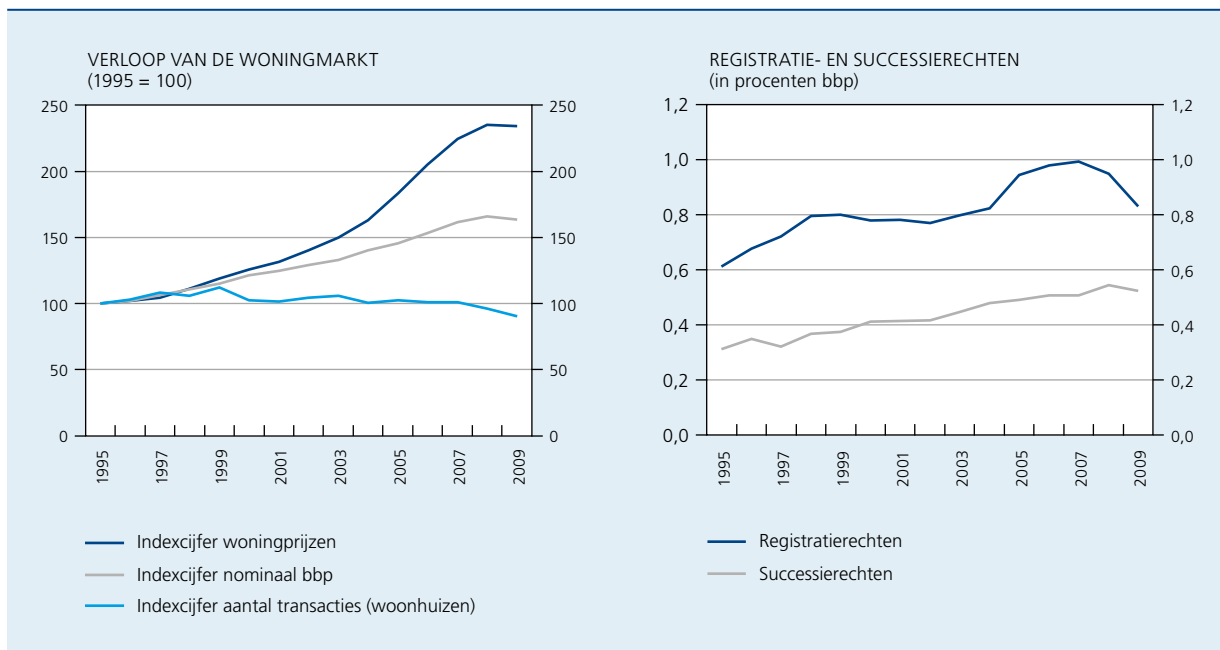
De opbrengst van de heffingen op het vermogen en op de inkomens uit vermogen van de particulieren in België schommelt de laatste vijftien jaar rond 3% bbp. Dat is het gevolg van, enerzijds, de stijging van de inkomsten uit de heffingen op het vermogen en, anderzijds, een daling van de opbrengst van de heffingen op de inkomens uit

vermogen, vooral de roerende voorheffing. Uitgedrukt in procenten bbp, is die opbrengst tussen 1995 en 2009 met

GRAFIEK 1 VERLOOP VAN DE HEFFINGEN OP HET VERMOGEN EN OP DE INKOMENS UIT VERMOGEN VAN DE PARTICULIEREN IN BELGIË
(in procenten bbp)

Bronnen: EC, NBB.

GRAFIEK 2 WONINGPRIJZEN EN REGISTRATIE- EN SUCCESSIERECHTEN IN BELGIË

Bronnen : OESO, INR.

de helft gedaald als gevolg van, onder meer, de verlaging van de rente op deposito's.

De stijging van de opbrengst van de overige vermogensheffingen is een gevolg van de toename van de registratie- en successierechten. Zo stegen de ontvangsten uit registratierechten van 0,6 tot 1 % bbp in 2007. Die forse toename was niet het gevolg van een verhoging van het heffingstarief. Integendeel, de meeste hervormingen waren gericht op een verlaging van de tarieven of op een uitbreiding van de belastingverminderingen. De ontvangsten namen wél toe als gevolg van gunstige ontwikkelingen op de vastgoedmarkt en wellicht ook doordat er minder niet-geregistreerde betalingen waren. Sedertdien heeft de financiële en economische crisis voor een daling van het aantal transacties en van de prijzen gezorgd, met tot gevolg dat de ontvangsten uit registratierechten in 2009 terugliepen tot 0,8 % bbp. De successierechten, van hun kant, namen tussen 1995 en 2009 toe van 0,3 tot 0,5 % bbp, zonder dat de tarieven werden verhoogd.

2.3 Beleid inzake vermogensheffingen

Naast de heffingen op de verschillende activa, kent de federale overheid in de personenbelasting verschillende vormen van belastingaftrek toe teneinde het spaargedrag van de belastingplichtigen te sturen. Zo worden

voornamelijk het bezit van een eigen woning en diverse vormen van langetermijnsparen aangemoedigd.

De «inventaris van de fiscale uitgaven» die de FOD Financiën in de parlementaire stukken publiceert, bevat een raming van het ontvangstenverlies dat een gevolg is van de fiscale aftrek. Voor het aanslagjaar 2007 was met de belastingaftrek voor vastgoed een bedrag van € 1.441 miljoen gemoeid⁽¹⁾. De grootste belastingaftrek is die met betrekking tot het systeem voor hypothecaire leningen van vóór 2005, en meer bepaald de verhoogde belastingvermindering voor het bouwsparen. Deze vermindering, die tegen het marginale tarief wordt toegepast, heeft betrekking op een deel van de kapitaalaflossingen en levensverzekeringen die verband houden met vóór 2005 aangegane hypothecaire leningen voor de aankoop van een woning. Indien deze leningen zijn aangegaan om een nieuwbouw te financieren, kunnen daarnaast ook de rentebetalingen boven de belastbare onroerende inkomsten aanleiding geven tot een supplementaire aftrek.

Kapitaalaflossingen en levensverzekeringen die niet in aanmerking komen voor het bouwsparen kunnen in het kader van het langetermijnsparen tot een bedrag van

(1) De minderontvangsten ten gevolge van de levensverzekeringen die niet zijn aangegaan in het kader van een hypothecair krediet, kunnen niet worden afgezonderd.

TABEL 2 FISCALE UITGAVEN INZAKE VASTGOED EN SPAREN ⁽¹⁾
(fiscale minderontvangsten in € miljoen; per aanslagjaar)

	1996	2000	2005	2007
Fiscale uitgaven betreffende vastgoed	892	1.142	1.303	1.441
Verhoogde belastingvermindering voor het bouwsparen	576	806	965	883
Supplementaire interestaftrek hypothecaire leningen	127	106	83	58
Levensverzekeringspremies en kapitaalaflossingen	189	230	255	249
Aftrek voor de enige eigen woning				251
Fiscale uitgaven betreffende sparen	251	326	387	473
Verwerven van werkgeversaandelen	7	5	6	4
Persoonlijke bijdragen voor groepsverzekering of pensioenfondsen (tweede pijler)	81	94	94	92
Pensioensparen (derde pijler)	163	227	286	377
Totaal	1.143	1.468	1.689	1.914
<i>p.m. In procenten bbp</i>	<i>0,6</i>	<i>0,6</i>	<i>0,5</i>	<i>0,6</i>

Bronnen: HRF en verschillende edities van de « Inventaris van de fiscale uitgaven ».

(1) De aftrek op het kadastraal inkomen van de woning wordt niet in de tabel opgenomen omdat, vanaf 2005, het kadastraal inkomen van de eigen woning niet meer in de personenbelasting moet worden opgenomen indien men geen hypothecaire lening heeft die onder het systeem van vóór 2005 valt. In de beide stelsels wordt het kadastraal inkomen van de eigen woning weinig of niet belast.

€ 2.080 (aanslagjaar 2011) worden afgetrokken tegen de bijzondere gemiddelde aanslagvoet ⁽¹⁾.

De aftrek voor de enige eigen woning werd ingevoerd vanaf het aanslagjaar 2006. Deze aftrek dekt de interesten, de kapitaalaflossingen en de premies voor de schuldsaldoverzekeringen die verbonden zijn aan hypothecaire leningen die vanaf 2005 werden aangegaan tot een bedrag van € 2.080, verhoogd met € 690 gedurende de eerste tien jaar. De aftrek voor de enige eigen woning zal geleidelijk aan groter worden. De daling van de minderontvangsten als gevolg van de belastingaftrek voor het bouwsparen en de supplementaire interestaftrek tussen de aanslagjaren 2005 en 2007 werd meer dan gecompenseerd door de toename van de fiscale uitgaven in verband met de aftrek voor de enige eigen woning.

Naast het vermelde langetermijnsparen kunnen de uitgaven voor het verwerven van werkgeversaandelen en het individuele pensioensparen (de derde pijler) tot een bedrag van € 870 (aanslagjaar 2011) in mindering worden gebracht tegen de bijzondere gemiddelde aanslagvoet ⁽²⁾. De werknemersbijdragen in het kader van een groepsverzekering of pensioenfonds van de tweede pijler geven ook recht op een belastingvermindering die wordt berekend tegen de bijzondere gemiddelde aanslagvoet. Het toekennen van een fiscaal voordeel bij de betaling van de premies leidt bij het pensioensparen van zowel de

tweede als de derde pijler tot een belastingheffing op de bedragen die worden ontvangen op de vervaldatum van het contract. Het aftrekbare bedrag in het kader van het individuele pensioensparen is sedert het aanslagjaar 2006 fors opgetrokken (met ongeveer een kwart), wat mede de toename van het verlies aan ontvangsten verklaart.

Het bedrag van deze verschillende vormen van belastingaftrek in de personenbelasting bleef in verhouding tot het bbp tussen de aanslagjaren 1996 en 2007 vrij stabiel, namelijk op ongeveer 0,6%.

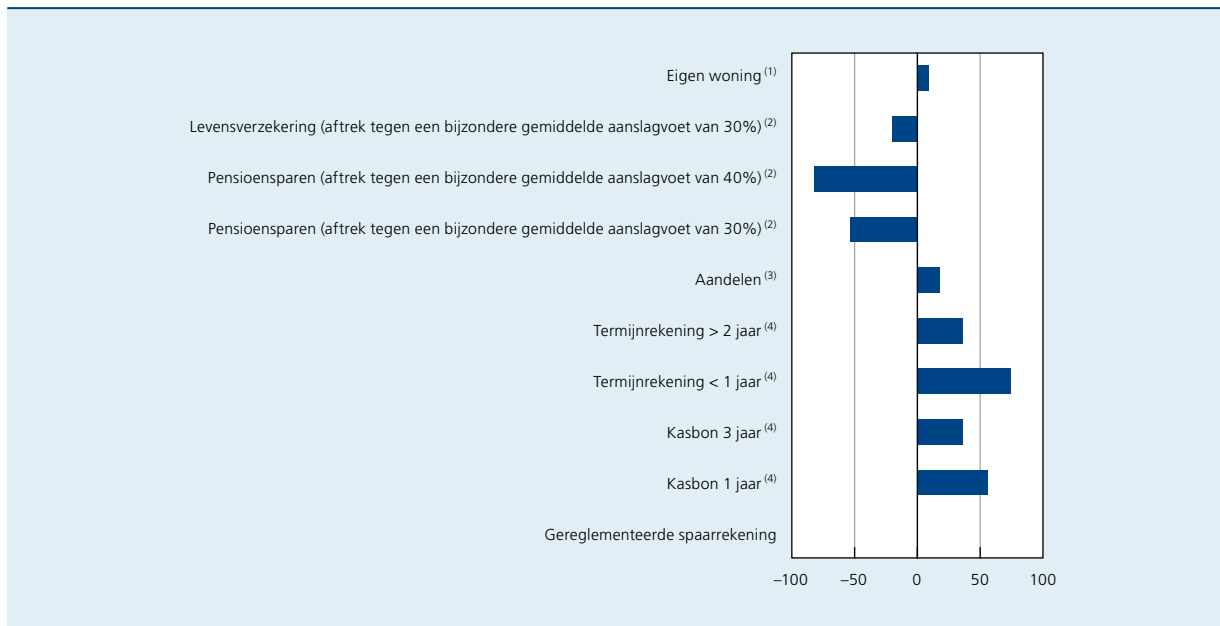
Dit beleid van belastingverminderingen, in combinatie met specifieke belastingen op sommige activa en de vrijstelling van bepaalde inkomens, zoals de rente op gereguleerde spaarboekjes, maar ook het niet-belasten van meerwaarden, maakt dat de verschillende spaarvormen in België zeer uiteenlopend worden belast. Dit valt voor een deel te verantwoorden door het feit dat het beleid bepaalde vormen van sparen wil stimuleren of bevorderen. Het effect daarvan kan echter ook zijn dat particulieren louter uit fiscale overwegingen hun activa-portefeuille herschikken, zonder dat dit noodzakelijkerwijs getuigt van een optimaal gedrag.

(1) Deze ligt tussen 30 en 40%.

(2) Beide belastingverminderingen zijn evenwel niet combineerbaar.

GRAFIEK 3 EFFECTIEF HEFFINGSTARIEF OP DE VERSCHILLENDE ACTIVA VAN DE PARTICULIEREN

(in procenten)

Bron: NBB.

- (1) Op grond van de aankoop van een woning van € 200.000 waarop registratierechten van 10 % worden geheven, en gefinancierd met een hypothecaire lening die recht geeft op de aftrek voor de enige eigen woning.
- (2) Op basis van een verondersteld jaarlijks rendement van 6 % en een inflatie van 2 %, een looptijd van 20 jaar, rekening houdend met jaarlijkse heffingen, uitstapheffingen en eventuele belastingaftrek.
- (3) Op basis van het dividendrendement en de meerwaarde van de Belgian All Shares index tussen 2004 en 2009; de dividenduitkering wordt verondersteld te zijn belast tegen 25 %. Daarnaast wordt rekening gehouden met een taks op beurstransacties van 1,7 per duizendste.
- (4) Voor de periode 2004–2009.

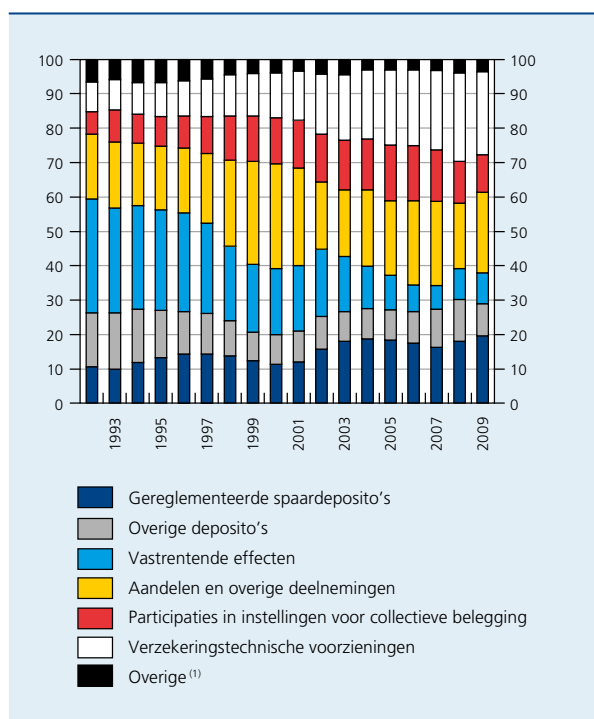
De impact van de verschillende heffingen en van de verschillende vormen van belastingaftrek op de activa van de particulieren kan worden uitgedrukt in een effectief belastingtarief. In deze effectieve aanslagvoet wordt rekening gehouden met de heffingen op de verwerving, de jaarlijkse belastingen, de uitstaptaksen, alsook met de toegekende belastingverminderingen⁽¹⁾. Heffingen gebeuren doorgaans op het brutorendement van een actief, ofschoon dat rendement deels bestemd is om het negatieve effect te compenseren dat de inflatie heeft op de reële waarde van het vermogen. Deze compensatie vormt, strikt genomen, geen extra inkomen aangezien ze bedoeld is om de koopkracht te vrijwaren. Daarom wordt de berekening van de effectieve aanslagvoet toegepast op het nettorendement na aftrek van de inflatie. Deze oefening werd gemaakt voor kasbons, spaarrekeningen, pensioenfondsen, aandelen en vastgoed. Onder meer omdat het effectieve heffingstarief wordt berekend op het nettorendement, is het voor sommige activa zeer volatiel⁽²⁾, in het bijzonder voor spaarproducten met een korte looptijd. Om daar in de mate van het mogelijke rekening mee te houden, is gewerkt aan de hand van het gemiddelde effectieve heffingstarief voor de periode 2004–2009.

De vergelijking van de heffingen op de verschillende activa toont aan dat naarmate de beleggingshorizon korter is, het effectieve belastingtarief hoger is. Zo bedroeg het gemiddelde effectieve belastingtarief voor de periode 2004–2009 op een termijnrekening met een looptijd van minder dan een jaar bijna 75 %; dat tarief daalde tot 36 % voor termijnrekeningen met een looptijd van meer dan twee jaar. Dit komt doordat het rendement van een belegging doorgaans stijgt naarmate de looptijd langer wordt.

Afhankelijk van de verschillende soorten van activa lopen de heffingstarieven nog sterker uiteen. Zo blijkt uit het negatieve heffingstarief dat het pensioensparen sterk wordt gesubsidieerd, ongeacht of de belastingaftrek gebeurt tegen het minimumtarief van 30 % of het maximumtarief van 40 %. Ook levensverzekeringen worden, ondanks de specifieke heffingen op de stortingen⁽³⁾, fiscaal zeer gunstig behandeld. Op basis van het gemiddelde

- (1) De hier gebruikte methode steunt op Valenduc C. (1993), « *L'imposition effective de l'épargne des ménages* », Documentatieblad van de FOD Financiën.
- (2) Voor dergelijke producten ligt het brutorendement in sommige periodes lager dan de inflatie, wat leidt tot negatieve reële rendementen.
- (3) Het betreft de taks van 1,1 % op de stortingen in verzekeringsproducten en de jaarlijkse taks op winstdeelnemingen.

GRAFIEK 4 STRUCTUUR VAN DE FINANCIËLE ACTIVA
VAN DE PARTICULIEREN
(in procenten)

Bron: NBB.

(1) De rubriek « Overige » omvat de handelskredieten en verschillende vorderingen op de overheid en op de financiële instellingen, alsook het chartaal geld in het bezit van de particulieren.

rendement van Belgische aandelen tussen 2004 en 2009, waarbij rekening werd gehouden met de uitkering van dividenden en meerwaarden, bedroeg het effectieve belastingtarief voor deze activa 17,6 %, wat lager is dan de roerende voorheffing van 25 %⁽¹⁾. Dit kwam doordat de tijdens die periode gerealiseerde meerwaarden niet werden belast. Ook het nultarief op het gereguleerde spaarboekje verstoort de neutraliteit van de belastingen ten opzichte van de verschillende vormen van sparen. De OESO en de afdeling « Fiscaliteit en parafiscaliteit » van de Hoge Raad van Financiën hebben er in het verleden reeds op gewezen dat de ontoereikende concurrentie in het vlak van de spaarrekeningen impliceert dat deze belastingvrijstelling voornamelijk aan de banksector ten goede komt omdat deze laatste daardoor de spaarboekjes minder vergoedt.

Participaties in instellingen voor collectieve belegging (icb's) zijn een ander financieel product waarvoor de fiscale stimulans het spaargedrag van de huishoudens in hoge mate bepaalt. In 1990 werden, als reactie op de Luxemburgse sicav's, beveks en bevaks opgericht. Tot voor enkele jaren werden de opbrengsten van

kapitalisatiebeveks steevast als meerwaarden beschouwd, waardoor er geen roerende voorheffing op van toepassing was.

Voor de kapitalisatiebeveks die ten minste 40 % van hun activa in obligaties hebben belegd en die een Europees paspoort hebben⁽²⁾, geldt sedert 1 januari 2006 evenwel een nieuwe regeling. Sindsdien valt de meerwaarde die wordt verkregen bij het inkopen van de aandelen – en dus bij de verkoop door de particulier – of bij de volledige of gedeeltelijke verdeling van het vermogen van de bevek onder de roerende voorheffing van 15 % voor het gedeelte dat overeenstemt met de door de bevek ontvangen interesten. Sinds 1 januari 2008 wordt ook een roerende voorheffing ingehouden op de meerwaarden die worden gegenereerd door de obligatieportefeuille, na aftrek van de minderwaarden.

De afgelopen twee decennia zijn deze participaties in icb's, en dit door de fiscaal gunstige behandeling van deze financiële producten, een veel ruimer aandeel gaan innemen in de vermogens van de particulieren. Ook het succes van de gereguleerde spaarrekening heeft voor een deel te maken met het feit dat dit product vrijgesteld is van roerende voorheffing. De laatste jaren zijn ook de verzekeringstechnische voorzieningen fors toegenomen; het gaat hierbij onder meer om de reserves die worden opgebouwd in het kader van groepsverzekeringen (tweedepijlerpensioen), spaarverzekeringen (derdepijlerpensioensparen) en individuele levensverzekeringen, die alle drie fiscaal gunstig worden behandeld.

3. Positie van België ten opzichte van andere landen

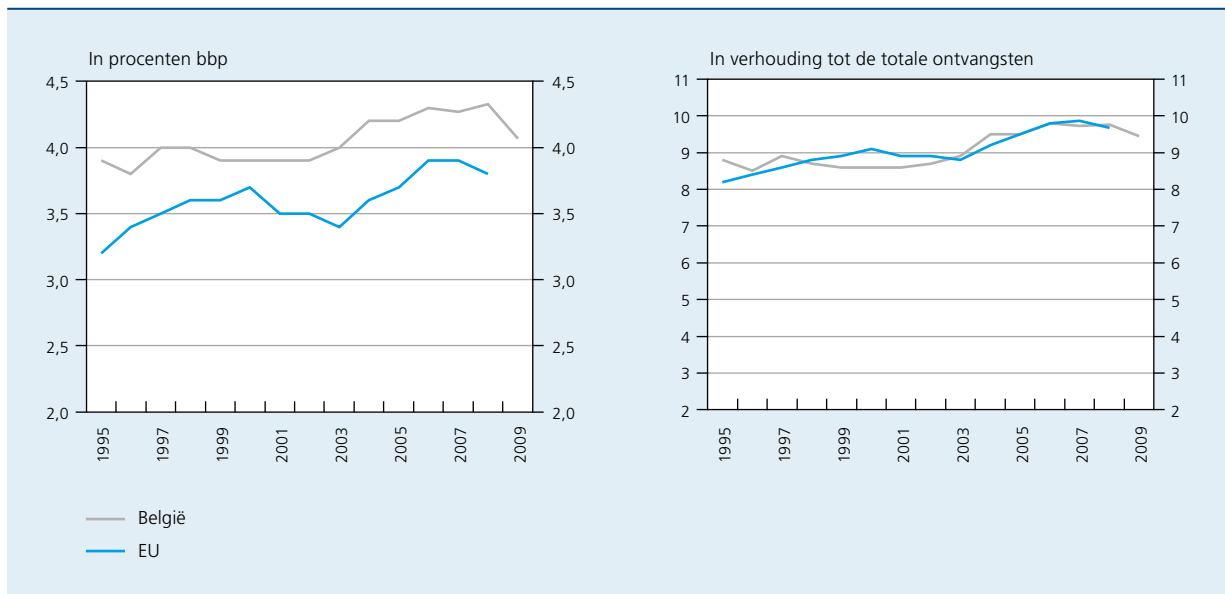
3.1 Algemeen

De heffingen op de vermogensinkomens van de particulieren en de overige heffingen op het vermogen liepen in België op van 3,9 % bbp in 1995 tot een maximum van 4,3 % in 2008. Als gevolg van de financiële en economische crisis kromp dit aandeel in 2009 tot 4,1 %. De omvang van deze heffingen in verhouding tot het bbp ligt in België aldus iets hoger dan gemiddeld in de EU, waar deze ontvangsten stegen van 3,2 % in 1995 tot 3,8 % in 2008. Om de internationale vergelijkbaarheid van de gegevens niet te beïnvloeden, worden de door de vennootschappen betaalde heffingen op het vermogen, waar

(1) De dividenduitkeringen verklaren over deze periode ongeveer 44 % van het jaarlijkse rendement van 5,7 %.

(2) Deze fondsen vallen onder de Europese richtlijn voor beleggingsfondsen en kunnen daardoor gemakkelijker in de EU worden verdeeld.

GRAFIEK 5 VERLOOP VAN DE HEFFINGEN OP HET VERMOGEN VAN DE PARTICULIEREN

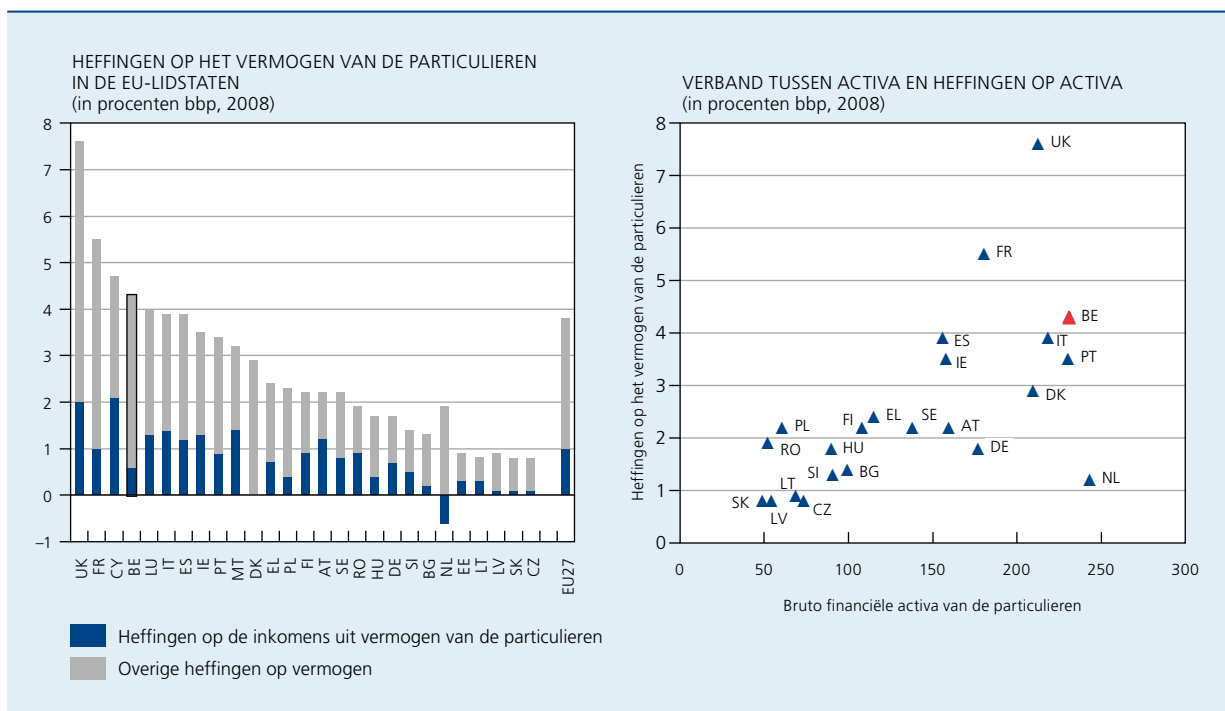

Bron: EC.

in het vorige hoofdstuk ten behoeve van de analyse van de heffingen in België geen rekening mee werd gehouden, hier wél in aanmerking genomen.

De heffingen op het vermogen en op de inkomens uit vermogen van de particulieren maken, zowel in België als in de EU, iets minder dan 10% van de totale

GRAFIEK 6 VERMOGENSHEFFINGEN

Bron: EC.

belastingontvangsten uit. De ontvangsten in de EU en in België vertonen een gelijklopend patroon.

Een tussen de EU-lidstaten gemaakte vergelijking van de ontvangsten uit de heffingen op het vermogen en op de inkomens uit vermogen van de particulieren toont aan dat die heffingen in verhouding tot het bbp in 2008 in België hoger lagen dan gemiddeld in de EU; enkel in het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk en Cyprus was hun aandeel nog groter. In verschillende landen die tijdens het afgelopen decennium tot de EU zijn toegetreden, maken deze heffingen minder dan 1 % bbp uit. De omvang van de heffingen op het inkomen uit vermogen is in bijna alle economieën geringer dan die van de andere heffingen op vermogen⁽¹⁾. Voor België is dit zelfs zeer duidelijk het geval: de heffingen op het vermogensinkomen van de particulieren vertegenwoordigen slechts 0,6 % bbp, tegen 1 % bbp in de EU. Deze opbrengst bestaat in België voornamelijk uit de roerende voorheffing die wordt betaald door de particulieren. Die wordt verminderd door de nettobelasting van kapitaal in de personenbelasting. Deze laatste is negatief als gevolg van de ruime belastingaftrek in de personenbelasting.

De omvang van de heffingen op het vermogen en op de inkomens uit vermogen in verhouding tot het bbp is geen relevant gegeven voor het niveau van de heffingstarieven in een bepaald land. Die omvang is immers sterk afhankelijk van de omvang van het vermogen van de particulieren in een land, dat kan worden benaderd aan de hand van hun bruto financiële vermogens, dus exclusief de waarde van het vastgoed. In landen met een relatief groot vermogen van de particulieren in verhouding tot het bbp ligt de opbrengst van de heffingen op het vermogen en op de inkomens uit vermogen doorgaans hoger in verhouding tot het bbp.

Niettemin blijkt uit de in procenten bbp uitgedrukte relatie tussen de activa en de heffingen op activa dat tussen landen met een vergelijkbaar vermogensniveau toch aanzienlijke verschillen kunnen bestaan wat de heffingen op het vermogen betreft. Zo innen het Verenigd Koninkrijk en Nederland, waar de bruto financiële activa in verhouding tot het bbp omvangrijk zijn, zeer uiteenlopende ontvangsten uit de heffingen op het vermogen en op de inkomens uit vermogen. In het Verenigd Koninkrijk liepen die ontvangsten in 2008 op tot 7,6 % bbp, terwijl ze in Nederland beperkt bleven tot 1,2 % bbp. Ten opzichte van landen met een vergelijkbare verhouding tussen het financiële vermogen van de particulieren en het bbp, bijvoorbeeld Italië, Portugal, Denemarken en Nederland, zijn de heffingen op activa en op de daaraan verbonden inkomens in België vrij omvangrijk. In het Verenigd Koninkrijk, daarentegen, is de heffingsdruk op het vermogen van de particulieren ongeveer dubbel zo zwaar als in België.

Gelet op het effect van de belastbare basis, moeten bij de analyse noodzakelijkerwijs de voornaamste heffingstarieven van de belangrijkste belastingen op onroerende en roerende activa worden betrokken. Deze analyse, die hieronder volgt, mag enkel worden beschouwd als een indicatie van de manier waarop in België het inkomen uit vermogen en het vermogen zelf worden belast. Het is immers niet mogelijk exhaustief te zijn aangezien de verschillende systemen zeer complex zijn en doorgaans tal van uitzonderingen op de normale tarieven bevatten.

3.2 Belasting van vastgoed

Vastgoed is een belangrijke component van de activa van de huishoudens. In een OESO-onderzoek van juli 2009 betreffende België werd de omvang geanalyseerd van de heffingen op vastgoed⁽²⁾. Gegevens voor 2007 tonen aan dat de omvang van de jaarlijkse heffingen op vastgoed (het betreft de onroerende voorheffing, die wordt verminderd met de fiscale aftrek in de personenbelasting) in België (0,4 % bbp) lager uitviel dan gemiddeld in de EU15, waar de opbrengst 0,8 % bbp bedroeg, en veel lager dan in het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk. Van de landen waar informatie voor beschikbaar was, tekenden enkel Hongarije, Oostenrijk, Tsjechië en Griekenland lagere ontvangsten op in verhouding tot het bbp. De OESO merkte op dat de relatief geringe heffingsdruk op vastgoed in België een gevolg is van de fiscale behandeling van hypothecaire leningen en de onroerende voorheffing. Het systeem van hypothecaire aftrek is in België gebaseerd op het marginale aanslagtarief. Doordat het zowel betrekking heeft op rentebetalingen als op kapitaalaflossingen en premies voor de schuldsaldoverzekering is het ruimer dan in de meeste andere landen.

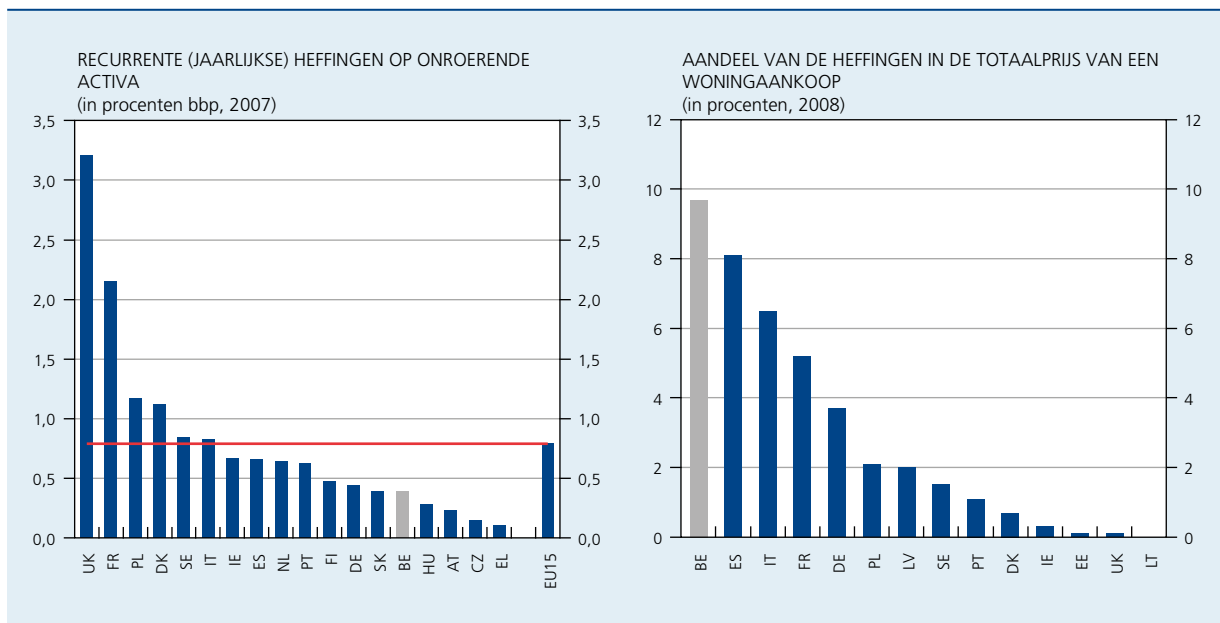
De heffingen op transacties inzake woningaankopen leveren een tegengesteld beeld op. Volgens een studie van de European Mortgage Federation uit 2010 zijn de heffingen op de aankoop van een woning in verhouding tot de totale aankoopprijs van een woning in België de hoogste van de veertien landen die onderling werden vergeleken. Deze aanzienlijke heffingen maken bijna 10 % uit van de totale kostprijs bij de aankoop van een woning.

In de eerder vermelde analyse merkte de OESO op dat belastingverminderingen uiteindelijk leiden tot hogere huizenprijzen en, samen met de aanzienlijke transactiekosten, nadelig zijn voor de arbeidsmarktmobiliteit en de

(1) In Nederland is de netto-impact van de heffingen op het inkomen uit vermogen zelfs negatief door de belangrijke impact van de belastingaftrek voor hypothecaire leningen en de aftrek van sociale bijdragen tot de tweedepijlerpensioenen die leiden tot omvangrijke terugbetalingen van belastingen.

(2) De OESO maakt hierbij geen onderscheid tussen de heffingen betaald door de particulieren en die betaald door de vennootschappen.

GRAFIEK 7 HEFFINGEN OP ONROERENDE ACTIVA

Bronnen : OESO, European Mortgage Federation.

allocatie van arbeid. Bovendien verwees deze instelling naar empirisch onderzoek waaruit blijkt dat heffingen op vastgoed minder negatieve gevolgen voor de economische groei hebben dan andere belastingen, zodat deze belastbare basis méér kan worden aangesproken dan op dit ogenblik het geval is. Om die reden beveelt de OESO aan dat de jaarlijkse heffingen op woningen worden opgetrokken, weliswaar op basis van een realistisch kadastraal inkomen, en dat de belastingaftrek wordt beperkt tot de rentebetalingen.

3.3 Belasting van financiële activa

De belangrijkste heffing op de inkomens uit financiële activa is in België de roerende voorheffing op interesten en dividenden. Indien de belastingplichtige zulks wenst, werkt deze voorheffing bevrijdend, waardoor deze inkomens niet in de personenbelasting moeten worden vermeld. Verschillende landen hebben echter geen systeem van roerende voorheffing ofwel is deze laatste niet bevrijdend.

De fiscale behandeling van dividenden wordt hier vergeleken op basis van gegevens van de OESO. In deze gegevens is er rekening mee gehouden dat in verschillende landen geen bevrijdende roerende voorheffing bestaat en dat de dividendontvangsten al dan niet tegen een afzonderlijk tarief in de personenbelasting worden belast⁽¹⁾.

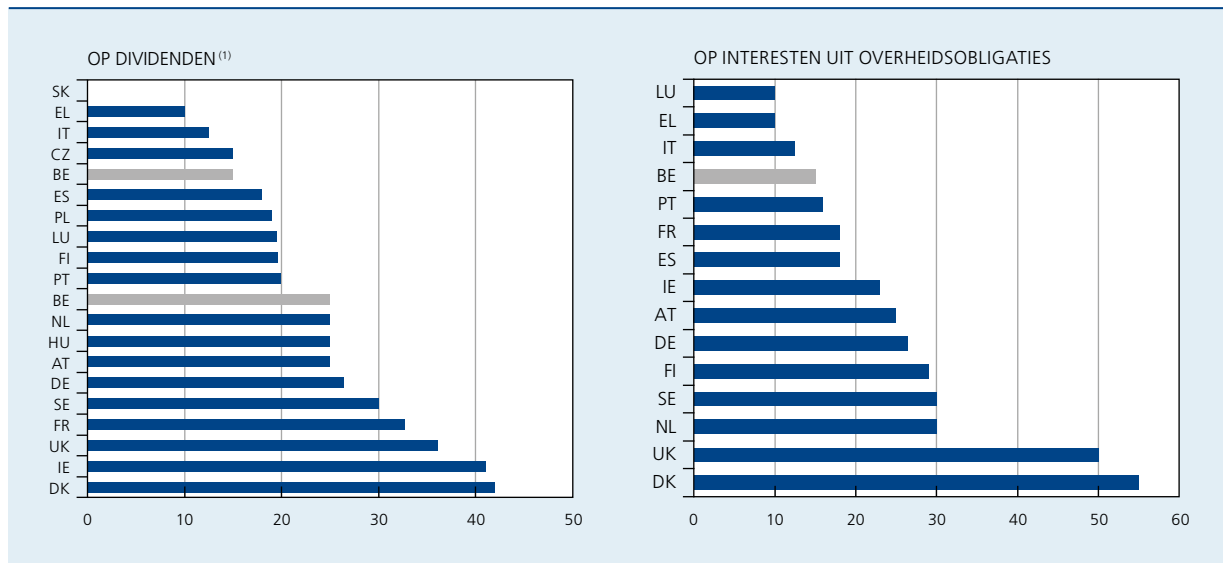
Er is ook rekening gehouden met het hoogste marginale tarief waartegen deze ontvangsten kunnen worden belast. Het ziet ernaar uit dat terwijl het hoogste tarief van de roerende voorheffing op dividenden in België, nl. 25 %, zich in een tussenpositie bevindt ten opzichte de andere landen, het tarief van 15 % op dividenden van bepaalde aandelen veeleer tegen de ondergrens van de vork ligt⁽²⁾. Ongeveer een derde van de in België uitgekeerde dividenden werd tussen 2004 en 2006 belast tegen 15 %.

Bij de heffingen op de interesten uit overheidsobligaties blijkt dat in België ook de bevrijdende roerende voorheffing van 15 % aan de lage kant is in vergelijking met de andere landen. Enkel in Luxemburg, Griekenland en Italië wordt voor ingezetenen een nog lager tarief toegepast. In het Verenigd Koninkrijk en Denemarken worden deze inkomens belast tegen het marginale tarief in de personenbelasting, waardoor de belastingpercentages kunnen oplopen tot meer dan 50 %.

In België bestaat geen algemene heffing op meerwaarden. Met uitzondering van onder meer de als speculatief bestempelde vastgoedtransacties en – zoals reeds vermeld – de kapitalisatiebeveks die meer dan 40 % in

(1) Met de vennootschapsbelasting op uitgekeerde winsten wordt hier geen rekening gehouden, omdat er wordt van uitgegaan dat deze in een wereld met kapitaalmobilititeit slechts in zeer beperkte mate ten laste komt van de spaarder, maar voornamelijk leidt tot minder investeringen.
 (2) Het tarief van 15 % is van toepassing op dividenden van aandelen uitgegeven vanaf 1994, dividenden van kmo's die op een beurs voor roerende waarden zijn genoteerd en dividenden uitgekeerd door beleggingsvennootschappen.

GRAFIEK 8 HEFFINGEN OP DE INKOMENS UIT FINANCIËLE ACTIVA
(in procenten)

Bronnen: OESO, NBB.

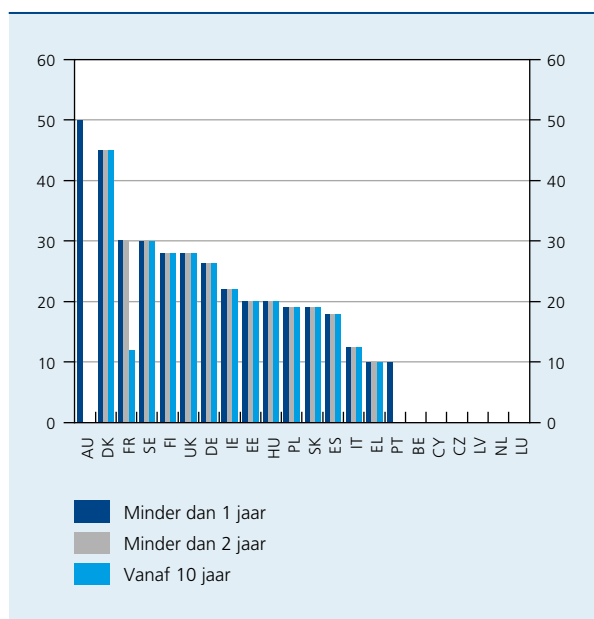
(1) Voor België wordt zowel het tarief van 25 % als het verlaagde tarief van 15 % vermeld.

obligaties beleggen, worden meerwaarden in België normaliter niet belast.

Nederland, Luxemburg, Letland, Tsjechië en Cyprus belasten evenmin de meerwaarden op aandelen⁽¹⁾. Andere

landen, zoals Oostenrijk en Portugal, hebben systemen waarbij de meerwaarden op aandelen enkel worden belast indien ze worden gerealiseerd binnen een bepaalde termijn. In de meeste andere landen sluit het belastingtarief op de meerwaarden aan bij de roerende voorheffing op dividenden. Dit maakt het belastingstelsel neutraler ten opzichte van de vorm van vermogensaanwinst.

GRAFIEK 9 HEFFINGEN OP DE MEERWAARDEN OP AANDELEN

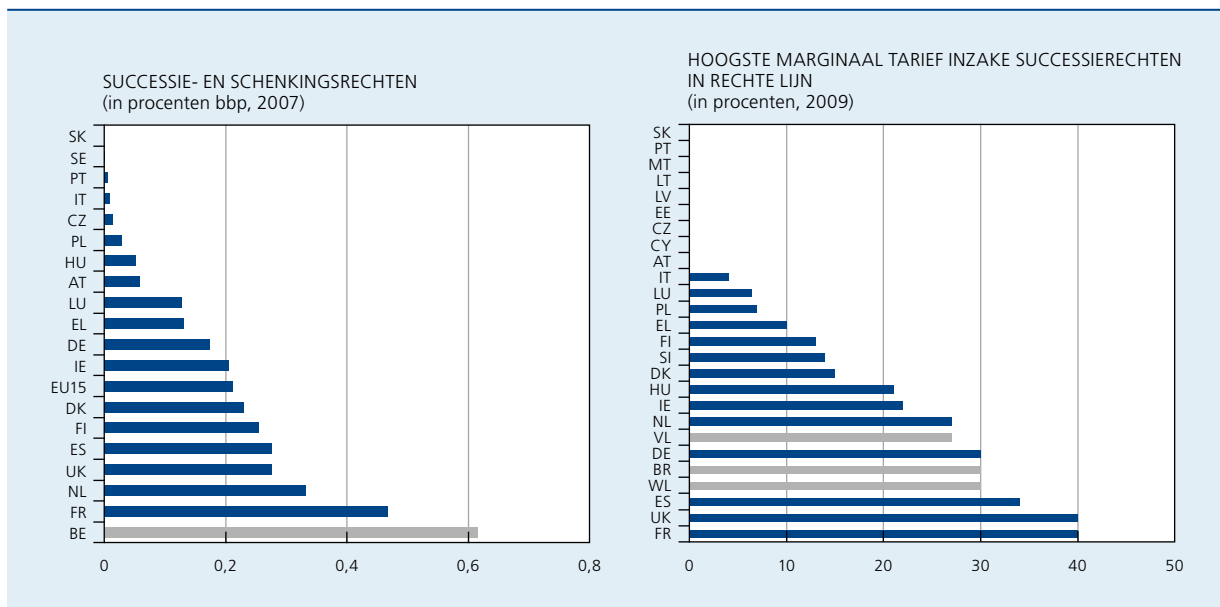

Bron: NBB.

3.4 Successie- en schenkingsrechten

Uit een op OESO-gegevens gesteunde vergelijking van de opbrengst van de heffingen op erfenissen en schenkingen in verhouding tot het bbp blijkt dat de grootste opbrengst wordt gerealiseerd in België. Dit is deels een gevolg van de relatief grote omvang van het vermogen in België, maar eveneens van de relatief hoge tarieven. Het vergelijken van de verschillende stelsels is echter uitermate complex door de uiteenlopende fiscaliteit volgens de graad van verwantschap die in heel wat landen bepalend is voor het tarief. Wordt evenwel gefocust op het hoogste marginale tarief voor erfenissen in rechte lijn – dat wil zeggen voor kinderen, tussen echtgenoten of, in bepaalde omstandigheden, tussen samenwonenden –, dan blijkt dat het tarief in de Belgische gewesten vrij hoog is. Enkel in Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk en Spanje ligt het nog hoger. In het Verenigd Koninkrijk,

(1) De heffingen op meerwaarden voor vastgoed kunnen niet worden vergeleken vanwege de complexiteit van de systemen in de verschillende landen.

Bronnen : OESO, NBB.

waar het hoogste marginale tarief 40 % bedraagt, wordt het eerste deel van erfenis echter wel volledig vrijgesteld van belasting en het bedrag van dit eerste deel is vrij groot, namelijk £ 312.000. In heel wat landen, vooral in de meer recentelijk toegetreden lidstaten van de EU, bestaat er geen systeem van successierechten. Andere landen, zoals Portugal en Oostenrijk, hebben de afgelopen jaren hun systeem van erfenisrechten afgeschaft, respectievelijk in 2004 en 2008.

3.5 Vermogensheffingen sensu stricto

Doorgaans wordt bij vermogensheffingen in de eerste plaats gedacht aan een jaarlijkse heffing op het nettovermogen van de particulieren. Een dergelijke heffing bestaat blijkbaar nog slechts in enkele Europese landen. Alleen Frankrijk, Zwitserland, Noorwegen en Liechtenstein hebben nog een dergelijke belasting. In Nederland werd de bestaande vermogensheffing in 2001 vervangen door een heffing op een fictief rendement, wat de facto overeenstemt met een vermogensheffing.

In andere Europese landen werden dergelijke heffingen de voorbije decennia systematisch afgeschaft. Zo verdwenen de vermogensheffingen in Oostenrijk (1994), Denemarken (1997), Duitsland (1997), Finland (2006), Luxemburg (2006), Zweden (2007) en Spanje (2008). Deze hervormingen gingen vaak gepaard met een verhoging van andere belastingen op inkomens (uit kapitaal).

De noodzaak tot budgettaire consolidatie zorgt er evenwel voor dat een aantal landen, bijvoorbeeld Spanje en Ierland, overwegen om opnieuw vermogensheffingen in te voeren. De bestaande vermogensheffingen in Frankrijk en Nederland worden hieronder nader toegelicht.

FRANKRIJK

In Frankrijk heerst een lange traditie van vermogensheffingen. In 1982 werd « l'impôt sur les grandes fortunes » ingevoerd. Deze werd in 1987 afgeschaft en vervolgens vervangen door « l'impôt de solidarité sur la fortune » (ISF). Dit is een jaarlijkse belasting met progressieve tarieven op het vermogen van de particulieren met als doel de herverdeling via het belastingstelsel te vergroten. De heffing is verschuldigd wanneer de nettowaarde van het vermogen € 790.000 overschrijdt (op 1 januari 2009)⁽¹⁾. Het heffingstarief loopt op van 0,55 % op de eerste schaal tot 1,8 % op een nettovermogen van meer dan € 16.480.000. Door verschillende begrenzings wordt vermeden dat het inkomen « overmatig » wordt belast. In 2005 werd de zogeheten « bouclier fiscal » ingesteld; die hield in dat het geheel van de directe belastingen op het inkomen, inclusief de ISF, maximaal 60 % van dat inkomen mocht bedragen. In 2008 werd deze begrenzing verlaagd tot 50 %.

(1) De belaste activa bestaan onder meer uit onbebouwd, in opbouw en bebouwd vastgoed, kasbons, aandelen, juwelen, auto's en paarden. De waarde van de voornaamste woning wordt met 30 % verminderd. Schulden die verband houden met deze activa mogen in mindering worden gebracht.

De opbrengst van de heffing is vrij beperkt en schommelde de afgelopen jaren tussen 0,15 en 0,2 % bbp. De kosten verbonden aan de inning en de controle van de heffing zouden beperkt blijven tot 2 à 2,5 % van de opbrengst. Een evaluatie door het Franse Rekenhof wijst erop dat « l'ISF évolue de plus en plus vers une imposition de type foncier ». Daarnaast zou er zich een kapitaalvlucht hebben voorgedaan, maar de exacte impact daarvan kan moeilijk worden berekend.

NEDERLAND

In 2001 werd de 0,7 % belopende vermogensheffing in Nederland alsook de heffing op het inkomen uit vermogen vervangen door de vermogensrendementsheffing die geïntegreerd is in de personenbelasting. Voor deze heffing wordt uitgegaan van een 4 % bedragend fictief rendement op het vermogen, waarop een heffing van 30 % wordt geheven. Hierdoor stemt deze heffing de facto overeen met een jaarlijkse heffing op het vermogen van 1,2 % ⁽¹⁾. De toepassingsvoorwaarden van de heffing waarborgen een vrij stabiele opbrengst die schommelt rond 0,5 % bbp.

De heffing op fictieve inkomsten zou er over enkele jaren kunnen toe leiden dat voor beleggers die geopereerd hebben voor een defensieve beleggingsportefeuille (bv. spaarrekeningen), de rendementen na aftrek van de inflatie negatief worden.

4. Internationale samenwerking

De afgelopen jaren zijn er inspanningen geleverd om de internationale fiscale fraude te bestrijden, meer bepaald de fiscale fraude op inkomens uit vermogen.

Door het vrije kapitaalverkeer en het gebrek aan coördinatie tussen de landen konden particulieren immers ontsnappen aan de belastingen op de inkomens uit vermogen. In dit deel wordt een beknopt overzicht gegeven van de werkzaamheden van de OESO in haar strijd tegen

de fiscale fraude, alsook van de Europese richtlijn over de belasting op inkomsten uit spaargelden.

4.1 Initiatieven van de OESO ter bestrijding van de belastingparadijzen en de fiscale fraude

De OESO streeft nu reeds sinds een vijftiental jaar een verbetering na van de internationale samenwerking op het vlak van transparantie en uitwisseling van fiscale informatie. Concreet pleit deze organisatie ervoor dat de fiscale instanties op verzoek en in specifieke gevallen informatie zouden uitwisselen teneinde de belastingadministraties beter te wapenen in hun strijd tegen fraude.

In 1996 startte de OESO, onder de impuls van de G7, een project tegen schadelijke belastingpraktijken. Een eerste verslag verscheen in 1998 ⁽²⁾. Dit document diende als basis voor continue discussies binnen de OESO om de fiscale gunststelsels af te schaffen, de belastingparadijzen te identificeren en deze laatste ertoe aan te sporen de OESO-normen inzake fiscale samenwerking toe te passen, maar ook om niet-OESO-landen ertoe aan te zetten met de Organisatie mee te werken ⁽³⁾.

In een in 2000 gepubliceerd verslag ⁽⁴⁾ nam de OESO een lijst op van 35 landen of gebieden die voldoen aan de criteria van een belastingparadijs ⁽⁵⁾. Naar aanleiding van dat verslag hebben tal van landen er zich toe verbonden de principes van de OESO inzake transparantie en uitwisseling van fiscale gegevens na te leven.

In april 2009 zetten de deelnemers aan de G20 de niet tot medewerking bereide landen onder druk door met sancties te dreigen. In een op 2 april 2009 gepubliceerd verslag stelde de OESO drie lijsten op. Op deze lijsten werden de landen ingedeeld volgens de mate waarin ze fiscale medewerking verlenen: een zwarte, een witte en een grijze lijst. Van de landen op de witte lijst werd aangenomen dat ze de normen grotendeels naleefden, terwijl die op de grijze lijst beloofden ze te respecteren maar dat nog niet deden; de landen op de zwarte lijst weigerden zich aan de normen te houden. Als gevolg van dat verslag werden in de loop van 2009 aanzienlijke verbeteringen vastgesteld. De normen van de OESO werden goedgekeurd en door tal van landen aangenomen.

Op het ogenblik dat het verslag van de OESO werd gepubliceerd, stond België op de grijze lijst. Onder internationale druk verbond ons land er zich vervolgens toe de OESO-normen snel te gaan naleven en sedertdien heeft het op verschillende manieren bewezen de fiscale transparantie te willen verhogen, namelijk door vervroegd

(1) Het vermogen wordt belast vanaf € 20.661 (in 2010) of € 41.322 voor gehuwden of geregistreerde partners; deze drempel wordt per kind ten laste met € 2.762 verhoogd. Onder het vermogen vallen onder meer bankrekeningen, aandelen, obligaties, beleggingen en sommige vormen van vastgoed (bv. een tweede woning). Deze worden verminderd met de openstaande schulden. De eigen woning en sommige roerende zaken zoals kunstvoorwerpen, worden niet tot het in aanmerking genomen vermogen gerekend.

(2) OCDE (1998).

(3) De OESO-normen inzake fiscale samenwerking vereisen onder meer een uitwisseling van fiscale informatie op verzoek, de opheffing van het bankgeheim, de toegang tot betrouwbare informatie, de naleving van de rechten van de belastingplichtigen en het garanderen van de vertrouwelijkheid van de uitgewisselde gegevens.

(4) OCDE (2000).

(5) Volgens de OESO wordt een belastingparadijs gedefinieerd aan de hand van verschillende criteria, met name de volgende vier: verwaarloosbare of onbestaande belastingen, gebrek aan transparantie inzake het belastingstelsel, niet-uitwisseling van gegevens en het aantrekken van schermvennootschappen met fictieve activiteiten.

deel te nemen aan het systeem voor de uitwisseling van informatie in het kader van de Europese richtlijn over de belasting op inkomsten uit spaargelden (1 januari 2010 i.p.v. 1 juli 2011), door systematisch de uitwisseling van fiscale informatie op te nemen in iedere heronderhandeling over bilaterale overeenkomsten en door tal van akkoorden te ondertekenen waarin de OESO-normen worden nageleefd.

In juli 2009 ondertekende België een twaalfde akkoord met betrekking tot de uitwisseling van informatie voor fiscale doeleinden, waardoor het van de grijze lijst is verdwenen (in 2009 verhuisden 29 landen van de grijze naar de witte lijst). Bovendien heeft ons land tal van bilaterale contacten gelegd om het aantal fiscale akkoorden op te voeren.

4.2 De Europese richtlijn over de belasting op inkomsten uit spaargelden

Door het vrije kapitaalverkeer en het gebrek aan coördinatie tussen de EU-lidstaten op het vlak van belastingheffing op inkomsten uit spaargelden konden particulieren erin slagen de in de eigen lidstaat geïnde belasting op interesten te ontlopen. Dit leidde tot kapitaalstromen tussen de lidstaten en tot ontwrichtingen die de voorwaarden op de interne markt slechter maakten. In het kader van de strijd tegen schadelijke belastingconcurrentie besloten de lidstaten in 2003 een richtlijn aan te nemen om die ontwrichtingen te verhelen.

Concreet is deze op 1 juli 2005 van kracht geworden richtlijn bedoeld om ervoor te zorgen dat inkomsten uit spaargelden die worden geïnd in de vorm van rentebetalingen die in een lidstaat worden verricht aan natuurlijke personen die hun woonplaats in een andere lidstaat hebben, effectief worden belast overeenkomstig het nationale recht van de laatstgenoemde lidstaat. Zij schrijft te dien einde voor dat de lidstaten automatisch gegevens over die betalingsstromen uitwisselen. Hoewel het uitwisselen van informatie de hoeksteen vormt van de richtlijn, werden drie landen (België, Luxemburg en Oostenrijk) daar echter tijdelijk van vrijgesteld; ze moesten daarentegen wel een bronbelasting heffen. Deze drie landen voerden aan dat het uitwisselen van informatie strijdig was met hun wetgeving inzake het bankgeheim. Tijdens de overgangperiode mochten de drie lidstaten evenwel gegevens van de andere lidstaten ontvangen en anticiperen op de invoering van de automatische gegevensuitwisseling. In dit laatste geval heft het bewuste land niet langer de bronbelasting. België besloot vanaf 1 januari 2010 deel te nemen aan het systeem voor de uitwisseling van informatie in het kader van de Europese richtlijn over de belasting op inkomsten uit spaargelden.

De bronbelasting beliep tussen 1 juli 2005 en 30 juni 2008 15 %, en tussen 1 juli 2008 en 30 juni 2011 20 %; op 1 juli 2011 zal ze worden opgetrokken tot 35 %. Die belasting wordt voor 75 % afgedragen aan het land waar de gerechtigde woont. De staat die de bronbelasting heft, houdt 25 % van de heffingen als compensatie voor de administratieve kosten die gepaard gaan met het innen van de belasting⁽¹⁾.

Om kapitaalvlucht buiten de EU te voorkomen, hebben de lidstaten onderhandelingen aangeknoopt om de geassocieerde of afhankelijke gebieden en derde landen aan te moedigen soortgelijke maatregelen te nemen. De volgende landen hebben de richtlijn volledig of gedeeltelijk goedgekeurd: Zwitserland, Liechtenstein, San Marino, Monaco, Andorra, Anguilla, Montserrat, de Caymaneilanden, Guernsey, Jersey, het eiland Man, de Britse Maagdeneilanden, de Turks- en Caicoseilanden, de Nederlandse Antillen en Aruba.

Om de drie jaar brengt de EC voor de Raad verslag uit over de werking en de efficiëntie van de richtlijn. Uit het eerste verslag, dat gepubliceerd werd in 2008, blijkt dat, onder de landen die voor het uitwisselen van informatie kozen, het de grootste economieën zijn die de hoogste cijfers rapporteren inzake de door niet-ingezetenen ontvangen rente. Zo werden in het Verenigd Koninkrijk tussen 1 juli 2005 en 5 april 2006 (einde van het aanslagjaar) voor € 9,1 miljard betalingen verricht. Tussen 2005 en 2007 gaf Frankrijk € 5,1 miljard aan, Italië 3,1 miljard en Duitsland bijna 3 miljard. Ook de mededeling van Luxemburg dat niet-ingezetenen er tijdens de periode 2005-2007 € 11,6 miljard aan rente ontvingen, is vermeldenswaardig. Dat hoge cijfer zou kunnen worden verklaard door de in Duitsland tussen 31 december 2003 en 1 april 2005 voorgestelde fiscale amnestie.

In de landen die een bronbelasting heffen, waren de opbrengsten voor 2005, 2006 en 2007 grotendeels afkomstig van Zwitserland en Luxemburg. Ze bedroegen respectievelijk 46 en 23 % van de totale opbrengsten. Oostenrijk en België stonden voor respectievelijk 8,3 en 3,9 % van de bronheffingen, en Jersey en het eiland Man voor respectievelijk 6,2 en 4,2 %⁽²⁾. De overige landen die voor een bronbelasting kozen (andere dan de hoger vermelde derde landen en geassocieerde gebieden) vertegenwoordigen slechts een gering percentage van de geïnde totaalbedragen. In België was het deel van de

(1) Er zij opgemerkt dat het bronheffingsmechanisme voor de uiteindelijke gerechtigde optioneel is. Deze kan de uitbetalende instantie immers toestaan de vereiste informatie mee te delen aan de fiscale instanties van zijn lidstaat. De uiteindelijke gerechtigde moet een verklaring voorleggen van de staat waar hij woont om de bronbelasting op de hem betaalde rente te vermijden.

(2) Namelijk € 631 miljoen voor Zwitserland gedurende de periode 2005-2007, € 313 miljoen voor Luxemburg, € 113 miljoen voor Oostenrijk, € 84 miljoen voor Jersey, € 57 miljoen voor het eiland Man en € 53 miljoen voor België.

TABEL 4 ONTVANGEN BRONBELASTINGEN
(in € miljoen, enkel de grootste gerechtigden,
niet-exhaustieve lijst)

	2005 (2 ^e helft)	2006	2007
België	16	56	53
Oostenrijk	2	8	10
Duitsland	38	155	n.
Spanje	13	39	46
Frankrijk	13	50	64
Griekenland	5	14	n.
Italië	28	85	107
Nederland	7	23	27
Verenigd Koninkrijk	33	62	86

Bron: Hemmelgarn T. en G. Nicodème (2009).

bronbelastingen op rentebetalingen van de niet-ingezetenen dat werd behouden tussen 2006 en 2009 goed voor 5,5 à 11,8 miljoen⁽¹⁾ per jaar.

Tijdens de periode 2005-2006 waren Duitsland (€ 192,7 miljoen) en Italië (€ 112,9 miljoen) de grootste begunstigen van de bronbelasting. België, van zijn kant, ontving € 56 miljoen in 2006, € 53 miljoen in 2007, € 83 miljoen in 2008 en € 49 miljoen in 2009. Die inkomsten waren hoofdzakelijk afkomstig uit Luxemburg en Zwitserland (gemiddeld beschouwd, kwam tijdens de periode 2006-2009 73 % van de inkomsten uit Luxemburg en 24 % uit Zwitserland).

Volgens het verslag van de EC blijken uit de analyses die werden gemaakt op grond van de gegevens die over de periode 2000-2007 door andere bronnen werden verzameld (BIB, Eurostat en European Fund and Asset Management Association), geen noemenswaardige wijzigingen in het spaargedrag van de particulieren als gevolg van de tenuitvoerlegging van de richtlijn. De enkele belangrijke ontwikkelingen werden reeds vóór de invoering van de richtlijn opgetekend⁽²⁾.

De EC stelt in haar verslag wijzigingen voor om de richtlijn doeltreffender te maken. Als gevolg van enkele zwakke punten in de tekst kan de richtlijn immers worden omzeild. Om te beginnen, is de richtlijn enkel van toepassing in de ondertekenende landen, waardoor ze dislocaties dreigt te veroorzaken. Ten tweede geldt ze enkel voor natuurlijke personen. Ze kan dus eenvoudig worden omzeild via sociëtaire structuren. Ten derde maakt de definitie van de

rente-inkomens het mogelijk de richtlijn te omzeilen door gebruik te maken van innovatieve financiële producten.

Een eerste door de EC gewenste wijziging is dat aan de uitbetalende instanties zou worden gevraagd al hun beschikbare gegevens over de reële uiteindelijke gerechtigde te gebruiken wanneer de betalingen worden verricht ten gunste van rechtspersonen of juridische constructies. Aan de hand van deze methode zou het mogelijk moeten zijn de gevallen op te sporen waarin de betaling ten gunste van een rechtspersoon in werkelijkheid bestemd is voor een natuurlijk persoon.

Om het begrip uitbetalende instantie « bij ontvangst » te verduidelijken, pleit de EC er bovendien voor een positieve definitie te hanteren van de in de lidstaten gevestigde intermediaire structuren die als uitbetalende instantie « bij ontvangst » moeten optreden. De EC hoopt zodoende die structuren te dwingen de bepalingen van de richtlijn ondubbelzinnig toe te passen.

Het derde deel van de aanbevelingen van de EC omvat verschillende aspecten. Om te beginnen, is de definitie van een rentebetaling té restrictief. Hierdoor kunnen bepaalde innovatieve financiële producten, die vergelijkbaar zijn met de uitdrukkelijk in de richtlijn vervatte producten, worden aangewend om de richtlijn te omzeilen. De EC stelt voor de definitie van rentebetalingen uit te breiden teneinde rekening te houden met het verloop van de spaarproducten en het gedrag van de beleggers. Voorts worden de door icb's uitgegeven effecten niet homogeen behandeld. Afhankelijk van technische kenmerken vallen sommige icb's onder de richtlijn, terwijl andere eraan ontsnappen. Om die verschillen in behandeling weg te werken, moet nauwkeurig worden bepaald welke icb's tot het toepassingsgebied van de richtlijn moeten behoren. Het gebruik van een zowel eenvoudige als ruime definitie zou het gevaar voor omzeilingen verkleinen. Bovendien wensten sommige lidstaten het toepassingsgebied van de richtlijn uit te breiden naar betalingen van dividenden en meerwaarden uit beleggingen die geen hoge kapitaalbescherming bieden. Dit standpunt kon niet op brede steun rekenen, aangezien de richtlijn niet het ideale kader vormt om ter zake de samenwerking tussen de belastingautoriteiten te verbeteren.

Op basis van dat verslag heeft de EC op 13 november 2008 een voorstel tot wijziging van de richtlijn aangenomen. Het Europees Parlement heeft het voorstel van de EC goedgekeurd en enkele amendementen ingediend.

(1) Meer bepaald € 5,5 miljoen in 2006, € 8,3 miljoen in 2007, € 10,1 miljoen in 2008 en € 11,8 miljoen in 2009.

(2) Dit zou eveneens het gevolg kunnen zijn van het feit dat tijdens de analyseperiode op de richtlijn werd geanticipeerd.

Het Europees Economisch en Sociaal Comité bracht op 13 mei 2009 een gunstig advies uit. Op 25 november 2009 bereikte de Ecofin-Raad een politiek akkoord over een voorstel van richtlijn tot wijziging van de Europese richtlijn over de belasting op inkomsten uit spaargelden. Hoewel de Raad de tekst in grote lijnen aanvaardbaar achtte, maakten sommige landen niettemin voorbehoud. De besprekingen zijn op dit ogenblik nog steeds aan de gang.

4.3 Discussies over de invoering van een banktaks

De vraag of het nodig is een banktaks in te voeren, staat op internationale fora ter discussie (G20, EU). Tot dusver is nog geen consensus bereikt. Sommige landen die slechts weinig door de financiële crisis werden getroffen (bv. Canada), zijn tegen zo'n taks gekant. Niettemin is op Europees niveau besloten unilateraal een banktaks in te voeren op het grondgebied van de EU. Dat besluit werd genomen tijdens de Europese Raad van 17 juni 2010. De lidstaten wensen «regelingen voor heffingen en belastingen op financiële instellingen in te voeren teneinde de lasten billijk te verdelen en stimulansen te creëren om het systeemrisico in te perken». De Europese Raad heeft beklemtoond dat een gecoördineerd en coherent optreden van de lidstaten belangrijk is om ontwrichtingen van het concurrentievermogen tussen de nationale markten en problemen met meerdere belastingheffingen voor de grensoverschrijdende instellingen te voorkomen.

De in te voeren belastingformule vormt nog steeds het voorwerp van discussie. Er worden verschillende mogelijkheden overwogen: enerzijds een belasting op de winst of op de bedrijvigheid van de financiële instellingen, anderzijds een belasting op de financiële transacties. Deze zomer heeft de Europese Raad de EC opgedragen na te denken over de praktische uitwerking van een bankbelasting. Op 7 oktober 2010 heeft de EC haar visie op de belasting van de financiële sector uiteengezet. Ze stelt een tweesporenaanpak voor. Op mondiaal niveau stelt ze voor een belasting op financiële transacties in te voeren. De EU hoopt haar internationale partners ervan te kunnen overtuigen dat een mondiale aanpak gegrond is. Volgens de EC zou binnen de EU een taks op de financiële activiteiten de voorkeur verdienen. Ze zal binnenkort een effectbeoordeling van de bovengenoemde maatregelen uitvoeren en in 2011 concrete voorstellen formuleren.

Conclusies

Het vergelijken van de heffingen op het vermogen van de particulieren is duidelijk geen sinecure vanwege de complexiteit van de systemen en de diversiteit van de verschillende bestanddelen van het vermogen. Toch kunnen enkele algemene vaststellingen worden gedaan.

Al met al zijn de heffingen op het vermogen en op de inkomens uit vermogen van de particulieren in verhouding tot het bbp in België relatief aanzienlijk in vergelijking met het EU-gemiddelde. Dat is deels een gevolg van de vrij omvangrijke activa van de particulieren in België, maar ook van het niveau van de tarieven van sommige heffingen. Wat het peil van de Belgische tarieven in vergelijking met de andere landen betreft, kan geen eenduidige lijn worden getrokken. Het valt evenwel op dat het jaarlijkse inkomen uit vermogen in België doorgaans matig wordt belast en dat er zogoed als geen heffingen op meerwaarden zijn. Vermogenstransacties zoals woningaankopen of erfenissen worden daarentegen relatief zwaar belast. De effectieve belastingvoet tussen de verschillende vormen van activa is zeer ongelijk verdeeld. Sommige worden zwaar gesubsidieerd door middel van belastingaftrek in de personenbelasting, bv. het pensioensparen, terwijl bepaalde financiële producten, vooral die met een korte looptijd, relatief zwaar worden belast.

Op internationaal niveau zijn de heffingen op het vermogen in strikte zin de afgelopen twee decennia in de meeste landen afgeschaft; in enkele landen bestaan ze nog en het is niet uitgesloten dat de noodzaak tot budgettaire consolidatie in sommige landen zorgt voor een opleving van dergelijke heffingen.

De afgelopen jaren zijn inspanningen geleverd om de internationale fiscale fraude terug te dringen, vooral dan de fiscale fraude op inkomens uit vermogen. Het vrije verkeer van kapitaal en het gebrek aan coördinatie tussen de landen boden particulieren immers de gelegenheid de belastingen op de inkomens uit vermogen te omzeilen. Teneinde de fiscale fraude efficiënt te bestrijden, moedigt de OESO sedert een vijftiental jaar de transparantie en de uitwisseling van fiscale gegevens aan. In 2009 begonnen tal van landen (waaronder België) onder internationale druk de fiscale normen van de OESO na te leven. Op het niveau van de Europese Unie keurden de lidstaten in 2003 een richtlijn over de belasting op inkomsten uit spaargelden goed. Lacunes in de huidige tekst (die sinds 1 juli 2005 van toepassing is) bieden particulieren de gelegenheid de richtlijn op verschillende manieren te omzeilen. In 2008 stelde de EC wijzigingen in de richtlijn voor teneinde die problemen te verhelpen. De Ecofin-Raad heeft de nieuwe tekst echter nog niet goedgekeurd.

Bibliografie

CE (2010), *Imposition des revenus de l'épargne* (<http://europa.eu>).

Conseil des prélèvements obligatoires (2009), *Le patrimoine des ménages*, mars.

EC (2008a), *Refining the present coverage of Council Directive 2003/48/CE on taxation of income from savings* («*Savings Taxation Directive*»), Commission Staff Working Document, SEC/2008/559, Brussels, April 29.

EC (2008b), *Verslag van de Commissie aan de Raad overeenkomstig artikel 18 van Richtlijn 2003/48/EG van de Raad betreffende belastingheffing op inkomsten uit spaargelden in de vorm van rentebetaling*, SEC(2008) 2420, Brussel, 15 september.

EC (2010a), *Commission services non-paper on bank levies for discussion at the EFC meeting on 31 August 2010*, Internal Market and Services, DG Financial Institutions, Banking and Financial Conglomerates, Commission non-paper, Brussels, August 20.

EC (2010b), *Issues note: Financial sector taxation*, Commission non-paper, August 19.

EC (2010c), *Taxation of the financial sector*, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, COM 2010/549, Brussels, October 7.

EC (2010d), *Taxation trends in the European Union, data for the EU Member States, Iceland and Norway, 2010*, Publication Office of the European Union.

EC (2010e), *Commissie komt met visie op belasting op financiële sector*, Persbericht, IP/10/1298, Brussel, 7 oktober (<http://europa.eu>).

EU (2003), *Richtlijn 2003/48/EG van de Raad van 3 juni 2003 betreffende belastingheffing op inkomsten uit spaargelden in de vorm van rentebetaling*, Publicatieblad van de Europese Unie, 38-48, 26 juni.

Eura-Audit International (2007), *Les impôts en Europe 2008*, 16de uitgave, Delmas.

European Council (2010), *European Council 17 June 2010: Conclusions*, Cover Note, EUCO 13/10, CO EUR 9, CONCL 2, Brussels, June 17.

European Mortgage federation (2010), *The cost of housing in Europe*.

Hemmelgarn T. en G. Nicodème (2009), *Tax co-ordination in Europe: Assessing the first years of the EU-savings taxation directive*, EC, Taxation Paper, Working Paper 18, Belgium.

Hoge Raad van Financiën, afdeling «Fiscaliteit en Parafiscaliteit» (2007), *Belasting op arbeid, werkgelegenheid en concurrentievermogen*, augustus.

Høj J. (2009), *How to reform the Belgian tax system to enhance economic growth?*, OECD, Economics Department Working Paper 741, December 18.

IMF (2010), *A fair and substantial contribution by the financial sector*, Final Report for the G20, June.

Kesti J. (ed.) (2009), *European Tax Handbook 2009*, IBFD, Amsterdam, The Netherlands.

Lassaux R. (2009), *België geschrapt van de grijze lijst van belastingparadijzen van de OESO...*, Instituut van de Accountants en de Belastingconsulenten, 21 augustus (www.iec-iab.be).

OCDE (1998), *Concurrence fiscale dommageable: un problème mondial* (www.oecd.org).

OCDE (2000), *Vers une coopération fiscale globale: progrès dans l'identification et l'élimination des pratiques fiscales dommageables* (www.oecd.org).

OCDE (2009), *La Belgique progresse dans la mise en place des normes de l'OCDE en matière d'échange de renseignements fiscaux*, 16 juillet (www.oecd.org).

OCDE (2010a), *Les travaux de l'OCDE sur la fraude fiscale* (www.oecd.org/fiscalite/fraude).

OCDE (2010b), *Promouvoir la transparence et l'échange de renseignements à des fins fiscales*, Note succincte de référence, 3 septembre.

OECD (2007), *OECD Economic surveys Belgium*, volume 2007/3, March.

OECD (2009) *OECD Economic surveys Belgium*, volume 2009/12, July.

Pacolet J., I. Van De Putte en C. Coudron (2005), *Zonder pardon, spaarfiscaliteit, vermogensbelasting en fiscale amnestie*, HIVA-KULeuven, maart.

Raad van de Europese Unie (2009), *Voorstel voor een richtlijn van de Raad tot wijziging van Richtlijn 2003/48/EG betreffende belastingheffing op inkomsten uit spaargelden in de vorm van rentebetaling – Politiek akkoord*, Nota, Interinstitutioneel dossier: 2008/0215 (CNS), Brussel, 25 november.

Valenduc C. (1993), *L'imposition effective de l'épargne des ménages*, Documentatieblad, ministerie van Financiën, maart.

Het Belgische depositogarantiestelsel vanuit een Europees perspectief

Ch. Van Nieuwenhuyze
M. D. Zachary

Inleiding

Een depositogarantiestelsel beschermt tot op zekere hoogte het spaargeld van de rekeninghouders op het ogenblik dat een financiële instelling de terugbetaling ervan niet kan nakomen. Dergelijke stelsels bestaan reeds lang, maar de recente financiële crisis heeft het belang ervan eens te meer bewezen.

Zoals in het eerste deel van dit artikel wordt uiteengezet, zijn depositogarantieregelingen méér dan alleen maar instrumenten van consumentenbescherming; ze dragen immers ook fundamenteel bij tot financiële stabiliteit.

In het tweede deel wordt ingegaan op de voor- en nadelen van depositogarantiestelsels: ze moeten dan ook derwijze worden geconcipeerd dat beide doelstellingen – consumentenbescherming en financiële stabiliteit – in de mate van het mogelijke simultaan kunnen worden bereikt.

In het derde deel worden de kenmerken beschreven van het huidige Belgische stelsel voor depositogarantieregeling, vooral de wijze waarop het in het licht van de financiële crisis werd aangepast.

In het vierde deel, ten slotte, worden de recente voorstellen geanalyseerd van de Europese Commissie om een nieuwe regeling te treffen inzake depositogarantiestelsels. Daarbij wordt ingegaan op de gevolgen en de uitdagingen van dat initiatief.

1. Rol van de depositogarantiestelsels in het financieel beleid

De invoering van een depositogarantiestelsel beoogt twee hoofddoelstellingen: het beschermen van de tegoeden van de deposanten en het handhaven van de financiële stabiliteit door te voorkómen dat banken over de kop gaan.

1.1 Bescherming van de deposanten

Om te beginnen, is een depositogarantie bedoeld om de deposanten die het slachtoffer zouden worden van een bankfaillissement, schadeloos te stellen.

Algemeen beschouwd, zijn deposanten slechts weinig geneigd na te gaan wat hun bank met hun deposito's doet. Bovendien is de informatie tussen de deposanten en de beheerders van de bank sterk asymmetrisch, aangezien de eerstgenoemden meestal niet kunnen beoordelen en controleren hoe risicovol het beleid van de beheerders is (Madiès, 2009a). De kosten om gegevens te verkrijgen over het risicoprofiel van de beleggingen van de bank, zijn immers buitensporig hoog in verhouding tot het voordeel dat ze de deposanten bieden.

Een depositogarantiestelsel is dus gerechtvaardigd omdat de deposanten, die worden beschouwd als een kwetsbare bevolkingsgroep, moeten worden beschermd en vertegenwoordigd teneinde hun onvoldoende controle-mogelijkheden op te vangen. Door een dergelijk stelsel wordt het probleem van de asymmetrische informatie overgeheveld van de deposanten naar de toezichthouder

van de kredietinstellingen. Deze instantie wordt, vanwege haar expertise en onderzoeksmogelijkheden, geacht beter te kunnen omgaan met asymmetrische informatie (Madiès, 2009a en b).

De noodzaak om de depositanten te beschermen, wordt bovendien gewettigd door de potentieel zeer zware kosten die gepaard zouden gaan met het verlies van hun deposito's ten gevolge van een bankfaillissement. Die kosten treffen iedere deposant afzonderlijk, maar de verliezen kunnen ook een niet te verwaarlozen impact hebben op de particuliere consumptie – omdat het vermogen van de consumenten bruusk vermindert – en, derhalve, op de economische bedrijvigheid in haar geheel.

1.2 Financiële stabiliteit

Om de doeltreffendheid van een bankstelsel te garanderen, moet een vertrouwensklimaat worden gecreëerd teneinde paniecreacties te voorkómen die het financieel stelsel als geheel zouden kunnen destabiliseren. De totstandbrenging van dat vertrouwensklimaat draagt derhalve bij tot het handhaven van de financiële stabiliteit, die noodzakelijk is voor de vlotte werking van het financieel stelsel.

Een gebrek aan vertrouwen kan immers kettingreacties uitlokken die uitmonden in het faillissement van a priori solvabele en gezonde bankinstellingen. In het bankwezen kan immers paniek ontstaan door overhaast gedrag van weinig of slecht geïnformeerde depositanten, die geen onderscheid kunnen maken tussen een negatief bericht over de sector als geheel en de situatie van hun eigen bank. Een paniecreactie wordt veelal veroorzaakt door een zelfvervullend gedrag van de spaarders, die ieder afzonderlijk vooruitlopen op een massale opvraging door de andere depositanten en zo snel mogelijk hun deposito's komen opnemen. Aangezien de waarde van de activa van de bank in geval van een gedwongen en vervroegde vereffening kleiner zal zijn dan die van de deposito's, kan een volkomen gezonde (of solvabele) bank toch failliet gaan door een stormloop op de loketten (*bank run*) (Diamond en Dybvig, 1983).

Een depositogarantiestelsel zorgt ervoor dat de problemen van een specifieke bank in beperktere mate overslaan op andere, gezondere instellingen omdat het de

depositanten schadeloosstelt ingeval hun bank failliet gaat, wat het onnodig maakt dat ze zich naar het loket haasten om hun tegoeden terug te vorderen. Dit mechanisme verkleint dus het risico van kettingreacties en besmetting van het hele bankwezen.

De depositogarantiestelsels zijn uiteraard slechts één van de instrumenten die de financiële stabiliteit moeten waarborgen. Zij maken deel uit van een ruimer financieel vangnet. Er heerst een consensus dat een dergelijk vangnet moet bestaan uit een depositobescherming, prudentieel toezicht en regulering én een *lender of last resort*⁽¹⁾.

Om te beginnen, moeten crisisvoorkomende ex ante maatregelen, bijvoorbeeld een efficiënt prudentieel toezicht en een coherent reglementair kader, ervoor zorgen dat bankfaillissementen worden voorkómen. De sector zelf mag evenmin zijn verantwoordelijkheid uit de weg gaan en moet via een doortastend intern risicobeheer de risico's onder controle houden.

Ter zake van crisisbeheersende ex post maatregelen, kan de centrale bank de liquiditeitsverstrekking aan de banken verruimen indien deze laatste financieringsproblemen ondervinden. Ze kan daarbij al dan niet onconventionele maatregelen nemen, zoals het geval was tijdens de recente crisis. Deze operaties kunnen worden beschouwd als die van een *lender of last resort*, aangezien voor de meeste banken de gebruikelijke financiering via de interbancaire markt onmogelijk was geworden. Tot slot kunnen de budgettaire overheden de solvabiliteit van de banken herstellen door in het kapitaal van deze laatste te participeren of door zich garant te stellen voor hun financiële verplichtingen. In tegenstelling tot de expliciete waarborg die depositogarantiestelsels bieden, vormen deze interventies van centrale banken en overheden een impliciete waarborg voor moeilijke tijden, een waarborg die discretionair is en vaak geldt voor iedere schuldeiser, niet alleen voor de depositouder.

2. Basisprincipes voor een optimaal depositogarantiestelsel

2.1 Voor- en nadelen

Samenhangend met de verschillende doelstellingen die depositogarantiestelsels beogen, zijn er enkele theoretische voor- en nadelen aan verbonden. Na een bespreking van die voor- en nadelen wordt nagegaan aan welke voorwaarden een efficiënt depositogarantiestelsel moet voldoen opdat in de praktijk de nadelen zoveel mogelijk zouden worden ondervangen. De beleidsmakers

(1) Zie onder meer FSF (2001) en Schich (2008b). De *lender of last resort* kan worden omschreven als een instelling, meestal de centrale bank, die kredieten verstrekt aan de banksector op het ogenblik dat deze laatste geen enkele mogelijkheid meer heeft om krediet te verkrijgen. Volgens de klassieke definitie is het de taak van de *lender of last resort* om onnodige bankfaillissementen te vermijden door tijdelijke liquiditeitsproblemen van de banken te overbruggen via het verstrekken van kredieten tegen een aangepaste rente en middels de nodige waarborgen.

beschikken immers over een ruime keuze aan stelsels die uiteenlopen wat dekking, financiering en administratieve regels betreft⁽¹⁾.

VOORDELEN

Om te beginnen, zijn er een aantal voordelen die te maken hebben met het feit dat de tegoeden van de depositohouders worden beschermd.

Door de depositobescherming wordt, in tijden van crisis, het financieel vermogen van de gezinnen immers grotendeels veiliggesteld. Dit voorkomt sterk negatieve vermogenseffecten op de particuliere consumptie die mogelijk een destructieve spiraal op gang zouden kunnen brengen tussen de reële economie en de financiële sector.

Bovendien hoeven de particulieren bij de keuze van hun bank minder of geen rekening te houden met het risico op wanbetaling. De informatiekosten van de klant worden dus verlaagd, waardoor hij gemakkelijk kan uitkijken naar de instelling die de hoogste vergoeding biedt. Dit kan aanleiding geven tot een verscherping van de concurrentie tussen de banken, maar gemiddeld beschouwd zouden deze laatste hun vergoeding voor deposito's moeten kunnen verlagen. Wanneer de deposito's niet gewaarborgd zijn, eisen spaarders immers een supplementaire risicopremie, afhankelijk van het vaak moeilijk in te schatten risico op faillissement van de kredietinstelling.

Voorts bieden depositogarantiestelsels enkele belangrijke voordelen op het gebied van het waarborgen van de financiële stabiliteit, voornamelijk in vergelijking met impliciete garanties.

In tegenstelling tot impliciete garanties, die door de redding van de financiële instelling alle crediteuren, aandeelhouders en zelfs managers een «blanco cheque» bieden, blijft de bescherming bij depositogarantiestelsels beperkt tot de depositohouders. De niet-verzekerde belanghebbenden hebben er derhalve alle baat bij de risicoposities van de bank te beoordelen aangezien zij bij een faillissement niet dezelfde zekerheden genieten als de depositohouders. Depositogarantiestelsels bewerkstelligen dus wellicht een efficiënter marktconform risicotoezicht door de actoren die daar het best voor geschikt zijn (institutionele beleggers, aandeelhouders).

Een ander voordeel heeft betrekking op de creatie van een *level playing field* (een gelijk speelveld) waarbij het concurrentienadeel van kleine banken ten opzichte van

grote banken wordt weggewerkt. Aangezien kleine banken door de overheid niet als systeemkritisch worden beschouwd en hun individueel bestaan dus niet van cruciaal belang is voor de werking van de economie, kunnen zij bij reddingsoperaties mogelijk worden benadeeld ten opzichte van de grote banken die wel systeemkritisch zijn. Tijdens de crisis is effectief gebleken dat enkele grote banken te hulp werden geschoten op basis van impliciete stelregels zoals *too-big-to-fail* of varianten daarop zoals *too-interconnected-to-fail* of *too-complex-to-fail*. Dit deed bij de spaarders wellicht de perceptie ontstaan dat hun spaargelden bij de grote instellingen beter beschermd waren. Een depositogarantiefonds neemt deze vertekende perceptie weg doordat de deposito's bij alle banken verzekerd zijn, waardoor kleinere banken geen hogere vergoedingen hoeven te bieden om de benodigde deposito's aan te trekken.

Doordat de meeste deposanten volledige bescherming genieten, maken depositogarantiestelsels het voor de overheden ten slotte politiek meer aanvaardbaar om een instelling over de kop te laten gaan. Zo wordt vermeden dat overheden gedwongen worden om via impliciete garanties alle – ook niet-solvabele – instellingen te redden opdat depositohouders geen verliezen zouden lijden. Behalve de zware budgettaire impact die dergelijke impliciete garanties vaak veroorzaken, bestendigen zij mogelijk ook een zwak financieel systeem.

NADELEN

Een niet te onderschatten gevaar dat vaak met depositogarantiestelsels wordt geassocieerd, maar ook met de *lender of last resort* en andere impliciete garanties, is *moral hazard* (moreel risico). Dit begrip verwijst naar gedragsveranderingen bij verzekerden waardoor deze laatste meer risico's aangaan dan wanneer zij niet verzekerd zouden zijn. Zowel bankiers als deposanten zouden een dergelijk gedrag aan de dag kunnen leggen, wetende dat er een expliciete of impliciete zekerheid op overheidsinterventie bestaat wanneer het in de financiële sector misgaat. Deposanten zouden bij het kiezen van hun instelling geen belang meer hechten aan de gezondheid van de bank en derhalve voor de hoogste rentetarieven gaan. Voorts zouden bankiers geneigd zijn risicovolle investeringen aan te gaan in de veronderstelling dat noch zij, noch hun klanten de eventuele verliezen moeten dragen. Het bieden van zekerheid aan spaarders en financiële instellingen kan dus tot precies het omgekeerde leiden van wat wordt beoogd, namelijk tot een risicovoller financieel systeem.

(1) Zie onder meer Garcia (2000) en Demirgüç-Kunt et al. (2005).

2.2 Basisprincipes voor een optimale vormgeving

Uit de voor- en nadelen blijkt dat er bij de vormgeving een *trade-off* bestaat tussen de verschillende doelstellingen, namelijk de bescherming van de deposant en de financiële stabiliteit. Een té ruime bescherming van de deposito's vergroot het risico op *moral hazard*, terwijl een té laag beschermingsniveau het vertrouwen in het stelsel ondermijnt. Bij de vormgeving komt het er dus op aan het risico op *moral hazard* te beperken zonder de geloofwaardigheid van het stelsel in het gedrang te brengen. Voorts moet de vormgeving van het depositogarantiestelsel ook worden bekeken binnen de ruimere context van het financiële vangnet waar het deel van uitmaakt en op internationaal vlak. Coördinatie en harmonisatie zijn hierbij sleutelwoorden.

GELOOFWAARDIGHEID

Het mechanisme staat of valt met de geloofwaardigheid van het garantiestelsel ten aanzien van de spaarders. Een depositogarantiestelsel kan pas effectief zijn als de waarborgen van toepassing zijn op een meerderheid van de deposito's door middel van een voldoende hoog dekkingsbedrag. Voorts dienen depositohouders ervan overtuigd te zijn dat het stelsel na een bankfaillissement ook echt in staat is om de terugbetaling van hun deposito's binnen een redelijke termijn te voltooien. Bij een onderkapitalisatie van het garantiefonds, ex ante door de financiële sector en/of een onvoldoende fiscale ruimte bij de overheid om ex post bij te springen, zal een dergelijk fonds onvoldoende geloofwaardig zijn, waardoor het voor de depositohouder alsnog rationeel zou zijn een *bank run* in te zetten. Een efficiënt depositogarantiestelsel is bij voorkeur ook transparant, eenvoudig en bekend.

BEPERKING VAN MORAL HAZARD

Moral hazard kan op verschillende manieren worden afgewend. Wat de dekking betreft, kunnen bepaalde grote crediteuren worden uitgesloten, bijvoorbeeld financiële instellingen of institutionele beleggers en overheidsinstanties. Deze actoren hebben er bijgevolg alle belang bij het risicogedrag van hun bank te volgen (Gropp en Vesala, 2004). In tegenstelling tot kleine depositohouders zijn zij daar overigens het best voor geplaatst.

Een andere mogelijkheid is de invoering van een medeverzekering (*coinsurance*), waarbij de dekking beperkt blijft tot een vast percentage (bv. 90%) van het bedrag van ieder individueel deposito. Hierdoor zou de deposant zich kritischer opstellen bij het kiezen van zijn instelling. Het nadeel van deze oplossing is evenwel dat iedere deposant bij een faillissement verlies zal leiden, wat het

risico op een *bank run* aanzienlijk verhoogt, zoals is gebleken tijdens de crisis in het Verenigd Koninkrijk (Ondondong en Scialom, 2008). In 2009 werd de mogelijkheid om de deposant een franchise op te leggen, afgeschaft krachtens EU-Richtlijn 2009/14/EG.

Een derde oplossing voor het probleem van *moral hazard* bestaat in het financieren van het fonds door risicoafhankelijke bijdragen te heffen. Het gaat om methoden waarbij de bijdragen van de financiële instellingen variëren naargelang van hun risicoprofiel. Het feit dat het risico een prijskaartje krijgt, zou het risicozoekend gedrag van de financiële instellingen moeten afremmen. Nadelig aan deze methoden is dat het risicoprofiel van de instelling moeilijk kan worden bepaald. Zo kan men een beroep doen op balansgegevens, die evenwel weinig vooruitlopend zijn, of op marktinformatie, die niet steeds beschikbaar is en bovendien vertekend kan zijn. Daarnaast bestaan er verschillende soorten van risico's, bv. markt-, krediet-, operationele en systeemrisico's, die moeilijk in één cijfer kunnen worden gebundeld. De bankregulator lijkt voor deze elementen de meest geschikte informatiebron te zijn.

Tot slot kan het *moral hazard* probleem worden gereduceerd door de banken beperkingen op te leggen, bijvoorbeeld in de vorm van liquiditeits- en solvabiliteitsvereisten. Dat is de taak van de prudentiële regelgeving en het prudentieel toezicht. Op die manier maakt de ene vorm van regelgeving de andere noodzakelijk (Greenspan, 2001).

NATIONALE EN INTERNATIONALE COÖRDINATIE

Uit het voorbeeld hierboven blijkt dat een depositogarantiestelsel niet los kan worden gezien van de andere crisisvoorkomende en -beheersende instanties die deel uitmaken van het financieel vangnet, namelijk de prudentieel toezichthouder en regulator, en de *lender of last resort*. Depositogarantiestelsels treden doorgaans pas na het faillissement in werking, terwijl de andere elementen van het vangnet precies een faillissement trachten te vermijden.

Het is van essentieel belang dat deze instellingen vlot informatie uitwisselen, waardoor zij in tijden van crisis snel en gecoördineerd kunnen optreden (IADI, 2006). De verschillende onderdelen van het financieel vangnet werken immers op elkaar in. Om te beginnen, beperken de prudentiële regulering en het prudentieel toezicht het risico op *moral hazard* dat inherent is aan depositogarantiestelsels en aan het optreden van een *lender of last resort*. Maar ook tussen deze laatste twee is er wisselwerking. Zo kunnen de middelen van het garantiefonds gevrijwaard blijven indien de *lender of last*

resort een noodlijdende financiële instelling ondersteunt. Daartegenover kunnen deze acties ertoe leiden dat een insolvable bank verder blijft opereren en dat er ten opzichte van de deposito's steeds minder kapitaal staat⁽¹⁾, waardoor een *bank run* alsnog wordt aangemoedigd. Een snel faillissement werkt dan weer een snelle vergoeding door het garantiefonds in de hand. Uit deze voorbeelden blijkt dat een ongecoördineerd optreden de financiële stabiliteit in het gedrang kan brengen met zware maatschappelijke kosten tot gevolg.

Het internationale karakter van het moderne financieelwezen zorgt voor supplementaire moeilijkheden. Wanneer een grensoverschrijdende financiële instelling in problemen komt, zijn daar meerdere overheidsinstellingen bij betrokken. Het is dus van essentieel belang dat de coördinatie en het uitwisselen van informatie tussen de landen en de depositogarantiestelsels optimaal is. Tijdens de recente crisis is evenwel gebleken dat, bij gebrek aan instructies over wat en door wie gecommuniceerd diende te worden, nationale belangen op de voorgrond traden. Spaarders verkeerden dus in onzekerheid, bv. in het geval van de in België gevestigde filialen van de Luxemburgse Kaupthing Bank Luxembourg S.A., zelf een dochter van de overkop gegane IJslandse bank Kaupthing.

Een van de problemen is het zogenoemde *home-host* probleem. Dit probleem houdt verband met de verdeling van bevoegdheden over de nationale overheden. Binnen de EER⁽²⁾ (de EU, Noorwegen, IJsland en Liechtenstein) vallen dochterondernemingen⁽³⁾ van buitenlandse banken onder het depositogarantiefonds van het land waarin ze gevestigd zijn (*host control*). De deposito's van bijkantoren van buitenlandse banken worden daarentegen gedekt door het garantiefonds van het land waar zich de hoofdzetel van de bank in kwestie bevindt (*home control*)⁽⁴⁾.

Voor de depositorhouder is deze regeling weinig transparant⁽⁵⁾. Ze maakt het hem moeilijk een instelling te kiezen aangezien hij zich eerst rekenschap dient te geven van de juridische vorm en de oorsprong van de instelling, alsook van de eigenschappen en de betrouwbaarheid van het depositogarantiestelsel dat ermee gepaard gaat.

Vanuit het oogpunt van de banken kunnen verschillen tussen de garantiestelsels de concurrentie verstoren. Zo kunnen banken die onder een gunstig systeem vallen – zowel wat bijdragen als wat dekking betreft – wellicht meer deposito's aantrekken tegen een lagere kostprijs. Moederbedrijven kunnen hun bijkantoren ook omvormen tot dochterondernemingen (of omgekeerd), afhankelijk van wat voor hen de beste formule is, en op die manier als het ware shoppen voor de interessantste en

goedkoopste garantieregeling. Indien een bijkantoor zou worden omgevormd tot een bank, dan zijn alle deposito's bij die bank plots verzekerd door het garantiefonds van het land waarin de bank opereert, zonder dat die bank ooit enige bijdrage heeft geleverd aan het fonds. De verschillen kunnen ook aanleiding geven tot misbruiken. Banken die zware risico's nemen, zouden van het gebrek aan transparantie misbruik kunnen maken om via bijkantoren in landen die een hoge garantie aanbieden, deposito's aan te trekken. Ze kunnen daarbij inspelen op de gebrekkige kennis van plaatselijke depositanten die er ten onrechte van kunnen uitgaan dat hun deposito's onder het gunstige lokale depositogarantiestelsel vallen. Het beleid van de overkoepelende bank wordt bovendien niet gecontroleerd door de regulator van het land waarin het bijkantoor gevestigd is. Dit kan zorgen voor inadequate informatie over het risicogedrag dat het bijkantoor vertoont.

Er zijn derhalve sluitende regels of een harmonisering van de stelsels vereist – vooral wat de dekking en de financiering betreft – opdat de verschillen tussen de nationale garantiestelsels geen aanleiding zouden geven tot concurrentievervalsingen, misbruiken of onzekerheden en op die manier de financiële integratie in de weg zouden staan (Trichet, 2008). Samenwerking over de grenzen heen is hierbij een absolute noodzaak. In afwachting van een harmonisatie van de nationale stelsels in de EU, of zelfs de oprichting van een pan-Europees depositogarantiestelsel, hebben sommige landen reeds hun samenwerking bevestigd in zogeheten *Memoranda of Understanding* (MoUs) die bilateraal of multilateraal kunnen worden afgesloten. Deze samenwerking slaat op het uitwisselen van informatie en op het behandelen van aanvragen tot uitkeringen. MoUs zijn vooral belangrijk wanneer bijkantoren kiezen voor een aanvullende deelname aan het garantiestelsel van het land waarin zij gevestigd zijn. Tot dusver heeft het Belgische stelsel twee MoUs afgesloten met, enerzijds, het Britse

(1) Schich (2008a) wijst er in dit verband ook op dat de *lender of last resort* in ruil voor de geboden kredietverlening waardevol onderpand aan de bank onttrekt, waardoor steeds minder kwalitatief waardevolle activa ter beschikking staan van de depositorhouders en de overige schuldeisers. Tijdens de recente crisis ging deze stelling evenwel minder op aangezien het in aanmerking komend onderpand bij de liquiditeitsverruimende operaties van de centrale banken uitgebreid werd naar papier van mindere kwaliteit, mits de waarde ervan werd vermindert met een bepaald percentage (*haircut*).

(2) Europese Economische Ruimte. Voor banken buiten de EER mogen de lidstaten vrij een regeling uitwerken. In België vallen alle banken van buiten de EER (bijkantoor of dochter) onder het Belgische garantiefonds.

(3) De in België gevestigde dochteronderneming van een buitenlandse bank wordt beschouwd als een juridisch van de moedermaatschappij onafhankelijke onderneming met een rechtspersoonlijkheid naar Belgisch recht, terwijl de bijbank geen afzonderlijk rechtslichaam is; het betreft een gewone gedecentraliseerde structuur van de buitenlandse onderneming.

(4) Bijkantoren van buitenlandse banken kunnen evenwel ook kiezen voor een aanvullende deelname aan het garantiefonds van het land waarin zij gevestigd zijn indien dit een hogere dekking biedt dan het garantiestelsel van hun land van herkomst.

(5) Zo bleken de deposito's van de Belgische klanten van Kaupthing uiteindelijk gedekt te zijn door het Luxemburgse garantiefonds, terwijl de deposito's van de klanten van Kaupthing in Nederland gedekt waren door het IJslandse garantiefonds vermits de bank daar als filiaal van de IJslandse moederbank opereerde.

stelsel (Financial Services Compensation Scheme) en, anderzijds, het door de Nederlandsche Bank beheerde Nederlandse stelsel.

3. Kenmerken⁽¹⁾ van de regeling in België

3.1 Dekking

3.1.1 Voorwaarden

Overeenkomstig de Europese Richtlijnen 94/19 en 97/9 zijn in België twee regelingen van kracht: een depositogarantie en een bescherming van de financiële instrumenten.

In België bedraagt de depositogarantie op dit ogenblik € 100.000 per deposant en per financiële instelling. De beslissing om het vroegere plafond van € 20.000 op te trekken, werd in de nasleep van de financiële crisis genomen door de federale regering, bij een koninklijk besluit dat in het Belgisch Staatsblad van 17 november 2008 verscheen. Net als in andere Europese landen was het vertrouwen in het financieel stelsel geschokt en werden de eerste tekenen van deposito-opravings duidelijk. Het was de bedoeling het vertrouwensverlies zoveel mogelijk in te perken.

De beschermingsregeling voor deposito's geldt voor elk creditsaldo dat luidt in een van de valuta's van de EER en die door natuurlijke personen, verenigingen en kleine en middelgrote ondernemingen⁽²⁾ worden aangehouden op zicht-, termijn- of spaarrekeningen bij een financiële instelling. Ze dekt tevens tegoeden op een beleggersrekening en de door kredietinstellingen uitgegeven schuldbewijzen (bv. kasbons en obligaties) op naam, gedematerialiseerd of aangehouden op een effectenrekening. Kasbons aan toonder vallen niet onder de bescherming.

Levensverzekeringscontracten⁽³⁾ worden slechts beschermd voor producten met een gewaarborgd rendement die behoren tot tak 21, voor zover ze zijn afgesloten bij een maatschappij die tot het stelsel is toegetreden (op dit ogenblik gebeurt die toetreding vrijwillig). De uitbreiding naar deze producten berust op het feit dat ze, hoewel ze de vorm van een verzekeringscontract hebben, gericht zijn op depositanten die terzelfder tijd belangstelling hebben voor de klassieke spaarproducten die de kredietinstellingen aanbieden (Debremaeker, 2009). Zodra een verzekeringsonderneming tot het stelsel toetreedt, wordt haar klant gedekt ten belope van de terugkoopwaarde van zijn levensverzekeringscontract op het ogenblik net vóór het in gebreke blijven van de verzekeringsonderneming, met een maximum van € 100.000.

De bescherming voor financiële instrumenten geldt voor alle effecten (bv. aandelen, obligaties, gemeenschappelijke beleggingsfondsen) die door een derde worden uitgegeven en die voor rekening van klanten worden aangehouden bij een kredietinstelling of een beleggingsonderneming, ingeval deze laatste niet in staat zijn ze te leveren of terug te betalen.

Het beschermingsfonds dient dus enkel in uitzonderlijke gevallen te interveniëren, namelijk nadat alle door de in gebreke blijvende instelling aangehouden effecten aan de bezitters werden gerestitueerd en sommige onderhen alsnog hun activa niet volledig zouden hebben teruggekregen. Het bedrag van de dekking voor financiële instrumenten bleef behouden op € 20.000⁽⁴⁾.

Aangezien de bescherming vooral voor de gewone spaarder bedoeld is, komen sommige categorieën, doorgaans professionele actoren genoemd, niet in aanmerking voor een interventie. Het gaat om de overheid en haar instellingen, financiële instellingen, institutionele beleggers, grote ondernemingen, alsook personen die in verschillende opzichten aan de in gebreke blijvende instelling of onderneming verbonden zijn (bestuurders, commissarissen, verbonden ondernemingen) of die door hun gedrag tot haar faillissement hebben bijgedragen.

3.1.2 Effectieve dekking

Aan de hand van verschillende statistieken wordt hieronder getracht een raming te maken van de graad waarin de bancaire deposito's van de Belgische huishoudens en ondernemingen door het garantiestelsel worden gedekt. Daartoe worden de gegevens van Febelfin – de Belgische federatie van de financiële sector – betreffende het aantal rekeningen dat de huishoudens en de ondernemingen bij in België gevestigde banken aanhouden, gebundeld met statistieken over de bedragen van de bij Belgische banken

(1) Hier worden enkel de belangrijkste kenmerken van het Belgische garantiestelsel besproken. Voor meer details wordt verwezen naar het meest recente activiteitenverslag van het Beschermingsfonds voor deposito's en financiële instrumenten (2010), de overheidsinstelling die het stelsel beheert.

(2) Ondernemingen die een verkorte balans mogen opstellen, genieten de garantie van het beschermingsstelsel. De grote of middelgrote ondernemingen die een volledige balans moeten indienen, vallen dus niet onder dat stelsel. In de praktijk gaat het om ondernemingen die ofwel gemiddeld per jaar meer dan 100 werknemers in dienst hebben, ofwel boven meer dan een van de volgende criteria uitkomen: een balanstotaal van € 3.650.000, een jaaromzet (exclusief btw) van € 7.300.000 of een gemiddeld personeelsbestand van 50 werknemers.

(3) Deze bescherming kwam vooral tot stand als reactie van de Belgische regering op de moeilijkheden van Ethias tegen de achtergrond van de financiële crisis. Thans staat dat punt ook op de Europese agenda. De Europese Commissie heeft in 2008 een raadpleging over dat thema gehouden en zal in 2011 een voorstel van Richtlijn betreffende de bescherming van de verzekeringsproducten opstellen.

(4) In juli 2010 lanceerde de Europese Commissie evenwel ook een voorstel tot nieuwe Richtlijn inzake beleggerscompensatiestelsels, waarbij de dekking zou worden opgetrokken tot € 50.000.

aangehouden deposito's, die door de Bank worden samengesteld om de financiële rekeningen van België op te maken. Op basis van die twee bronnen kan het gemiddelde bedrag worden geraamd van de zicht-, de termijn- en de spaardeposito's die de ingezetene ondernemingen en gezinnen aanhouden.

Het saldo op de zichtrekeningen van de huishoudens belooft in totaal gemiddeld € 3.240, op voorwaarde dat alleen die met een creditsaldo in aanmerking worden genomen. Er zijn 11 miljoen rekeningen, of gemiddeld 1,1 rekening per persoon.

De termijndeposito's van de huishoudens vertonen een saldo van gemiddeld bijna € 25.000. Hun aantal – iets minder dan 900.000 – is echter relatief gering. Dit betekent dat, gemiddeld beschouwd, slechts één op tien ingezetenen over een termijnrekening beschikt.

Ten slotte houden de huishoudens per gereguleerde spaarrekening gemiddeld iets meer dan € 10.000 aan. Er zijn meer dan 18 miljoen rekeningen van dit type, dat is veel meer dan de Belgische bevolking, wat betekent dat sommige spaarders meerdere spaarrekeningen aanhouden. Afgezien van *bankshopping*, kan het aanhouden van meerdere gereguleerde spaarrekeningen worden verklaard door het feit dat spaarders willen voorkomen dat het plafond van de van roerende voorheffing vrijgestelde interesten wordt overschreden.

In de tabel hieronder worden de bedragen in kwestie summier geraamd. Verschillende factoren maken dat de resultaten niet kunnen worden verfijnd. Om te beginnen, worden in de financiële rekeningen de gegevens opgesplitst in euro en in andere valuta's: de overige valuta's van de EER kunnen niet specifiek worden onderscheiden.

Bij de hier voorgestelde cijfers is derhalve geen rekening gehouden met de deposito's die zouden worden aangehouden in andere EER-valuta's dan de euro. Voorts omvatten de gegevens ook deposito's in euro die particulieren aanhouden bij filialen van buitenlandse banken die onder het garantiefonds van een andere lidstaat vallen.

Bovendien kan uit die gemiddelde waarden niet worden afgeleid op welke manier de depositotegoeden over de spaarders zijn gespreid. De enquête van het Eurosysteem naar het financiële gedrag van de huishoudens, waarvan de eerste editie tijdens de zomer van 2010 plaatsvond in België, zou volledig nieuwe inlichtingen moeten verschaffen over de verdeling van de reële en financiële tegoeden van de spaarders. De resultaten, die bij 2.000 huishoudens werden ingewonnen, kunnen worden geëxtrapoleerd naar de hele bevolking. Ze zullen echter niet vóór eind 2011 beschikbaar zijn.

De berekende gemiddelden zijn weliswaar niet perfect, maar toch voldoende waardevol om na te gaan hoe relevant het plafond van het in België geldende depositogarantiestelsel is. Om de analyse te vergemakkelijken, worden de tegoeden van de particulieren in aanmerking genomen en worden twee categorieën van financiële instrumenten buiten beschouwing gelaten: de eventuele door de in gebreke blijvende instelling uitgegeven kasbons en andere vastrentende effecten die, indien niet aan toonder, normaal bij de door de spaarder aangehouden deposito's worden gevoegd, naast het nog verschuldigde saldo op de eventuele bij die instelling aangelegde kredieten, dat wordt afgetrokken van het depositobedrag.

Iedere Belgische ingezetene bezit gemiddeld ongeveer € 22.500 aan bankdeposito's in een zelfde bank of verdeeld over verschillende banken, op 1,1 zicht-,

TABEL 1 DEPOSITO'S IN EURO VAN DE HUISHOUDENS BIJ DE IN BELGIË GEVESTIGDE BANKEN

	Totaal depositobedrag ⁽¹⁾	Aantal rekeningen ⁽²⁾	Gemiddeld bedrag per rekening	Gemiddeld aantal rekeningen per persoon	Gemiddeld depositobedrag per persoon
	(in € miljoen)	(duizenden eenheden)	(in €)	(eenheden)	(in €)
Zichtrekeningen ⁽³⁾	36.907	11.390	3.240	1,1	3.415
Termijnrekeningen	21.110	861	24.514	0,1	1.953
Gereguleerde spaarrekeningen	186.294	18.352	10.151	1,7	17.238
Totaal	244.311	30.604	7.983	2,8	22.606

Bronnen: ADSEI, Febelfin, NBB.

(1) Op 30 juni 2010.

(2) Op 31 december 2009.

(3) Met creditsaldo.

1,7 spaar- en 0,1 termijnrekening, of gemiddeld op 2,8 rekeningen in totaal. De deposito's van de huishoudens zijn uiteraard ongelijk gespreid. Sommige hebben minder dan € 22.500 aan bankdeposito's of zelfs geen enkele bankrekening, terwijl andere over veel rijker gevulde rekeningen beschikken.

Gelet op die ongelijkheid rijst de fundamentele vraag of de spreiding van de depositobedragen al dan niet symmetrisch is ten opzichte van het gemiddelde. Indien wél, zou het mediaandeposito per persoon gelijk zijn aan het gemiddelde deposito, namelijk € 22.500. In die veronderstelling zou, mocht het oude beschermingsplafond nog van kracht zijn, ongeveer 50 % van de bevolking niet volledig beschermd zijn tegen het in gebreke blijven van een bank. In de praktijk blijkt echter dat de deposito's, voor zover ze de verdeling van het totale vermogen weerspiegelen, asymmetrisch gespreid zijn. Zo zou een minderheid van personen aanzienlijke deposito's aanhouden die het gemiddelde zouden opvoeren. In dat geval ligt het mediaandeposito onder het gemiddelde van € 22.500. Dit betekent dat meer dan 50 % van de depositohouders reeds vóór het optrekken van het plafond volledige depositobescherming genoot. Omgekeerd bezat een aantal spaarders – minder dan 50 % maar vermoedelijk een niet te verwaarlozen percentage – op dat ogenblik meer dan € 20.000 aan bankdeposito's. Zij genieten thans een hogere, in sommige gevallen zelfs een integrale bescherming, met een interventieplafond dat is vastgelegd op € 100.000.

Die hypothesen zijn conform de raming van de Europese Commissie. Op basis van een dekkingsgraad die werd berekend in de lidstaten waar een vergelijkbare

bescherming werd geboden, is de Commissie tot de bevinding gekomen dat in België 67 % van de in aanmerking komende deposito's volledig gedekt was op het ogenblik dat het plafond nog € 20.000 bedroeg. Wat de nieuwe regeling betreft, heeft de Commissie in juli 2010 geraamd dat ongeveer 95 % van de in aanmerking komende deposito's voor dekking volledig gedekt werd door een plafond van € 100.000 (EC, 2010d).

Ingeval een bank in gebreke blijft, lijdt uiteindelijk slechts een minderheid van de spaarders van wie de totale bankdeposito's boven het geldende plafond uitkomen, potentieel verlies. Dat plafond moet dan trouwens ook nog worden bereikt bij één en dezelfde instelling. Wellicht zullen sommige spaarders hun deposito's echter spreiden door bij verschillende instellingen rekeningen te openen.

Bij de ondernemingen heeft iedere zichtrekening (met een creditsaldo) een saldo van gemiddeld ongeveer € 50.000. Het aantal zichtrekeningen bedraagt bijna 1 miljoen, of 3,2 rekeningen per onderneming. Gemiddeld houdt iedere onderneming dus € 157.000 aan op zichtrekeningen.

De termijndeposito's van de ondernemingen hebben een saldo van gemiddeld ongeveer € 580.000. Net als bij de huishoudens, zijn ze zeer beperkt in aantal: slechts één onderneming op tien beschikt over een termijnrekening. Per onderneming bedragen de termijnrekeningen gemiddeld € 63.000.

Op de spaarrekeningen van de ondernemingen, ten slotte, staat gemiddeld € 34.000 geboekt. Er zijn ongeveer 375.000 van die rekeningen, dat is 1,3 rekening per

TABEL 2 DEPOSITO'S IN EURO VAN DE NIET-FINANCIËLE ONDERNEMINGEN ⁽¹⁾ BIJ DE IN BELGIË GEVESTIGDE BANKEN

	Totaal depositobedrag ⁽²⁾	Aantal rekeningen ⁽³⁾	Gemiddeld bedrag per rekening	Gemiddeld aantal rekeningen per onderneming	Gemiddeld depositobedrag per onderneming
	(in € miljoen)	(duizenden eenheden)	(in €)	(eenheden)	(in €)
Zichtrekeningen ⁽⁴⁾	46.943	945	49.672	3,2	156.920
Termijnrekeningen	18.733	32	581.130	0,1	62.619
Spaarrekeningen	12.815	375	34.180	1,3	42.837
Totaal	78.490	1.352	58.046	4,5	262.376

Bronnen: Febelfin, NBB.

(1) Gebaseerd op het aantal niet-financiële ondernemingen die een jaarrekening neerlegden bij de Balanscentrale in 2008.

(2) Op 30 juni 2010.

(3) Op 31 december 2009.

(4) Met creditsaldo.

onderneming. Bijgevolg bezit iedere onderneming gemiddeld € 43.000 op een spaarrekening.

Onder het hierboven vermelde voorbehoud bezit iedere in België gevestigde onderneming bij één of meerdere ingezeten kredietinstellingen bankdeposito's ten belope van ongeveer € 262.000, verdeeld over 4,5 rekeningen, namelijk 3,2 zichtrekeningen, 0,1 termijnrekening en 1,3 spaarrekening. Net als voor de huishoudens zijn de geregistreerde bedragen naar alle waarschijnlijkheid ongelijk gespreid over de ondernemingen, naargelang van hun omvang en de bedrijfstak waartoe ze behoren. Zo mag worden verondersteld dat de deposito's van de kleine en middelgrote ondernemingen voor het grootste gedeelte onder het gemiddelde blijven, terwijl de deposito's van de grote ondernemingen, die slechts een klein deel van de niet-financiële vennootschappen uitmaken (5,9% in 2008), er ruimschoots boven uitstijgen.

Het Belgische depositogarantiestelsel dekt op dit ogenblik enkel de deposito's van de kleine en middelgrote ondernemingen die een verkort schema van hun balans hebben ingediend. Bij gebrek aan gegevens over de verdeling van de depositobedragen naar grootte van de onderneming, kan onmogelijk nauwkeurig worden bepaald welke bedragen onder de huidige depositobeschermingsregeling vallen en in welke mate de deposito's van de kmo's worden gedekt. Overigens zal in de toekomst het onderscheid naar grootte van de onderneming niet langer relevant zijn. De Europese Commissie stelt immers voor om alle ondernemingen, ongeacht hun grootte, te laten genieten van de depositogarantie (zie punt 4.2.1).

De ondernemingen doen wellicht meer dan de particulieren een beroep op de diensten van verschillende banken, wat ze minder kwetsbaar maakt voor het in gebreke blijven van een individuele bank. Niettemin worden hun tegoeden minder dan die van de particulieren door het garantiestelsel gedekt. Dat is zeker het geval voor de grote ondernemingen. Voor deze laatste is er dus een minder grote kans op *moral hazard* aangezien verliezen mogelijk blijven. Ze moeten dus rekening houden met het risicoprofiel van hun banken. Voor de particulieren en waarschijnlijk de kmo's, daarentegen, is de dekking vrijwel volledig en dreigt het profiel van de gekozen bank niet meer in aanmerking te worden genomen.

3.2 Financiering

Het garantiestelsel voor deposito's en financiële instrumenten wordt ex ante gefinancierd door bijdragen van de leden.

3.2.1 Leden

Kredietinstellingen, beleggingsondernemingen en beursvennootschappen naar Belgisch recht moeten verplicht toetreden tot het beschermingsstelsel. Het is een vereiste om door de Commissie voor het bank-, financie- en assurantiewezen (CBFA) te worden erkend. Niet alleen de tegoeden van de Belgische banken in België, maar ook de door hun bijbanken in de EER beheerde tegoeden moeten worden gedekt.

De in België opererende bijbanken van instellingen naar het recht van een andere lidstaat van de EER, ressorteren onder het in hun land van herkomst ingestelde beschermingsstelsel, conform de Europese Richtlijnen.

De in België gevestigde bijkantoren van kredietinstellingen en beleggingsondernemingen die onder het recht van een niet tot de EER behorend land ressorteren, moeten tot het beschermingsstelsel toetreden als hun verplichtingen niet worden gedekt door een equivalent beschermingsstelsel in hun land van herkomst.

In tegenstelling tot de hierboven vermelde instellingen, die verplicht deel moeten nemen aan de beschermingsregeling voor deposito's en financiële instrumenten, nemen verzekeringsmaatschappijen op vrijwillige basis deel aan het garantiestelsel voor verzekeringscontracten.

3.2.2 Fondsen

De financiering van de verplichtingen in verband met de bescherming van de deposito's wordt in België gedragen door twee fondsen: het Beschermingsfonds voor deposito's en financiële instrumenten, enerzijds, en het Bijzonder Beschermingsfonds voor deposito's en levensverzekeringen, anderzijds.

Het Beschermingsfonds voor deposito's en financiële instrumenten (verderop het Beschermingsfonds genoemd) neemt de vereisten van de Europese Unie inzake bescherming van deposito's en kasbons over en is belast met de financiering van de eerste schijf van € 50.000 van elk deposito en met de volledige interventie voor de financiële instrumenten, voor zover die beperkt blijven tot € 20.000. Het Beschermingsfonds is een autonome openbare instelling met een eigen rechtspersoonlijkheid. Het wordt bestuurd door een directiecomité dat paritair is samengesteld uit vertegenwoordigers van de financiële sector en de overheid.

De eventuele interventies voor de saldi van de deposito's van meer dan € 50.000 zijn op last van het Bijzonder Beschermingsfonds voor deposito's en

levensverzekeringen (verderop het Bijzonder Fonds genoemd), dat pas in 2008 werd opgericht naar aanleiding van de uitbreiding van de waarborg. Deze interne financieringsregeling blijft voor de deposant neutraal. Hij kan te allen tijde aanspraak maken op de waarborg van € 100.000. Zoals de naam aangeeft, beheert het Bijzonder Beschermingsfonds voor deposito's en levensverzekeringen ook de nieuwe waarborg van de tak 21-levensverzekeringproducten. Die waarborg staat in alle opzichten los van de bankdepositogarantie en wordt volledig en uitsluitend beheerd door het Bijzonder Fonds. Dit laatste wordt bestuurd door de Deposito- en Consignatiekas, die ressorteert onder de FOD Financiën.

Vanaf 1 januari 2011 zal deze structuur echter grondig worden gewijzigd. Op die datum zal het Bijzonder Fonds, waaraan verplicht zal moeten worden deelgenomen, zorgen voor de bescherming van alle levensverzekeringen met gewaarborgd rendement, behorend tot tak 21, tot een plafond van € 100.000. Het zal ook zorgen voor de bescherming van de deposito's tot datzelfde plafond, nadat de interventiemogelijkheden van het Beschermingsfonds opgebruikt zijn.

3.2.3 Bijdragen

Tot 31 december 2010 zijn de kredietinstellingen en de beleggingsondernemingen in principe een bijdrage verschuldigd die uit vier delen bestaat:

- inzake de deposito's die in aanmerking komen voor schadeloosstelling,
 - een bijdrage van 0,175‰ die moet worden gestort aan het Beschermingsfonds en
 - een bijdrage van 0,31‰ die moet worden gestort aan het Bijzonder Fonds;
- inzake de bescherming van de financiële instrumenten,
 - een bijdrage van 0,7 % (maximaal € 154.000) van de positieve brutoproducten van het voorgaande jaar ongerekend renteresultaat (voor de kredietinstellingen) of van het omzetcijfer (voor de beursvennootschappen) die moet worden gestort aan het Beschermingsfonds en
 - een bijdrage van 0,01‰ (maximaal € 455.000) op het voor rekening van derden aangehouden uitstaande bedrag van de financiële instrumenten die eveneens aan het Beschermingsfonds moet worden gestort.

Voorts moeten de verzekeringsmaatschappijen die tot het waarborgstelsel voor levensverzekeringen willen toetreden, financiële bijdragen storten aan het Bijzonder Fonds:

- een eenmalige initiële bijdrage van 0,25 % en
- een jaarlijkse bijdrage van 0,50‰.

Die twee bijdragen worden berekend op de inventaris-reserves van de beschermde levensverzekeringen.

De financiering van het stelsel moest worden verhoogd, rekening houdend met de verhoging van de garanties. Eind 2009 beliepen de interventiemiddelen van het Beschermingsfonds € 879 miljoen. Gelet op de € 244 miljard die eind juni 2010 werden aangehouden op de bankrekeningen van de huishoudens, wordt naar raming ongeveer 0,36 % van de gewaarborgde bedragen gedekt door de huidige financiële middelen van het Beschermingsfonds en zulks zonder rekening te houden met de voor de kmo's gedekte deposito's.

Derhalve moeten, zoals voorzien in de programmawet van 23 december 2009, de aangesloten banken en beleggingsondernemingen in twee gelijke schijven een toetredingsrecht van 0,10 % van het totaalbedrag van hun deposito's op 30 september 2010 storten: de eerste schijf in december 2010 en de tweede in januari 2011. Bovendien zal, vanaf 2011, hun jaarlijkse bijdrage aan het Bijzonder Fonds worden opgetrokken tot 0,15 % van hun op 30 september van het jaar vóór de storting in aanmerking komende deposito's.

Precies op dezelfde manier zullen de verzekeringsmaatschappijen zich verplicht moeten aansluiten bij het Bijzonder Fonds en een jaarlijkse bijdrage betalen die gelijk is aan 0,15 % van de waarde van de op 30 september van het voorgaande jaar beschermde contracten (tak 21-levensverzekeringproducten).

3.3 Terugbetalingstermijn

Het huidige stelsel voorziet in een maximale terugbetalingstermijn van drie maanden vanaf de datum van het faillissement. Die termijn kan driemaal worden verlengd, telkens voor ten hoogste drie maanden, na beslissing van de CBFA en in uitzonderlijke omstandigheden.

4. Aanbevelingen van de Europese Commissie sedert de crisis en uitdagingen

Sedert 1994 vallen de nationale depositogarantiestelsels in de EU onder een EU-Richtlijn (EC, 1994). Tot en met de crisis werd conform Richtlijn 94/19/EG inzake depositogarantiestelsels geopteerd voor een beperkte

(1) De Richtlijn bepaalde in 1994 voor de uitvoering een overgangperiode t.e.m. 31 december 1999 en voorzag tevens in de mogelijkheid om vanaf 2005 het dekkingbedrag vijfjaarlijks te herzien. Hoewel de Commissie in 2006 dienaangaande een analyse uitvoerde, bleef het dekkingbedrag op het niveau van de EU tot en met 2009 ongewijzigd.

harmonisatie, waarbij hoofdzakelijk een minimum werd vastgelegd voor het verzekerde bedrag (€ 20.000⁽¹⁾). De nationale autoriteiten konden derhalve grotendeels vrij beslissen over de vormgeving van hun depositogarantiestelsels, rekening houdend met hun eigen financiële structuur en mogelijkheden. Dit leidde tot een sterke versnippering van de depositogarantiestelsels. Momenteel zijn er in de EU een veertigtal⁽¹⁾ stelsels die verschillen op gebied van dekking, financiering en administratieve regels.

4.1 Richtlijn 2009/14/EG als snel antwoord op de crisis

De financiële crisis van 2007-2008 heeft aangetoond dat sommige depositogarantieregelingen in de EU niet bij machte waren het vertrouwen van de deposanten en de financiële stabiliteit te verzekeren, getuige de *bank run* op Northern Rock bij het begin van de crisis in september 2007 en de alom toegenomen nervositeit bij de deposanten. De geboden garanties bleken vaak te zwak. Bovendien leidden in sommige gevallen de verschillen tussen de garantiestelsels tot een verschuiving van deposito's naar instellingen die onder een gunstiger depositogarantiestelsel vielen. Dat bracht voor zowel de banken als de deposanten ernstige verstoringen teweeg die volledig in strijd waren met de voordelen die de Europese interne markt normaliter zou moeten bieden.

Op initiatief van de EU-ministers van financiën, reageerde de Europese Commissie in oktober 2008 vrij snel op de crisis door een nieuwe Richtlijn 2009/14/EG voor te stellen. Deze Richtlijn⁽²⁾, die sedert 11 maart 2009 van kracht is, was evenwel een noodmaatregel om voornamelijk het vertrouwen van de deposanten te herstellen. Hij was enkel gericht op kwesties die relatief snel konden worden gewijzigd:

- het onmiddellijk optrekken, vóór juli 2009, van het minimale garantieniveau van € 20.000 tot € 50.000 en het invoeren, tegen eind 2010, van een vast gedekt bedrag van € 100.000 in alle lidstaten;
- het inkorten, tegen eind 2010, van de uitbetalingstermijn van 3 maanden tot 20 werkdagen, met een eventuele verlenging van maximaal 10 werkdagen in uitzonderlijke omstandigheden;
- het afschaffen van medeverzekeringsclausules (*coinsurance*) die de deposant hoe dan ook met een verlies opzadelen als zijn financiële instelling over de kop gaat;
- het opleggen van een informatieplicht aan financiële instellingen om er hun deposanten op te wijzen of en in welke mate hun deposito's gedekt zijn door een garantiestelsel.

Aan deze Richtlijn werd evenwel de uitdrukkelijke intentie gekoppeld om op termijn, na een impactanalyse, de depositogarantiestelsels grondig te herzien. In dat verband zou ook worden nagegaan of de nieuwe vaste dekking van € 100.000 optimaal is.

4.2 Voorstel van 12 juli 2010 voor een nieuwe EU-Richtlijn inzake depositogarantiestelsels

Na het uitvoeren van een impactanalyse en het raadplegen van verschillende belangengroepen (consumenten, banken, depositogarantiefondsen, lidstaten, centrale banken⁽³⁾), publiceerde de Europese Commissie op 12 juli 2010 haar voorstel tot nieuwe regelgeving voor de depositogarantiestelsels (EC, 2010c)⁽⁴⁾. Vooraleer dit voorstel uitmondt in een nieuwe Richtlijn, dient het – al dan niet geamendeerd – nog te worden goedgekeurd door het Europees Parlement en de Raad.

Behalve op een betere dekking voor de consument, is het voorstel van de Commissie voornamelijk gericht op een harmonisatie van de stelsels op gebied van zowel de geboden garanties als de financiering ervan, teneinde tussen de lidstaten een *level playing field* te creëren ter bevordering van de financiële integratie in de EU. Voorts wenst de Commissie de stelsels ook efficiënter en geloofwaardiger te maken door hun administratieve regels te vereenvoudigen en ze te voorzien van een meer solide financiering, die het eventueel risicозoekend gedrag van de financiële instellingen helpt af te remmen.

Gelet op de zowel economische als juridische complexiteit van de stelsels, plant de Commissie voor een aantal maatregelen een zeer gefaseerde overgang, terwijl andere vanaf 2013 onmiddellijk van kracht zouden worden. De nieuwe regels in het voorstel van Richtlijn zijn van toepassing op alle EU-ingezetenen banken. Ze kunnen als volgt worden samengevat.

4.2.1 Eenvormige dekking en draagwijdte

Het optrekken, in alle lidstaten en tegen eind 2010, van de dekking tot een vast bedrag van € 100.000 werd door het voorstel herhaald.

(1) In een aantal landen werden meerdere stelsels opgericht om zo tegemoet te komen aan de diversiteit van het financiële landschap (bv. commerciële versus spaarbanken in Duitsland).

(2) Richtlijn 2009/14/EG van het Europees Parlement en de Raad tot wijziging van Richtlijn 94/19/EG inzake de depositogarantiestelsels wat dekking en uitbetalingstermijn betreft (EC, 2009b).

(3) Voor het standpunt van het Eurosysteem, zie ECB (2009).

(4) Dit maakt deel uit van een breder pakket hervormingen, die ook betrekking hebben op, enerzijds, de bescherming van beleggingen en, anderzijds, de bescherming van verzekeringsproducten.

Dit éne niveau biedt de consument in heel wat lidstaten een betere en duidelijker bescherming. Het zal mogelijk ook bijdragen tot een verdere integratie van de bankactiviteiten in de EU. Op dit ogenblik vertoont de dekking in de lidstaten nog aanzienlijke verschillen, gaande van minimaal € 50.000 in een aantal Oost-Europese landen tot € 103.000 in Italië.

In vergelijking met de dekking die van toepassing was vóór de financiële crisis, zou het aantal volledig gedekte deposito's in de EU stijgen van 89% tot 95% van de in aanmerking komende deposito's. Voorts zou het gedekte bedrag van de deposito's oplopen van 61% tot 72% van de in aanmerking komende tegoeden. De voordelen van een hogere dekking zouden beperkt zijn vermits, volgens de Commissie, een dekking van bijvoorbeeld € 200.000 het aantal volledig gedekte deposito's met minder dan 2% zou laten stijgen, wat niet opweegt tegen de eraan verbonden kosten (financiering) en nadelen (*moral hazard*) (EC, 2010d).

De dekking zou gelden voor alle particulieren, voor alle ondernemingen en voor alle valuta's. Deposito's van lokale overheden en financiële instellingen, schuldcertificaten en gestructureerde beleggingsproducten zouden niet in aanmerking komen. Dat grote ondernemingen niet langer zouden uitgesloten worden, past in het streven naar vereenvoudiging. De kosten en nadelen die aan het identificeren van grote ondernemingen verbonden zijn, zouden de uitbetaling van de deposanten immers gevoelig kunnen vertragen.

Hoewel het garantieniveau van € 100.000 een maximum is, kunnen de lidstaten de depositehouders evenwel een tijdelijk verhoogd gewaarborgd bedrag toestaan voor zover die tegoeden voortvloeien uit vastgoedtransacties of speciale gebeurtenissen (bv. pensioenuitkering) en op voorwaarde dat deze regeling beperkt blijft tot 12 maanden.

4.2.2 Snellere uitbetaling

De uitbetalingstermijn zou volgens het voorstel verder worden ingekort tot 7 werkdagen, wat een aanzienlijke inperking is ten opzichte van de huidige betalingstermijnen die tijdens de crisis soms tot meerdere maanden opliepen (bv. in het geval van Kaupthing). Een dergelijke snelle terugbetaling vereist een aantal randvoorwaarden.

Om te beginnen, zouden de prudentieel toezichthouders de depositogarantiestelsels snel op de hoogte moeten brengen wanneer een bankfaillissement waarschijnlijk wordt. Daarnaast zou het garantiefonds snel de te vergoeden deposito's moeten kunnen identificeren op basis van de informatie die door de kredietinstellingen wordt bijgehouden. Deze laatste zouden meer bepaald

informatie moeten kunnen verstrekken over de totale deposito's van een deposant (*single customer view*). Om deze snelle uitbetaling ook in geval van faillissement van een grensoverschrijdende instelling te garanderen, stelt de Commissie voor dat het depositogarantiefonds van het land waarin de bank opereert (*host*) als contactpunt optreedt.

Door de uitbetalingstermijn verder in te korten, tracht de Commissie de garantiestelsels nog geloofwaardiger te maken en tracht ze te beletten dat de financiële middelen van de deposanten al te lang geblokkeerd worden, waardoor zij gedwongen zouden worden minder te gaan consumeren. Aan een snelle uitbetaling zijn echter ook risico's verbonden, zo onder meer de kans op foute uitbetalingen, wat zware eisen oplegt aan de administratie van zowel de kredietinstellingen als het garantiefonds.

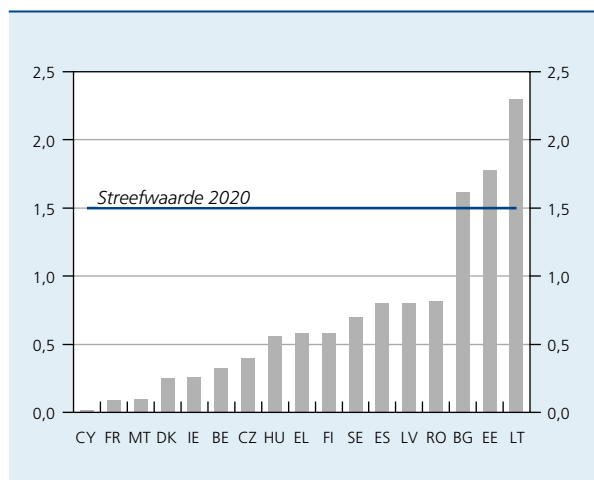
4.2.3 Risicogewogen financiering binnen een geloofwaardig nieuw financieringsmodel

Tijdens de crisis is gebleken dat een aantal stelsels onvoldoende gefinancierd waren om het faillissement van een grote bank op te vangen. Zo beschikte het IJslandse garantiefonds over onvoldoende middelen om de deposanten van de buitenlandse filialen van Landsbanki (beter bekend als Icesave) en Kaupthing Bank in Duitsland, Nederland en het Verenigd Koninkrijk te vergoeden.

Tot dusver mochten de lidstaten de financiering van de garantiefonds vrij organiseren, waardoor deze sterk van elkaar verschillen. Het algemene principe is echter dat de uiteindelijke kostprijs van een interventie door de kredietinstellingen moet worden gedragen. Traditioneel wordt een onderscheid gemaakt tussen ex ante en ex post financiering: bij ex ante financiering stort de financiële sector vooraf en op regelmatige tijdstippen middelen in het fonds; bij een ex post systeem vraagt het fonds de benodigde middelen enkel op als er zich een schadegeval voordoet, hetzij bij de financiële sector, hetzij bij de overheid die het bedrag voor de financiële sector voorschiet. In amper 6 lidstaten worden de bijdragen alleen ex post ontvangen (Oostenrijk, Italië, Luxemburg, Nederland, Slovenië en het Verenigd Koninkrijk). Om de bijdragen te berekenen, hanteren de meeste ex ante stelsels een vast percentage van het bedrag van de in aanmerking komende deposito's. Slechts 8 stelsels maken gebruik van zogeheten risicogewogen bijdragen; daarbij dragen de financiële instellingen bij volgens hun risicoprofiel⁽¹⁾. Banken met een zwaarder risico moeten een hogere bijdrage leveren, wat het risico op *moral hazard* in de financiële sector mede verkleint.

(1) Voor een overzicht van deze stelsels, zie EC (2008).

GRAFIEK 1 FINANCIERINGSGRAAD⁽¹⁾ VAN DE
DEPOSITOGARANTIESTELSLS IN DE EU⁽²⁾
(in %, 2007)

Bron: EC.

- (1) Verhouding van de ex ante middelen tot het totale bedrag van de voor garantie in aanmerking komende deposito's.
(2) Niet beschikbaar voor de landen die niet over een ex ante financiering beschikken (Oostenrijk, Italië, Luxemburg, Nederland, Slovenië en het Verenigd Koninkrijk) en voor Duitsland, Polen, Portugal en Slowakije.

Het financieren van de fondsen is van cruciaal belang voor de geloofwaardigheid van de depositogarantiestelsels. Indien een fonds niet over voldoende middelen beschikt, zal het zijn doel missen vermits het voor de deposanten alsnog rationeel zou zijn een *bank run* in te zetten. De optimale financieringshoogte valt evenwel moeilijk te bepalen. De bijdragen kunnen immers worden beschouwd als een belasting op de financiële instellingen, wat hun winstgevendheid aantast. Aangezien het fonds de gelden zeer conservatief dient te beheren, valt het rendement overigens zwak uit. In het beste geval weerspiegelen de middelen de faillissementskans van de financiële instellingen in een land. Aldus kan een te hoog financieringsniveau er ook op wijzen dat de autoriteiten rekening houden met een grote faillissementskans, wat eveneens het vertrouwen van de deposanten kan doen wankelen. In 2007 liepen de middelen van de ex ante stelsels in de EU uiteen van 0,01 % (Cyprus) tot 2,3 % (Litouwen) van de voor dekking in aanmerking komende deposito's. In België bedroeg deze financieringsgraad volgens de gegevens van de Commissie 0,33 %.

Met de lessen van de crisis in het achterhoofd heeft de Commissie in haar voorstel evenwel besloten de financiering van de depositogarantiestelsels te verstevigen alsook de financiële sector te responsabiliseren door het invoeren van risicoafhankelijke financieringsbijdragen. Deze bepalingen vormen op termijn ook de aanzet tot

geharmoniseerde financieringsstelsels, wat een noodzakelijke voorwaarde is voor de eventuele creatie van een pan-Europees garantiefonds.

Het voorstel voorziet in beter gefinancierde depositogarantiestelsels. Om te beginnen, moeten de ex ante middelen tegen 2020 1,5% van de in aanmerking komende deposito's uitmaken, wat een aanzienlijke verhoging inhoudt ten opzichte van de huidige financieringsniveaus. Indien deze ex ante middelen tekortschieten om te voorzien in een uitbetaling van depositanten, zouden de fondsen evenwel een beroep kunnen doen op andere additionele financieringsbronnen. Deze zijn achtereenvolgens:

- ex post middelen, ten belope van 0,5% van de in aanmerking komende deposito's, zodat deze maximaal 25% van de door de financiële sector verstrekte middelen uitmaken;
- leningen bij de overige garantiefondsen in de EU (*mutual borrowing facility*), ten belope van maximaal 0,5% van de in aanmerking komende deposito's van het ontlende stelsel;
- alternatieve financieringsregelingen.

Anders dan in het verleden, toen een vast percentage van de deposito's werd gehanteerd, zouden de ex ante bijdragen bovendien deels afhankelijk worden gemaakt van het risicoprofiel van de kredietinstelling. Dat profiel zou worden berekend op basis van 8 verschillende indicatoren die de voornaamste risicodomeinen in kaart brengen: kapitaalbasis, kwaliteit van de activa, winstgevendheid en liquiditeit⁽¹⁾. Om de banken te stimuleren in hun intern risicobeheer zouden de meest risicodragende banken ongeveer drie keer zo veel moeten bijdragen als die met de minste risico's⁽²⁾.

Aangezien tegemoetkomingen door garantiefondsen in de EU eerder uitzonderlijk zijn – dat was zelfs tijdens de recente crisis het geval –, kan de toereikendheid van hun financiering onmogelijk worden getest op basis van de manier waarop bankfaillissementen worden aangepakt. Om die reden voorziet het voorstel in geregelde stresstests, waaruit moet blijken of de stelsels in crisistijden in staat zijn om tijdig aan de terugbetalingen te voldoen.

(1) De bepaling van het risicoprofiel is complex en door veel onzekerheid omgeven. Elke methode heeft haar voor- en nadelen. De voorkeur van de Commissie gaat uit naar een methode die gebaseerd is op balansgegevens en die meerdere indicatoren omvat. Voor een overzicht van de verschillende modellen die voor het berekenen van de risicogewogen bijdragen in aanmerking kwamen, zie EC (2009a).

(2) De risicogewogen bijdragen worden berekend door de financiële instellingen in te delen in groepen op basis van hun relatief risicoprofiel (in vergelijking met de overige banken). Deze bijdragen zijn derhalve minder geschikt om systeemrisico's aan te pakken. Een vergroting van het risico binnen het systeem zal voor een specifieke bank immers niet tot een verhoging van de bijdragen leiden voor zover haar relatieve risicopositie ongewijzigd is gebleven.

4.2.4 Vereenvoudiging en transparantie

Door het harmoniseren en beperken van uitsluitingen wenst de Commissie de regelgeving over het algemeen te vereenvoudigen. De totale deposito's van een klant bij een financiële instelling in de EU zijn gewaarborgd tot € 100.000 en volgens het voorstel moet de klant binnen de 7 dagen na het faillissement over die gewaarborgde tegoeden kunnen beschikken. Dit vergroot de bevattelijkheid voor de deposant.

De Commissie schrapt in haar voorstel ook complexe regels die de uitkering bemoeilijken zonder dat zij een wezenlijk voordeel opleveren. Zo zou de uitbetaling niet langer op nettobasis mogen gebeuren – dat is na verrekening met de eventuele schulden van de deposanten. Voorts dienen deze laatste in geval van een faillissement geen formaliteiten meer te vervullen; de uitkering gebeurt automatisch door het nationale depositogarantiefonds. Ook deposanten van een bijkantoor van een grensoverschrijdende instelling zouden worden terugbetaald door het garantiefonds van het land waarin de bijkantoren gevestigd zijn (*host funds*). Deze regeling slaat evenwel louter op de administratieve procedure; de uitgekeerde middelen zijn nog steeds afkomstig van het fonds van het land van herkomst.

Het voorstel verplicht de financiële instellingen tevens om bij de opening van een deposito alsook via de rekening-afschriften, de deposant te informeren over de garanties die hij geniet. Voorts moet ook het depositogarantiefonds zich transparant opstellen door specifieke informatie te publiceren over de garanties en de financiering hiervan, teneinde bij te dragen tot de geloofwaardigheid van het stelsel.

4.3 Gevolgen en uitdagingen

Het voorstel van de Commissie tot nieuwe Richtlijn houdt grotendeels rekening met de in deel 2.2 van dit artikel beschreven basisprincipes voor een optimale vormgeving. Zo biedt het voorstel de deposant een betere en meer geloofwaardige bescherming. Ongeacht de door hem gekozen instelling in de EU geniet hij op het totaal van zijn deposito's per instelling een waarborg van € 100.000, die binnen de 7 dagen moet worden uitgekeerd en op een versterkte financiering berust. De toegenomen geloofwaardigheid verkleint de kans op een *bank run*. Behalve de voordelen die depositogarantiestelsels reeds inhielden ten opzichte van impliciete waarborgen ter vrijwaring van de financiële stabiliteit, wordt in het voorstel ook bijzondere aandacht besteed aan het beperken van *moral hazard* of risicozoekend gedrag dat een gevolg zou kunnen zijn van de geboden garanties. Ondanks

de invoering van een risicogebonden financiering blijft er evenwel een belangrijke taak weggelegd voor het prudentieel toezicht en de prudentiële regulering om de risico's te beperken. Er wordt immers verwacht dat de deposanten, vanwege de vrijwel integrale dekking van de deposito's, sneller zullen ingaan op hoge rentetarieven, zonder daarbij aandacht te besteden aan het risicoprofiel van hun instelling. Tot slot vormt het voorstel ook de aanzet tot de creatie van een *level playing field* binnen de EU, waardoor banken niet langer onderhevig zullen zijn aan concurrentievervalsingen die voortvloeien uit de verschillen tussen de nationale garantiestelsels en waarbij de financiële integratie verder wordt gestimuleerd.

De impact van deze mogelijke nieuwe regelgeving moet evenwel ook worden bekeken in samenhang met het ruimer maatregelenpakket dat erop gericht is het financiële systeem weerbaarder te maken. Naast de versterking van de depositogarantiestelsels werd in de EU ook het prudentieel kader gewijzigd door, enerzijds, het opzetten van een nieuwe toezichtstructuur die bestaat uit drie Europese toezichthoudende autoriteiten (ESAs)⁽¹⁾ en een Europees comité voor systeemrisico's (ESRB) en, anderzijds, een voorstel tot strengere bankregulering inzake kapitaal- en liquiditeitsvereisten (Basel III-akkoord⁽²⁾). Voorts loopt er op verschillende fora⁽³⁾ een debat rond de invoering van heffingen op de financiële sector, in het bijzonder op systeemkritische *too-big-to-fail*-instellingen of op financiële transacties. Omzichtigheid is hierbij geboden. De gevolgen van financiële regelgeving zijn vaak complex waarbij onder meer rekening moet worden gehouden met wisselwerkingen tussen de maatregelen; zo mag de bredere dekking van het garantiefonds niet los worden gezien van het versterkt prudentieel toezicht. De maatregelen worden bij voorkeur ook internationaal gecoördineerd zodat ze geen aanleiding geven tot concurrentievoordelen of -nadelen die op hun beurt ontwrichtende kapitaalbewegingen op gang kunnen brengen. Tot slot kan een te strenge regulering door bijvoorbeeld het invoeren van heffingen – waartoe ook de bijdragen tot de depositogarantiefondsen mogen worden gerekend – de winstgevendheid van de financiële sector aantasten en «schaduwactiviteiten» of innovaties uitlokken die buiten de regulering vallen en de financiële stabiliteit in het gedrang kunnen brengen. Het is dus zaak de cumulatieve effecten van de hervormingen in de financiële sector te beoordelen, aangezien die verschillend kunnen zijn van de optelsom van de individuele effecten.

(1) Het betreft de Europese bankautoriteit (EBA), de Europese autoriteit voor verzekeringen en bedrijfspensioenen (EIOPA) en de Europese autoriteit voor effecten en markten (ESMA). De nieuwe Europese banktoezichthouder zou belast zijn met de controle op en de coördinatie van de depositogarantiestelsels. Voorts zal hij informatie verstrekken over het risicoprofiel van de financiële instellingen.

(2) BIS (2010).

(3) Zie onder meer EC (2010b) en IMF (2010).

De mogelijke nieuwe Richtlijn is geen eindpunt. Om te beginnen, opert de Commissie de in het voorstel opgenomen bepalingen stapsgewijs in werking te laten treden. Daarnaast zal de Commissie via tussentijdse verslagen de impact van de maatregelen en van de vereiste inspanningen analyseren, alsook de opportuniteit beoordelen van enkele projecten op langere termijn.

EEN PAN-EUROPEES GARANTIEFONDS

Een dergelijk langetermijnproject is de creatie van een pan-Europees garantiefonds. Het voorstel bepaalt dat de Commissie tegen eind 2014 verslag uitbrengt over de haalbaarheid hiervan.

Een dergelijk fonds zou volgens de Commissie de administratiekosten met jaarlijks ongeveer € 40 miljoen drukken en vlotter omgaan met bankfaillissementen (EC, 2010d). Een individueel faillissement weegt immers minder zwaar op een gezamenlijk EU-fonds dan op een nationaal fonds.

Het creëren van een dergelijk fonds is evenwel complex door, onder meer, juridische aspecten die aan de financiering verbonden zijn. De invoering van een dergelijk pan-Europees stelsel vereist dat eerst de nationale stelsels volledig geharmoniseerd zijn. Het voorstel van de Commissie die de werking van de stelsels harmoniseert, die de financiering een streefwaarde oplegt van 1,5% van de in aanmerking komende deposito's en die tevens voorziet in wederzijdse kredietfaciliteiten tussen de fondsen, kan op die manier als springplank naar een pan-Europees stelsel worden beschouwd. Een dergelijk stelsel zou bovendien een logische ontwikkeling zijn, gelet op de creatie van een pan-Europese structuur voor het prudentieel toezicht.

DEPOSITOGARANTIESTELSELS VERSUS BANKRESOLUTIE

Voorts dient de werking van het depositogarantiestelsel, zoals hierboven vermeld, verder worden bekeken binnen het maatregelenpakket dat erop gericht is het financieel systeem weerbaarder te maken. Bijzondere aandacht gaat daarbij uit naar resolutiesystemen voor banken (dit wil zeggen het organiseren van een ordelijk faillissement), die de continuïteit van de bankdiensten waarborgen zodat deposanten nog steeds toegang hebben tot hun deposito's doordat deze bijvoorbeeld worden overgedragen naar een andere gezonde bank. Op Europees vlak wordt een voorstel tot wetgeving rond *bank resolution funds* voorbereid (EC, 2010a). In de literatuur heeft men het vaak over *prompt corrective action*, dat is de mogelijkheid voor toezichthouders, centrale banken of openbare instanties om in het management van een bank in te grijpen vooraleer die bank effectief

insolvabel is. Dergelijke systemen zijn een alternatief voor depositogarantiestelsels en moeten derhalve tegen elkaar worden afgewogen.

In sommige landen krijgen de depositogarantiestelsels ook resolutie-eigenschappen toegekend. In landen zoals de Verenigde Staten, Canada en Zuid-Korea kunnen de fondsen, onder strikte voorwaarden, ingrijpen in het bankbeheer. In extreme situaties kunnen ze zelfs het management overnemen en beginnen met het uitbetalen of verhuizen van deposito's. Een dergelijk ruim mandaat, waarbij zij mogelijk ook een rol spelen in het prudentieel toezicht, vereist evenwel dat hun middelen evenredig worden opgetrokken. Dat is omdat vroegtijdige preventie niet altijd belet dat achteraf alsnog tot faillissement en uitbetaling van de deposito's moet worden besloten. Vanuit maatschappelijk oogpunt zou de kostprijs voor de overdracht van de deposito's niet hoger mogen liggen dan de kostprijs voor de terugbetaling aan de deposanten.

Conclusie

Net als in andere Europese landen heeft de depositogarantieregeling in België tijdens de recente financiële crisis een rol gespeeld in het voorkómen van *bank runs* en in het herstel van het vertrouwen: hiertoe werden de interventieplafonds fors opgetrokken en werd het toepassingsgebied van het stelsel uitgebreid naar bepaalde levensverzekeringen. Uiteindelijk moest de takenverruiming van het stelsel gefinancierd worden door een aanzienlijke verhoging van de bijdragen van de financiële instellingen, in eerste instantie een maatregel met positieve budgettaire gevolgen. Verhoogde bijdragen kunnen evenwel ook ten goede komen aan de geloofwaardigheid van het depositogarantiestelsel.

Een recent Europees initiatief stelt verdere ambitieuze hervormingen voor. Naast een betere consumentenbescherming zouden de Europese depositogarantieregelingen in hoge mate worden geharmoniseerd, wat bevorderlijk is voor de Europese financiële integratie. Risicogewogen financiering van de stelsels zou *moral hazard* tegengaan, wat aan de financiële stabiliteit ten goede komt. Dit voorstel moet echter nog door het Europees Parlement en de Raad worden goedgekeurd. De impact ervan wordt overigens bij voorkeur beoordeeld in het licht van het ruimer maatregelenpakket dat erop gericht is het financieel systeem weerbaarder te maken, onder meer de nieuwe structuur inzake prudentieel toezicht, het Basel III-voorstel voor strengere kapitaal- en liquiditeitsvereisten en de eventuele nieuwe heffingen in de financiële sector.

Bibliografie

- Beschermingsfonds voor deposito's en financiële instrumenten (2010), *Activiteitenverslag en jaarrekening 2009*.
- BIS (2010), *Group of Governors and Heads of Supervision announces higher global minimum capital standards*, Press release, 35/2010, 12 september.
- Debremaeker H. (2009), «De depositobescherming in deze tijden van beroering», *Bank- en Financiewezen*, 2–3, 129–137.
- Demirgüç-Kunt A., B. Karacaovali en L. Laeven (2005), *Deposit insurance around the world: a comprehensive database*, The World Bank, Policy Research Working Paper 3628.
- Diamond D. en P. Dybvig (1983), «Bank Runs, Deposit Insurance and Liquidity», *Journal of Political Economy*, 91, 401–419.
- EC (1994), *Richtlijn 94/19/EG van het Europees Parlement en de Raad inzake de depositogarantiestelsels*, 30 mei.
- EC (2008), *Report on risk-based contributions in EU deposit guarantee schemes: current practices*.
- EC (2009a), *Report on possible models for risk-based contributions to EU deposit guarantee schemes*.
- EC (2009b), *Richtlijn 2009/14/EG van het Europees Parlement en de Raad tot wijziging van Richtlijn 94/19/EG inzake de depositogarantiestelsels wat dekking en uitbetalingstermijn betreft*, 11 maart.
- EC (2010a), *Resolutiefondsen voor banken*, COM(2010) 254, 26 mei.
- EC (2010b), *Innovative financing at a global level*, Commission Staff Working Document, SEC (2010) 409.
- EC (2010c), *Voorstel voor een richtlijn van het Europees Parlement en de Raad inzake de depositogarantiestelsels*, COM(2010) 368.
- EC (2010d), *Herziening van Richtlijn 94/19/EG inzake de depositogarantiestelsels*, Verslag van de Commissie aan het Europees Parlement en de Raad, COM(2010) 369.
- ECB (2009), *Eurosystem's stance on Commission's consultation on deposit-guarantee schemes*.
- FSF (2001), *Guidance for Developing Effective Deposit Insurance Systems*, Basel, Switzerland.
- Garcia G.G. (2000), *Deposit insurance: actual and good practices*, IMF, Occasional Paper 197.
- Greenspan A. (2001), *The financial safety net: costs, benefits and implications for regulation*, Lecture at the 37th annual conference on bank structure and competition of the Federal Reserve Bank of Chicago, Chicago, US, 10 mei.
- Gropp R. en J. Vesala (2004), *Deposit insurance, moral hazard and market monitoring*, ECB, Working Paper 302.
- IADI (2006), *General Guidance to promote effective interrelationships among financial safety net participants*, Basel, Switzerland.
- IMF (2010), *A fair and substantial contribution by the financial sector*, Interim report for the G20, Meeting of G20 Ministers, April.
- Madiès P. (2009a), «Pourquoi et comment garantir les dépôts des banques?», *Banque & stratégie*, 271, 47–52, juin.

Madiès P. (2009b), « Pourquoi garantir les dépôts bancaires? », *Économie appliquée*, 62(2),69–104, juin.

Ondo-Ndong S. en L. Scialom (2008), *Northern Rock: the anatomy of a crisis – the prudential lessons*, Université Paris X-Nanterre, Working Paper 23.

Schich S. (2008a), « Financial turbulence: some lessons regarding deposit insurance », *OECD Financial Market Trends*, 94, 55–79.

Schich S. (2008b), « Financial crisis: deposit insurance and related financial safety net aspects », *OECD Financial Market Trends*, 95, December.

Trichet J.-C. (2008), *Capital markets and financial integration in Europe*, Lecture at Second Symposium of the ECB-CFS research network on Capital Markets and Financial Integration in Europe, Frankfurt am Main, Germany, 13 Februari.

Resultaten en financiële situatie van de ondernemingen in 2009

David Vivet

Inleiding

Elk jaar stelt de Nationale Bank in haar Economisch Tijdschrift van december de ontwikkelingen voor zoals die blijken uit de jaarrekeningen van de niet-financiële vennootschappen. In het najaar beschikt de Balanscentrale immers reeds over een voldoende representatief staal van de jaarrekeningen met betrekking tot het jaar voordien. De op basis van dat staal getrokken conclusies kunnen dus met een vrij hoge mate van betrouwbaarheid worden geëxtrapoleerd naar het geheel van de onderzoekspopulatie.

Dit artikel bestaat uit vier delen. In het eerste deel worden de gevolgde methodologie en het gebruikte staal beknopt toegelicht. De belangrijkste posten van de resultatenrekening voor het boekjaar 2009 worden in het tweede deel geëxtrapoleerd. In het derde deel wordt de financiële situatie van de vennootschappen beoordeeld, in het bijzonder hun rentabiliteit en solvabiliteit. Het vierde deel, ten slotte, belicht de verbanden die bestaan tussen het faillissementsrisico en de verdeling van de financiële ratio's.

1. Methodologie en beschrijving van de populatie

1.1 Methodologie

Sinds het einde van de jaren zeventig verzamelt de Balanscentrale de rekeningen van de niet-financiële vennootschappen. Hiertoe zijn de ondernemingen verplicht uiterlijk zeven maanden na de afsluiting van het boekjaar hun jaarrekeningen in te dienen aan de hand van een

genormaliseerd formulier. Vervolgens worden de gegevens eventueel gecorrigeerd, teneinde aan de vereiste kwaliteitsnormen te voldoen. Vanaf september kan dan een eerste analyse worden gemaakt. Vanwege de specificiteit van de gegevens die voor het laatst bestudeerde jaar, in dit geval 2009, beschikbaar zijn, rijzen evenwel ieder jaar vragen van methodologische aard.

Eenzijds is de populatie voor het jaar 2009 onvolledig als gevolg van vertragingen bij de neerlegging door sommige ondernemingen. Hierdoor kan ze niet rechtstreeks worden vergeleken met de populaties van de voorgaande jaren. Anderzijds bevinden diezelfde ondernemingen zich in een algemeen minder gunstige financiële situatie dan de ondernemingen die hun jaarrekening tijdig neerleggen. Uit tabel 1 blijkt dat er, voor het boekjaar 2008, aanzienlijke verschillen tussen de ondernemingen bestaan

TABEL 1 FINANCIËLE SITUATIE VAN DE VENNOOTSCHAPPEN NAARGELANG VAN HET TIJDSTIP WAAROP ZE HUN JAARREKENING NEERLEGGEN⁽¹⁾
(medianen, boekjaar 2008)

	Jaarrekeningen neergelegd t.e.m. 31 augustus 2009	Jaarrekeningen neergelegd na 31 augustus 2009
Nettorentabiliteit van het eigen vermogen	7,8	6,3
Graad van financiële onafhankelijkheid	32,2	23,4
Liquiditeit in ruime zin	1,3	1,1

Bron: NBB.

(1) De ratio's worden gedefinieerd in bijlage 1. Hun draagwijdte wordt toegelicht in het derde deel.

TABEL 2 SAMENSTELLING EN REPRESENTATIVITEIT VAN HET CONSTATE STAAL 2008-2009

	Vennootschappen in het staal 2008-2009	Geheel van de niet-financiële vennootschappen in 2008	Representativiteit van het staal, in %
Aantal ondernemingen	174.657	299.968	58,2
Grote ondernemingen	13.439	17.770	75,6
Kmo's	161.218	282.198	57,1
Verwerkende nijverheid	13.200	21.778	60,6
Niet-verwerkende bedrijfstakken	161.457	278.190	58,0
Toegevoegde waarde (in € miljoen)⁽¹⁾	127.543	167.056	76,3
Grote ondernemingen	104.233	126.081	82,7
Kmo's	23.310	40.975	56,9
Verwerkende nijverheid	36.203	46.408	78,0
Niet-verwerkende bedrijfstakken	91.340	120.648	75,7

Bron: NBB.

(1) Voor de ondernemingen van het constante staal wordt het balanstotaal van 2008 in aanmerking genomen.

naargelang van het tijdstip waarop ze de jaarrekeningen indienen: de ondernemingen die hun jaarrekeningen na 31 augustus 2009 hebben neergelegd, zijn beduidend minder rendabel, minder solvabel en minder liquide. Naar alle waarschijnlijkheid stellen de momenteel voor 2009 beschikbare gegevens de realiteit dus te optimistisch voor.

Als gevolg van die dubbele vertekening zijn de gegevens voor 2009 niet rechtstreeks vergelijkbaar met die van de jaren voordien. Om ze toch te kunnen vergelijken, wordt gebruik gemaakt van een constant staal. Het staal voor 2008-2009 bestaat uit de ondernemingen die zowel voor het boekjaar 2008 als voor het boekjaar 2009 een jaarrekening hebben neergelegd, en die voldoen aan de volgende voorwaarden:

- de beide jaarrekeningen hebben betrekking op een boekjaar van twaalf maanden;
- de jaarrekeningen met betrekking tot het boekjaar 2008 werden vóór 31 augustus 2009 neergelegd;
- de jaarrekeningen met betrekking tot het boekjaar 2009 werden vóór 31 augustus 2010 neergelegd.

De methode bestaat erin de resultaten voor 2009 te extrapoleren op basis van de binnen het constante staal vastgestelde ontwikkelingen: de cijfers voor 2009 worden verkregen door op de definitieve cijfers voor 2008 de binnen het staal opgetekende veranderingspercentages toe te passen. Men gaat dus uit van de veronderstelling dat de binnen het staal vastgestelde ontwikkelingen representatief zijn voor de ontwikkelingen die een impact

hebben gehad op de populatie in haar geheel. Zoals in de vorige uitgaven van dit artikel werd bevestigd, gaat deze veronderstelling grotendeels op, in die zin dat de ramingen – in de overgrote meerderheid van de gevallen – een goede weergave zijn van de richting en de omvang van de reële bewegingen.

In tabel 2 wordt de samenstelling van het constante staal voor 2008-2009 beschreven. Dat staal omvat 174.657 vennootschappen, dat is meer dan 58% van de in 2008 neergelegde jaarrekeningen. De in termen van toegevoegde waarde gemeten representativiteitsgraad ligt aanzienlijk hoger, aangezien hij meer dan 76% bedraagt. Dat verschil is te verklaren door het feit dat vooral de (zeer) kleine ondernemingen hun rekeningen te laat neerleggen. In het staal van dit jaar is de dekkingsgraad van de grote ondernemingen derhalve veel hoger, zowel voor het aantal vennootschappen als voor de toegevoegde waarde.

1.2 Indeling naar omvang en bedrijfstak van de vennootschappen

Het geheel van de niet-financiële vennootschappen vormt een heterogene populatie waarin zeer uiteenlopende ontwikkelingen kunnen worden vastgesteld. De algemene tendensen dienen derhalve te worden verfijnd aan de hand van een analyse op grond van de omvang en de bedrijfstak. Enerzijds verschilt de financieringswijze en meer in het algemeen de financiële situatie van de

vennootschappen volgens hun omvang. Anderzijds wordt elke bedrijfstak geconfronteerd met een specifieke economische context, die een weerslag heeft op het verloop van de jaarrekeningen.

Het onderscheid tussen de vennootschappen naar omvang is gebaseerd op het schema van de neergelegde jaarrekeningen. Volgens het Wetboek van vennootschappen mogen de niet-beursgenoteerde kleine ondernemingen gebruik maken van het verkorte schema, terwijl de grote ondernemingen en de beursgenoteerde kleine ondernemingen verplicht zijn het volledige schema te gebruiken. Volgens het Wetboek van vennootschappen wordt een onderneming als klein beschouwd indien ze tijdens de laatste twee boekjaren niet meer dan één van de volgende limieten heeft overschreden:

- gemiddeld aantal werknemers op jaarbasis: 50;
- omzet (ongerekend btw): € 7.300.000;
- balanstotaal: € 3.650.000;

behalve indien het aantal werknemers, gemiddeld op jaarbasis, meer dan 100 bedraagt.

In alle andere gevallen worden ondernemingen als groot beschouwd⁽¹⁾.

In dit artikel worden de vennootschappen, in overeenstemming met het Wetboek van vennootschappen, als grote ondernemingen gedefinieerd wanneer ze hun jaarrekening volgens het volledige schema neerleggen. De overige vennootschappen, dat wil zeggen de vennootschappen die hun jaarrekeningen volgens het verkorte schema neerleggen, worden beschouwd als kmo's. Zoals blijkt uit tabel 2, vormden deze laatste in 2008 het leeuwendeel van de beschouwde populatie (282.198 vennootschappen, dat is 94 % van het totaal). Uitgedrukt in toegevoegde waarde, nemen de grote ondernemingen evenwel een dominante positie in (75 % van het totaal).

(1) Indien het boekjaar ofwel meer, ofwel minder dan 12 maanden telt, wordt het criterium betreffende de omzet verhoudingsgewijs herberekend. Als de onderneming met een of meer ondernemingen verbonden is, wordt het criterium met betrekking tot het jaargemiddelde van het aantal werknemers berekend door het gemiddelde aantal werknemers op jaarbasis van alle betrokken ondernemingen op te tellen, en worden de criteria die verband houden met de omzet en het balanstotaal op geconsolideerde basis berekend. Voor nadere informatie wordt verwezen naar het advies CBN 2010-5 van de Commissie voor boekhoudkundige normen (www.cnc-cbn.be).

TABEL 3 OPSPLITSING VAN DE VENNOOTSCHAPPEN NAAR BEDRIJFSTAK (2008)

	Aantal vennootschappen	In % van het totaal	Toegevoegde waarde (in € miljoen)	In % van het totaal
Verwerkende nijverheid	21.778	7,3	46.408	27,8
waarvan:				
Landbouw- en voedingsnijverheid	3.770	1,3	6.579	3,9
Textiel, kleding en schoeisel	1.654	0,6	1.642	1,0
Houtnijverheid, papier en drukkerijen	3.796	1,3	3.248	1,9
Chemische en farmaceutische nijverheid	778	0,3	10.408	6,2
Ijzer- en staalnijverheid	4.503	1,5	7.568	4,5
Metaalverwerkende nijverheid	2.460	0,8	9.095	5,4
Niet-verwerkende bedrijfstakken	278.190	92,7	120.648	72,2
waarvan:				
Handel	78.642	26,2	35.890	21,5
Vervoer en opslag	10.894	3,6	15.522	9,3
Verblijfsaccommodaties en restaurants	18.573	6,2	2.935	1,8
Informatie en communicatie	14.198	4,7	11.742	7,0
Exploitatie van en handel in onroerend goed	29.364	9,8	4.561	2,7
Overige diensten	64.148	21,4	23.637	14,1
Energie, water en afval	1.128	0,4	8.588	5,1
Bouwnijverheid	38.351	12,8	12.219	7,3
Totaal	299.968	100,0	167.056	100,0

Bron: NBB.

Sinds vorig jaar berust het onderscheid tussen de ondernemingen naar bedrijfstak op de Europese nomenclatuur die op 1 januari 2008 werd ingevoerd, en waaruit de Belgische versie NACE-Bel 2008 ⁽¹⁾ is ontstaan. Deze laatste wordt in dit artikel gehanteerd, ter vervanging van de NACE-Bel 2003. Doordat de hierna volgende gegevens op sterk geaggregeerde niveaus worden gepubliceerd, heeft die verandering de statistieken niet ingrijpend gewijzigd. Sommige ervan kunnen evenwel niet meer met het verleden worden vergeleken. Zo bevat de nieuwe sectie « informatie en communicatie » activiteiten die voordien niet waren gebundeld, waaronder telecommunicatie, uitgeverijen en informatica.

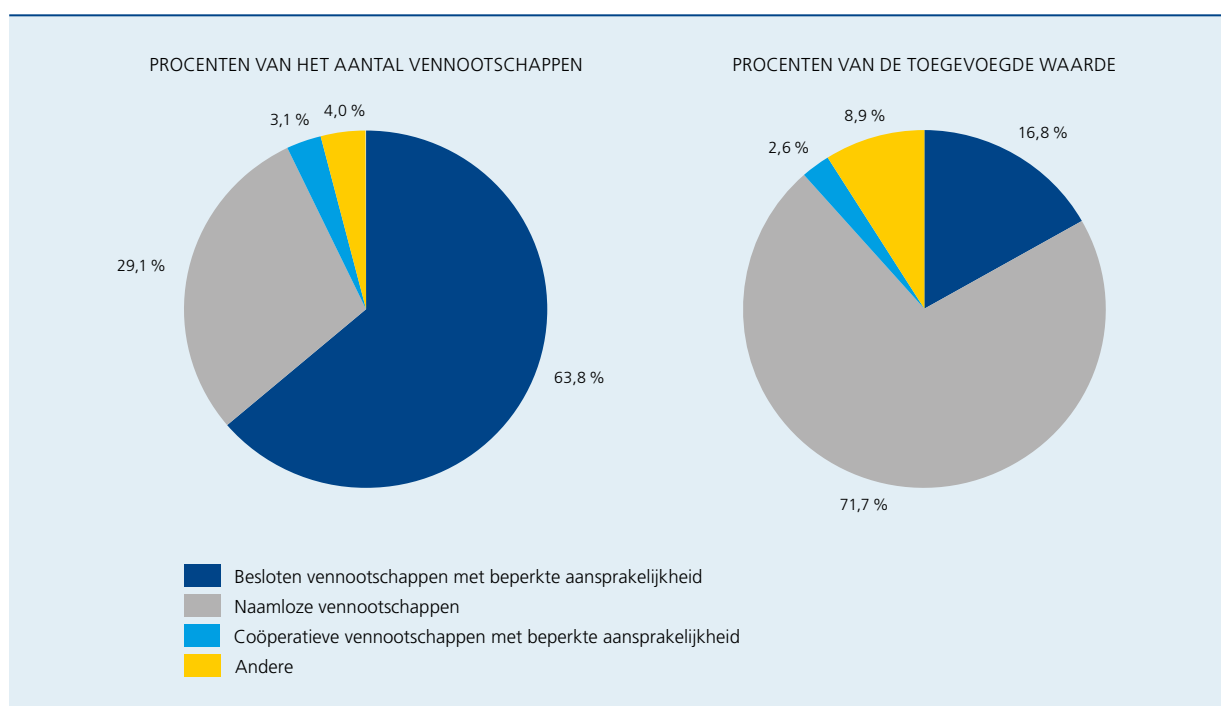
Om redenen van presentatie en interpretatie verschilt de hier gehanteerde structuur enigszins van de officiële structuur van de nomenclatuur. Tabel 3 toont de opsplitsing van de vennootschappen en van de toegevoegde waarde op deze basis voor het boekjaar 2008. De overeenkomstige NACE-Bel-afdelingen zijn opgenomen in bijlage 2. De niet-verwerkende vennootschappen vormen de overgrote meerderheid, aangezien ze nagenoeg 93 % van de onderzochte vennootschappen uitmaken. De bedrijfstakken met de meeste vennootschappen zijn de handel (groot- en kleinhandel), de « overige dienstverlenende activiteiten » (waaronder de diensten aan ondernemingen), de bouwnijverheid en de exploitatie van en handel

in onroerend goed. In termen van toegevoegde waarde heeft de verwerkende nijverheid een veel groter aandeel in het nationale totaal (27,8 %), omdat de grote ondernemingen er de toon zetten, met name in de chemische nijverheid, de farmaceutische nijverheid, de metaalindustrie en de metaalverwerkende nijverheid.

In bijlage 3 wordt de toegevoegde waarde gedetailleerd weergegeven naar bedrijfstak en omvang. De toegevoegde waarde van de kmo's wordt grotendeels gegenereerd in de niet-verwerkende bedrijfstakken, waaronder de diensten aan ondernemingen, de kleinhandel en de bouwnijverheid. Bij de grote ondernemingen is het aandeel van de verwerkende nijverheid heel wat groter (32,5 %), onder meer door toedoen van vennootschappen die tot grote internationale groepen behoren. Het dient te worden beklemtoond dat de activiteit van de ondernemingen binnen een en dezelfde bedrijfstak in de meeste gevallen verschilt volgens de omvang. Zo zijn, in de handelsactiviteiten, talrijke kmo's actief in de kleinhandel, terwijl de grote ondernemingen meer gericht zijn op de groothandel en de distributiecentra. Evenzo is de activiteit van de kmo's in de sectie « informatie en communicatie » geconcentreerd in de informaticaconsultancy, die van de grote ondernemingen in de telecommunicatie.

(1) 2006 van het Europees Parlement en de Raad van 20 december 2006. Voor nadere informatie omtrent de classificatie NACE-BEL 2008, zie www.statbel.fgov.be.

GRAFIEK 1 OPSPLITSING VAN DE VENNOOTSCHAPPEN NAAR RECHTSVORM

Bron: NBB.

Grafiek 1, ten slotte, bevat de opsplitsing van de vennootschappen naar rechtsvorm. Hieruit blijkt dat het grootste deel van de populatie bestaat uit de belangrijkste vorm van handelsvennootschappen met beperkte aansprakelijkheid, namelijk de besloten vennootschappen met beperkte aansprakelijkheid (bvba, 63,8% van de onderzochte vennootschappen), en uit de naamloze vennootschappen (29,1%) en de coöperatieve vennootschappen (3,1%). De resterende rechtsvormen (4,0%) omvatten onder meer de burgerlijke vennootschappen, de gewone commanditaire vennootschappen of de commanditaire vennootschappen op aandelen, de vennootschappen onder firma, de vennootschappen met sociaal oogmerk en de publiekrechtelijke vennootschappen. Uitgedrukt in toegevoegde waarde, zijn de verhoudingen volledig omgekeerd ten gunste van de naamloze vennootschappen, die goed zijn voor 71,7% van het totaal, tegen 16,8% voor de bvba's, 2,6% voor de coöperatieve vennootschappen en 8,9% voor de overige rechtsvormen.

2. Verloop van de componenten van het bedrijfsresultaat

In dit deel wordt het verloop van de componenten van de resultatenrekening gerelateerd aan de conjunctuurontwikkelingen in 2009. Voor meer informatie omtrent deze ontwikkelingen wordt verwezen naar het jongste Jaarverslag van de Bank.

2.1 Conjunctuurklimaat

België werd in 2009 zwaar getroffen door de mondiale economische recessie. Over het hele jaar liep het bbp gemiddeld met 2,8% in reële termen terug, de sterkste inkrimping sinds de Tweede Wereldoorlog. Van de jaren zestig tot op heden was het bbp er op jaarbasis slechts in drie andere periodes op achteruitgegaan, namelijk met 1,5% in 1975, met 0,3% in 1981 en met 1% in 1993.

Zoals in de meeste ontwikkelde economieën bevond de economische bedrijvigheid zich toen de financiële crisis eind 2008 krachtig oplaaide, reeds in een fase van conjunctuurvertraging, die onder meer het gevolg was van de aanmerkelijke stijging van de grondstoffenprijzen. In de nasleep van de uiterst hevige spanningen die in september 2008 werden veroorzaakt door het faillissement van de Amerikaanse bank Lehman Brothers, breidde de recessie zich in het vierde kwartaal van dat jaar en aan het begin van 2009 zeer snel uit, voornamelijk als gevolg van de verlamming van een deel van de wereldhandel en van de industriële productie. De instorting van de beurskoersen, de strengere kredietverleningsvoorwaarden en,

meer in het algemeen, het zeer onzekere economische klimaat van dat ogenblik hebben eveneens in ruime mate het gedrag van de Belgische particulieren en ondernemingen beïnvloed. Zo hebben, behalve de uitvoer, ook de gezinsbestedingen (consumptieve bestedingen en investeringen in woningen) en die van de ondernemingen (via hun bruto-investeringen in vaste activa en een proces van voorraadintering) de bedrijvigheid zwaar gedrukt.

De recessie sloeg in België iets minder hevig toe dan elders. Het ontbreken van belangrijke structurele onevenwichtigheden – inzake externe rekeningen, de schuldenlast van de private sector of de vastgoedmarkt – die zich wél voordoen in bepaalde landen van het eurogebied, is een van de factoren achter dat relatieve weerstandsvermogen van de Belgische economie. Zo stond de bouwnijverheid niet bloot aan de gevolgen van het uiteenspatten van een zeepbel in de vastgoedsector, zoals in Ierland of Spanje.

Net als in het eurogebied knoopte de bedrijvigheid in België tijdens het derde kwartaal van 2009 weer aan met een positieve groei, hoewel deze sindsdien relatief zwak bleef. Precies zoals de algemene omgeving de belangrijkste katalysator van de recessie was geweest, droeg ze ook

TABEL 4 BBP EN VOORNAAMSTE BESTEDINGSCATEGORIEËN

(voor seizoen- en kalenderinvloeden gezuiverde gegevens naar volume; veranderingspercentages t.o.v. het voorgaande jaar, tenzij anders vermeld)

	2007	2008	2009
Consumptieve bestedingen van de particulieren ⁽¹⁾	1,7	1,4	-0,2
Consumptieve bestedingen van de overheid	2,1	2,5	0,4
Brutovorming van vast kapitaal ..	6,3	2,4	-4,9
Ondernemingen	7,9	3,4	-7,5
Huizen	3,4	-0,6	-3,0
Overheid	4,2	5,5	10,3
Voorraadwijzigingen ⁽²⁾	0,1	0,0	-1,0
Uitvoer van goederen en diensten	4,3	1,4	-11,4
Invoer van goederen en diensten	4,4	2,8	-10,9
<i>p.m. Netto-uitvoer van goederen en diensten⁽²⁾</i>	<i>0,1</i>	<i>-1,0</i>	<i>-0,5</i>
Bbp	2,8	0,8	-2,7

Bron: INR.

(1) Consumptieve bestedingen van de gezinnen en van de instellingen zonder winstoogmerk (izw's).

(2) Bijdrage aan de verandering van het bbp.

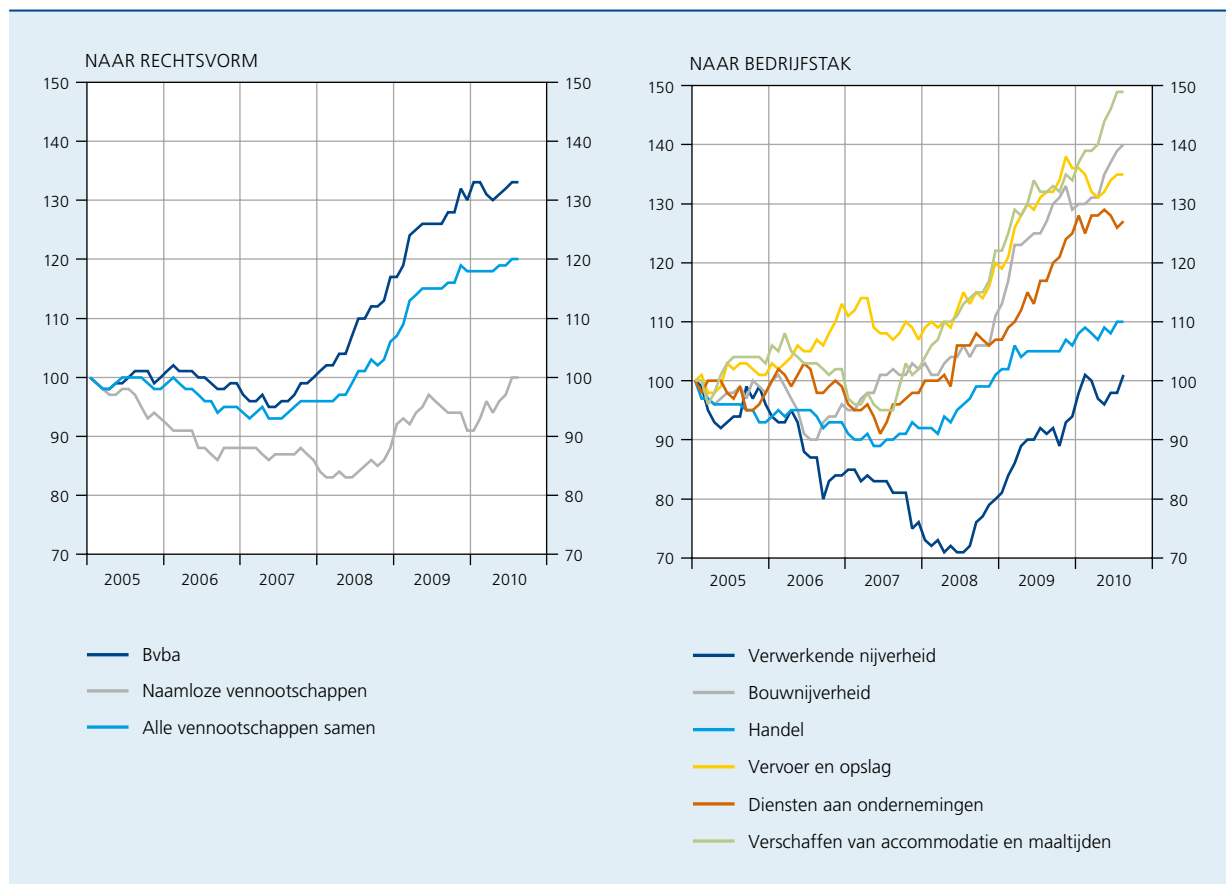
bij tot dit begin van economisch herstel, via de opleving van de buitenlandse vraag en van het vertrouwen, samen met het bedaren van de financiële spanningen. De overheid heeft sterk bijgedragen tot het scheppen van de noodzakelijke voorwaarden voor een dergelijke ontwikkeling: zij vermeed een instorting van het financieel stelsel en nam maatregelen om de schadelijkste gevolgen van de crisis op korte termijn op te vangen.

Hoewel op die manier omstreeks medio 2009 een einde kwam aan de recessiefase, hebben de hevigheid van de financiële crisis en de algemene neergang van de bedrijvigheid de gezinnen en de ondernemingen in 2009 hard getroffen. Met uitzondering van de consumptieve bestedingen en de investeringen van de overheid, hebben alle componenten van de finale vraag het bbp-verloop in aanzienlijke mate gedrukt, terwijl de gelijktijdige inkrimping van de invoer heeft gezorgd voor een neutrale bijdrage van de netto-uitvoer (Tabel 4). In het algemeen had de forse inkrimping van de economische bedrijvigheid een significante en aanhoudende weerslag op de organisatie

van de productie, de samenstelling van de finale vraag en de vorming van de primaire inkomens binnen de economie. De jongste conjunctuurontwikkelingen worden geanalyseerd in een ander artikel van dit Economisch Tijdschrift.

Wat meer bepaald de ondernemingen betreft, deze kregen eind 2008 en begin 2009 af te rekenen met een ongekende daling van de vraag, voornamelijk als gevolg van de ineenstorting van de buitenlandse handel. De vooruitzichten bleven nadien in dat opzicht onzeker, maar ook met betrekking tot de financieringsvoorwaarden. Tegen die achtergrond voerden de ondernemingen grootschalige aanpassingen uit. Zo hebben een groot aantal industriële ondernemingen hun productie geheel of gedeeltelijk stopgezet en hun voorraden drastisch teruggeschroefd. Hoewel die beweging in de tweede helft van het jaar aanzienlijk vertraagde, is meer dan een derde van de bbp-afname in 2009 toe te schrijven aan de massale voorraadintering. Bovendien hebben de ondernemingen het peil van de ingezette productiefactoren aanzienlijk

GRAFIEK 2 VERLOOP VAN HET AANTAL FAILLISEMENTEN IN BELGIË
(voortschrijdend gemiddelde van de twaalf voorgaande maanden, indexcijfers januari 2005 = 100)

Bronnen: FOD Economie, KMO, Middenstand en Energie, eigen berekeningen.

bijgesteld. Zo zijn hun bruto-investeringen in vaste activa in reële termen met 7,5 % gekrompen, een situatie die in schril contrast staat met de vijf voorgaande jaren, toen de ondernemingen hun investeringen met gemiddeld ongeveer 5 % per jaar hadden opgevoerd.

Ten slotte had het algemene economische klimaat ook een weerslag op de kwetsbaarheid van de Belgische ondernemingen, die kan worden beoordeeld aan de hand van de faillissementen die de rechtbanken van koophandel aangeven bij de Kruispuntbank van Ondernemingen. Tijdens de tweede helft van 2007, toen de groei van de economie begon te vertragen, zette het aantal faillissementen een stijging in, die nadien nog zeer sterk opliep: zo nam het totale aantal gefailleerde ondernemingen in 2008 met 10 % en in 2009 met 11 % toe (grafiek 2). De toename trof eerst de bvba's (+31 % voor 2008 en 2009 samen), hoewel de naamloze vennootschappen niet werden gespaard (+6 %). De stijging deed zich in alle bedrijfstakken voor, met name in de diensten aan ondernemingen, de logistieke activiteiten, de verblijfsaccommodaties, de restaurants en de bouwrijverheid. In de industrie begon de toename met enkele maanden vertraging, maar was ze nadien uitermate krachtig, toen de ondernemingen volop werden getroffen door de correctie van de wereldhandel.

2.2 Algemeen verloop van het bedrijfsresultaat

Tegen die achtergrond liep de totale toegevoegde waarde die de niet-financiële vennootschappen genereren, met andere woorden het verschil tussen de

verkoopsopbrengsten en de kostprijs van de door derden geleverde goederen en diensten, in 2009 met 4 % terug (tabel 5, lopende prijzen), de eerste daling in meer dan 15 jaar tijd. Deze achteruitgang volgt op die van het jaar 2008, toen de groei van de toegevoegde waarde reeds sterk was vertraagd in vergelijking met de vijf voorgaande jaren.

Door de toegevoegde waarde die een onderneming creëert, kan deze haar bedrijfskosten dekken en, met de rest, een bedrijfsresultaat laten optekenen. Dit laatste is de maatstaf voor de lopende commerciële efficiëntie van de onderneming, los van haar financieringsbeleid en van eventuele uitzonderlijke elementen.

De personeelskosten nemen het leeuwendeel van de bedrijfskosten voor hun rekening: in 2009 waren zij goed voor meer dan 59 % van de toegevoegde waarde. Terwijl ze tijdens de vijf voorgaande jaren nog met gemiddeld 4,1 % op jaarbasis waren toegenomen, zijn ze in 2009 licht gedaald (-0,3 %), en dit voor het eerst sinds meer dan tien jaar. Deze ongewone ontwikkeling is voornamelijk toe te schrijven aan de afname van het aantal in het personeelsregister ingeschreven werknemers. De ondernemingen hebben massaal en aanhoudend gebruik gemaakt van de stelsels die een zekere flexibiliteit in de inzet van de arbeidskrachten mogelijk maken. Deze omvatten vooral de tijdelijke werkloosheid voor arbeiders, maar ook de aanvullende maatregelen in het kader van het herstelplan (waaronder de mogelijkheid om – in bepaalde omstandigheden – de uitvoering van de arbeidsovereenkomst op te schorten voor de bedienden, of arbeidsduurvermindering te bevorderen).

TABEL 5 VERLOOP VAN DE BELANGRIJKSTE COMPONENTEN VAN DE RESULTATENREKENING
 (lopende prijzen)

	Veranderingspercentages t.o.v. het voorgaande jaar					In € miljoen 2009 r	In % van de toegevoegde waarde 2009 r
	2005	2006	2007	2008	2009 r		
Toegevoegde waarde	4,6	6,1	5,1	2,8	-4,0	160.448	100,0
Personeelskosten	3,0	4,3	5,2	5,3	-0,3	94.842	59,1
Afschrijvingen en waardeverminderingen ⁽¹⁾ .. (-)	3,7	5,3	6,2	6,6	3,5	29.462	18,4
Overige bedrijfskosten	6,5	12,8	-9,8	11,3	-5,0	10.406	6,5
<i>Totaal van de bedrijfskosten</i>	<i>3,4</i>	<i>5,2</i>	<i>4,0</i>	<i>6,0</i>	<i>0,1</i>	<i>134.710</i>	<i>84,0</i>
Nettobedrijfsresultaat	9,2	9,3	8,9	-8,8	-20,8	25.738	16,0

Bron: NBB.

(1) Op materiële vaste activa, immateriële vaste activa en oprichtingskosten (rubriek 630).

Na de personeelskosten vormen de afschrijvingen en de waardeverminderingen op materiële vaste activa, immateriële vaste activa en oprichtingskosten (rubriek 630 van de jaarrekening) de belangrijkste bedrijfskosten. Na drie jaar krachtig te zijn gestegen, is hun groei in 2009 vertraagd (+3,5%) als reactie op de forse daling van de investeringen. Deze laatste houdt voornamelijk verband met de ongekende instorting van de finale vraag en de onderbenutting van het productievermogen. Volgens de resultaten van de kwartaalenquête bij de verwerkende nijverheid liep de bezettingsgraad van het productievermogen terug van 82,4% in het derde kwartaal van 2008 tot een historisch minimum van 70,1% in het

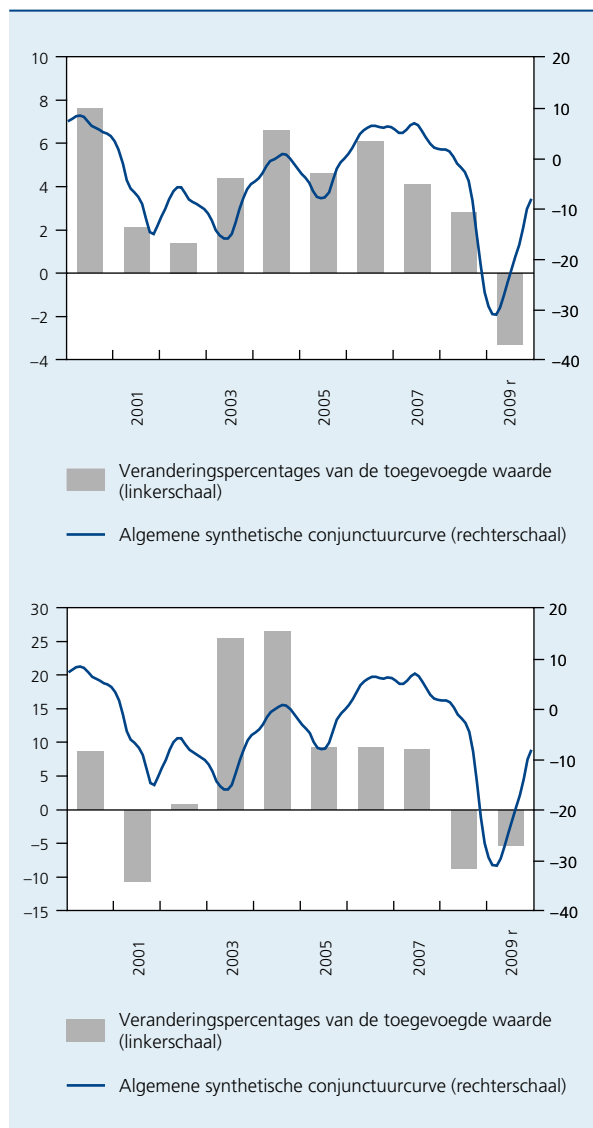
eerste kwartaal van 2009. De bezettingsgraad herstelde zich nadien licht tot 74,3% in het laatste kwartaal. Deze situatie heeft de ondernemingen ertoe aangezet de door hen geplande investeringen niet uit te voeren of uit te stellen.

De totale bedrijfskosten – die hoofdzakelijk worden bepaald door de personeelskosten en de afschrijvingen – zijn derhalve in 2009 gestagneerd (+0,1%). Voor het tweede jaar op rij overtrof de groei van de bedrijfskosten hierdoor ruimschoots die van de toegevoegde waarde, wat heeft geleid tot een nieuwe, bijzonder forse inkrimping van het nettobedrijfsresultaat (-20,8%). Binnen een periode van twee jaar is dat resultaat aldus met bijna 30% afgenomen, een ongeziene daling sinds de ondernemingen hun jaarrekening bij de Balanscentrale neerleggen. Hoewel de economische conjunctuur de commerciële resultaten van de ondernemingen dus sterk heeft gedrukt, mag men niet uit het oog verliezen dat het bedrijfsresultaat tussen 2002 en 2007 meer dan verdubbeld was.

Het algemene verloop van de toegevoegde waarde en van het bedrijfsresultaat kan worden vergeleken met de conjunctuurindicator van de Bank, die het ondernemersvertrouwen meet (grafiek 3). Die indicator is sterk teruggelopen vanaf september 2008, en bereikte in maart 2009 zijn laagste niveau ooit. De enquêtegegevens wezen vervolgens op een krachtig herstel vanaf de zomer van 2009, dat grotendeels toe te schrijven is aan de gunstiger verwachtingen van de bedrijfsleiders omtrent het verloop van de economische bedrijvigheid. De vooruitgang was minder uitgesproken voor de beoordeling van de uitgeoefende bedrijvigheid. Die bewegingen komen ook tot uiting in het verloop van de toegevoegde waarde en het bedrijfsresultaat van de niet-financiële vennootschappen, waarvan de veranderingen in 2008 en 2009 tot de minst gunstige van de laatste vijftig jaar behoren.

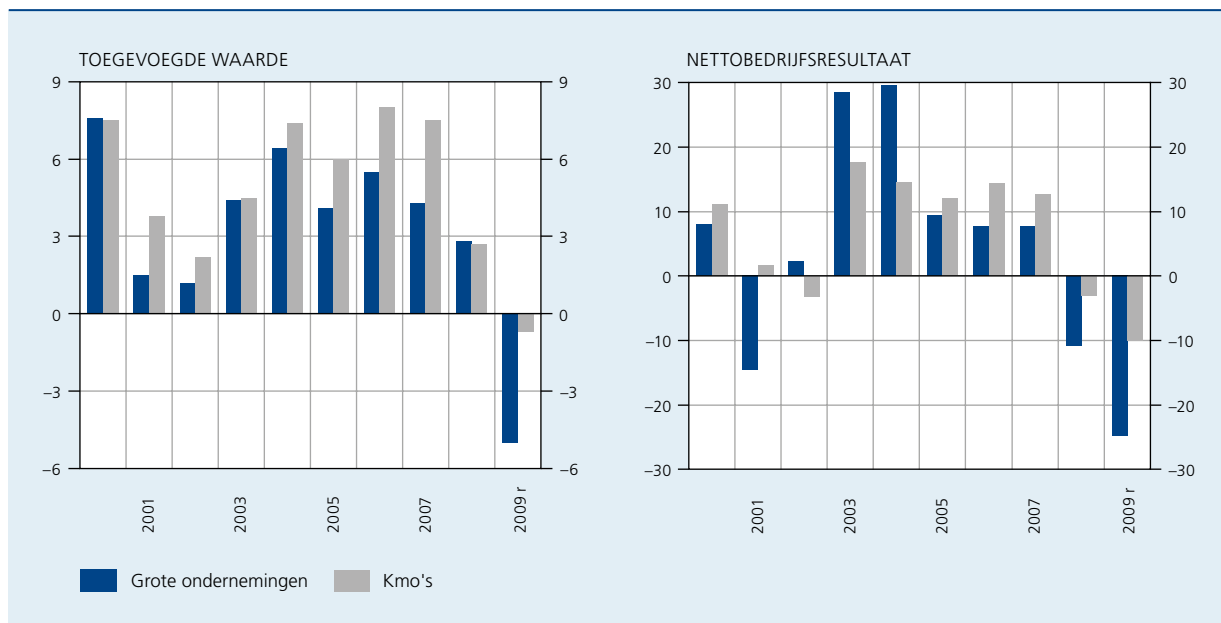
Tijdens de voorbije tien jaar als geheel lieten de kmo's een snellere groei van de toegevoegde waarde en het bedrijfsresultaat optekenen (grafiek 4). Doordat ze veel sterker op dienstverlening gericht zijn dan de grote ondernemingen, hebben ze minder te lijden onder de desindustrialisering waaraan de ontwikkelde economieën sinds verscheidene decennia onderhevig zijn. Deze langetermijntendens hield in 2008 en 2009 aan, waarbij de bedrijfstakken uit de verwerkende nijverheid zeer sterk werden getroffen door de verslechtering van de internationale omgeving (cf. paragraaf 2.3). Voor het bedrijfsresultaat, bijvoorbeeld, was het verlies over de afgelopen twee jaar samen veel geringer voor de kmo's (-13%) dan voor de grote ondernemingen (-33%).

GRAFIEK 3 TOEGEVOEGDE WAARDE, NETTOBEDRIJFSRESULTAAT EN CONJUNCTUURINDICATOR

Bron: NBB.

GRAFIEK 4 TOEGEVOEGDE WAARDE EN NETTOBEDRIJFSRESULTAAT NAAR OMVANG
(veranderingspercentages t.o.v. het voorgaande jaar)

Bron: NBB.

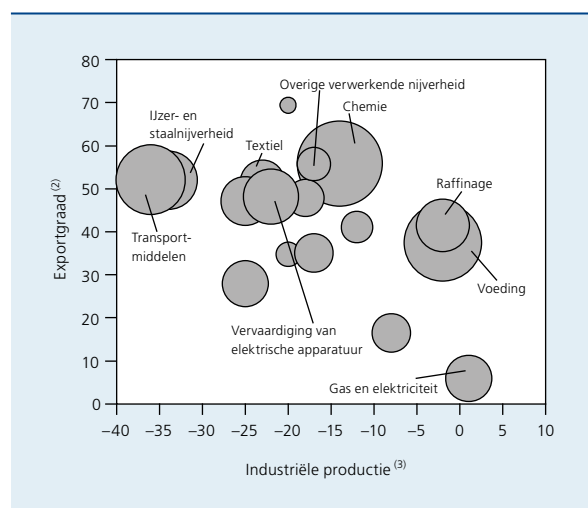
2.3 Resultaten naar bedrijfstak

In de verwerkende nijverheid lieten de toegevoegde waarde en het bedrijfsresultaat een van de meest ongunstige ontwikkelingen ooit optekenen (tabel 6). De toegevoegde waarde tegen lopende prijzen is aldus voor het derde jaar op rij gedaald, namelijk met 6,8%. Daarnaast zijn ook de bedrijfskosten teruggelopen, zij het in mindere mate, zodat het bedrijfsresultaat na de daling in 2008 nog eens 21% verloor in 2009. Het bedrijfsresultaat van de vennootschappen uit de verwerkende nijverheid nam gedurende de voorbije twee jaar met ruim 40% af.

Wegens de almaar mondiale productieprocessen en het belang van de buitenlandse afzetmarkten zijn het de verwerkende bedrijfstakken die door de instorting van de wereldhandel het zwaarst werden getroffen. In dat kader worden de ontwikkelingen van de verschillende industriële bedrijfstakken in grote mate bepaald door hun internationale openheidsgraad. Grafiek 5 toont het verband aan tussen het verloop van de industriële productie en de openheidsgraad voor de export, berekend aan de hand van de input-outputtabellen. In de eerste helft van 2009 deed de grootste productiedaling zich voor in de meest exportgerichte bedrijfstakken, inzonderheid de metaalindustrie, de metaalverwerkende nijverheid (transportmiddelen, elektrische apparaten, ...) en de textielnijverheid. De minder exportgerichte bedrijfstakken, zoals energie, uitgeverijen of voedingsnijverheid, werden daarentegen

minder getroffen door de conjunctuurverslechtering. Een en ander weerspiegelt zich in de toegevoegde waarde en het bedrijfsresultaat van de verschillende verwerkende

GRAFIEK 5 OPENHEIDSGRAAD VOOR DE EXPORT EN VERLOOP VAN DE INDUSTRIËLE PRODUCTIE ⁽¹⁾

Bron: NBB, jaarverslag.

- (1) De oppervlakte van de cirkels is evenredig aan het aandeel van de productie van de deeltak in de totale industriële productie, berekend op basis van de input-outputtabellen van 2000.
- (2) De exportgraad wordt gemeten als de verhouding tussen de uitvoer en de totale beschikbare middelen. Hij wordt berekend aan de hand van de input-outputtabellen van 2000.
- (3) Veranderingspercentages op jaarbasis van de industriële productie tijdens de eerste helft van 2009.

TABEL 6 TOEGEVOEGDE WAARDE EN NETTOBEDRIJFSRESULTAAT NAAR BEDRIJFSTAK
(veranderingspercentages t.o.v. het voorgaande jaar)

	Toegevoegde waarde		Nettobedrijfsresultaat		<i>p.m.</i> Procentueel belang van de bedrijfstak in de totale toegevoegde waarde in 2009 r
	2008	2009 r	2008	2009 r	
Verwerkende nijverheid	-3,1	-6,4	-27,3	-21,2	27,1
waarvan:					
Landbouw- en voedingsnijverheid	5,2	7,5	-1,0	41,0	4,4
Textiel, kleding en schoeisel	-13,1	-9,9	-69,9	16,6	0,9
Houtnijverheid, papier en drukkerijen	-6,4	-5,7	-28,5	-28,4	1,9
Chemische en farmaceutische nijverheid	-2,5	1,5	-34,6	16,0	6,6
Ijzer- en staalnijverheid	-8,1	-16,6	-43,1	-77,5	3,9
Metaalverwerkende nijverheid	-3,2	-11,3	-20,7	-39,4	5,0
Niet-verwerkende bedrijfstakken	5,2	-3,0	-1,1	-20,6	72,9
waarvan:					
Handel	0,3	-6,1	-14,3	-34,4	21,0
Vervoer en opslag	9,1	-7,7	16,7	-81,7	8,9
Verblijfsaccommodaties en restaurants	3,1	-1,7	-8,8	-42,4	1,8
Informatie en communicatie	3,0	0,0	4,6	-13,6	7,3
Exploitatie van en handel in onroerend goed	13,5	-3,2	19,4	-12,4	2,8
Overige diensten	9,0	-2,3	4,9	-10,1	14,4
Energie, water en afval	7,8	4,8	12,7	17,4	5,6
Bouwnijverheid	6,2	-0,3	1,9	-6,3	7,6
Totaal	2,8	-4,0	-8,8	-20,8	100,0

Bron: NBB.

bedrijfstakken, zoals deze in de resultatenrekening tot uiting komen (tabel 6). Beide aggregaten vertoonden immers de sterkste achteruitgang van de afgelopen twee jaar in de metaalindustrie, de metaalverwerkende nijverheid en de textielnijverheid. Daarentegen lieten de voedingsnijverheid, de chemie en de farmaceutische nijverheid, nadat ze in 2008 de onmiddellijke weerslag van de crisis hadden ondergaan, in 2009 een fors herstel optekenen.

Ook in de niet-verwerkende bedrijfstakken is de toegevoegde waarde in 2009 fors gekrompen (-3,0%), nadat in 2008 reeds een daling was opgetreden. Parallel daarmee zijn de personeelskosten en de afschrijvingen verder gestegen, wat zich vertaalde in de sterkste inkrimping van het bedrijfsresultaat in meer dan 15 jaar (-20,6%). De conjunctuur heeft vooral de marktdiensten getroffen; de meeste zagen hun toegevoegde waarde dalen en in sommige gevallen hun bedrijfsresultaat ineensdorten. De

logistieke activiteiten en het vervoer, alsook de groothandel, ondergingen de directe weerslag van de afgenomen bedrijvigheid in de industrie, in België en ook in Europa, waarvan zij een belangrijke input zijn. Anderzijds had de dienstverlening aan de ondernemingen bijvoorbeeld de bedrijven die informaticaconsultancy verstrekken te kampen met de kostenbesparingen bij hun cliënteel, in het licht van de grote onzekerheid omtrent de economische vooruitzichten. Ten slotte heeft de daling van de gezinsconsumptie onder meer gewogen op de detailhandel, de accommodatie en de restaurants.

Andere sectoren, waaronder vooral de bouwnijverheid, hielden beter stand. In deze bedrijfstak bleef de toegevoegde waarde in 2009 nagenoeg op hetzelfde peil, terwijl het bedrijfsresultaat licht achteruitging (-6,3%) in vergelijking met de overige bedrijfstakken. De sector had weliswaar te kampen met een daling van de investeringen in woningen, maar kon profiteren van het economische

herstelplan van de Belgische overheid, dat onder meer de stijging van de overheidsuitgaven voor infrastructuurwerken behelsde, alsook fiscale maatregelen ten gunste van nieuwbouw, renovatie en energiebesparende maatregelen. Daarenboven had België, in tegenstelling tot andere Europese landen, niet af te rekenen met het uiteenspannen van een zeepbel in de vastgoedsector.

3. Verloop van de financiële situatie van de ondernemingen

De onderstaande financiële analyse berust op de interpretatietheorie van de jaarrekeningen, waar verschillende ratio's aan ontleend zijn. De financiële ratio's worden voorgesteld in de vorm van globalisaties en medianen. Een geglobaliseerde ratio is gelijk aan de deling van de som van de tellers van alle vennootschappen door de som van de noemers. De mediaan is dan weer de centrale waarde van een geordende verdeling: een bepaalde ratio ligt voor 50% van de vennootschappen hoger dan de mediaanratio en voor 50% lager dan de mediaan.

Aangezien de beide maatstaven aan verschillende oogmerken beantwoorden, vullen zij elkaar aan. Indien elke onderneming in aanmerking wordt genomen volgens haar reële gewicht in de teller en in de noemer, weerspiegelt de geglobaliseerde ratio vooral de situatie van de grootste ondernemingen. Omdat de mediaan de situatie van de centrale onderneming aangeeft, weerspiegelt hij daarentegen het verloop van de hele populatie: de mediaan wordt immers in gelijke mate beïnvloed door elke onderneming, ongeacht haar grootte. Als micro-economische maatstaf is de mediaan te verkiezen boven het eenvoudige gemiddelde, aangezien hij nauwelijks wordt beïnvloed door de extreme waarden van sommige vennootschappen.

Om een beeld te krijgen van de verschillende bevolkingslagen, is de invalshoek sinds vorig jaar verruimd tot de volledige verdeling: naast de mediaangegevens bevatten de tabellen van bijlage 4 het eerste en het derde kwartiel, alsook het tiende en het negentigste percentiel. Het interkwartielverschil wordt eveneens weergegeven, als maatstaf voor de spreiding van de verdeling.

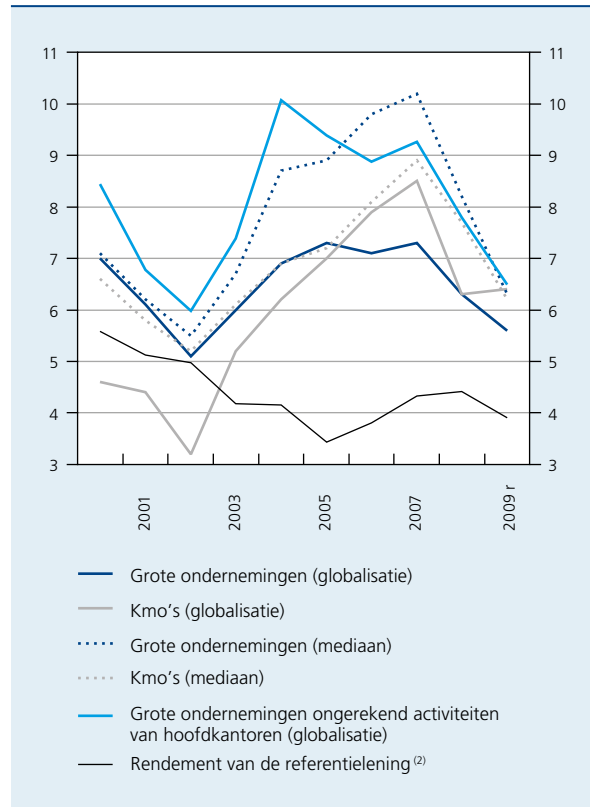
3.1 Rentabiliteit

De rentabiliteit heeft betrekking op het vermogen van de ondernemingen om winst te maken. Ze kan worden geraamd aan de hand van de nettorentabiliteit van het eigen vermogen. Deze laatste is ook bekend als return on equity (ROE) en deelt het nettoresultaat na belastingen door het eigen vermogen. Die ratio geeft het

rendement voor de aandeelhouders weer, na aftrek van alle kosten en belastingen. Over een voldoende lange periode moet de rentabiliteit van het eigen vermogen hoger zijn dan het rendement van een risicoloze belegging, teneinde de aandeelhouders een risicopremie te bezorgen. Vanwege de volatiliteit van het uitzonderlijk resultaat, wordt het nettoresultaat hier beschouwd ongerekend uitzonderlijke elementen, om een representatiever beeld te krijgen van de recurrente prestaties van de ondernemingen.

In 2009 bedroeg de geglobaliseerde rentabiliteit van het eigen vermogen 5,6% voor de grote ondernemingen en 6,4% voor de kmo's (grafiek 6). Terwijl de ratio van de grote ondernemingen voor het tweede jaar op rij is gedaald, bleef die van de kmo's stabiel, zij het na een verlies van ruim 2 procentpunten in 2008. De geglobaliseerde rentabiliteit van de kmo's lag voor het vierde opeenvolgende jaar hoger dan die van de grote ondernemingen, maar de ratio van deze laatste werd

GRAFIEK 6 NETTORENTABILITEIT VAN HET EIGEN VERMOGEN⁽¹⁾ EN RENDEMENT VAN DE REFERENTIELENING (in procenten)

Bron: NBB.

(1) Ongerekend het uitzonderlijk resultaat.

(2) Bruttorente van de referentieleening (lineaire obligaties staatsleningen op 10 jaar).

afgeremd door het gewicht van het eigen vermogen in de bedrijfstak « activiteiten van hoofdkantoren » (subklasse 70.100 van NACE-Bel 2008). Deze bedrijfstak, die meer dan een derde van het eigen vermogen van de onderzochte populatie vertegenwoordigt, maakt evenwel nog slechts 1 % van de totale toegevoegde waarde uit. Als men de enkele honderden vennootschappen die daartoe behoren buiten beschouwing laat, ligt de ratio van de grote ondernemingen op lange termijn boven die van de kmo's.

Het verloop van de mediaanratio's toont aan dat de conjunctuurverslechtering de hele populatie heeft getroffen. De mediaanrentabiliteit is in de twee jaar tijd verslechterd met 3,9 punten in de grote ondernemingen en met 2,7 punten in de kmo's. Hoewel de financiële prestaties over heel 2009 opnieuw fors achteruitgingen, lagen de rentabiliteitsratio's nog steeds boven het voorgaande dieptepunt in 2002. Dit wijst op het weerstandsvermogen van de vennootschappen ondanks het uitzonderlijke

karakter van de conjunctuurinzinking waarmee zij werden geconfronteerd.

In combinatie met de aanhoudende conjuncturele onzekerheid heeft de scherpe daling van de rentabiliteit de vennootschappen overigens aangespoord tot een conservatiever beleid inzake winstallocatie. Het aantal grote ondernemingen die winsten uitkeerden, alsook de uitgekeerde bedragen, zijn in 2008 en 2009 dan ook gedaald, in tegenstelling tot de stijgende trend tijdens het afgelopen decennium. Ook voor de kmo's was een kentering zichtbaar, maar pas vanaf 2009 en minder uitgesproken.

Het verschil tussen het rendement op staatsleningen en de rentabiliteit van de ondernemingen vormt een interessant referentiepunt om de risicopremie te ramen die de aandeelhouders toekomt. Hoewel dat verschil tussen 2003 en 2007 gaandeweg was gestegen liep het sindsdien sterk terug, vooral onder invloed van de scherpe daling van de ondernemingsresultaten, terwijl het referentietarief van

TABEL 7 PERCENTAGE VERLIESLIJDENDE VENNOOTSCHAPPEN ⁽¹⁾, PER BEDRIJFSTAK
(in procenten)

	2005	2006	2007	2008	2009 r
Verwerkende nijverheid	31,6	30,8	28,7	33,0	38,3
waarvan :					
Landbouw- en voedingsnijverheid	33,5	35,9	33,6	40,0	36,1
Textiel, kleding en schoeisel	39,0	37,3	36,4	43,4	47,5
Houtnijverheid, papier en drukkerijen	34,8	33,0	31,2	36,3	44,7
Chemische en farmaceutische nijverheid	31,2	32,1	29,1	34,2	35,2
Ijzer- en staalnijverheid	26,5	24,1	20,6	25,0	34,4
Metaalverwerkende nijverheid	28,8	27,3	27,0	28,6	37,3
Niet-verwerkende bedrijfstakken	35,7	34,7	33,6	35,8	38,4
waarvan :					
Handel	35,9	35,1	33,6	36,4	38,8
Vervoer en opslag	34,4	31,2	29,7	35,2	42,3
Verblijfsaccommodaties en restaurants	48,9	49,2	48,3	51,0	52,9
Informatie en communicatie	35,5	33,8	31,8	31,8	36,9
Exploitatie van en handel in onroerend goed	42,1	41,8	41,2	43,9	43,3
Overige diensten	31,9	30,3	29,5	30,6	34,2
Energie, water en afval	28,5	27,7	26,1	30,4	34,0
Bouwnijverheid	29,3	27,9	27,0	29,5	32,9
Totaal	35,4	34,4	33,2	35,6	38,4

Bron : NBB.

(1) Negatieve rubriek 9904 (winst of verlies van het boekjaar).

de OLO's gemiddeld op jaarbasis weinig veranderde. Over 2008 en 2009 samen hebben de aandelenbeleggingen dus aan aantrekkingskracht ingeboet ten opzichte van de risicoloze beleggingen. Die vergelijking dient natuurlijk met enige omzichtigheid te worden beschouwd omdat, enerzijds, aandelen en staatsleningen verschillende financiële instrumenten zijn en, anderzijds, een grote meerderheid van de bestudeerde grote ondernemingen niet beursgenoteerd is.

In bijlage 4 wordt de invalshoek van de analyse uitgebreid met de gedetailleerde verdeling van de nettorentabiliteitsratio van de totale activa vóór belastingen en schuldenlasten. Deze ratio verdient de voorkeur voor de analyse van de volledige distributie, aangezien ze voor alle ondernemingen beschikbaar is, in tegenstelling tot de rentabiliteit van het eigen vermogen, die alleen kan worden berekend aan de hand van positieve eigen vermogens. Kenmerkend voor deze ratio is dat ze losstaat van de financieringsstructuur van de ondernemingen. Daarom wordt ze ook «economische rentabiliteit» genoemd. Onderzoek van de tabel leert dat de voorbije twee jaar zowel de meest rendabele als de minst rendabele bevolkingslagen werden getroffen door de verslechtering van de rentabiliteit.

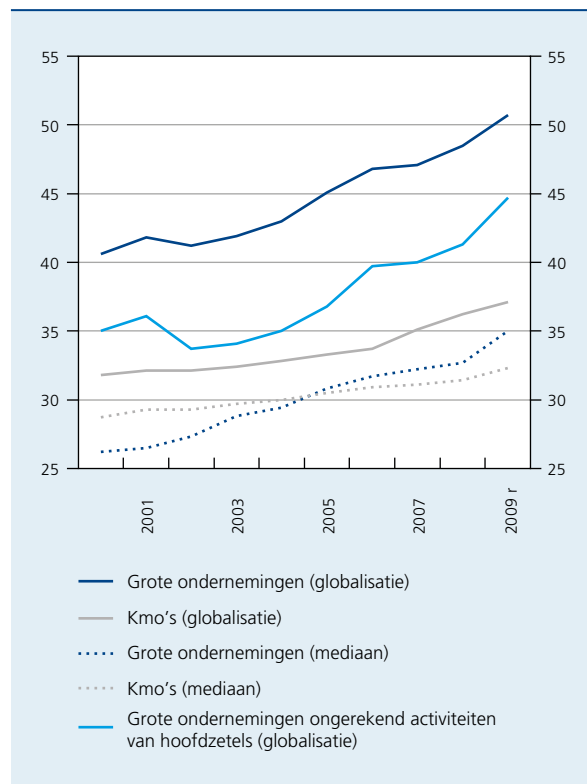
Ten slotte vormt het percentage vennootschappen die verliezen lijden een direct referentiepunt voor hun vermogen om inkomens te genereren in het kader van hun activiteiten. Dat percentage is na een sterke daling tussen 2002 en 2007 fors gestegen over de laatste twee jaar, namelijk van 33,2% in 2007 tot 38,4% in 2009 (tabel 7). Alle bedrijfstakken werden getroffen door deze trendomkering. In 2009 telden de accommodaties, de restaurants, de textiel- en de houtnijverheid, het vervoer en de vastgoedsector de meeste verlieslijdende vennootschappen, terwijl de energiesector, de bouwnijverheid, de diensten aan ondernemingen en de metaalverwerkende nijverheid er het minste telden.

3.2 Solvabiliteit

De solvabiliteit betreft het vermogen van de ondernemingen om hun verplichtingen op korte en lange termijn na te komen. In dit artikel wordt de solvabiliteit bestudeerd aan de hand van drie begrippen: de graad van financiële onafhankelijkheid, de dekking van het vreemd vermogen door de cashflow en de rentelasten van de financiële schulden.

De graad van financiële onafhankelijkheid is gelijk aan de verhouding tussen het eigen vermogen en de totale passiva. Een hoge ratio betekent dat de onderneming onafhankelijk is van vreemde middelen, wat twee positieve

GRAFIEK 7 GRAAD VAN FINANCIËLE ONAFHANKELIJKHEID
(in procenten)

Bron: NBB.

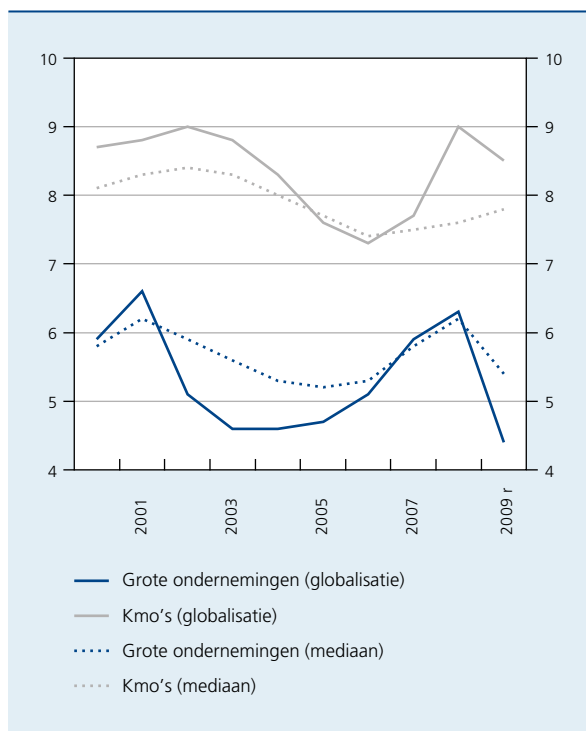
gevolgen heeft: ten eerste zijn de financiële lasten gering en oefenen ze dus weinig druk uit op het resultaat; ten tweede kunnen nieuwe schulden, indien nodig, gemakkelijk en onder gunstige voorwaarden worden aangegaan. De graad van financiële onafhankelijkheid kan eveneens worden geïnterpreteerd als een maatstaf voor het financiële risico van de onderneming, aangezien de vergoeding van derden vast is, in tegenstelling tot de in de tijd variërende resultaten van de onderneming. Het vierde deel van het artikel gaat uitgebreid in op het verband tussen de financiële onafhankelijkheid en het faillissementsrisico.

In 2009 bedroeg de geglobaliseerde financiële-onafhankelijkheidsgraad 50,7% voor de grote ondernemingen en 37,1% voor de kmo's (grafiek 7). De opwaartse trend van de laatste jaren heeft zich dus voortgezet: in tien jaar tijd is de ratio van de grote ondernemingen gestegen met 10,1 procentpunt en die van de kmo's met 5,3 procentpunt. Sinds het boekjaar 2005 werd deze langetermijntrend doorgetrokken dankzij de invoering van de belastingaftrek voor risicokapitaal («notionele interesten»). Die maatregel zorgde met name voor een grote instroom van buitenlands kapitaal in België, in de vorm van participaties in Belgische vennootschappen. De buitenlandse

tegenpartijen zijn voornamelijk verbonden ondernemingen of ondernemingen die een deelneming bezitten in de doelvennootschap. Ongerekend de bedrijfstak « activiteiten van hoofdkantoren » (NACE-BEL 70.100), waar de inbreng bijzonder groot was, verliest de ratio van de grote ondernemingen trouwens meer dan 6 procentpunt. De veranderingen op jaarbasis blijven echter ongeveer gelijk.

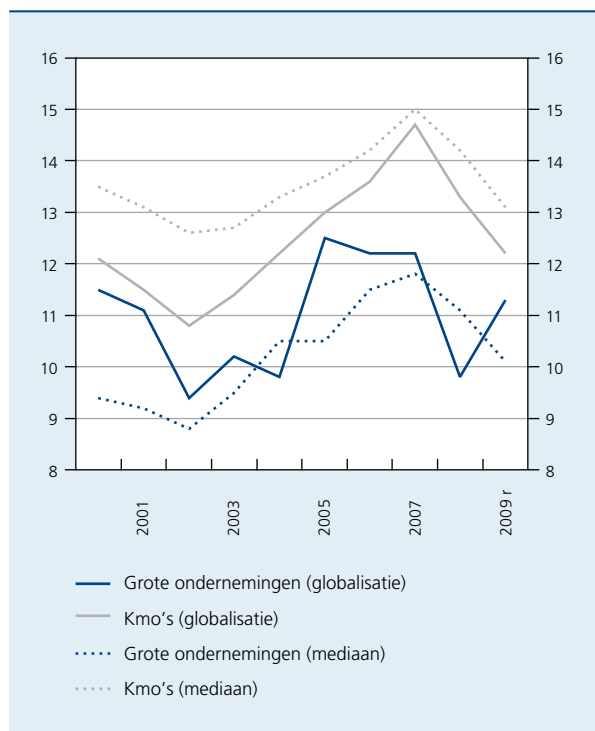
De trendmatige verbetering van de solvabiliteit gold voor de totale populatie, zoals blijkt uit de mediaanratio's. In tien jaar tijd is de ratio van de grote ondernemingen gestegen met 8,8 procentpunt en die van de kmo's met 3,6 procentpunt. Hoewel grafiek 7 een constante verbetering van de solvabiliteit te zien geeft, blijkt uit de analyse van de gehele statistische verdeling in bijlage 4 dat de meest solvabele lagen van de populatie het meest hebben geprofiteerd van de stijging. De interkwartiele verschillen zijn derhalve geleidelijk toegenomen tijdens het laatste decennium (van 41,5% tot 49,1% voor de grote ondernemingen en van 48,0% tot 55,3% voor de kmo's). Voor de kmo's geeft de daling van het 1^e kwartiel en van het 10^e percentiel bovendien aan dat een aanzienlijk gedeelte van de populatie tegen de algemene tendens in is geëvolueerd. Voorts moet worden onderstreept dat het percentage vennootschappen met een negatief eigen

GRAFIEK 9 GEMIDDELDE RENTELASTEN VAN DE FINANCIËLE SCHULDEN
(in procenten)

Bron: NBB.

GRAFIEK 8 DEKKINGSGRAAD VAN HET VREEMD VERMOGEN DOOR DE CASHFLOW
(in procenten)

Bron: NBB.

kapitaal, de voorbije tien jaar is toegenomen, van 14,7% in 2008 tot 16,8% in 2009.

De graad van financiële onafhankelijkheid en, omgekeerd, de schuldgraad, geven een beeld van het algemene evenwicht van de balanscijfers. Hoewel dit beeld noodzakelijk is voor de diagnose van de solvabiliteit, is het ontoereikend, aangezien het geen inzicht verschaft in het vermogen van de ondernemingen om hun schulden af te lossen, noch in het peil van de uit die schulden voortvloeiende lasten.

De dekkinggraad van het vreemd vermogen door de cashflow meet welk aandeel van de schulden de onderneming zou kunnen aflossen indien ze daartoe de totale cashflow van het boekjaar zou aanwenden, en bepaalt derhalve het aflossingspotentieel van de onderneming⁽¹⁾. De inversie van de ratio geeft het aantal jaren weer dat, bij een constante cashflow, nodig zou zijn om de totale schulden terug te betalen. De door deze ratio verstrekte

(1) De Engelse term cashflow wordt gebruikt om de door de onderneming voortgebrachte netto liquiditeitsstroom aan te duiden, met andere woorden het verschil tussen de ontvangen opbrengsten en de bestede lasten. De cashflow, die derhalve het vermogen tot zelffinanciering van de onderneming vertegenwoordigt, is van fundamenteel belang voor haar ontwikkeling: door middel van de cashflow kan de onderneming onder meer nieuwe investeringen financieren, schulden aflossen of winsten uitkeren.

informatie vult die van de financiële-onafhankelijkheidsgraad aan, aangezien een hoge schuldenlast kan worden gerelativeerd door een grote solvabiliteit, en omgekeerd.

In 2009 heeft de dekking van het vreemd vermogen al bij al de in 2008 ingezette correctie voortgezet (grafiek 8). Enkel de geglobaliseerde ratio voor de grote ondernemingen herstelde zich, tot 11,3 %, vooral als gevolg van een belangrijke meerwaarde op vaste activa in de voedingsnijverheid. De geglobaliseerde ratio voor de kmo's liep opnieuw terug, onder de gezamenlijke invloed van de inkrimping van de cashflow en de toename van de schulden. Voor beide ondernemingscategorieën waren de mediaanratio's eveneens neerwaarts gericht, net als de gehele distributie (cf. bijlage 4). Dit verminderde vermogen van de ondernemingen om hun schulden terug te betalen nuanceert de over dezelfde periode geboekte vooruitgang inzake financiële onafhankelijkheid.

Aan de hand van de gemiddelde rentelasten van de financiële schulden kunnen de kosten van het beroep op externe financieringsbronnen worden geraamd. Na vele jaren van stijging liep de ratio in 2009 fors terug, in het bijzonder in de grote ondernemingen. Deze beweging weerspiegelt de rentedaling voor nieuwe bankkredieten, die in november 2008 aanving en zich gedurende heel 2009 voortzette, als gevolg van de snelle versoepeling van het monetair beleid in het eurogebied. Er zij echter op gewezen dat de ondernemingen terzelfder tijd gewag maakten van een verstrakking van de andere kredietverleningscriteria door de financiële instellingen. In een verslechterd en voor de kredietverstrekkingen risicovoller conjunctuurklimaat, en gezien de reorganisatie van de financiële sector, eisten de banken derhalve vaak meer waarborgen, terwijl ze ook de bedragen van hun kredieten terugschroefden en meer kosten aanrekenden.

4. Financiële ratio's en faillissementsrisico

De Bank ontwikkelt thans een financiële gezondheidsindicator voor de vennootschappen die hun jaarrekening bij de Balanscentrale neerleggen. Die indicator zal worden opgenomen in de ondernemingsdossiers die ten behoeve van de vennootschappen worden opgesteld. Hij is geconstrueerd als een gewogen combinatie van variabelen die wordt verkregen via een logistische regressie waarin een onderscheid wordt gemaakt tussen faillerende vennootschappen, enerzijds, en niet-faillerende vennootschappen anderzijds. Deze paragraaf geeft enkele in dit kader verkregen resultaten weer, met name de relatie tussen faillissementsrisico en spreiding van de financiële ratio's.

De definitie van faillissement is gebaseerd op een juridisch criterium: een vennootschap wordt als faillerend beschouwd als ze verwickeld is in een faillissement of een gerechtelijk akkoord. Hoewel er geen concrete definitie bestaat van wat een onderneming in moeilijkheden is, kunnen de begrippen faillissement en gerechtelijk akkoord als goede benaderingen worden beschouwd, gezien hun juridische grondslagen. Het faillissement veronderstelt immers een toestand van staking van betaling en geschokt krediet⁽¹⁾. Het gerechtelijk akkoord, dat in 2009 werd vervangen door nieuwe procedures, beoogde dan weer de ondernemingen die tijdelijk in de onmogelijkheid verkeren hun schulden te betalen⁽²⁾. In dat opzicht en gezien de onderzochte boekjaren (1995 tot 2008), worden de in het verleden opgetekende procedures inzake gerechtelijk akkoord beschouwd als insolventiegebeurtenissen. De faillissementen vertegenwoordigen de overgrote meerderheid van die gebeurtenissen (ruim 95 %).

De wet van 31 januari 2009 betreffende de continuïteit van de ondernemingen legt meer de nadruk op preventie en voert nieuwe procedures in ter vervanging van het gerechtelijk akkoord⁽³⁾. Op het ogenblik dat de analyses werden uitgevoerd, identificeerde de Kruispuntbank van Ondernemingen de bij die procedures betrokken ondernemingen nog niet, zodat de gevolgen van de wet niet konden worden geëvalueerd. Dat doet evenwel geen afbreuk aan de resultaten, aangezien de eerste doelstelling erin bestaat het begrip financiële gezondheid te objectiveren.

In de hierna volgende paragrafen wordt een vennootschap geacht faillerend te zijn indien ze binnen 1.095 dagen (dat is driemaal 365 dagen) na de afsluitingsdatum van haar jaarrekening verwickeld raakt in een procedure van faillissement of gerechtelijk akkoord. De andere vennootschappen worden als niet-faillerend beschouwd. De in acht genomen faillissementsdatum is de datum waarop de juridische situatie bij de Kruispuntbank van Ondernemingen verandert (in een staat van faillissement of gerechtelijk akkoord).

Op die basis is het mogelijk de relatie tussen financiële situatie en faillissementsrisico te onderzoeken. De onderzochte populatie betreft het boekjaar 2006 en telt 213.468 vennootschappen, dat is een voldoende grote

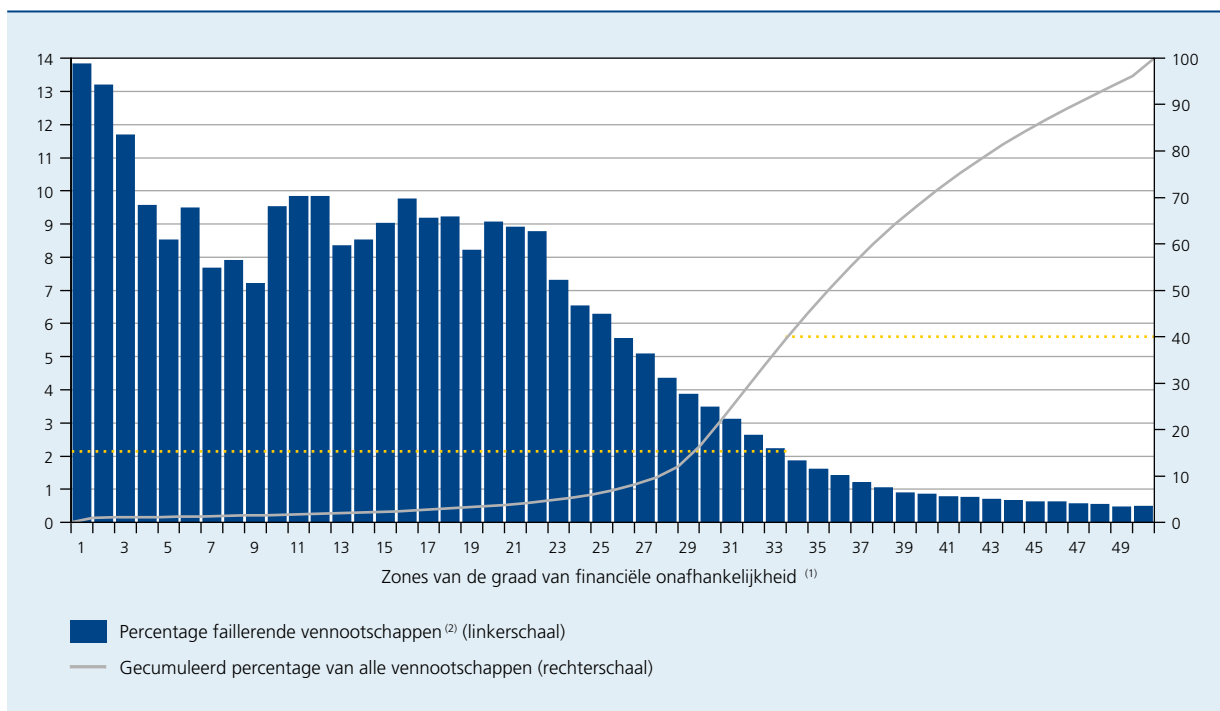
(1) Faillissementswet van 8 augustus 1997, gewijzigd bij de wet van 4 september 2002. Artikel 2: de koopman die op duurzame wijze heeft opgehouden te betalen en wiens krediet geschokt is, bevindt zich in staat van faillissement.

(2) Wet van 17 juli 1997 betreffende het gerechtelijk akkoord. Artikel 9 § 1: het gerechtelijk akkoord kan aan de schuldenaar worden toegestaan indien hij tijdelijk zijn schulden niet kan voldoen of indien de continuïteit van zijn onderneming bedreigd wordt door moeilijkheden die op min of meer korte termijn kunnen leiden tot het ophouden van betalen.

(3) De wet omvat twee hoofdlijnen. De eerste hoofdlijn betreft het vertrouwelijk minnelijk akkoord dat de ondernemingen in moeilijkheden met een schuldeiser of meerdere schuldeisers kunnen sluiten. De tweede hoofdlijn betreft de gerechtelijke reorganisatie die wordt verdeeld in drie procedures; het minnelijk akkoord voor de rechtbank, de gerechtelijke reorganisatie door een collectief akkoord en de overdracht van de onderneming onder gerechtelijk gezag.

GRAFIEK 10 FAILLISEMENTSGRAAD EN GECUMULEERDE FREQUENTIE VAN ALLE VENNOOTSCHAPPEN, PER ZONE VAN FINANCIËLE ONAFHANKELIJKHEID

(boekjaar 2006, 213.468 vennootschappen)

Bron: NBB.

(1) De zones stemmen overeen met intervallen van 4,5% van de graad van financiële onafhankelijkheid tussen het 1ste en het 99ste percentiel: zone 1 = $-\infty$; $-120,5$; zone 2 = $[-120,5; -116]$; zone 3 = $[-116; -111,5]$; ...; zone 49 = $[90,2; 94,7]$; zone 50 = $[94,7; +\infty]$.

(2) Gecentreerd gemiddelde over drie zones.

populatie om significante conclusies te trekken. De hierna weergegeven verdelingen hebben betrekking op een opsplitsing van de financiële ratio's in zones. Die zones stemmen overeen met gelijke intervallen van de ratio's en teneinde de invloed van de extreme waarden op de omvang van de verdeling te neutraliseren, wordt in de opsplitsing geen rekening gehouden met de waarden onder het 1^e percentiel en boven het 99^e percentiel.

Zo stemt de eerste zone in grafiek 10 overeen met de waarden van de graad van financiële onafhankelijkheid van minder dan $-120,5$. De volgende zones stemmen overeen met intervallen van 4,5% van de ratio:

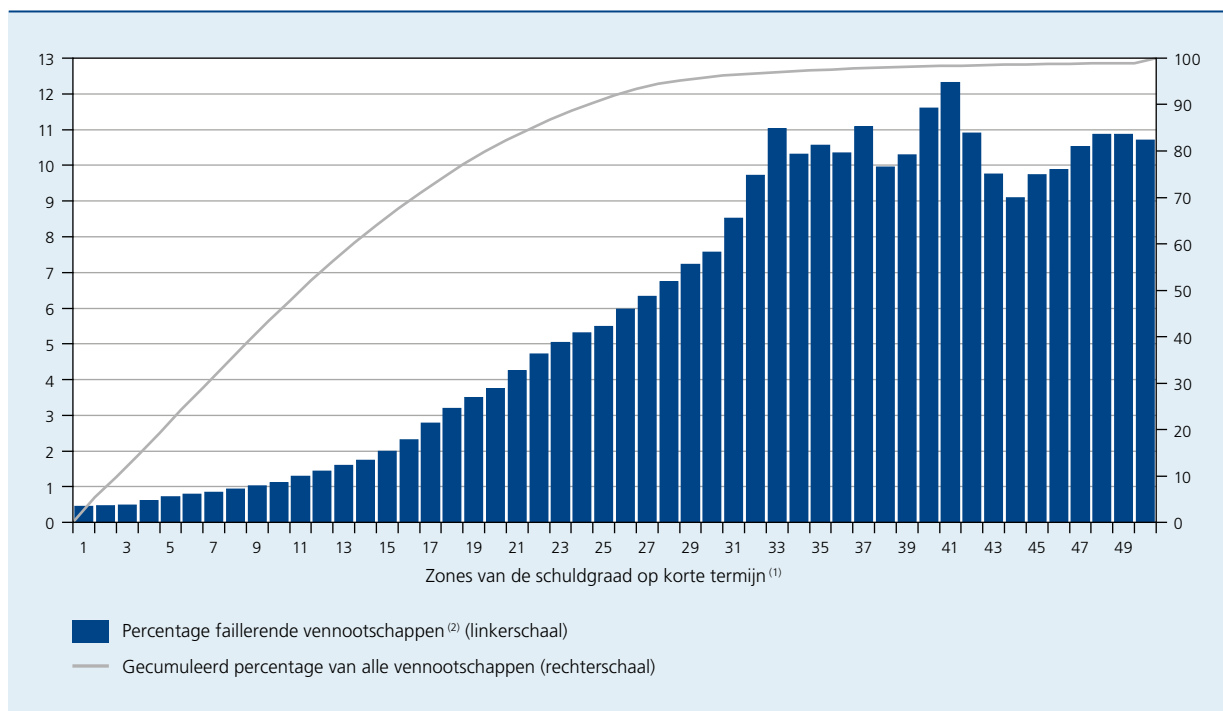
- zone 2 stemt overeen met de waarden van meer dan of gelijk aan $-120,5$ en minder dan -116 ;
- zone 3 stemt overeen met de waarden van meer dan of gelijk aan -116 en minder dan $-111,5$;
- ...
- zone 49 stemt overeen met de waarden van meer dan of gelijk aan $90,2$ en minder dan $94,7$;
- zone 50 stemt overeen met de waarden van meer dan of gelijk aan $94,7$.

Grafiek 10 geeft de faillissementsgraad op drie jaar weer, alsook de gecumuleerde frequentiecurve van de onderzochte vennootschappen voor elk van de 50 zones van de graad van financiële onafhankelijkheid. In het geval van zone 33, bijvoorbeeld, blijkt uit de grafiek dat (a) die zone 2,2% van de faillerende vennootschappen bevat (histogram, linkerschaal) en (b) 40% van de vennootschappen zich in de zones 1 tot 33 bevinden (gecumuleerde frequentiecurve, rechterschaal), dat wil zeggen een financiële onafhankelijkheid van minder dan 23% hebben.

Het histogram illustreert de duidelijk negatieve relatie tussen financiële onafhankelijkheid en faillissementsrisico: de faillissementsgraad op drie jaar daalt van nagenoeg 14% in zone 1 tot minder dan 0,5% in zone 50. De relatie is niet lineair en stagneert met name tussen de zones 4 en 21. Maar over het geheel genomen kan worden aangestipt: hoe geringer de graad van financiële onafhankelijkheid, hoe hoger het faillissementsrisico. Die relatie strookt met de intuïtie, aangezien het begrip solvabiliteit centraal staat in de faillissementsproblematiek.

GRAFIEK 11 FAILLISEMENTSgraad en gecumuleerde frequentie van alle vennootschappen, per zone van schuldenlast op korte termijn

(boekjaar 2006, 213.468 vennootschappen)

Bron: NBB.

(1) De zones stemmen overeen met intervallen van 3,6% van de schuldenlast op korte termijn, tussen het 1ste en het 99ste percentiel: zone 1 = [0; 4,0]; zone 2 = [4,0; 7,6]; zone 3 = [7,6; 11,2]; ...; zone 49 = [173,1; 176,7]; zone 50 = [176,7; +∞.

(2) Gecentreerd gemiddelde over drie zones.

Uit grafiek 10 blijkt ook dat de verdeling van de ratio zeer asymmetrisch is. De zones met een geringe financiële onafhankelijkheid omvatten immers een minderheid van vennootschappen: de gecumuleerde frequentiecurve toont bijvoorbeeld dat de eerste 20 zones (d.w.z. de zones met een zwaar negatieve financiële afhankelijkheid) minder dan 4% van de onderzochte vennootschappen bevatten.

Grafiek 11 is opgesteld op dezelfde grondslagen als grafiek 10, maar heeft betrekking op de schuldgraad op korte termijn. Die ratio is gelijk aan de verhouding tussen de schulden op ten hoogste een jaar (rubriek 42/48 van de jaarrekening) en de totale passiva (rubriek 10/49), vermenigvuldigd met 100. In de univariate logistische regressie toont de schuldgraad zich de meest discriminerende van de bestudeerde ratio's.

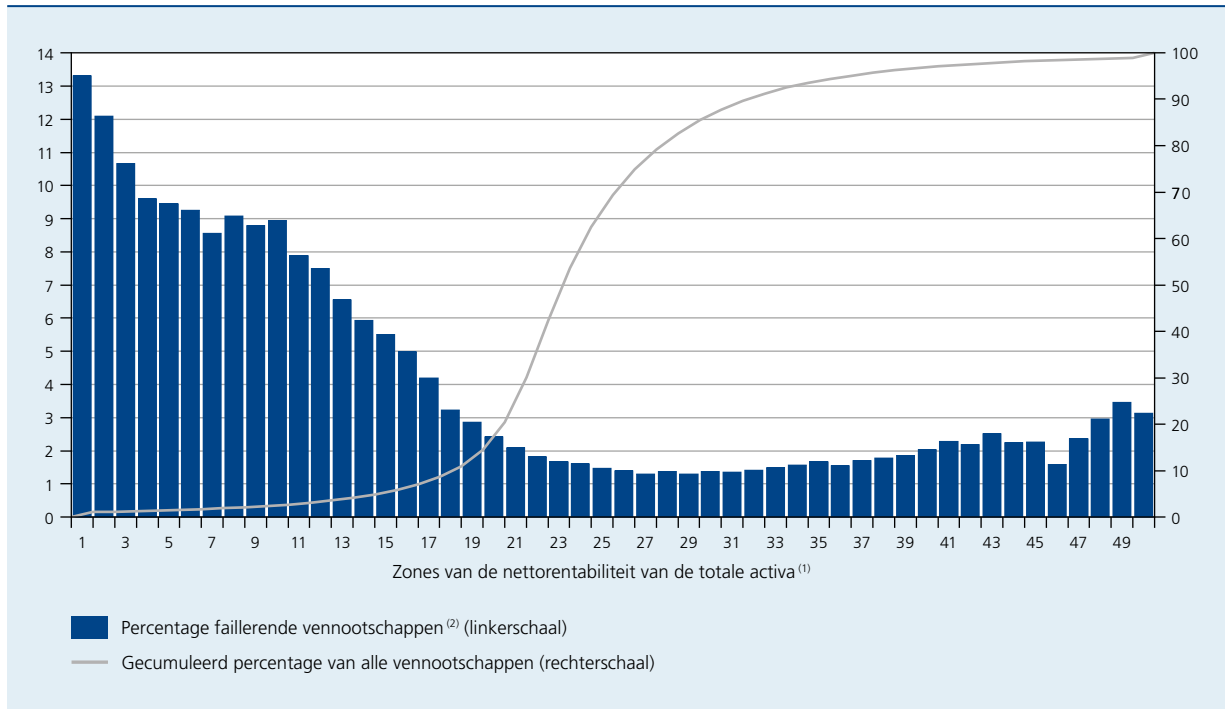
In grafiek 11 kan worden geconstateerd dat er een duidelijk positieve relatie bestaat tussen de schuldenlast op korte termijn en het faillissementsrisico: wanneer de schuldenlast toeneemt, stijgt ook het faillissementsrisico. Die relatie is intuïtief, aangezien de vennootschappen met een zware schuldenlast logischerwijs kwetsbaarder zijn.

Zoals voor de graad van financiële onafhankelijkheid, is de relatie niet lineair en wordt ze gekenmerkt door een plateau boven zone 33, dat is wanneer de schuldenlast op korte termijn groter wordt dan 119,1%. Dat plateau suggereert dat vanaf een bepaald niveau de schuldenlast geen effect meer sorteert op het faillissementsrisico: de vennootschappen van zone 50 (dat wil zeggen de vennootschappen waarvan de schuldenlast op korte termijn uitkomt boven 176,2%) vertonen nagenoeg dezelfde faillissementsgraad als de vennootschappen van zone 33 (dat zijn de vennootschappen waarvan de schuldenlast op korte termijn tussen 115,5% en 119,1% ligt).

Grafiek 12 is een ander voorbeeld, met betrekking tot de nettorentabiliteit van de totale activa. Daaruit blijkt dat er een negatieve relatie bestaat tussen rentabiliteit en faillissementsrisico. De faillissementsgraad daalt immers van 13,3% in zone 1 (nettorentabiliteit van -40,8%) tot 3,1% in zone 50 (nettorentabiliteit van meer dan 62,4%).

Zoals voor de twee andere graphieken is de relatie niet lineair en wordt ze gekenmerkt door een lichte maar

GRAFIEK 12 FAILLISEMENTSgraad en gecumuleerde frequentie van alle vennootschappen, per zone van rentabiliteit
(boekjaar 2006, 213.468 vennootschappen)

Bron: NBB.

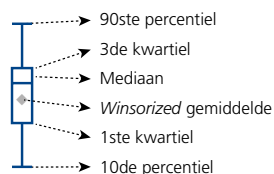
(1) De zones stemmen overeen met intervallen van 2,15% van de rentabiliteit tussen het 1ste en het 99ste percentiel: zone 1 = $-\infty$; $-40,8$; zone 2 = $[-40,8$; $-38,6$; zone 3 = $[-38,6$; $-36,5$; ...; zone 49 = $[60,3$; $62,4$; zone 50 = $[62,4$; $+\infty$.

(2) Gecentreerd gemiddelde over drie zones.

Kader 1 – Box plots

De box plots zijn een instrument van grafische voorstelling dat in 1977 werd ingevoerd door de Amerikaanse statisticus John W. Tukey⁽¹⁾. Dat instrument maakt het mogelijk de verdelingsverschillen tussen diverse populaties, waaronder de spreiding en de asymmetrie, te visualiseren. De in dit artikel voorgestelde box plots hebben de volgende betekenis:

- het uiterste punt van het bovenste diagram stemt overeen met het 90ste percentiel;
- de bovengrens van de doos stemt overeen met het derde kwartiel;
- de lijn in de doos stemt overeen met de mediaan;
- de onderste lijn van de doos stemt overeen met het eerste kwartiel;
- het uiterste punt van het onderste diagram stemt overeen met het tiende percentiel;
- het grijze punt stemt overeen met het winsorized gemiddelde⁽²⁾.

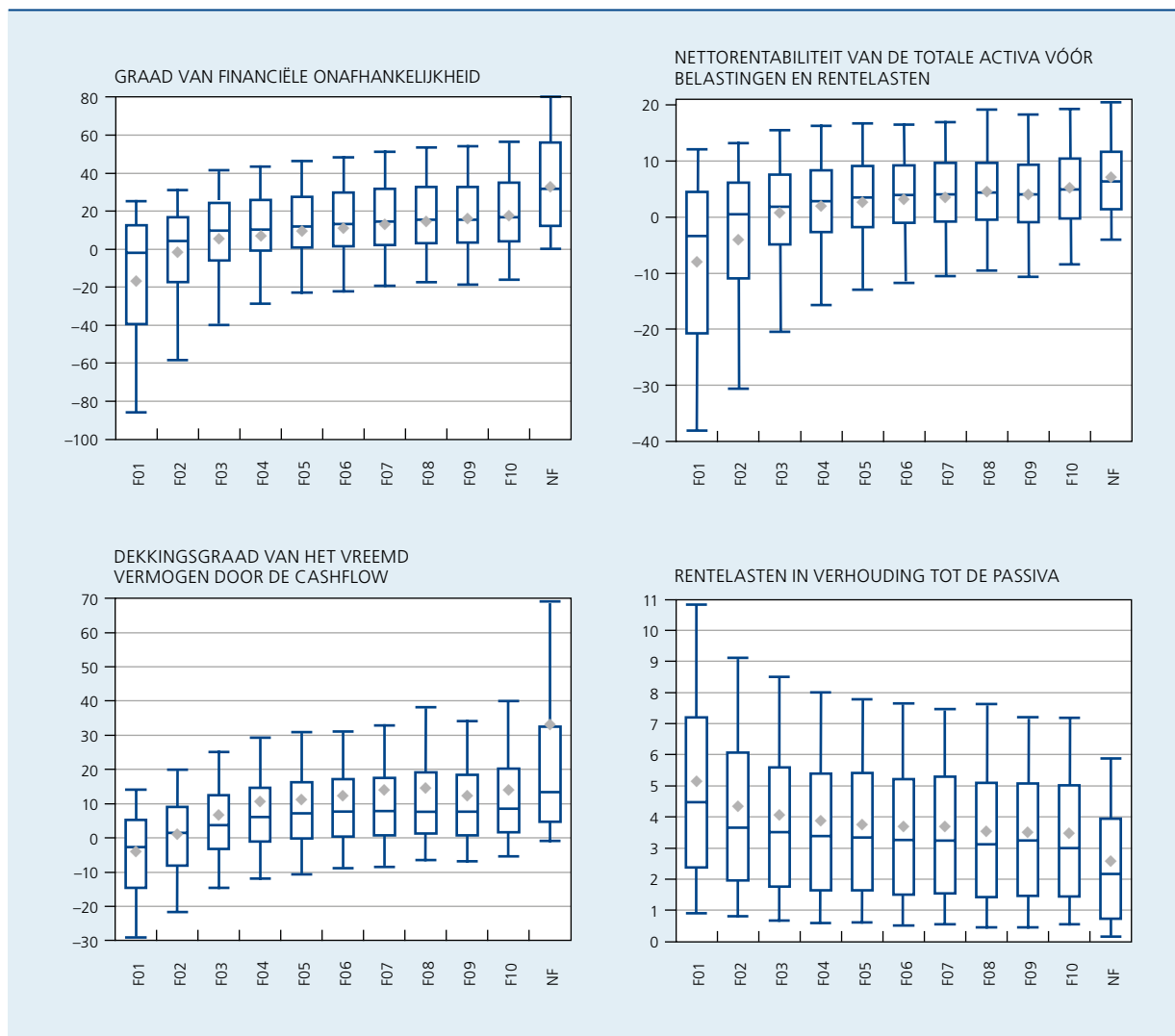

(1) Zie Tukey J. (1977), *Exploratory Data Analysis*, Addison-Wesley, Reading.

(2) Gemiddelde berekend op basis van de winsorized verdeling bij het 1ste en 99ste percentiel. Een winsorization in het 1ste percentiel betekent dat alle lagere waarden geëgaliseerd worden in het 1ste percentiel; een winsorization in het 99ste percentiel betekent dat alle hogere waarden geëgaliseerd worden in het 99ste percentiel. Zodoende kan het effect van de extreme waarden op de berekening van het gemiddelde worden geneutraliseerd.

GRAFIEK 13 BOX PLOTS VOLGENS DE NABIJHEID VAN HET FAILLISSEMENT

(boekjaren 1997, 1998 en 1999, in procenten)

Bron: NBB.

geleidelijke stijging van de graad boven zone 27, dat wil zeggen voor de zeer rendabele vennootschappen (rentabiliteit van meer dan 15,1%). Die contra-intuïtieve toename is vooral toe te schrijven aan de kleinere vennootschappen, waarvan de lage noemer (totale activa) een toegenomen volatiliteit van de ratio en derhalve een geringe significantie met zich brengt. De gecumuleerde frequentiecurve geeft tevens aan dat die stijging van de graad toe te schrijven is aan een minderheid van vennootschappen. Ze toont ook dat de verdeling van de rentabiliteit beduidend symmetrischer is dan die van de financiële onafhankelijkheid: zowel de lagere als de hogere uiterste zones omvatten een zeer gering percentage aan vennootschappen.

De dynamiek van de insolventiegebeurtenissen werd eveneens bestudeerd. Daartoe werd elke neergelegde jaarrekening geïdentificeerd volgens de nabijheid in de tijd van het faillissement. Voor een gegeven jaarrekening, wordt de faillissementstermijn bepaald als het verschil tussen de faillissementsdatum en de afsluitingsdatum van het boekjaar. Elke jaarrekening krijgt een van de hierna volgende codes:

- F01: indien de faillissementstermijn ≤ 365 dagen;
- F02: indien $365 \text{ dagen} < \text{faillissementstermijn} \leq 730$ dagen;
- F03: indien $730 \text{ dagen} < \text{faillissementstermijn} \leq 1.095$ dagen;
- ...

- F10: indien 3.285 dagen < faillissementstermijn \leq 3.650 dagen;
- NF: indien de jaarrekening betrekking heeft op een niet-faillierende vennootschap (binnen 3.650 dagen na de afsluitingsdatum van het boekjaar).

Aan de hand van die typologie kan worden getoetst of de intuïtie klopt dat de financiële situatie van de vennootschappen minder gunstig wordt naarmate het faillissement nadert. Grafiek 13 illustreert die bevinding in de vorm van box plots, voor vier ratio's: de graad van financiële onafhankelijkheid, de nettorentabiliteit van de activa, de dekking van het vreemd vermogen door de cashflow en de schuldenlast in verhouding tot de totale passiva. De betekenis van de box plots wordt nader toegelicht in Kader 1.

Grafiek 13 geeft regelmatige trajecten te zien naarmate men overgaat van de groep NF (niet-faillierende vennootschappen over een periode van tien jaar) naar de groep F01 (faillierende vennootschappen op een jaar): naarmate een faillissement nadert, wordt de financiële situatie slechter. In het leeuwendeel van de gevallen beïnvloedt die verslechtering de gehele verdeling, van het 10^e tot het 90^e percentiel. Die bevinding komt met name tot uiting in de loop van de laatste jaren vóór het faillissement, dat wil zeggen voor de vennootschappen F01, F02 en F03.

De verdeling van de meeste ratio's vertoont de tendens uiteen te lopen, wat een visuele verkleining van de verschillen tussen de diverse groepen van vennootschappen veroorzaakt. De verschillen blijven evenwel significant. Wat bijvoorbeeld de financiële onafhankelijkheid betreft, ligt het 90^e percentiel van de groep F01 (26,5) onder de mediaan van de groep NF (30,1). In het geval van de kosten van de financiële schulden in verhouding tot de totale activa, ligt het eerste kwartiel van groep F01 (2,4) boven de mediaan van de groep NF (2,1).

Conclusie

In 2009 werd België frontaal getroffen door de mondiale economische recessie. Over het hele jaar liet het bbp zijn sterkste inkrimping optekenen sinds de Tweede Wereldoorlog. Zoals in de meeste geavanceerde economieën bevond de economische bedrijvigheid zich – toen de financiële crisis eind 2008 krachtig oplaaide – reeds in een fase van conjunctuurvertraging, die onder meer het gevolg was van de aanmerkelijke stijging van de grondstoffenprijzen. In de nasleep van de uiterst hevige spanningen die in september 2008 werden veroorzaakt door het faillissement van de Amerikaanse bank Lehman Brothers, breidde de recessie zich in het vierde kwartaal

van dat jaar en aan het begin van 2009 zeer snel uit, voornamelijk als gevolg van de verlamming van een deel van de wereldhandel en van de industriële productie.

Net als in het eurogebied knoopte de bedrijvigheid in België tijdens het derde kwartaal van 2009 weer aan met een positieve groei, hoewel deze sindsdien relatief zwak bleef. Hoewel op die manier medio 2009 een einde kwam aan de recessiefase, hebben de hevigheid van de financiële crisis en de algemene neergang van de bedrijvigheid de gezinnen en de ondernemingen in 2009 zwaar getroffen. Over het algemeen had de uitgesproken daling van de activiteit een significante en blijvende weerslag op de organisatie van de productie, de samenstelling van de finale vraag en de vorming van de primaire inkomens binnen de economie.

Wat meer bepaald de ondernemingen betreft, deze kregen eind 2008 en begin 2009 af te rekenen met een ongekende daling van de vraag, voornamelijk als gevolg van de ineenstorting van de buitenlandse handel. De vooruitzichten bleven nadien in dat opzicht onzeker, maar ook met betrekking tot de financieringsvoorwaarden. Tegen die achtergrond voerden de ondernemingen grootschalige aanpassingen uit. Een groot aantal industriële ondernemingen hebben hun productie deels of zelfs volledig stopgezet, hun voorraden drastisch verminderd en hun bruto-investeringen in vaste activa teruggeschroefd.

Die economische context heeft zwaar gewogen op de exploitatierekening van de niet-financiële vennootschappen. Hun totale toegevoegde waarde tegen lopende prijzen is zodoende in 2009 met 4 % gedaald. Die vermindering, de eerste in ruim vijftien jaar, ligt in het verlengde van 2008, een jaar waarin de groei van de toegevoegde waarde al aanzienlijk was vertraagd ten opzichte van de vijf voorgaande jaren.

Tegelijkertijd zijn de personeelskosten licht gedaald (–0,3 %), als gevolg van de vermindering van het aantal in het personeelsregister ingeschreven werknemers en het hanteren door de ondernemingen van stelsels die een zekere flexibiliteit in de inzet van de arbeidskrachten mogelijk maken. De groei van de afschrijvingen, die drie jaar lang een forse stijging had te zien gegeven, vertraagde in 2009, in het kielzog van de scherpe daling van de bedrijfsinvesteringen. De totale bedrijfskosten, die in hoge mate worden bepaald door de personeelskosten en de afschrijvingen, stagneerden bijgevolg in 2009 (+0,1 %).

Voor het tweede jaar op rij kwam de groei van de bedrijfslasten daardoor aanmerkelijk uit boven die van de toegevoegde waarde, wat resulteerde in een nieuwe

bijzonder forse daling van het nettobedrijfsresultaat (-20,8%). In twee jaar tijd is dat resultaat met nagenoeg 30% afgenomen, dat is een ongekennde ontwikkeling sinds de vennootschappen hun jaarrekening neerleggen bij de Balanscentrale. Hoewel de conjunctuur de commerciële resultaten van de vennootschappen dus sterk heeft gedrukt, mag niet uit het oog worden verloren dat het bedrijfsresultaat tussen 2002 en 2007 meer dan verdubbeld was.

Wegens de steeds toenemende internationalisering van de productieprocessen en het belang van de buitenlandse afzetmarkten, waren de gevolgen van de instorting van de wereldhandel het grootst in de verwerkende bedrijfstakken. In dat opzicht zijn de ontwikkelingen van de diverse industriële bedrijfstakken grotendeels afhankelijk van hun graad van internationale openheid: de meest uitgesproken dalingen van de toegevoegde waarde en van het bedrijfsresultaat werden opgetekend in de meest exportgerichte industrieën, waaronder de ijzer- en staalnijverheid, de metaalverwerkende nijverheid en de textielnijverheid. Daarentegen vertoonden de resultaten van de voedingsnijverheid en van de chemische en de farmaceutische nijverheid, die weliswaar de onmiddellijke gevolgen van de crisis in 2008 ondergingen, in 2009 een fors herstel.

In de niet-verwerkende bedrijfstakken hebben vooral de marktdiensten de gevolgen van de conjunctuur onderzonden. Ze lieten voor het merendeel een daling van hun toegevoegde waarde en in sommige gevallen een instorting van hun bedrijfsresultaat optekenen. De logistieke activiteiten en het vervoer, alsook de groothandel, hebben rechtstreeks de weerslag ondervonden van de inkrimping van de activiteit in de industrie, zowel in België als op ruimere schaal in Europa, waarin ze een belangrijke input hebben. De dienstverlening aan ondernemingen – bijvoorbeeld de bedrijven die informaticaconsultancy verstrekken – hadden te lijden van kostenverlagende maatregelen die door hun cliënteel werden genomen tegen de achtergrond van grote onzekerheid ten aanzien van de economische vooruitzichten. De afname van de consumptieve bestedingen van de gezinnen, ten slotte, woog onder meer op de detailhandel, de accommodaties en de restaurants. Andere sectoren hebben beter weerstand geboden, met name de bouwnijverheid. In die bedrijfstak is de toegevoegde waarde in 2009 nagenoeg stabiel gebleven, terwijl het bedrijfsresultaat licht is gedaald (-6,3%) in vergelijking met de andere bedrijfstakken. Hoewel hij af te rekenen kreeg met de inkrimping van de investeringen in woningen, profiteerde de sector van het economische herstelplan dat door de overheid werd opgesteld en stond hij, in tegenstelling tot andere Europese landen, niet bloot aan het uiteenspatten van een zeepbel in de vastgoedsector.

Volgens de faillissementen die door de handelsrechtbanken bij de Kruispuntbank van Ondernemingen werden gemeld, resulteerde de algemene economische context in een toegenomen kwetsbaarheid van de Belgische vennootschappen. Tijdens de tweede helft van 2007, toen de economische groei begon te vertragen, zette het aantal faillissementen een stijging in die vervolgens zeer sterk opliep: het totaal aantal gefailleerde vennootschappen vermeerderde zo met 10% in 2008 en met 11% in 2009. De toename trof eerst de bvba's (+31% over heel 2008 en 2009), hoewel de naamloze vennootschappen niet gespaard bleven (+6%). Alle bedrijfstakken kregen af te rekenen met de beweging, in het bijzonder de diensten aan ondernemingen, de logistieke activiteiten, de accommodaties en restaurants en de bouwnijverheid. In de industrie begon de toename met enkele maanden vertraging, maar was ze vervolgens bijzonder krachtig, toen de ondernemingen volop werden geconfronteerd met de correctie van de wereldhandel.

In 2009 brokkelde de geglobaliseerde rentabiliteit van de grote vennootschappen voor het tweede jaar op rij af, terwijl die van de kmo's zich stabiliseerde, na weliswaar in 2008 ruim 2 procentpunt te hebben verloren. Het verloop van de medianen toont aan dat de conjunctuurverslechtering de gehele bevolking heeft getroffen: in twee jaar tijd is de mediaanrentabiliteit met 3,9 procentpunt gedaald voor de grote ondernemingen en met 2,7 procentpunt voor de kmo's. Het onderzoek van de volledige verdeling wijst er voorts op dat de neerwaartse beweging zowel de meest rendabele als de minst rendabele lagen van de populatie betrof. Samen met de aanhoudende conjuncturele onzekerheid, noopte de scherpe daling van de rentabiliteit de vennootschappen eveneens ertoe behoudender te worden in hun beleid inzake winstallocatie. Het aantal grote ondernemingen die winst uitkeerden, alsook de aldus uitgekeerde bedragen, liep derhalve in 2008 en 2009 terug, wat een breuk betekende met de opwaartse tendens van het laatste decennium. Ook voor de kmo's werd een kentering opgetekend, zij het vanaf 2009 en minder uitgesproken, wegens de geringere gevoeligheid van de kleine vennootschappen voor de internationale omgeving.

De geglobaliseerde en mediane financiële onafhankelijkheid verbeterde opnieuw in 2009, wat een voortzetting betekende van de opwaartse tendens van de voorbije vijftien jaar. Sinds 2005 werd die tendens doorgetrokken dankzij de invoering van de belastingaftrek voor risicokapitaal («notionele interesten»), die tot uiting kwam in aanzienlijke vermeerderingen van het eigen vermogen. Het onderzoek van de gehele verdeling geeft echter aan dat de solvabiliteitsverbetering vooral ten goede kwam aan de meest solvabele lagen van de populatie en dat een groot gedeelte van de kmo's er geen deel aan had.

Het vermogen van de vennootschappen om hun schulden terug te betalen, dat wordt beoordeeld aan de hand van de dekkingsgraad van het vreemd vermogen, zette over het algemeen de in 2008 ingezette correctie voort. Die afbrokkeling nuanceert de tegelijkertijd geboekte vooruitgang inzake financiële onafhankelijkheid. Ten slotte liepen de gemiddelde rentelasten van de financiële schulden in 2009 terug, met name in de grote ondernemingen. Die beweging is de afspiegeling van de daling van de tarieven die als gevolg van de versoepeling van het monetair beleid in het eurogebied op de nieuwe bankkredieten werden toegepast. Er zij beklemtoond dat de ondernemingen tegelijkertijd gewag hebben gemaakt van een verstraking van de andere kredietverleningscriteria door de financiële instellingen.

Het laatste gedeelte van het artikel vestigt de aandacht op de verbanden tussen het faillissementsrisico en de verdeling van de financiële ratio's. Zo blijkt dat de relatie tussen financiële onafhankelijkheid en faillissementsrisico duidelijk negatief is: hoe hoger de financiële onafhankelijkheid, hoe geringer het faillissementsrisico, en omgekeerd. Hetzelfde type relatie kan worden afgeleid voor andere ratio's, waaronder de rentabiliteit en de schuldenlast. Uit de statistische analyse blijkt eveneens dat naarmate het faillissement nadert, de financiële situatie slechter wordt en dat die verslechtering in de overgrote meerderheid van de gevallen de gehele verdeling beïnvloedt, van het 10^e tot het 90^e percentiel.

DEFINITIE VAN DE RATIO'S

	Rubrieken toegewezen	
	in het volledig schema	in het verkort schema
1. Nettorentabiliteit van het eigen vermogen		
Teller (T)	9904	9904
Noemer (N)	10/15	10/15
Ratio = T/N × 100		
Voorwaarden voor het berekenen van de ratio:		
Boekjaar van 12 maanden		
10/15 > 0 ⁽¹⁾		
2. Nettorentabiliteit van de totale activa vóór belastingen en schuldenlasten		
Teller (T)	9904 + 650 + 653 - 9126 + 9134	9904 + 65 - 9126 + 67/77
Noemer (N)	20/58	20/58
Ratio = T/N × 100		
Voorwaarde voor het berekenen van de ratio:		
Boekjaar van 12 maanden		
3. Graad van financiële onafhankelijkheid		
Teller (T)	10/15	10/15
Noemer (N)	10/49	10/49
Ratio = T/N × 100		
4. Dekkingsgraad van het vreemd vermogen door de cashflow		
Teller (T)	9904 + 630 + 631/4 + 6501 + 635/7 + 651 + 6560 - 6561 + 660 + 661 + 662 - 760 - 761 - 762 + 663 - 9125 - 780 + 680	9904 + 631/4 + 635/7 + 656 + 8079 + 8279 + 8475 - 8089 - 8289 - 8485 - 9125 - 780 + 680
Noemer (N)	16 + 17/49	16 + 17/49
Ratio = T/N × 100		
Voorwaarde voor het berekenen van de ratio:		
Boekjaar van 12 maanden		
5. Gemiddelde rentelasten van de financiële schulden		
Teller (T)	650	65 - 9125 - 9126
Noemer (N)	170/4 + 42 + 43	170/4 + 42 + 43
Ratio = T/N × 100		
Voorwaarde voor het berekenen van de ratio:		
Boekjaar van 12 maanden		
6. Schuldgraad op korte termijn		
Teller (T)	42/48	42/48
Noemer (N)	10/49	10/49
Ratio = T/N × 100		
7. Rentelasten in verhouding tot de passiva		
Teller (T)	650	65
Noemer (N)	10/49	10/49
Ratio = T/N × 100		
Voorwaarde voor het berekenen van de ratio:		
Boekjaar van 12 maanden		

(1) Voorwaarde geldig voor het berekenen van de mediaan, maar niet voor de totaalgegevens.

SECTORALE GROEPINGEN

	Afdelingen NACE-BEL 2008
Verwerkende nijverheid	10-33
waarvan:	
Landbouw- en voedingsnijverheid	10-12
Textiel, kleding en schoeisel	13-15
Houtnijverheid, papier en drukkerijen	16-18
Chemische en farmaceutische nijverheid	20-21
Ijzer- en staalnijverheid	24-25
Metaalverwerkende nijverheid	26-30
Niet-verwerkende bedrijfstakken	01-09, 35-82, 85.5 en 9⁽¹⁾
waarvan:	
Handel	45-47
Vervoer en opslag	49-53
Verblijfsaccommodaties en restaurants	55-56
Informatie en communicatie	58-63
Exploitatie van en handel in onroerend goed	68
Overige diensten	69-82
Energie, water en afval	35-39
Bouwnijverheid	41-43

(1) Exclusief 64, 65, 75, 94, 98 en 99.

OPSPLITSING VAN DE TOEGEVOEGDE WAARDE NAAR OMVANG EN BEDRIJFSTAK (2008)

	Grote ondernemingen		Kmo's	
	Toegevoegde waarde (in € miljoen)	In % van het totaal	Toegevoegde waarde (in € miljoen)	In % van het totaal
Verwerkende nijverheid	40.964	32,5	5.444	13,3
waarvan:				
Landbouw- en voedingsnijverheid	5.809	4,6	770	1,9
Textiel, kleding en schoeisel	1.325	1,1	317	0,8
Houtnijverheid, papier en drukkerijen	2.439	1,9	809	2,0
Chemische en farmaceutische nijverheid	10.291	8,2	117	0,3
IJzer- en staalnijverheid	6.046	4,8	1.521	3,7
Metaalverwerkende nijverheid	8.383	6,6	712	1,7
Niet-verwerkende bedrijfstakken	85.117	67,5	35.531	86,7
waarvan:				
Handel	25.749	20,4	10.141	24,7
Vervoer en opslag	12.732	10,1	2.789	6,8
Verblijfsaccommodaties en restaurants	1.226	1,0	1.709	4,2
Informatie en communicatie	10.214	8,1	1.528	3,7
Exploitatie van en handel in onroerend goed	2.078	1,6	2.483	6,1
Overige diensten	16.212	12,9	7.424	18,1
Energie, water en afval	8.348	6,6	240	0,6
Bouwnijverheid	5.522	4,4	6.696	16,3
Totaal	126.081	100,0	40.975	100,0

Bron: NBB.

TABEL 1 VERDELING VAN DE NETTORENTABILITEIT VAN DE TOTALE ACTIVA VÓÓR BELASTINGEN EN SCHULDENLASTEN
(in procenten)

	2000	2005	2006	2007	2008	2009 r
Grote ondernemingen						
90 ^e percentiel	19,7	23,2	23,9	24,3	23,1	20,5
3 ^e kwartiel	10,0	11,9	12,6	12,9	12,0	10,2
Mediaan	4,3	4,7	5,1	5,5	4,9	3,8
2 ^e kwartiel	0,8	1,0	1,3	1,5	1,0	0,0
10 ^e percentiel	-6,4	-5,6	-4,6	-4,7	-5,9	-9,7
<i>Interkwartiel verschil</i>	9,1	10,9	11,3	11,4	11,0	10,2
Kmo's						
90 ^e percentiel	24,6	25,8	26,4	27,8	27,8	25,5
3 ^e kwartiel	12,6	12,9	13,3	14,0	13,5	12,3
Mediaan	5,3	5,1	5,3	5,7	5,3	4,6
2 ^e kwartiel	0,1	-0,4	-0,2	0,0	-0,4	-1,0
10 ^e percentiel	-10,1	-13,0	-12,5	-11,9	-13,4	-15,9
<i>Interkwartiel verschil</i>	12,5	13,3	13,5	14,0	14,0	13,3

Bron: NBB.

TABEL 2 VERDELING VAN DE GRAAD VAN FINANCIËLE ONAFHANKELIJKHEID
(in procenten)

	2000	2005	2006	2007	2008	2009 r
Grote ondernemingen						
90 ^e percentiel	79,0	83,3	84,5	85,8	86,0	88,4
3 ^e kwartiel	51,5	57,0	58,4	59,7	60,9	63,9
Mediaan	26,2	30,8	31,7	32,2	32,7	35,1
2 ^e kwartiel	10,0	12,4	13,5	13,6	13,7	14,8
10 ^e percentiel	0,4	0,1	0,5	0,4	0,2	0,2
<i>Interkwartiel verschil</i>	41,5	44,6	44,8	46,1	47,3	49,1
Kmo's						
90 ^e percentiel	83,4	84,6	85,1	85,6	86,3	88,0
3 ^e kwartiel	57,0	59,7	60,0	60,8	61,5	63,7
Mediaan	28,7	30,5	30,9	31,1	31,4	32,5
2 ^e kwartiel	9,1	8,8	8,7	8,8	8,5	8,4
10 ^e percentiel	-14,9	-20,7	-20,9	-20,6	-20,9	-25,8
<i>Interkwartiel verschil</i>	48,0	50,9	51,3	52,0	52,9	55,3

Bron: NBB.

TABEL 3 VERDELING VAN DE DEKKINGSGRAAD VAN HET VREEMD VERMOGEN DOOR DE CASHFLOW
(in procenten)

	2000	2005	2006	2007	2008	2009 r
Grote ondernemingen						
90 ^e percentiel	52,0	61,4	69,6	73,5	75,4	74,6
3 ^e kwartiel	23,8	26,5	29,0	30,5	30,2	29,1
Mediaan	9,4	10,5	11,5	11,8	11,1	10,1
2 ^e kwartiel	2,0	2,0	2,5	2,6	1,9	1,2
10 ^e percentiel	-4,8	-4,9	-4,2	-4,5	-5,7	-9,9
<i>Interkwartiel verschil</i>	21,8	24,5	26,5	28,0	28,4	27,9
Kmo's						
90 ^e percentiel	76,8	85,9	90,0	96,4	96,7	97,6
3 ^e kwartiel	33,2	35,7	37,1	39,4	38,7	37,3
Mediaan	13,5	13,7	14,2	15,0	14,2	13,1
2 ^e kwartiel	3,3	2,6	2,9	3,2	2,4	1,8
10 ^e percentiel	-7,2	-9,8	-9,2	-8,6	-10,3	-14,1
<i>Interkwartiel verschil</i>	29,8	33,1	34,2	36,2	36,3	35,5

Bron: NBB.

De sociale balans 2009

P. Heuse

H. Zimmer

Inleiding

Aan de hand van de in de sociale balans opgenomen informatie kunnen het verloop van het personeelsbestand, het aantal arbeidsuren en de personeelskosten, alsook de personeelsbewegingen tijdens het boekjaar en de opleidingsinspanningen van de ondernemingen ten behoeve van hun werknemers worden geanalyseerd.

In dit artikel worden de resultaten van de voor het boekjaar 2009 neergelegde sociale balansen toegelicht. Tijdens dat boekjaar bereikte de tijdens het jaar 2008 ingezette economische en financiële crisis haar volle omvang. De analyse spitst zich derhalve toe op de reactie van de ondernemingen op de conjuncturomslag.

De toegelichte resultaten werden verkregen aan de hand van een beperkte populatie⁽¹⁾ van ondernemingen die bestaat uit 42.099 vennootschappen, of 51 % van de bedrijven van de totale populatie in 2008⁽²⁾. De ondernemingen van de beperkte populatie hebben zowel voor het boekjaar 2009 als voor het boekjaar 2008 een sociale balans neergelegd, zodat het verloop van een reeks variabelen tussen deze twee boekjaren naar behoren kan worden gemeten. De aanwending van een constante populatie heeft evenwel een aantal beperkingen. Nieuw opgerichte en verdwenen vennootschappen

worden automatisch uitgesloten, wat een verschil kan teweegbrengen tussen de veranderingen die worden opgetekend in respectievelijk de beperkte populatie en de totale populatie. Dit is in het bijzonder het geval in een crisissituatie, waarin erg veel ondernemingen (onder meer als gevolg van faillissementen) verdwijnen. Het feit dat er veel tijd overheen gaat vooraleer men over informatie betreffende alle ondernemingen beschikt en de door de representativiteit van de beperkte populatie geboden garanties inzake banen, rechtvaardigen evenwel een dergelijke aanpak. Aangezien de constante populatie verhoudingsgewijs meer grote ondernemingen telt dan de totale populatie, zijn de 1.425.932 personen die in de bedrijven van de beperkte populatie werken, goed voor 73 % van de werknemers van de totale populatie.

Het artikel bestaat uit vier delen. In het eerste deel wordt het werkgelegenheidsverloop tussen 2008 en 2009 beschreven. Het tweede deel analyseert de middelen die de bedrijven aanwenden om het arbeidsvolume aan te passen aan de daling van de vraag: aanpassing van de arbeidsduur, de arbeidssystemen, het personeelsbestand en het beroep op uitzendarbeid. Het derde en vierde deel gaan respectievelijk over de personeelskosten en de opleiding.

1. Algemene kenmerken van het werkgelegenheidsverloop

1.1 Algemeen verloop

De gevolgen van de economische recessie voor de arbeidsmarkt komen tot uiting in het verloop van de werkgelegenheid en het arbeidsvolume dat blijkt uit de voor 2009 neergelegde sociale balansen. Gemiddeld op

(1) Rekening houdend met de termijn waarover de ondernemingen beschikken om hun boekhoudkundige verplichtingen na te komen en met de tijd die nodig is om de rekeningen te controleren, waren niet alle op 31 december 2009 afgesloten sociale balansen beschikbaar op 15 september 2010, toen de voor de analyse vereiste gegevens werden ontleend.

(2) In bijlage 1 worden summier de methodologische principes beschreven die ten grondslag liggen aan de samenstelling van de analysepopulaties en aan hun gewestelijke verdeling. De opsplitsing naar bedrijfstak berust op de secties en afdelingen van de nomenclatuur NACE-Bel (versie 2003) die is opgenomen in bijlage 2. De bijlagen 3 tot 10 bevatten een aantal gedetailleerde indicatoren per bedrijfstak. Gelet op de geringe representativiteit en het marginale belang van de landbouw, is deze bedrijfstak niet in de tabellen en grafieken van dit artikel, maar wel in die bijlagen opgenomen. In de bijlagen 11 tot 13 worden een aantal van die indicatoren opgesplitst naar het gewest waarin de ondernemingen actief zijn.

TABEL 1 VERLOOP VAN DE WERKGELEGENHEID TUSSEN 2008 EN 2009
(beperkte populatie)

	Volgtijds		Deeltijds		Totaal	
	Eenheden	In procenten	Eenheden	In procenten	Eenheden	In procenten
Jaargemiddelde						
Totaal	-25.992	-2,5	18.808	4,7	-7.185	-0,5
Op 31 december						
Totaal	-37.824	-3,7	20.686	5,2	-17.138	-1,2
Mannen	-28.760	-3,8	9.252	10,1	-19.508	-2,3
Vrouwen	-9.064	-3,3	11.434	3,7	2.370	0,4
Directiepersoneel	-518	-2,9	295	22,0	-223	-1,2
Bedienden	-15.943	-2,9	13.554	5,5	-2.389	-0,3
Arbeiders	-19.419	-4,3	7.070	4,8	-12.349	-2,1
Overige ⁽¹⁾	-1.944	-23,1	-233	-8,1	-2.177	-19,3
Overeenkomsten voor onbepaalde duur	-30.847	-3,1	20.576	5,7	-10.271	-0,8
Tijdelijke overeenkomsten ⁽²⁾	-6.977	-15,0	110	0,3	-6.867	-8,2

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) Restpost, die onder meer stagiairs en werknemers met een leercontract omvat.

(2) Arbeidsovereenkomsten voor bepaalde duur, vervangingsovereenkomsten en overeenkomsten voor een duidelijk omschreven werk.

jaarbasis nam de totale werkgelegenheid af met 0,5 % in de 42.099 ondernemingen van de beperkte populatie, zodat er 7.185 werknemers minder waren dan het voorgaande jaar. De situatie aan het einde van het boekjaar getuigt van een forse verslechtering van de werkgelegenheid in de loop van 2009. In vergelijking met 31 december 2008 liep het personeelsbestand immers terug met 1,2 %, dat is meer dan het dubbele van de gemiddelde jaarlijkse daling.

De werkgelegenheid reageert traditioneel met een vertraging van twee tot drie kwartalen op het verloop van de economische groei. In België begon ze vanaf het derde kwartaal van 2008 te verslechteren. Dankzij diverse arbeidsorganisatiesystemen – zoals de vermindering van het aantal overuren en het beroep op het stelsel van tijdelijke werkloosheid om economische redenen of op veranderingen van het arbeidsstelsel – kunnen de ondernemingen hun productievermogen aanpassen zonder noodzakelijkerwijs werknemers te moeten ontslaan. Tijdens de recente economische crisis werden inderdaad flexibiliteitsinstrumenten aangewend, en dat gebruik nam nog toe door de invoering van crisismaatregelen.

Het verloop van het personeelsbestand in zijn geheel verhult tegengestelde ontwikkelingen van de voltijdse en

deeltijdse arbeidskrachten. Die bewegingen zijn tijdens het boekjaar nog versterkt, aangezien het aantal voltijdwerkers op 31 december 2009 daalde met 3,7 %, tegen 2,5 % gemiddeld op jaarbasis, terwijl de stijging van het aantal deeltijdwerkers opliep van 4,7 tot 5,2 % aan het einde van het jaar.

1.2 Werkgelegenheidsverloop volgens de kenmerken van de werknemers

Aan de hand van de informatie die wordt meegedeeld over het aantal werknemers op de afsluitingsdatum van het boekjaar, kan de werkgelegenheid worden opgesplitst volgens verschillende kenmerken, zoals geslacht, type van arbeidsovereenkomst of statuut⁽¹⁾.

Over het geheel genomen is de inkrimping van de werkgelegenheid toe te schrijven aan het verloop van de mannelijke arbeidskrachten. Op 31 december 2009 was hun aantal afgenomen met 2,3 % op jaarbasis, terwijl

(1) Aan de hand van de sociale balans kan het personeel ook, voor de boekjaren afgesloten sinds 1 december 2008, worden opgesplitst naar scholingsniveau. Voor 2008 waren de gegevens evenwel onvolledig voor een aantal ondernemingen, zodat het verloop van het personeelsbestand naar scholingsniveau tussen 2008 en 2009 vertekend is. Die gegevens worden bijgevolg niet in dit artikel vermeld.

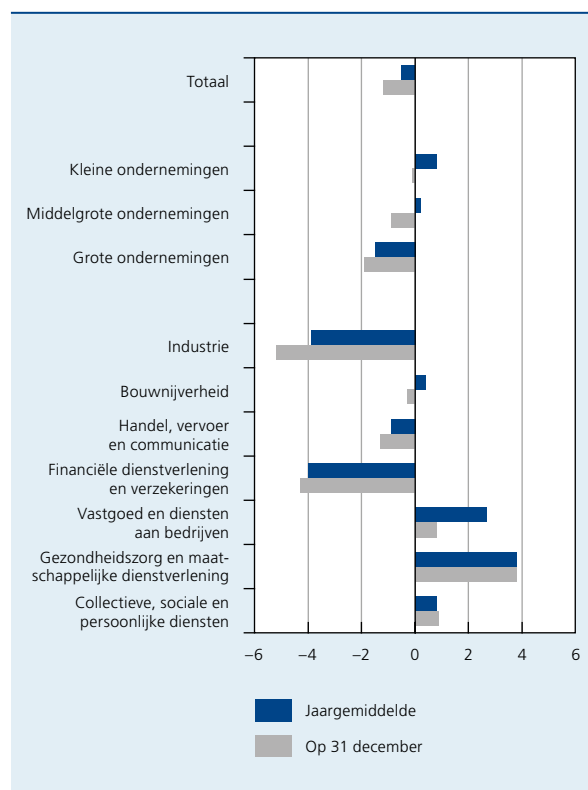
het aantal werkende vrouwen was gestegen met 0,4%. Dit verloop kan worden verklaard door een bedrijfstak-effect, aangezien mannen vooral werkzaam zijn in de industrie, waar het grootste nettoverlies aan banen werd opgetekend, en vrouwen veeleer werken in dienstverlenende bedrijfstakken die in 2009 relatief meer werden gespaard door de conjuncturele neergang. Het aantal voltijds werkende mannen daalde van het ene einde van het boekjaar tot het andere sterker dan het aantal voltijds werkende vrouwen, terwijl het aantal deeltijds werkende mannen toenam met 10,1%, tegen 3,7% bij de vrouwen. Dit verschil vloeit voort uit een basiseffect, maar het is ook mogelijk dat de economische crisis bij de mannen heeft geleid tot meer verschuivingen tussen voltijdse en deeltijdse arbeidsstelsels dan bij de vrouwen.

De werknemers werden in verschillende mate door de recessie getroffen, afhankelijk van hun statuut. Het directiepersoneel is teruggelopen met 1,2%, als gevolg van de inkrimping van het voltijds werkende personeel. Het aantal deeltijds werkende kaderleden nam toe met 22%. Deze veranderingen hebben echter betrekking op beperkte aantallen (18.995 personen in de beperkte populatie in 2009), en het aandeel van deeltijdarbeid blijft in deze personeels-categorie bescheiden. Bij de bedienden daalde de werkgelegenheid in relatief geringe mate, namelijk met 0,3%. De omvangrijke afname van het aantal voltijdse werknemers werd deels gecompenseerd door de toename van het aantal deeltijdwerkers, wat kan wijzen op een verschuiving van het ene arbeidsstelsel naar het andere. Zo werkte eind 2009 één bediende op drie deeltijds. Ongerekend de resterende categorie van de overige werknemers (een rubriek met onder meer stagiairs en werknemers met een leercontract, die een beperkt aantal werknemers omvat), werden de arbeiders het sterkst getroffen door de gevolgen van de crisis voor de arbeidsmarkt; hun aantal liep terug met 2,1% tussen eind 2008 en eind 2009. Het toegenomen beroep op deeltijdse arbeidsstelsels kon die ontwikkeling niet ongedaan maken.

Tijdens de crisisperiode, en conform de verwachtingen, vertoonden de werknemers met een tijdelijke arbeidsovereenkomst (overeenkomst voor bepaalde duur, vervangingsovereenkomst of overeenkomst voor de uitvoering van een duidelijk omschreven werk) de relatief grootste daling, namelijk met 8,2% – vooral bij de voltijdse arbeidsstelsels – tegen een achteruitgang met 0,8% bij degenen met een vaste arbeidsovereenkomst. Dankzij de toename van de deeltijdarbeid bij deze laatsten kon een grotere inkrimping van het personeelsbestand worden vermeden. Het percentage van de tijdelijke overeenkomsten is tussen 2008 en 2009 afgenomen tot 5,4% van de werkgelegenheid in de beperkte populatie. Deze achteruitgang maakt een einde aan de stijgende tendens

GRAFIEK 1 WERKGELEGENHEIDSVOLGTOEG TUSSEN 2008 EN 2009: OPSPLITTING NAAR BEDRIJFSOMVANG EN BEDRIJFSTAK⁽¹⁾

(in procenten, beperkte populatie)

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) De bedrijfstak « overige diensten » werd opgesplitst in « gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening » en « collectieve, sociale en persoonlijke diensten »; de bedrijfstak « financiële dienstverlening, vastgoed en diensten aan bedrijven » in « financiële dienstverlening en verzekeringen » enerzijds, en « vastgoed en diensten aan bedrijven » anderzijds.

sinds 2005. Het aandeel van de overeenkomsten voor onbepaalde duur is bijgevolg gestegen tot 94,6% van de werkgelegenheid in de beperkte populatie.

1.3 Werkgelegenheidsverloop volgens de kenmerken van de ondernemingen

Gemiddeld op jaarbasis daalde de werkgelegenheid in 2009 enkel in de grote ondernemingen. Toch wees de situatie aan het einde van het boekjaar op een verslechterende situatie in alle naar grootte opgesplitste ondernemingscategorien⁽¹⁾ tijdens het boekjaar, zij het in uiteenlopende mate. In de grote ondernemingen was de daling van het aantal werknemers ten opzichte van 31 december 2008 het meest uitgesproken (-1,9%), terwijl die vermindering maar half zo groot was in de middelgrote ondernemingen

(1) Kleine ondernemingen telden in 2008 ten hoogste 50 in VTE uitgedrukte werknemers, middelgrote ondernemingen meer dan 50 tot 250 VTE en grote ondernemingen meer dan 250 VTE.

(-0,9%) en zeer beperkt bleef in de kleine ondernemingen (-0,1%).

Een verslechtering van de werkgelegenheid in de loop van 2009 was merkbaar in de meeste bedrijfstakken. Niettemin is het personeelsbestand in bepaalde takken verder toegenomen. Deze toename was zelfs fors in de branche «gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening», waaronder activiteiten vallen die in hoge mate door de overheid worden gesubsidieerd. Zo is het personeel in deze bedrijfstak met gemiddeld 3,8% aangegroeid in 2009, een groei die niet verzwakte in de loop van het jaar. In de «collectieve, sociale en persoonlijke diensten» steeg de werkgelegenheid met 0,9% tussen 31 december 2008 en 31 december 2009. De groei van het aantal werknemers in de tak «vastgoed en diensten aan bedrijven» vertraagde sterk in de loop van het jaar, maar was nog steeds positief. Tot de zwaarst getroffen bedrijfstakken behoren de industrie – in het bijzonder de verwerkende nijverheid – waar de nettobanenvernietiging het grootst was, met een gemiddelde afname op jaarbasis van het personeelsbestand met 3,9% en met 5,2% aan het einde van het boekjaar. De «financiële dienstverlening en verzekeringen» kreeg eveneens rake klappen als gevolg van de economische crisis, met een inkrimping van de werkgelegenheid met 4,3% tussen 31 december 2008 en 2009. De achteruitgang van het aantal werkenden in de ondernemingen van de branche «handel, vervoer en communicatie» is enigszins versneld in de loop van 2009, tot 1,3% aan het einde van het jaar. Hoewel de werkgelegenheid in 2009 gemiddeld beschouwd nog licht toenam in de bouwnijverheid, verdwenen er banen van het ene einde van het boekjaar tot het andere, ten belope van 0,3%, dus in iets mindere mate dan in de andere bedrijfstakken waar banen verloren gingen.

2. De reactie van de ondernemingen op de economische crisis

Hoewel de ondernemingen een verzwakking van de economie in de loop van 2008 verwachtten, kwamen de omvang en de snelheid waarmee de economische en financiële crisis zich uitbreidde als een verrassing. Tegen die achtergrond werkte de Belgische regering, net als haar buitenlandse collega's, eind 2008 een herstelplan uit en nam ze een reeks maatregelen om de ondernemingen in staat te stellen soepeler te reageren op de conjunctuuromslag. Die maatregelen vormden een aanvulling op de reeds bestaande instrumenten, vooral voor arbeiders, en beoogden de bedrijven meer mogelijkheden te bieden om de werktijd van (een deel) van hun personeel te verminderen. Ze hebben zeker ruimere inkrimpingen kunnen voorkomen.

2.1 Aanpassing van het arbeidsvolume

In het algemeen past het aantal gewerkte uren zich in een periode van conjunctuurvertraging sneller aan dan de werkgelegenheid, omdat de ondernemingen in een beginfase eerst de overuren terugschroeven, maar vooral gebruik maken van het stelsel van tijdelijke werkloosheid om economische redenen. Hoewel dat stelsel de uitvoering van de arbeidsovereenkomst van arbeiders tijdelijk kan opschorten en dus het aantal gewerkte uren kan verminderen, blijven de desbetreffende werknemers ingeschreven in het personeelsregister van hun werkgever. In 2009 was dat principe ook van toepassing op de crisismaatregelen, zoals de schorsing van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst van bedienden en het crisistijdskrediet (individuele en tijdelijke vermindering van de arbeidsprestaties van voltijdwerkers). De tijdelijke crisisaanpassing van de arbeidsduur – die bestaat uit een collectieve arbeidsduurvermindering voor alle werknemers of een specifieke categorie binnen de onderneming – vormt een ander middel om het arbeidsvolume te variëren.

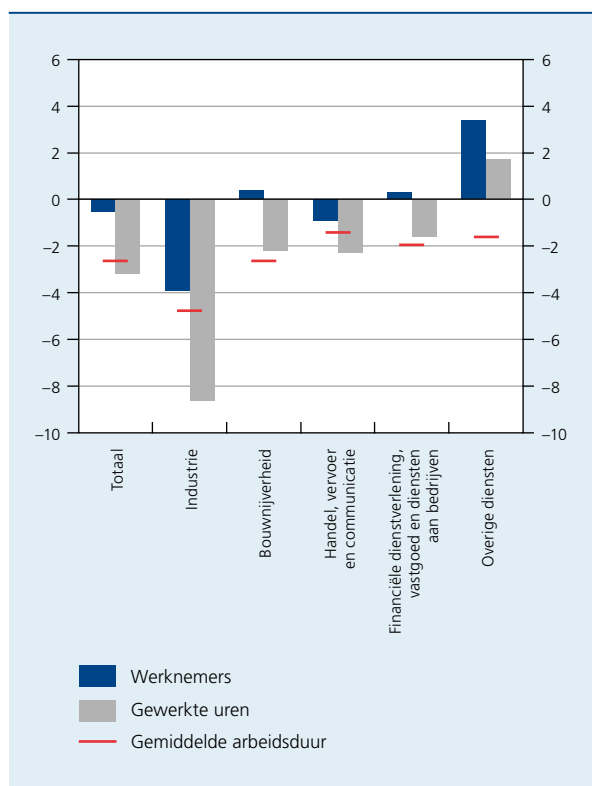
Welke crisismaatregel de onderneming ook aanwendt, voor de RSZ blijft het arbeidsstelsel van de betrokken personeelsleden in principe onveranderd, om hun sociale rechten te waarborgen. Er bestaat echter geen boekhoudregel die bepaalt hoe de ondernemingen de bij die maatregelen betrokken werknemers in de sociale balans moeten registreren. Met name de personen die crisistijds-krediet nemen, kunnen net zo goed bij de voltijdwerkers worden gerekend, omdat de RSZ hun rechten blijft garanderen, als bij de deeltijdwerkers, naar analogie van het gewone tijds-krediet.

Ongeacht de wijze waarop de ondernemingen hun werknemers naar voltijd- en deeltijdwerkers hebben opgesplitst, zorgen de crisismaatregelen voor een onmiskenbare vermindering van het arbeidsvolume, wat blijkt uit het verloop van de in de sociale balans opgetekende gewerkte uren. Deze laatste daalden zeer snel, namelijk met 3,2%. Rekening houdend met het werkgelegenheidsverloop liep de gemiddelde arbeidsduur van de werknemers aldus met 2,7% terug, wat overeenstemt met een verandering van bijna 37 uur, of het equivalent van een volledige werkweek.

In 2009 viel de daling van het aantal gewerkte uren hoger uit dan die van het aantal werknemers in de meeste van de conjunctuurgevoelige bedrijfstakken, vooral in de industrie. De gemiddelde arbeidsduur per werknemer liep er aldus met 4,8% terug. Een verklaring daarvoor is dat de ondernemingen van de verwerkende nijverheid massaal gebruik maakten van tijdelijke werkloosheid. In sommige bedrijfstakken, zoals in de vervaardiging van

GRAFIEK 2 VERLOOP VAN DE WERKGELEGENHEID EN HET ARBEIDSVOLUME TUSSEN 2008 EN 2009: OPSPLITSING NAAR BEDRIJFSTAK

(in procenten, jaargemiddelden, beperkte populatie)

Bron: NBB (sociale balansen).

machines, apparaten en werktuigen, in de autonijverheid of in de metaalverwerkende nijverheid, bedroeg de inkrimping van de gemiddelde arbeidsduur zelfs om en bij 10% of meer.

Het aantal werknemers in de bouwnijverheid nam in 2009 nog licht toe, terwijl het arbeidsvolume verminderde: de per persoon gewerkte uren daalden aldus met 2,6%. Het aantal personen en uren evolueerde op soortgelijke wijze in de «financiële dienstverlening, vastgoed en diensten aan bedrijven», zij het in mindere mate, zodat het gemiddelde aantal uren 1,9% lager uitviel. In de branche «handel, vervoer en communicatie» was de terugval van het in aantal uren uitgedrukte werkgelegenheidsvolume hoger dan de in personen uitgedrukte werkgelegenheid; bijgevolg nam de gemiddelde arbeidsduur van de resterende werknemers in de ondernemingen met 1,4% af. Daarentegen lieten de «overige diensten» een stijging van het aantal tewerkgestelden optekenen, samen met een daling van het gemiddelde aantal uren per persoon ten belope van 1,6%. Die ontwikkeling wordt bepaald door de ondernemingen uit de «gezondheidszorg en

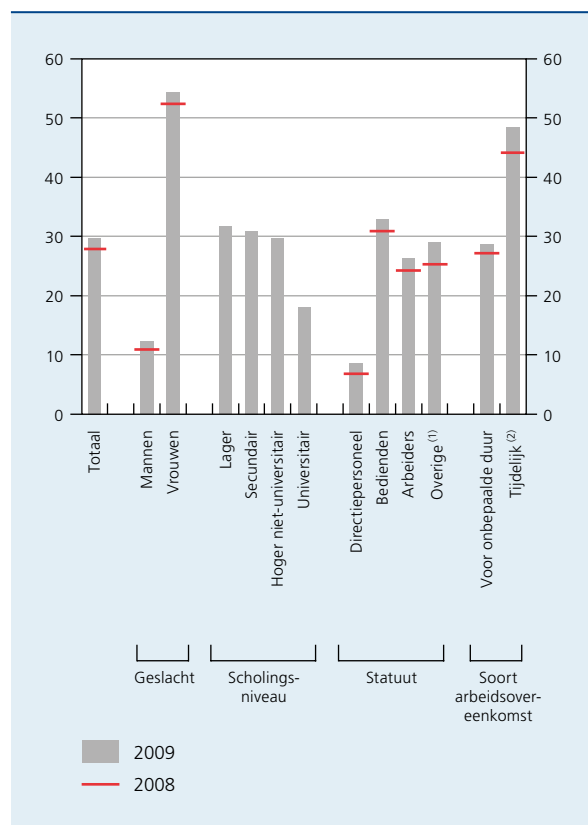
maatschappelijke dienstverlening», waar het in uren uitgedrukte totale arbeidsvolume niet in dezelfde mate is gestegen als het in aantal personen uitgedrukte volume.

2.2 Verschuivingen tussen arbeidsstelsels

Tijdens de crisisperiode nam de deeltijdarbeid fors toe: het aandeel van de deeltijdwerkers in de totale werkgelegenheid bedroeg 29,7% in 2009, tegen 27,9% in 2008. De opwaartse tendens van de afgelopen jaren zette zich dus voort en deed zich voor in alle personeelscategorieën. Deeltijdarbeid blijft nog grotendeels een vrouwenzaak; in 2009 werkte 54,4% van de vrouwen deeltijds, tegen 12,3% van de mannen. Het verschil wijst op de sterke gevoeligheid van de vrouwelijke werkgelegenheid voor de gezinsverplichtingen en de daarmee gepaard gaande huishoudelijke taken.

GRAFIEK 3 VERLOOP VAN DE DEELTIJDARBEID TUSSEN 2008 EN 2009: OPSPLITSING NAAR DE KENMERKEN VAN DE WERKNEMERS

(in procenten van de overeenstemmende werkgelegenheid op 31 december, beperkte populatie)

Bron: NBB (sociale balansen).

- (1) Restpost, die onder meer stagiairs en werknemers met een leercontract omvat.
 (2) Arbeidsovereenkomsten voor bepaalde duur, vervangingsovereenkomsten en overeenkomsten voor een duidelijk omschreven werk.

NB: De gegevens naar scholingsniveau zijn niet volledig voor 2008, wat de gegevens voor dat jaar vertekent. Ze worden bijgevolg niet in deze grafiek vermeld.

Een opsplitsing van het personeelsbestand op grond van verschillende andere kenmerken brengt bepaalde specifieke eigenschappen van het stelsel van deeltijdarbeid aan het licht. Het aandeel van deeltijdarbeid varieert weinig volgens het scholingsniveau, behalve voor werknemers met een universitair diploma. Gemiddeld werkte ongeveer 31 % van de gediplomeerden van het lager, secundair en hoger niet-universitair onderwijs in 2009 deeltijds, tegen slechts 18 % van de universitair geschoolden. Deeltijdarbeid komt trouwens weinig voor bij personen die een directiefunctie uitoefenen, van wie een groot deel naar alle waarschijnlijkheid een universitaire opleiding achter de rug heeft: minder dan 9 % van hen werkte in 2009 deeltijds. Daarentegen werkte een derde van de bedienden niet voltijds, tegen 26,3 % van de arbeiders. Van de overige werknemers had 29 % een deeltijdbaai. De verschillende soorten arbeidsovereenkomsten vertonen aanzienlijke verschillen inzake arbeidsstelsel. Van de personen met een vaste arbeidsovereenkomst werkte 28,7 % deeltijds, tegen bijna de helft van de met een tijdelijke overeenkomst aangenomen werknemers.

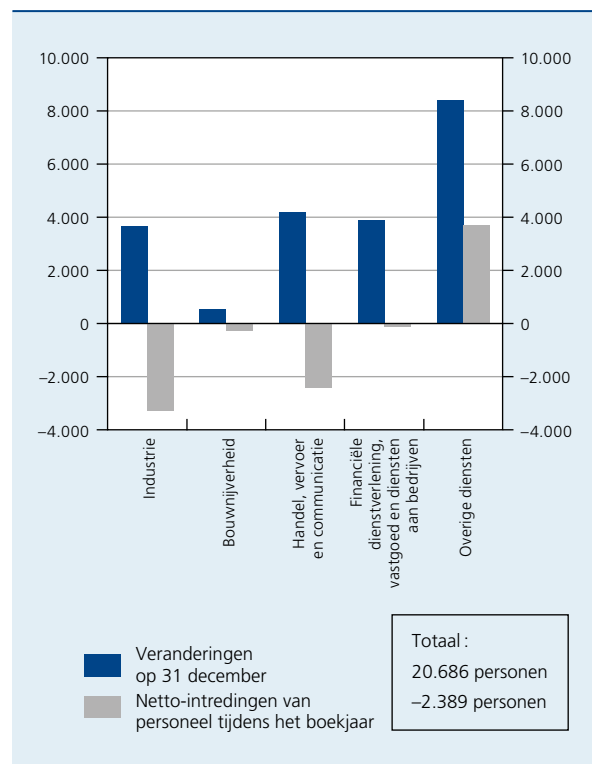
De stijging van de deeltijdarbeid is niet zozeer het gevolg van de massale indienstneming van deeltijdwerkers dan wel van de verschuiving van voltijdarbeid naar deeltijdstelsels. Dergelijke verschuivingen blijken al een aantal jaren uit de analyse van de sociale balansen en weerspiegelen het succes van de regelingen om het beroeps- en gezinsleven met elkaar te verzoenen. De individuele arbeidsduurvermindering wordt tevens in de hand gewerkt door verschillende formules zoals het gedeeltelijk tijdskrediet. Tijdens de crisis is het aantal begunstigden niet afgenomen en werd het beroep op dat stelsel zelfs aangemoedigd door de invoering van het crisistijdskrediet ten behoeve van voltijdwerkers uit de private sector. Volgens de statistieken van de RVA namen in 2009 gemiddeld 127.746 werknemers uit de private sector tijdskrediet, dat is 7,5 % meer dan het voorgaande jaar. Daarin zijn ook de stelsels van crisistijdskrediet begrepen, die gemiddeld in de tweede helft van het jaar ongeveer 2.000 personen omvatten.

De sociale balans vermeldt enerzijds de intredingen van werknemers tijdens het boekjaar, bij hun inschrijving in het personeelsregister van de onderneming, en anderzijds de uittredingen, wanneer arbeidsovereenkomsten worden beëindigd. Door de in- en uittredingen van personeelsleden per arbeidsstelsel te vergelijken met de ontwikkeling van het aantal werknemers die aan het einde van het jaar deeltijds en voltijds werken, kan uit de sociale balansen de bijdrage van de interne bewegingen tot het verloop van de relatieve aandelen van de arbeidsstelsels worden afgeleid.

Blijkbaar waren er in de meeste bedrijfstakken omvangrijke interne verschuivingen van personeelsleden die voorheen voltijds werkten naar een deeltijds arbeidsstelsel. Terwijl in 2009 immers netto-uittredingen van deeltijdwerkers werden opgetekend, is het aantal deeltijdwerkers van het ene jaar tot het andere gestegen. Het verschijnsel was meer uitgesproken in de industrie en in de branche « handel, vervoer en communicatie », met netto-uittredingen van respectievelijk 3.266 en 2.412 deeltijdwerkers, terwijl het deeltijds werkende personeelsbestand van het ene boekjaar tot het andere met respectievelijk 3.650 en 4.189 eenheden toenam. In de « financiële dienstverlening, vastgoed en diensten aan bedrijven » groeide het deeltijds werkende personeel in de loop van het jaar (+3.883), maar de netto-uittredingen waren er veel geringer dan in de voornoemde branches. Niettemin was die tendens sterker in de deeltak « vastgoed en diensten aan bedrijven »; het deeltijds werkende personeel steeg er tussen 31 december 2008 en 2009 driemaal meer dan de netto-indienstneming, die 1.472 eenheden bedroegen.

Het beeld van die veranderingen van stelsel tijdens het jaar is pas volledig indien de – tegengestelde – bewegingen

GRAFIEK 4 VERLOOP VAN HET DEELTIJDS WERKENDE PERSONEEL TIJDENS HET BOEKJAAR 2009: OPSPLITSING NAAR BEDRIJFSTAK
(in personen, beperkte populatie)

Bron: NBB (sociale balansen).

van de voltijdwerkers in aanmerking worden genomen. De netto-intredingen van voltijds personeel daalden onder invloed van de economische crisis, maar het personeelsbestand op 31 december 2009 nam verder af, met 37.824 eenheden in totaal. De verschillende maatregelen die werden genomen om het arbeidsvolume van de werknemers aan te passen, hebben daar zeker toe bijgedragen. Een en ander is merkbaar voor alle conjunctuurgevoelige bedrijfstakken, behalve in de bedrijfstak « overige diensten », die relatief gevrijwaard bleef van de effecten van de recessie, waarin de netto-intredingen van voltijdwerkers positief bleven. De ondernemingen uit die branche namen netto beschouwd ook deeltijds personeel in dienst, maar tijdens het boekjaar werden ook interne bewegingen opgetekend, gezien de veranderingen van het personeelsbestand van het ene jaareinde tot het andere.

(1) De op 31 december geregistreerde personeelsbewegingen ten opzichte van het voorgaande jaar zijn niet altijd gelijk aan het saldo van de in- en uittredingen van personeel, dit als gevolg van fouten in de neergelegde sociale balansen.

2.3 Afslanking van het personeelsbestand

2.3.1 In- en uittredingen van personeel in alle ondernemingen samen

Afgezien van de wijzigingen in het arbeidsstelsel, kan worden vastgesteld dat de aanpassing van de werkgelegenheid aan een vertraging van de economische groei veeleer tot stand komt door minder aan te werven dan door personeel te ontslaan, niet alleen omdat dit laatste duur is, maar ook wegens de kosten en de tijd die nodig zijn om geschoold personeel in dienst te nemen wanneer de conjunctuur weer gunstig wordt. In België spelen die beperkingen nog een grotere rol doordat de arbeidsmarkt te kampen heeft met structurele mismatches tussen het aanbod van en de vraag naar arbeid.

Als gevolg van het conjunctuurverloop werden de netto-intredingen van personeel in 2009 negatief; het aantal uittredingen lag 17.554 eenheden hoger dan dat van de intredingen⁽¹⁾. Die ontwikkeling wordt geschraagd door

TABEL 2 IN- EN UITTREDINGEN VAN PERSONEEL: OPSPLITSING NAAR ARBEIDSTELSEL EN SOORT ARBEIDSOVEREENKOMST
(eenheden, tussen haakjes: veranderingspercentages, beperkte populatie)

	Intredingen		Uittredingen		Netto-intredingen	
	2008	2009	2008	2009	2008	2009
Totaal schema's						
Totaal	584.260	536.612 (-8,2)	554.557	554.166 (-0,1)	29.703	-17.554
Voltijds	365.701	304.606 (-16,7)	340.126	319.771 (-6,0)	25.575	-15.165
Deeltijds	218.559	232.006 (6,2)	214.431	234.395 (9,3)	4.128	-2.389
Volledige schema's						
Totaal	345.249	301.471 (-12,7)	326.901	321.128 (-1,8)	18.348	-19.657
Opsplitsing naar arbeidsstelsel						
Voltijds	210.621	160.295 (-23,9)	191.871	175.778 (-8,4)	18.750	-15.483
Deeltijds	134.628	141.176 (4,9)	135.030	145.350 (7,6)	-402	-4.174
Opsplitsing naar arbeidsovereenkomst						
Arbeidsovereenkomsten voor onbepaalde duur	164.864	120.904 (-26,7)	158.530	145.885 (-8,0)	6.334	-24.981
Tijdelijke arbeidsovereenkomsten ⁽¹⁾	180.385	180.567 (0,1)	168.371	175.243 (4,1)	12.014	5.324

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) Arbeidsovereenkomsten voor bepaalde duur, vervangingsovereenkomsten en overeenkomsten voor een duidelijk omschreven werk.

de aanpassingen van het aantal voltijdwerkers, die plaatsvonden via een drastische vermindering van de intredingen – met 61.095 eenheden of ongeveer 17 % – en een kleinere afname van de uittredingen. De laatstgenoemde daling is onder meer toe te schrijven aan een afname van de spontane uittredingen uit ondernemingen. Voor de deeltijdwerkers namen tussen 2008 en 2009 zowel de in- als de uittredingen toe, maar het uiteindelijke resultaat hiervan was een netto-uittrekking van 2.389 eenheden.

2.3.2 In- en uittredingen van personeel in de ondernemingen die een volledig schema neerleggen

De ondernemingen die een volledig schema neerleggen, zijn verplicht meer gedetailleerde informatie over de personeelsintredingen en -uitredingen te verstrekken. Behalve op het arbeidsstelsel – een detail dat ook in de verkorte schema's wordt vermeld – heeft die informatie betrekking op het type van arbeidsovereenkomst en,

indien van toepassing, op de reden voor de beëindiging van de overeenkomst. De ondernemingen die een volledig schema dienen neer te leggen, maakten 22,1 % van het totale aantal bedrijven van de beperkte populatie in 2009 uit, maar vertegenwoordigden 79,9 % van het gemiddelde personeelsbestand.

De netto-uitredingen kwamen in 2009 voor rekening van de ondernemingen die een volledig schema neerleggen. Het merendeel van dit externe verloop betrof de voltijdse werknemers: het was het resultaat van een sterke daling van de intredingen in combinatie met een geringere afname van hun uittredingen. De netto-uitredingen van deeltijdwerkers waren veel beperkter.

Wanneer de in- en uittredingen die berusten op de door de ondernemingen ingediende volledige schema's worden opgesplitst naar type van arbeidsovereenkomst, blijkt dat het aantal werkenden vooral werd aangepast via de intredingen van vaste werknemers, die met 27 % terugliepen. In combinatie met stabielere uittredingen bedroegen de netto-uitredingen van werknemers met een arbeidsovereenkomst voor onbepaalde duur 24.981 eenheden. Deze beperkte mobiliteit van het vast personeel is niet onverwacht, aangezien de bestaande arbeidskrachten in reserve werden gehouden tijdens de periode waarin de economische bedrijvigheid daalde.

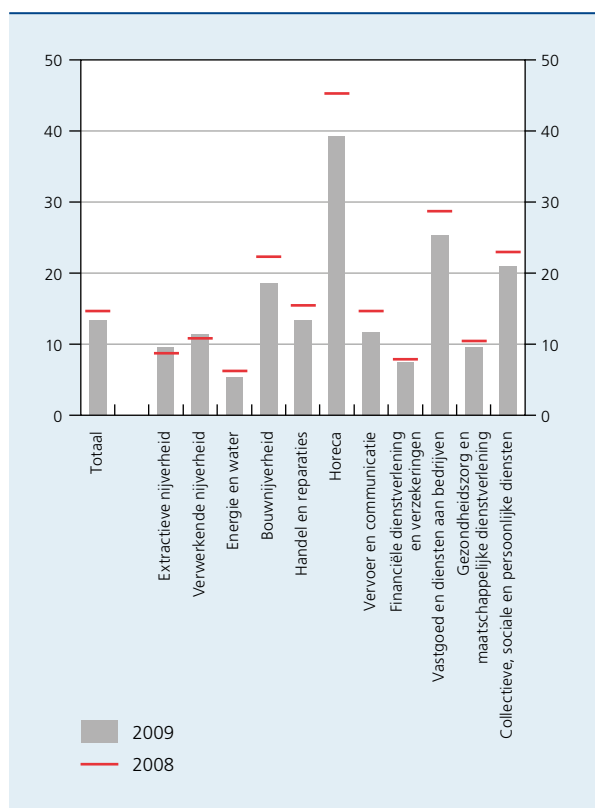
Personeelsleden met een overeenkomst voor onbepaalde duur zijn echter ook vrij mobiel als gevolg van natuurlijke afvloeiingen of de wens van een van beide partijen om het contract te beëindigen. De rotatiegraad van de werknemers geeft een indicatie van die externe mobiliteit: deze ratio wordt berekend door het aantal uittredingen van personeel tijdens een bepaald boekjaar te vergelijken met de personeelssterkte aan het begin van dat jaar. Het conjunctuurklimaat remde de externe mobiliteit van het personeel af, zoals blijkt uit de daling van de rotatiegraad, die in 2009 uitkwam op 13,3 %, tegen 14,7 % een jaar eerder. Dit betekent dat in 2009 in de ondernemingen van de beperkte populatie minder dan één vaste werknemer op acht werd vervangen.

Dat percentage varieert aanzienlijk volgens de grootte en de bedrijfstak van de ondernemingen. In de kleine ondernemingen is de rotatiegraad het hoogst, met 22 %, tegen 16 % in de middelgrote ondernemingen en 11 % in de grote ondernemingen. Die jaarlijks merkbare verschillen kunnen onder meer worden verklaard doordat zich in de grote ondernemingen meer kansen op interne mobiliteit voordoen en het loonverloop er doorgaans beter gepland is.

Ook op het niveau van de bedrijfstakken worden verschillen in rotatiegraad opgetekend en de hiërarchie tussen

GRAFIEK 5 ROTATIEGRAAD ⁽¹⁾ VAN DE WERKNEMERS MET EEN ARBEIDSOVEREENKOMST VOOR ONBEPAADE DUUR IN 2008 EN 2009: OPSPLITSING NAAR BEDRIJFSTAK

(in procenten, beperkte populatie, volledige schema's)

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) Verhouding tussen, enerzijds, het aantal uittredingen in het boekjaar t en, anderzijds, de personeelssterkte aan het einde van het boekjaar t verminderd met de intredingen en vermeerderd met de uittredingen tijdens het boekjaar.

de rotatiegraden die kan worden opgesteld, veranderde nauwelijks tijdens de economische crisis. Om dat verschijnsel te begrijpen, moet voor ogen worden gehouden dat sommige bedrijfstakken doorgaans meer grote ondernemingen omvatten. Dat is zo in de «gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening», de «financiële dienstverlening en verzekeringen», de verwerkende nijverheid en de branche «vervoer en communicatie», waar de rotatiegraad van het personeel aanzienlijk onder het gemiddelde van de ondernemingen ligt. Daarentegen worden de horeca, met een jaarlijkse vervangingsgraad van twee werknemers op vijf in 2009, en in mindere mate de bedrijfstak «vastgoed en diensten aan bedrijven», met één op vier, en de «collectieve, sociale en persoonlijke diensten» en de bouwnijverheid, met ongeveer één op vijf, gekenmerkt door problemen om hun personeel aan zich te binden. Het betreft weliswaar bedrijfstakken die ondernemingen van meer heterogene grootte tellen, maar de minder gunstige arbeids- en bezoldigingsvoorwaarden verklaren mede de omvang van de rotatie. In alle bedrijfstakken verminderde de rotatiegraad van het vaste personeel, met uitzondering van de extractieve en de verwerkende nijverheid. In de horeca liep het vervangingstempo het sterkst terug en in de «financiële dienstverlening en verzekeringen» was de daling het kleinst.

2.3.3 Redenen voor uittreding in de ondernemingen die een volledig schema neerleggen

De ondernemingen die een volledig schema neerleggen, dienen bij uittredingen van personeel de reden voor de beëindiging van het contract te vermelden. De daaruit afgeleide ontwikkelingen verschaffen een beeld van de

verandering van het conjunctuurklimaat tussen 2008 en 2009. De uittredingen wegens het verstrijken van een tijdelijke overeenkomst, wat reeds in 2008 de voornaamste reden voor uittreding vormde, namen verder toe (+4,1 % of 6.872 eenheden). In 2009 verklaarden ze 54,6 % van de bruto-uittredingen. Als gevolg van de sombere stemming op de arbeidsmarkt zijn de beëindigingen van overeenkomsten door spontane uittreding tussen 2008 en 2009 met 18,7 % of 17.014 eenheden gedaald. In jaren van hoogconjunctuur zijn er immers meer spontane uittredingen omdat de werknemers meer mogelijkheden hebben om elders een baan te vinden. Zo kwam in 2009 aan 23,1 % van de overeenkomsten een einde door dat soort uittredingen, dat is een geringer percentage dan in het voorgaande jaar. Het aantal ontslagen steeg met 8,7 %, wat wijst op de zeer relatieve bescherming die de werknemers met een overeenkomst voor onbepaalde duur genoten op het hoogtepunt van de crisis. Het aandeel van die reden voor uittreding bedroeg derhalve 16,9 %. Gerelateerd aan de uittredingen van personeel, maakten de brugpensioneringen en de pensioneringen respectievelijk 2,8 en 2,7 % van het totaal uit; deze percentages zijn vergelijkbaar met die in 2008. De uittredingen wegens brugpensioen zijn in 2009 enigszins gedaald. In tegenstelling tot wat mocht worden gevreesd op grond van voorgaande crisisperiodes zijn de vervroegde uittredingen uit de arbeidsmarkt tijdens de beschouwde periode dus niet versneld.

De daling van de uittredingen in 2009 is volledig toe te schrijven aan de inkrimping, met meer dan 8 %, van de uittredingen van voltijdwerkers. Voor deze laatsten nam enkel het aantal ontslagen toe, met meer dan 16 %. Het

TABEL 3 BRUTO-UITTREDINGEN VAN PERSONEEL: OPSPLITSING NAAR REDEN
(beperkte populatie, volledige schema's)

	In procenten van het totaal		Eenheden		Veranderingen tussen 2008 en 2009	
	2008	2009	2008	2009	Eenheden	In procenten
Pensioen	2,5	2,7	8.206	8.595	389	4,7
Brugpensioen	2,8	2,8	9.284	8.949	-335	-3,6
Ontslag	15,3	16,9	49.857	54.172	4.315	8,7
Einde van een tijdelijke overeenkomst ⁽¹⁾	51,5	54,6	168.371	175.243	6.872	4,1
Andere redenen ⁽²⁾	27,9	23,1	91.183	74.169	-17.014	-18,7
Totaal	100,0	100,0	326.901	321.128	-5.773	-1,8

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) Arbeidsovereenkomst voor bepaalde duur, vervangingsovereenkomst of overeenkomst voor een duidelijk omschreven werk.

(2) Spontane uittredingen en overleden werknemers.

TABEL 4 BRUTO-UITTREDINGEN VAN PERSONEEL IN 2009: OPSPLITSING NAAR ARBEIDSTELSEL EN BEDRIJFSTAK
(beperkte populatie, volledige schema's)

	Aandeel		Totaal	Veranderingen tussen 2008 en 2009			
	in de werk- gelegenheid op 31 december 2009	in de uittredingen in 2009		waarvan, naar reden:			
				(Brug)pensioen	Ontslag	Einde van een tijdelijke overeenkomst ⁽¹⁾	Andere redenen ⁽²⁾
Totaal	100,0	100,0	-5.773	54	4.315	6.872	-17.014
Opsplitsing naar arbeidsstelsel							
Voltijdwerkers	71,1	54,7	-16.093	-49	4.666	-2.158	-18.552
Deeltijdwerkers	28,9	45,3	10.320	103	-351	9.030	1.538
Opsplitsing naar bedrijfstak							
Industrie	26,6	14,6	-1.665	786	3.143	-2.335	-3.259
Bouwnijverheid	4,9	3,8	-2.061	49	190	-240	-2.060
Handel, vervoer en communicatie	29,2	33,2	-2.573	-950	640	5.024	-7.287
Financiële dienstverlening, vastgoed en diensten aan bedrijven	18,2	21,1	-2.855	282	219	99	-3.455
Overige diensten	20,9	27,0	3.609	-120	376	4.486	-1.133

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) Arbeidsovereenkomst voor bepaalde duur, vervangingsovereenkomst of overeenkomst voor een duidelijk omschreven werk.

(2) Spontane uittredingen en overleden werknemers.

volume van de uittredingen van deeltijdwerkers steeg daarentegen aanzienlijk. In totaal namen deeltijds werknemers 45% van de uittredingen voor hun rekening, een percentage dat veel hoger is dan hun aandeel in de werkgelegenheid, namelijk 29% in alleen de ondernemingen die een volledig schema neerleggen. Het verschil is opvallend voor het verstrijken van tijdelijke arbeidsovereenkomsten, die verhoudingsgewijs meer voorkomen bij de deeltijdwerkers (56% van het totaal) dan bij de voltijdwerkers. Dat geldt ook voor de ontslagen (39%), terwijl voor de andere redenen de verdeling tussen voltijd- en deeltijdwerkers vergelijkbaar is met die voor de werkgelegenheid.

In alle bedrijfstakken samen daalde het aantal uittredingen van personeel tussen 2008 en 2009, behalve in de «overige diensten», waar het met 4,3% of meer dan 3.600 eenheden steeg. Het aantal verstreken tijdelijke overeenkomsten nam er fors toe. Het is mogelijk dat de ondernemingen minder dan voorheen een deel van de tijdelijke overeenkomsten hebben omgezet in arbeidsovereenkomsten voor onbepaalde duur, een gangbare praktijk aan het einde van de proefperiode. De uittredingen als gevolg van het verstrijken van een tijdelijke overeenkomst namen eveneens fors toe in de bedrijfstak «handel, vervoer en communicatie», maar die stijging werd ruimschoots gecompenseerd door een daling van

de spontane uittredingen en in mindere mate van de brugpensioenen. De laatstgenoemde daling vindt haar oorsprong in de verzwakking van de herstructureringsgolf bij de branche «post en telecommunicatie», die tot uiting was gekomen in de vervroegde afvloeiing van meer dan 1.200 personen in 2008.

In alle bedrijfstakken namen de ontslagen toe, maar in de industrie was die toename het meest uitgesproken. Het aantal ontslagen werknemers steeg tussen 2008 en 2009 met 40%, zodat die reden er tot bijna een vierde van de uittredingen leidde in 2009, tegen slechts 16% in 2008. Het aantal pensioneringen en brugpensioneringen vermeerderde eveneens, met respectievelijk 6 en 14%. De daling van de totale uittredingen in de bouwnijverheid is vooral te verklaren door de afname van de spontane uittredingen van werknemers. Dat is ook het geval in de branche «financiële dienstverlening, vastgoed en diensten aan bedrijven». In deze bedrijfstak werd een toename van het aantal ontslagen opgetekend die hoofdzakelijk toe te schrijven was aan de herstructureringen in de «financiële dienstverlening en verzekeringen», waar het aantal ontslagen werknemers met bijna 25% opliep. Deze laatstgenoemden vertegenwoordigden aldus 12% van de uittredingen in die bedrijfstak in 2009, tegen slechts 2% in 2008.

TABEL 5 VERLOOP VAN DE IN VTE UITGEDRUKTE WERKGELEGENHEID IN DE ONDERNEMINGEN
DIE EEN VOLLEDIG SCHEMA NEERLEGGEN
(beperkte populatie)

	Personeelsbestand in 2009		Veranderingen tussen 2008 en 2009	
	Eenheden	In procenten van het totaal	Eenheden	In procenten
In het personeelsregister ingeschreven werknemers ⁽¹⁾	1.015.058	96,6	-23.563	-2,3
Arbeidsovereenkomsten voor onbepaalde duur	971.183	92,4	-16.250	-1,6
Tijdelijke overeenkomsten ⁽²⁾	43.875	4,2	-7.313	-14,3
Uitzendkrachten	29.900	2,8	-12.324	-29,2
Ter beschikking gestelde werknemers	6.067	0,6	-307	-4,8
Totaal	1.051.025	100,0	-36.194	-3,3

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) Gegevens op 31 december.

(2) Arbeidsovereenkomsten voor bepaalde duur, vervangingsovereenkomsten en overeenkomsten voor een duidelijk omschreven werk.

2.4 Aanpassing van het beroep op uitzendarbeid⁽¹⁾

Enkel de vennootschappen die een volledig schema neerleggen, zijn verplicht aanvullende informatie te verstrekken⁽²⁾ over de uitzendkrachten en het door een ander bedrijf ter beschikking gesteld personeel. Op die manier kan het volledige personeelsbestand worden ingedeeld volgens arbeidsovereenkomst, maar enkel op basis van het begrip werkgelegenheid in VTE. In de 9.285 ondernemingen die een volledig schema neerleggen, daalde het aantal in het personeelsregister ingeschreven werknemers, dat eind 2008 1.038.621 eenheden in VTE bedroeg, in 2009 met meer dan 23.563 eenheden of 2,3 % van het totaal, terwijl tegelijkertijd de 32.814 ondernemingen die een verkort schema neerleggen, een matige stijging van de werkgelegenheid in VTE met 0,4 % lieten optekenen.

De personeelsleden met een overeenkomst voor onbepaalde duur, die meer dan negen op de tien werknemers uitmaken, liepen met 1,6 % of meer dan 16.000 VTE terug. Bij de met een tijdelijke overeenkomst in dienst genomen werknemers gingen 7.313 in VTE uitgedrukte banen verloren, dat is een daling van 14,3 %. Van deze laatsten werden de werknemers met een overeenkomst voor bepaalde duur, die het talrijkst waren, het sterkst getroffen.

De externe werknemers in de ondernemingen die een volledig schema neerleggen, werden niet gespaard door de in 2009 genomen maatregelen om het arbeidsvolume te beperken. Het aantal uitzendkrachten daalde met 12.324 in VTE uitgedrukte eenheden en vertegenwoordigde nog slechts 70 % van de in 2008 geregistreerde

uitzendarbeid. Het aantal ter beschikking gestelde werknemers, dat slechts een marginaal deel van de werkgelegenheid in VTE vertegenwoordigt, is eveneens gekrompen.

In totaal hadden de ondernemingen van de beperkte populatie die een volledig schema neerleggen nog slechts 29.900 uitzendkrachten in VTE in dienst in 2009, wat overeenstemde met 2,8 % van de in VTE uitgedrukte werkgelegenheid, tegen 3,9 % een jaar eerder. De sterke inkrimping tussen 2008 en 2009 sluit aan bij een gematigde, maar reeds aanzienlijke vertraging tussen 2007 en 2008, na een vijf jaren aanhoudende stijging.

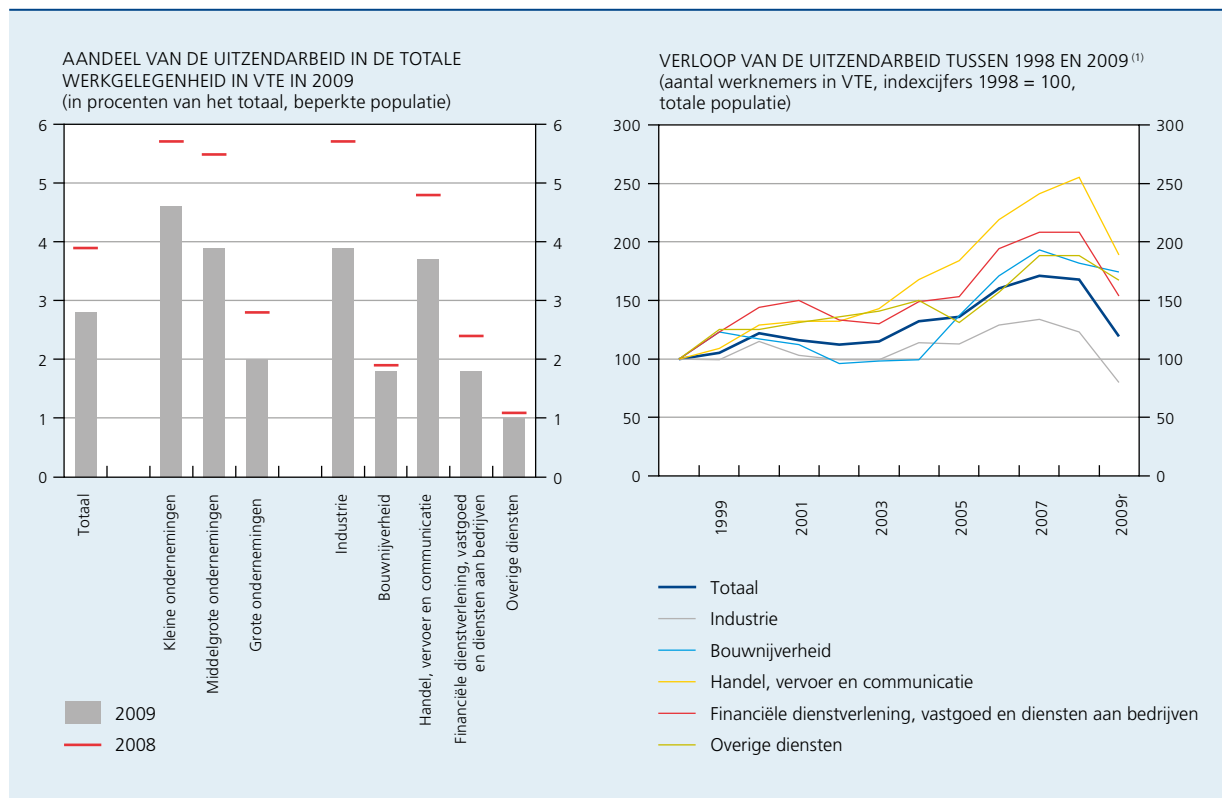
De uitzendkrachten zijn talrijker in de middelgrote en grote ondernemingen, die elk ongeveer 40 % van het totale aantal van deze werknemers in dienst hebben. In die twee groepen was de daling van dat aantal, met ongeveer 30 %, het grootst, terwijl ze in de kleine ondernemingen beperkt bleef tot 20 %. In totaal vertegenwoordigden de uitzendkrachten, in 2009, 4,6 % van het in VTE uitgedrukte personeelsbestand in de kleine ondernemingen, 3,9 % in de middelgrote en 2 % in de grote ondernemingen.

Twee op vijf uitzendkrachten werken in de industrie, waar hun aantal tussen 2008 en 2009 met 36 % is geslonken, tot minder dan 4 % van de in VTE uitgedrukte werkgelegenheid in 2009, tegen 5,8 % een jaar eerder. De afname

(1) Uitgedrukt in gewerkte uren, vertegenwoordigt het in de sociale balansen vermelde volume van uitzendarbeid voor het jaar 2009 ongeveer 40 % van het volume dat wordt geregistreerd door Federgon, de federatie van partners voor werk. De conclusies die op basis van de sociale balans kunnen worden getrokken, lijken dan ook representatief te zijn.

(2) Gemiddeld aantal tewerkgestelde personen, uitgedrukt in VTE; aantal daadwerkelijk gepresteerde uren; kosten voor de onderneming.

GRAFIEK 6 UITZENDARBEID IN DE ONDERNEMINGEN DIE EEN VOLLEDIG SCHEMA NEERLEGGEN

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) De resultaten voor 2009 werden berekend door de tussen 2008 en 2009 voor de beperkte populatie opgetekende verandering toe te passen op de in 2008 voor de totale populatie vastgestelde waarde.

TABEL 6 UITZENDARBEID IN DE ONDERNEMINGEN DIE EEN VOLLEDIG SCHEMA NEERLEGGEN
(beperkte populatie)

	2008	2009
In procenten van het totaal		
Aantal VTE	3,9	2,8
Gewerkte uren	4,8	3,6
Personeelskosten	3,3	2,4
Eenheden		
Aantal VTE	42.224	29.900
Gewerkte uren (duizenden)	79.204	56.211
Gewerkte uren per VTE	1.876	1.880
Personeelskosten per gewerkt uur (in €)	24,9	25,1
<i>p.m. In procenten van de door Federgon opgetekende uitzendarbeid</i>		
Gewerkte uren	43,8	39,9

Bronnen: Federgon, NBB (sociale balansen).

was nog forser in de extractieve nijverheid; daarentegen werd een toenemend beroep op uitzendarbeid gedaan in de branche energie. Nog eens twee op vijf uitzendkrachten werken in ondernemingen uit de bedrijfstak « handel, vervoer en communicatie ». In deze branche was de inkringing van de uitzendarbeid iets minder krachtig, maar ze trof niettemin een werknemer op vier, en het percentage uitzendkrachten liep er tussen 2008 en 2009 terug van 4,8 tot 3,7 % van het personeelsbestand in VTE. Een even grote daling was merkbaar in de « financiële dienstverlening, vastgoed en diensten aan bedrijven », waar de penetratiegraad van de uitzendarbeid nog slechts 1,8 % bedroeg in 2009. In de bouwnijverheid is uitzendarbeid minder gebruikelijk en bleef de inkringing onder de 10 %. Een soortgelijke daling werd opgetekend in de « overige diensten ».

Net als de werkgelegenheid is het aantal door uitzendkrachten gewerkte uren gedaald, namelijk met bijna 30 %, zodat de gemiddelde jaarlijkse arbeidsduur per uitzendkracht vrijwel stabiel bleef, en op 1.880 uur uitkwam in 2009. Een dergelijke stabiliteit staat in contrast met de afname met 2,3 % van de gemiddelde arbeidsduur van

de ingeschreven werknemers in de ondernemingen die een volledig schema neerleggen. Hieruit blijkt het verschil in houding van de werkgevers jegens enerzijds hun ingeschreven personeel, dat relatief beschermd is en van wie de arbeidsduur werd verminderd om ontslagen te voorkomen, en anderzijds de uitzendkrachten, van wie het aantal werd teruggeschroefd om het arbeidsvolume te verlagen. De gemiddelde uurloonkosten van een uitzendkracht stegen van € 24,9 tot € 25,1, dat is een stijging met slechts 0,8 %. Ter vergelijking, voor de werknemers die ingeschreven zijn in het personeelsregister van de ondernemingen die een volledig schema neerleggen, bedroeg de toename van de uurloonkosten 3,8 %. In totaal bestonden de personeelskosten in 2009 voor 2,4 % uit kosten voor uitzendkrachten, tegen 3,3 % een jaar eerder.

3. Personeelskosten

De in de sociale balansen opgenomen personeelskosten omvatten de kosten van de werkgevers voor de tewerkstelling van het in hun register ingeschreven personeel⁽¹⁾. Deze rubriek bestaat bijgevolg uit de bezoldigingen en directe sociale voordelen, de werkgeversbijdragen voor de sociale zekerheid en de door de werkgever verschuldigde bovenwettelijke verzekeringspremies, alsook de overige personeelskosten (bijvoorbeeld maaltijdcheques en ecocheques, alsook verzekeringspremies inzake arbeidsongevallen of beroepsziekten). De financiële compensaties om het koopkrachtverlies van tijdelijk werkloze of door andere crisismaatregelen getroffen werknemers te beperken, maken eveneens deel uit van de personeelskosten.

Tussen 2008 en 2009 stegen de personeelskosten in de ondernemingen van de beperkte populatie met amper 0,5 %. De personeelskosten per gewerkt uur zijn met 3,8 % toegenomen, zodat de uurloonkosten in 2009 gemiddeld € 35,9 beliepen. De kosten gingen iets sneller omhoog voor voltijdwerkers (4 %) dan voor deeltijdwerkers (3,7 %). In 2009 beliep het uurloon gemiddeld € 36,7 voor een voltijdwerker en € 32,5 voor een deeltijdwerker.

Om zoveel mogelijk werknemers aan de slag te houden, hebben de werkgevers de arbeidsduur van hun personeel collectief of individueel teruggeschroefd, onder meer met behulp van crisismaatregelen, zodat het volume aan arbeidsuren sterker terugliep dan het aantal werknemers. De personeelskosten per werknemer stegen bijgevolg minder sterk dan de kosten per gewerkt uur, namelijk met 1 %.

Het verloop van de personeelskosten is over het algemeen minder stabiel voor deeltijdwerkers dan voor voltijdwerkers, onder meer als gevolg van de veranderingen in

TABEL 7 PERSONEELSKOSTEN VOOR DE IN HET PERSONEELSREGISTER INGESCHREVEN WERKNEMERS

(in €, tenzij anders vermeld; jaargemiddelden; beperkte populatie)

	2008	2009	Veranderingspercentages tussen 2008 en 2009
Per gewerkt uur	34,6	35,9	3,8
Voltijdwerkers	35,3	36,7	4,0
Deeltijdwerkers	31,4	32,5	3,7
Per werknemer	47.382	47.866	1,0

Bron: NBB (sociale balansen).

personeelsstructuur die de toename van dit arbeidsstelsel met zich brengt. Ook het geslacht, het scholingsniveau, de anciënniteit en de bedrijfstak zijn factoren die het peil en het verloop van de kosten beïnvloeden. Er zij tevens opgemerkt dat de verdeling van het arbeidsvolume en de kosten over voltijd- en deeltijdwerkers complexer wordt naarmate er meer veranderingen van arbeidsstelsel worden genoteerd, zoals het geval was in het boekjaar 2009. Mogelijke vergissingen bij de verdeling hebben meer invloed op de ratio's van de deeltijdarbeid dan op die van de voltijdarbeid, waarvan het volume veel groter is.

In de grote ondernemingen was het verloop van de personeelskosten per gewerkt uur gematigder (3,5 %) dan in de kmo's, waar het ongeveer 4,5 % beliep. In de kleine ondernemingen stegen de uurloonkosten sterker voor deeltijdwerkers (5,6 %) dan voor voltijdwerkers (4,4 %), terwijl het omgekeerde zich voordeed in de middelgrote ondernemingen (respectievelijk 4,5 en 4,9 %). Het resultaat voor de grote ondernemingen is toe te schrijven aan een geringere toename van de uurloonkosten bij de deeltijdwerkers (3,1 %) dan bij de voltijdwerkers (3,9 %).

De ontwikkelingen in de verschillende bedrijfstakken lopen zeer sterk uiteen, vooral op het meest gedetailleerde niveau. Meer in het bijzonder liep het gemiddelde uurloon met 2,6 % terug in de bedrijfstak «energie en water», een daling die zowel bij voltijdwerkers als bij deeltijdwerkers tot uiting kwam. Deze ontwikkeling is grotendeels te verklaren door de resultaten in drie van de grootste ondernemingen van deze bedrijfstak, waar

(1) Ze verschillen bijgevolg van het concept loonkosten dat in de nationale rekeningen wordt gehanteerd, omdat ze noch betalingen aan het – niet meer in het personeelsregister voorkomende – gepensioneerde personeel omvatten, noch bepaalde aan eventuele herstructurerings verbonden kosten, die de ondernemingen in hun balans als uitzonderlijke kosten boeken.

een aanzienlijke daling van de personeelskosten werd vastgesteld. De uurlonen stegen minder snel dan gemiddeld in de bedrijfstakken «financiële dienstverlening en verzekeringen» (2,5%) en «vastgoed en diensten aan bedrijven» (3,7%). Omgekeerd wordt een relatief sterke stijging opgetekend in de kleine bedrijfstakken: de horeca (7,5%), de extractieve nijverheid (5,5%) en de landbouw (5,2%). Ook in de verwerkende nijverheid (4,8%) en in «vervoer en communicatie» (4,7%) namen de uurloonkosten aanzienlijk toe. Elders bleef de stijging beperkt tot 4 à 4,5%.

4. Opleiding

De tabel inzake opleiding werd aanzienlijk uitgebreid voor de vanaf 1 december 2008 afgesloten boekjaren. De opleidingsinitiatieven worden thans in drie gedeelten verdeeld. Twee daarvan hebben betrekking op de voortgezette beroepsopleiding voor de werknemers, bestaande uit de vooraf geplande initiatieven om de kennis van de werknemers te vergroten of hun vaardigheden te verbeteren. Het eerste van deze twee gedeelten is gewijd aan formele opleiding (door lesgevers uitgewerkte cursussen en stages), het tweede aan informele of minder formele opleiding (andere initiatieven die gepland worden aan de hand van de individuele behoeften van de cursist, zoals opleiding op de werkvloer). Het derde gedeelte heeft betrekking op de initiële beroepsopleiding, die wordt

verstrekkt aan personen die tewerkgesteld zijn in het kader van alternerend leren en werken⁽¹⁾.

4.1 Ondernemingen met opleidingsactiviteiten

Hoewel de veranderingen in de sociale balans het mogelijk maken de opleidingsinspanningen beter te beoordelen, hebben ze ook geleid tot nieuwe moeilijkheden voor de ondernemingen, omdat deze laatsten verplicht werden specifieke meetinstrumenten te ontwikkelen. Dankzij de mediatisering van de veranderingen en de inzet van de beroeps- en branchefederaties en de sociale partners, was het aantal ondernemingen dat informatie verstrekt over het opleidingsbeleid in 2008 aanzienlijk toegenomen in vergelijking met de voorgaande jaren. Al met al had bijna 19% van de 82.000 ondernemingen van de totale populatie in 2008 één of ander opleidingsinitiatief geregistreerd. Bijna 14% had een formele opleiding georganiseerd, of ongeveer twee keer zoveel als de voorgaande jaren.

De beperkte populatie omvat verhoudingsgewijs meer grote ondernemingen, waarvan een relatief groter aantal

(1) Voor een exacte definitie van de verschillende opleidingstypen en de gevraagde inlichtingen, zie deel 5 van het artikel «De sociale balans 2008» dat verschenen is in het Economisch Tijdschrift van december 2009 en werd gepubliceerd op de website van de Nationale Bank van België (www.nbb.be). Zie ook het gezamenlijk door de Balanscentrale, de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven en de Nationale Arbeidsraad uitgewerkte document: «Toelichtingsnota met betrekking tot de opleidingsactiviteiten opgenomen in de sociale balans», te vinden op: http://www.nbb.be/DOC/BA/SocialBalance/Notice_Formations_NL_4_%20avril%202008.pdf.

TABEL 8 ONDERNEMINGEN MET EN ZONDER OPLEIDINGSACTIVITEITEN
(beperkte populatie)

	Eenheden		In procenten van het totaal	
	2008	2009	2008	2009
Totaal	42.099	42.099	100,0	100,0
Ondernemingen met opleidingsactiviteiten	8.712	8.814	20,7	20,9
waarvan:				
Ondernemingen die opleidingen organiseren van het type				
formeel	7.033	7.377	16,7	17,5
informeel	3.194	3.396	7,6	8,1
initieel	1.656	1.558	3,9	3,7
Ondernemingen die verschillende opleidingstypen combineren	2.791	3.099	6,6	7,4
Ondernemingen zonder opleidingsactiviteiten	33.387	33.285	79,3	79,1

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) Een onderneming verricht opleidingsactiviteiten als de netto-opleidingskosten niet gelijk zijn aan nul. Ze kan dus zelfs als een opleiding verstrekken onderneming worden beschouwd indien haar werknemers tijdens het boekjaar niet aan een opleidingsactiviteit hebben deelgenomen. Wanneer een onderneming verschillende opleidingstypen combineert, wordt ze geboekt als onderneming met opleidingsactiviteiten voor elk van deze rubrieken, wat betekent dat de percentages van ondernemingen met opleidingsactiviteiten voor de verschillende opleidingstypen niet kunnen worden opgeteld om het totale aandeel van de ondernemingen met opleidingsactiviteiten te berekenen.

opleidingsactiviteiten organiseert. Het aandeel ondernemingen met opleidingsactiviteiten (21 %), net zoals het peil van de opleidingsindicatoren, is dus over het algemeen hoger wanneer het wordt berekend op basis van de beperkte populatie.

In totaal is het aandeel van de ondernemingen met opleidingsactiviteiten tussen 2008 en 2009 zeer licht toegenomen. De ontwikkelingen lopen uiteen volgens het type van georganiseerde opleiding. Het aandeel van de ondernemingen die melding maken van formele en informele opleidingsinitiatieven is toegenomen, van 16,7 tot 17,5 % voor de formele en van 7,6 tot 8,1 % voor de informele opleidingen. Het aantal ondernemingen dat initiatieven inzake initiële opleiding vermeldt, loopt daarentegen licht terug, zodat het nog maar 3,7 % van het geheel uitmaakt in 2009, tegen 3,9 % een jaar eerder. Mogelijk is deze daling deels toe te schrijven aan de correctie van verkeerde indelingen van bepaalde opleidingsinitiatieven. In 2008 was immers vastgesteld dat veel ondernemingen stages en opleidingen voor nieuwe werknemers in deze rubriek hadden opgenomen, terwijl hierin enkel personen mochten worden vermeld die een langdurige cursus (ten minste zes maanden) volgden en die tewerkgesteld zijn in het kader van alternerend leren en werken.

In 2009 waren er meer ondernemingen die verschillende opleidingstypen combineren (7,4 % van het totaal) dan in 2008. Veruit het meest gangbaar is een combinatie van formele en informele opleidingen.

4.2 Opleidingsindicatoren

Hoewel het aantal ondernemingen met opleidingsactiviteiten is toegenomen, zijn de nettobudgetten voor de voortgezette opleiding van werknemers met 4 % teruggelopen wat formele opleiding betreft en met 9 % voor de informele opleiding. Wanneer ondernemingen zich verplicht zien hun kosten terug te schroeven, doen ze dat immers vaak door bepaalde investeringen (nieuwe software of machines) die nog aan te leren vaardigheden vergen van hun werknemers, te schrappen of uit te stellen. Ze kunnen ook kiezen voor minder dure operatoren of de knowhow van hun medewerkers diversifiëren met behulp van basisopleidingen die goedkoper zijn dan specifieke opleidingen. Opleidingskosten worden immers geboekt als een uitgave en niet als een investering, wat hun cyclische aard verklaart. Dat is eveneens toe te schrijven aan de veranderingen in het aanwervingsvolume en de daarmee samenhangende opleidingen voor nieuwe werknemers.

Het aantal werknemers dat heeft deelgenomen aan initiatieven inzake formele opleiding is verder toegenomen tussen 2008 en 2009: gemiddeld genomen volgden ze derhalve goedkopere en kortere opleidingen, aangezien het aantal uren dat uitgetrokken werd voor formele opleiding tussen 2008 en 2009 stagneerde. Het aantal uren dat besteed werd aan initiatieven inzake informele opleiding liep daarentegen in dezelfde mate terug als de kosten. Het aandeel van de werknemers voor wie deze – nochtans goedkopere – initiatieven werden genomen, daalde met 5 %.

De rubrieken met betrekking tot initiële opleiding vertonen uiteenlopende ontwikkelingen: de kosten stegen met 11 %, terwijl het volume aan opleidingsuren over dezelfde periode verminderde met 5 %. Het aantal werknemers dat een dergelijke opleiding volgde, is dan weer met 43 % toegenomen.

4.2.1 Deelname aan opleiding

De participatiegraad geeft de verhouding weer tussen het aantal opgeleide werknemers en het totale personeelsbestand. Tijdens de Werkgelegenheidsconferentie van 2003 was gesteld dat één werknemer op twee in België in 2010 een opleiding zou moeten kunnen volgen. Via de statistieken die kunnen worden opgemaakt aan de hand van de sociale balansen, is het niet mogelijk een totale participatiegraad te berekenen. Een werknemer die deelneemt aan activiteiten die tot uiteenlopende typen behoren (formele, informele, initiële) wordt in ieder onderdeel van de sociale balans opgenomen. Door de deelnemers aan die diverse activiteiten samen te tellen, ontstaan dus dubbel- of zelfs driedubbeltellingen.

In 2009 nam 38,2 % van de werknemers deel aan een of meer initiatieven inzake formele opleiding, dit is een toename met 1,6 procentpunt ten opzichte van het voorgaande jaar. Informele opleiding werd gevolgd door 21,3 % van de werknemers, een daling met 0,9 procentpunt ten opzichte van 2008, terwijl de participatie aan initiële opleiding 1,3 % beliep (+0,4 procentpunt).

De participatiegraad aan formele opleiding is in alle ondernemingen gestegen, ongeacht de grootte of de bedrijfstak. De stijging was het sterkst in de grote ondernemingen (+2,8 procentpunt), maar ze is ook zichtbaar in de kleine en middelgrote ondernemingen.

De participatiegraad van de werknemers neemt sterk toe in alle bedrijfstakken, behalve in die van de « financiële dienstverlening, vastgoed en diensten aan bedrijven », waar deze ratio slechts met 0,2 procentpunt omhoogging. Een meer gedetailleerde opsplitsing geeft opvallende

TABEL 9

DEELNAME AAN OPLEIDINGSACTIVITEITEN IN 2009: OPSPLITSING NAAR BEDRIJFSOMVANG EN BEDRIJFSTAK

(aantal opgeleide werknemers, in procenten van de gemiddelde werkgelegenheid, tenzij anders vermeld; beperkte populatie)

	Formele opleiding		Informele opleiding	
	2009	Veranderingen tussen 2008 en 2009, in procentpunten	2009	Veranderingen tussen 2008 en 2009, in procentpunten
Totaal	38,2	1,6	21,3	-0,9
Opsplitsing naar omvang				
Kleine ondernemingen	9,7	0,8	5,2	0,6
Middelgrote ondernemingen	33,1	1,0	18,5	0,8
Grote ondernemingen	55,9	2,8	31,4	-2,4
Opsplitsing naar bedrijfstak				
Industrie	43,5	1,6	22,9	0,7
Bouwnijverheid	24,6	1,7	7,5	0,0
Handel, vervoer en communicatie	35,6	1,2	17,3	-3,1
Financiële dienstverlening, vastgoed en diensten aan bedrijven	37,3	0,2	24,5	0,1
Overige diensten	41,2	3,8	27,1	-1,2

Bron: NBB (sociale balansen).

divergenties te zien. De participatiegraad steeg fors in de branche energie (+12,8 procentpunt), terwijl het peil er reeds hoog was (bijna 71 % in 2008). Ook in de extractieve nijverheid, de «collectieve, sociale en persoonlijke diensten», de handel en de «gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening» was de stijging aanzienlijk. Voorts ging de participatiegraad ook licht omhoog in de verwerkende nijverheid en bleef hij stabiel in de «financiële dienstverlening en verzekeringen», de twee bedrijfstakken waar de werkgelegenheid tussen 2008 en 2009 het meest terugliep. Een daling van de participatie aan formele opleiding werd dan weer opgetekend in «vervoer en communicatie» en in de horeca (respectievelijk -1,6 en -0,9 procentpunt), bedrijfstakken waar het niveau nochtans reeds laag was.

De daling van de participatiegraad voor de informele opleidingsactiviteiten is volledig toe te schrijven aan de grote ondernemingen, waar hij terugliep van 33,7 tot 31,4%. De achteruitgang van deze indicator komt tot uiting in meerdere bedrijfstakken, waaronder «vervoer en communicatie» en «gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening», waar de participatie evenwel ruim boven het gemiddelde blijft, alsook de handel. In de industrie wordt daarentegen een stijging opgetekend, die bijzonder krachtig is in de extractieve nijverheid en de branche energie.

4.2.2 Opleidingskosten

De sociale partners hebben in de opeenvolgende centrale akkoorden twee financiële doelstellingen inzake opleiding vastgelegd. De eerste doelstelling, die dateert van 1990, bepaalt dat een bedrag ten belope van 0,1 % van de brutolonen moet worden uitgetrokken voor de werkgelegenheid en de opleiding van kansengroepen. In 1998 werd hieraan een macro-economische doelstelling toegevoegd die België aansluiting moet doen vinden bij zijn belangrijkste handelspartners: de uitgaven voor opleiding dienden in 2004 1,9% van de loonsom te bedragen. In 2005 werd een mechanisme ingevoerd dat sancties oplegt bij niet-naleving van deze doelstelling. Elk jaar wordt in het Technisch Verslag van de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven een overzichtstabel gepubliceerd waarin het verloop van de opleidingsindicatoren kan worden gevolgd.

In de ondernemingen van de beperkte populatie vertegenwoordigden de uitgaven, voor alle soorten opleiding samen, 1,63 % van de personeelskosten in 2009, dat is een daling met 0,09 procentpunt ten opzichte van het voorgaande jaar. Deze daling kwam zowel tot uiting in de indicator inzake formele opleiding, die terugliep van 1,21 tot 1,16 %, als in de indicator inzake informele opleiding, die uitkwam op 0,42 % van de personeelskosten in 2009, tegen 0,46 % een jaar eerder. Alleen de indicator inzake initiële opleiding nam toe.

TABEL 10 OPLEIDINGSKOSTEN IN 2009
(beperkte populatie)

	Formele opleiding	Informele opleiding	Initiële opleiding	Totaal
In procenten van de personeelskosten				
Netto-opleidingskosten ⁽¹⁾	1,16	0,42	0,06	1,63
<i>p.m. In 2008</i>	1,21	0,46	0,05	1,72
Bruto-opleidingskosten	1,19			
Betaalde bijdragen en stortingen aan collectieve fondsen (+)	0,06	–	–	–
Ontvangen tegemoetkomingen (–)	0,09	–	–	–
<i>p.m. Ontvangen tegemoetkomingen, in procenten van de brutokosten</i>	7,4	–	–	–
In €				
Nettokost per opleidingsuur	51,9	36,5	11,1	40,5
Nettokost per deelnemer	1.381	939	2.054	–

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) De netto-opleidingskosten worden berekend door de ontvangen tegemoetkomingen van de brutokosten af te trekken. De nettokosten voor formele opleiding omvatten daarenboven de betaalde bijdragen en stortingen aan collectieve fondsen.

In verband met informele voortgezette opleiding en initiële opleiding dienen de ondernemingen enkel de gemaakte nettokosten mee te delen. Voor de formele voortgezette opleiding, daarentegen, moeten de nettokosten in de sociale balans in afzonderlijke rubrieken worden opgesplitst naar bruto-opleidingskosten, bijdragen en stortingen aan collectieve fondsen en ontvangen tegemoetkomingen. Verondersteld wordt dat de ondernemingen op die manier beter rekening houden met de verschillende componenten van de opleidingskosten.

De brutokosten als gevolg van de participatie van de werknemers aan initiatieven inzake formele opleiding vertegenwoordigden in 2009 1,19 % van de personeelskosten, een lichte daling ten opzichte van 2008. Die kosten moeten worden aangevuld met de verplichte betalingen uit hoofde van sociale bijdragen (werkgelegenheid en opleiding van kansengroepen, educatief verlof) of van stortingen aan sectorale opleidingsfondsen. Hoewel de bedrijven verplicht zijn de rubriek «betaalde bijdragen en stortingen aan collectieve fondsen»⁽¹⁾ in te vullen, maakten de daarin opgenomen bedragen in 2009 slechts 0,06 % van de personeelskosten uit, terwijl de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven had berekend dat die bijdragen in totaal 0,18 % van de loonsom zouden belopen. Dit lijkt erop te wijzen dat de ondernemingen deze rubriek niet correct invullen. Het beroep op de mechanismen voor de subsidiëring van opleidingen (onder meer in de vorm van opleidingscheques of van premies die de sectorale fondsen aan ondernemers of werknemers uitkeren) is tussen 2008 en 2009 toegenomen: de verhouding tussen de ontvangen tegemoetkomingen en de

personeelskosten steeg met 13 %, tot 0,09 %. Al met al vertegenwoordigden de tegemoetkomingen 7,4 % van de bruto-opleidingskosten in 2009, tegen 6,4 % tijdens het voorgaande jaar.

De opleidingsdoelstelling van de sociale partners wordt op macro-economisch niveau en niet per bedrijf of sectoraal vastgelegd, om rekening te houden met de verschillende behoeften van de ondernemingen: het opleidingsbeleid wordt beïnvloed door tal van factoren, zoals de grootte van de onderneming, de gebruikte technologieën, de leeftijd en het scholingsniveau van het personeel, alsook het bestaan van knelpuntberoepen.

Kleine bedrijven spendeerden in 2009 een totaal budget van gemiddeld 0,42 % van hun personeelskosten aan opleiding. De totale financiële inspanning is bijna drie keer groter (1,10 %) in middelgrote en nagenoeg zes keer groter in grote ondernemingen (2,39 %). Hoewel de financiële indicator achteruitgang in de kleine en middelgrote ondernemingen (respectievelijk –0,02 en –0,04 procentpunt), bleef de daling beperkt in vergelijking met de grote ondernemingen (–0,12 procentpunt).

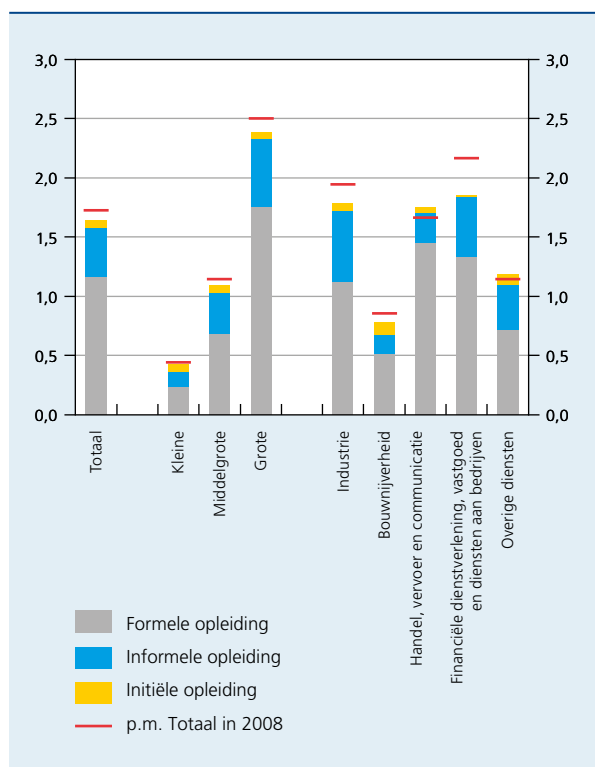
In de bedrijfstakken was de achteruitgang het sterkst in de « financiële dienstverlening, vastgoed en diensten aan bedrijven », als gevolg van een bijzonder sterke afname in de « financiële dienstverlening en verzekeringen »

(1) Zelfs wanneer ze voor hun werknemers geen formele opleidingsactiviteiten organiseren, zijn de bedrijven in principe verplicht de rubriek «betaalde bijdragen en stortingen aan collectieve fondsen» in te vullen. Die bedragen moeten worden aangegeven op grond van de sociale wetgeving of van de intersectoraal, sectoraal of op bedrijfsniveau gesloten collectieve arbeidsovereenkomsten.

GRAFIEK 7

NETTOKOSTEN VOOR OPLEIDING IN 2009⁽¹⁾:
OPSPLITSING NAAR BEDRIJFSOMVANG
EN BEDRIJFSTAK

(in procenten van de personeelskosten, beperkte populatie)

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) De netto-opleidingskosten worden berekend door de ontvangen tegemoetkomingen van de brutokosten af te trekken. De nettokosten voor formele opleiding omvatten daarenboven de betaalde bijdragen en stortingen aan collectieve fondsen.

(-0,5 procentpunt). De uitgaven in deze bedrijfstak, die in 2009 2,77 % van de loonkosten uitmaakten, bleven evenwel hoger dan in de meeste andere bedrijfstakken. De financiële indicator liep eveneens terug in de bouwnijverheid, waar de uitgaven traditioneel geringer zijn dan in de andere bedrijfstakken, en in de industrie, ondanks de stijging die werd opgetekend in de extractieve nijverheid en de branche energie. In de bedrijfstak «handel, vervoer en communicatie» is de toename van de indicator toe te schrijven aan de zeer forse groei (+0,2 procentpunt) in «vervoer en communicatie», zodat de uitgaven voor opleiding er in 2009 meer dan 2,7 % van de personeelskosten beliepen, een cijfer dat amper lager ligt dan dat van de «financiële dienstverlening en verzekeringen».

De kosten voor een uur opleiding beliepen in 2009 gemiddeld €52 voor formele opleiding en €37 voor informele opleiding, waaraan veel lagere vaste kosten verbonden zijn. Een uur initiële opleiding kostte gemiddeld €11. Dat verschil is gedeeltelijk te verklaren doordat

de indicator het loonpeil van de personen in opleiding omvat; dat van stagiairs en leerlingen ligt evenwel ruim onder het gemiddelde.

De ondernemingen met opleidingsactiviteiten gaven gemiddeld €1.381 per werknemer uit in het kader van formele opleidingen, tegen €939 voor informele opleidingen. De kosten per opgeleide werknemer zijn zeer hoog voor initiële opleidingen (meer dan €2.000). Er zij echter opgemerkt dat personen met een leercontract en stagiairs het grootste deel van hun tijd in de onderneming aan opleiding spenderen, zodat de indicator die de kosten relateert aan de deelnemers minder zinvol is dan de verhouding tussen de kosten en de opleidingsuren.

4.2.3 Duur van de opleidingen

Al met al hebben de ondernemingen van de beperkte populatie in 2009 1,4 % van het arbeidsvolume besteed aan opleiding, nagenoeg evenveel als in 2008. Formele opleiding neemt het leeuwendeel voor haar rekening, met bijna 57 % van het totaal; informele opleiding vertegenwoordigt 29 % van de opleidingsuren en initiële opleiding 13 %.

Kleine ondernemingen besteden niet alleen minder geld, maar gemiddeld ook duidelijk minder tijd aan opleiding dan middelgrote en grote ondernemingen. Het totale aantal arbeidsuren dat door kleine ondernemingen voor opleiding werd uitgetrokken, is tijdens de beschouwde periode bovendien licht teruggelopen, tot 0,54 % van het arbeidsvolume in 2009. Deze ontwikkeling is voornamelijk te verklaren door de daling van het aantal uren voor initiële opleiding. In de middelgrote en grote ondernemingen is het totale volume aan opleidingsuren amper gestegen, zodat het respectievelijk 1,12 en 2,03 % van de arbeidsuren beliep. De langere duur van de formele opleidingen werd volledig tenietgedaan door de daling van het aantal uren informele opleiding.

In de meeste bedrijfstakken is deze indicator stabiel gebleven of licht gestegen. In de bouwnijverheid, een bedrijfstak met nochtans al relatief weinig opleidingsactiviteiten, liep de indicator sterk terug (-0,19 procentpunt). De daling was nog sterker in de «financiële dienstverlening en verzekeringen»: het totale aantal opleidingsuren, uitgedrukt in procenten van de arbeidstijd, verminderde met 0,41 procentpunt, tot 2,08 %, een peil dat niettemin één van de hoogste is.

Deelnemers aan initiatieven inzake formele opleiding kregen in 2009 gemiddeld 28 uur opleiding, tegen meer dan 29 uur tijdens het voorgaande jaar. Ook voor informele opleiding werd een daling van de gemiddelde duur

TABEL 11 OPLEIDINGSUREN IN 2008 EN 2009
(beperkte populatie)

	Formele opleiding	Informele opleiding	Initiële opleiding	Totaal
Opleidingsactiviteiten (in procenten van de gewerkte uren, tenzij anders vermeld)				
2008	0,78	0,44	0,19	1,40
2009	0,80	0,41	0,19	1,40
Veranderingspercentages	2,9	-6,0	-2,3	-0,6
Opleidingsduur per deelnemer (in uren, tenzij anders vermeld)				
2008	29,2	26,9	279,4	-
2009	28,0	25,7	184,5	-
Veranderingspercentages	-4,1	-4,5	-34,0	-

Bron: NBB (sociale balansen).

per deelnemer opgetekend, van bijna 27 tot minder dan 26 uur. Werknemers die een initiële opleiding volgden, kregen gemiddeld bijna 185 uur opleiding, een inkrimping met een derde tegenover het voorgaande jaar.

Conclusies

De gevolgen van de economische crisis voor de werkgelegenheid komen tot uiting in de gegevens die ontleend zijn aan de met betrekking tot 2009 neergelegde sociale balansen. Uitgedrukt in het aantal werkzame personen is de werkgelegenheid in de ondernemingen van de beperkte populatie in de loop van het jaar duidelijk verslechterd: in vergelijking met 31 december 2008 liep het personeelsbestand terug met 1,2 %, meer dan het dubbele van de gemiddelde jaarlijkse afname. De deeltijdse werkgelegenheid nam toe ten koste van de voltijdse banen. Deze evolutie vloeit overigens niet zozeer voort uit de massale aanwerving van deeltijdwerkers, maar veeleer uit de overschakeling van voltijdarbeid naar deeltijdstelsels, wat erop wijst dat de ondernemingen gebruik maakten van de flexibiliteitsinstrumenten waarover ze beschikken om het arbeidsvolume te verlagen.

Het banenverlies heeft verhoudingsgewijs meer mannen getroffen dan vrouwen, als gevolg van een bedrijfstak-effect. Dat gold in ruimere mate voor arbeiders dan voor bedienden of directiepersoneel. Ten slotte is het aantal werknemers met een tijdelijke arbeidsovereenkomst in relatieve termen sterker gedaald dan de werknemers met een arbeidsovereenkomst voor onbepaalde duur.

De grote ondernemingen hadden te kampen met een sterkere vermindering van hun personeelsbestand dan de kmo's. Bij de bedrijfstakken liet de industrie het grootste banenverlies optekenen (-5,2 %), gevolgd door de « financiële dienstverlening en verzekeringen » (-4,3 %). Toch werden nog banen gecreëerd in een aantal bedrijfstakken, waaronder de « gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening », waarvan de activiteiten grotendeels door de overheid worden gesubsidieerd.

De werknemers die tijdelijk werkloos worden om economische redenen of als gevolg van de crisismaatregelen, blijven in het personeelsregister van hun werkgever ingeschreven. Daarentegen liep het aantal gewerkte uren, dat rechtstreeks door deze maatregelen wordt beïnvloed, in 2009 aanzienlijk terug. De jaarlijkse arbeidsduur per werknemer verminderde met gemiddeld 37 uur. In alle bedrijfstakken werd een achteruitgang opgetekend, maar deze was bijzonder uitgesproken in de industrie.

De in 2009 opgetekende netto-uitredingen van personeel komen voor rekening van de ondernemingen die een volledig schema neerleggen, en vloeien voornamelijk voort uit het afgenomen aantal intredingen van voltijds personeel, in combinatie met een veel kleinere vermindering van de uitredingen. De netto-uitredingen van deeltijdwerkers waren veel beperkter. De afname van het aantal bruto-uitredingen van personeel tussen 2008 en 2009 was voornamelijk het gevolg van een daling van de spontane uitredingen van personeel. Daarentegen steeg het aantal ontslagen met nagenoeg 9 %; het grootste deel ervan vond plaats in de industrie.

Bij de ondernemingen die een volledig schema neerleggen, werd het arbeidsvolume eveneens aangepast via een geringer beroep op uitzendkrachten, waarvan het aantal met bijna 30 % is gedaald.

De gemiddelde uurloonkosten stegen met 3,8 % tussen 2008 en 2009. In combinatie met de sterke daling van het aantal gewerkte uren resulteerde dit verloop in een stijging van de personeelskosten met nauwelijks 0,5 %.

Ondanks een toename van het aantal opleiding verstrekkende ondernemingen, werden de budgetten voor formele en informele opleidingen in 2009 neerwaarts bijgesteld. Alleen de kosten in verband met initiële opleiding zijn toegenomen. Al met al hebben de ondernemingen 1,63 % van de personeelskosten besteed aan de opleiding van hun werknemers, tegen 1,72 % een jaar voordien, een inkrimping die de procyclische aard van deze uitgaven weerspiegelt. Het aantal opleidingsuren daalde eveneens, maar in vergelijkbare mate als het aantal gewerkte uren, zodat de aan opleiding bestede arbeidstijd slechts licht verminderde. De participatiegraad van de werknemers is gestegen, behalve voor informele opleiding.

Bibliografie

CRB (2010), *Technisch verslag van het secretariaat over de maximale beschikbare marges voor de loonkostenontwikkeling*, Brussel, november.

Delhez Ph. en P. Heuse (2004), «De sociale balans 2003», *Economisch Tijdschrift van de Nationale Bank van België*, vierde kwartaal, 95-133.

Delhez Ph. en P. Heuse (2005), «De sociale balans 2004», *Economisch Tijdschrift van de Nationale Bank van België*, vierde kwartaal, 59-93.

Delhez Ph., P. Heuse, Y. Saks en H. Zimmer (2008), «De sociale balans 2007», *Economisch Tijdschrift van de Nationale Bank van België*, december, 105-146.

RVA (2010), *Jaarverslag 2009*, Brussel.

Methodologische bijlage

1. Methodologische principes voor de samenstelling van de ondernemingspopulaties

De methodologische principes voor de samenstelling van de voor de analyse gebruikte ondernemingspopulaties zijn uitvoerig beschreven in bijlage 1 van het artikel « De sociale balans 2005 » dat is verschenen in het Economisch Tijdschrift van december 2006 en dat terug te vinden is op de website van de Nationale Bank van België (www.nbb.be).

Er zij aan herinnerd dat enkel rekening wordt gehouden met de sociale balansen van de ondernemingen die met goed gevolg bepaalde homogeniteits-, coherentie- en kwaliteitscontroles hebben doorstaan. In het bijzonder moet het boekjaar twaalf maanden tellen en op 31 december worden afgesloten; de ondernemingen moeten behoren tot de private sector⁽¹⁾, ten minste één werknemer in VTE in dienst hebben, een duidelijk gedefinieerde economische activiteit uitoefenen en een nauwkeurig omschreven lokalisatie hebben⁽²⁾; de gegevens die in de sociale balans worden meegedeeld, mogen niet verschillen van die uit de jaarrekening⁽³⁾; de ondernemingen met abnormale waarden voor de personeelskosten per uur of voor de gewerkte uren worden weggelaten; de anomalieën inzake opleiding en het beroep op uitzendkrachten worden weggewerkt.

De toepassing van die methodologische principes wordt gerechtvaardigd door het streven naar betrouwbare en coherente gegevens. Als gevolg daarvan is, voor elk boekjaar, het aantal – in het bestek van dit artikel – voor de analyse in aanmerking genomen sociale balansen evenwel aanzienlijk kleiner dan het totale aantal sociale balansen die bij de Balanscentrale worden neergelegd.

Aan het einde van het selectieproces bestaat de totale populatie voor het boekjaar 2008 aldus uit 82.000 ondernemingen en 1.963.583 loontrekkenden. Bovendien berust de analyse van de resultaten van de voor 2009 ingediende sociale balansen op een beperkte⁽⁴⁾ en constante⁽⁵⁾ populatie, wat de dekking van de analysepopulatie ten opzichte van de bij de Balanscentrale neergelegde balansen nog verder terugdringt. De in dit artikel voorgestelde resultaten weerspiegelen bijgevolg de ontwikkelingen die zich tussen de boekjaren 2008 en 2009 binnen een stabiele populatie hebben voorgedaan, en kunnen afwijken van het verloop dat, na de definitieve afsluiting, zal worden opgetekend voor de volledige populatie van de ondernemingen die een sociale balans hebben neergelegd⁽⁶⁾.

De constante beperkte populatie telt 42.099 bedrijven die in 2008 samen 1.425.932 werknemers in dienst hadden, wat overeenstemt met 73 % van de werkgelegenheid in de ondernemingen van de totale populatie, hoewel het aantal in de beperkte populatie in aanmerking genomen ondernemingen slechts 51 % van die totale populatie vertegenwoordigt. De werknemers uit de ondernemingen van de beperkte populatie vertegenwoordigen overigens 52 % van de gesalarieerde werkgelegenheid in de private sector zoals die in de nationale rekeningen tot uiting komt.

(1) De werkgelegenheid in de private sector wordt gedefinieerd als de werkgelegenheid in de totale economie (S1), verminderd met die in de overheidssector (S13) en de huishoudens (S14). Uit dat concept worden ook de ondernemingen weggelaten uit de bedrijfstakken NACE-Bel 75 « openbaar bestuur, algemene collectieve diensten en verplichte sociale verzekeringen », 80 « onderwijs » en 95 « huishoudelijke diensten », evenals de uitzendbedrijven (NACE-Bel 74.502).

(2) De ondernemingen waarvan de activiteit of het adres onbekend is, worden niet in de populatie opgenomen.

(3) Dit betekent dat de ondernemingen waarvan een deel van de werknemers in het buitenland werkt of niet is ingeschreven in het personeelsregister (statutair personeel), niet in aanmerking worden genomen.

(4) De ondernemingen kunnen hun sociale balans tot zeven maanden na de datum van afsluiting van het boekjaar bij de Balanscentrale neerleggen. Gelet op de extra tijd die nodig is om de gegevens te verifiëren, waren op 15 september 2010, de datum waarop de gegevens werden overgenomen, nog niet alle sociale balansen betreffende het boekjaar 2009 beschikbaar.

(5) De ondernemingen die voor een van beide jaren geen sociale balans hebben neergelegd, worden uit de beperkte populatie weggelaten.

(6) Aangezien de Balanscentrale eerst de jaarrekeningen van de grote ondernemingen behandelt, vertonen de resultaten op basis van de beperkte populatie een vertekening in het voordeel van de grote ondernemingen.

TABEL 1 REPRESENTATIVITEIT VAN DE BEPERKTE POPULATIE IN 2008

	Aantal werknemers			Representativiteit van de beperkte populatie	
	In de nationale rekeningen ⁽¹⁾	In de sociale balansen ⁽²⁾		In procenten van de gesalarieerde werkgelegenheid in de private sector ⁽¹⁾	In procenten van de totale populatie
		Totale populatie	Beperkte populatie		
	(1)	(2)	(3)	(4) = (3) / (1)	(5) = (3) / (2)
Op basis van de werkgelegenheid	2.767.570	1.963.583	1.425.932	51,5	72,6
Landbouw	18.775	10.088	5.228	27,8	51,8
Industrie	584.830	460.794	358.985	61,4	77,9
Extractieve nijverheid	2.965	2.899	2.267	76,5	78,2
Verwerkende nijverheid	555.312	434.319	341.328	61,5	78,6
Energie en water	26.553	23.576	15.390	58,0	65,3
Bouwnijverheid	196.737	143.242	92.817	47,2	64,8
Handel, vervoer en communicatie	816.948	582.339	430.304	52,7	73,9
Handel en reparaties	486.953	318.604	233.389	47,9	73,3
Horeca	92.514	60.445	25.497	27,6	42,2
Vervoer en communicatie	237.481	203.290	171.418	72,2	84,3
Financiële dienstverlening, vastgoed en diensten aan bedrijven	621.497	350.890	256.868	41,3	73,2
Financiële dienstverlening en verzekeringen ..	124.985	114.951	92.346	73,9	80,3
Vastgoed en diensten aan bedrijven ⁽³⁾	496.512	235.939	164.522	33,1	69,7
Overige diensten	528.783	416.230	281.731	53,3	67,7
Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	419.260	359.421	242.858	57,9	67,6
Collectieve, sociale en persoonlijke diensten ..	109.523	56.808	38.873	35,5	68,4
Op basis van het aantal ondernemingen	n.	82.000	42.099	n.	51,3

Bronnen: INR, NBB (sociale balansen).

(1) Het hier gebruikte begrip werkgelegenheid in de private sector stemt overeen met de werkgelegenheid in de totale economie (S1), verminderd met de werkgelegenheid in de overheidssector (S13) en de huishoudens (S14). Uit dat concept worden nog de werknemers weggelaten uit de bedrijfstakken NACE-Bel 75 (openbaar bestuur, algemene collectieve diensten en verplichte sociale verzekeringen), 80 (onderwijs) en 95 (huishoudelijke diensten), die in de sociale balansen slechts gedeeltelijk in aanmerking worden genomen.

(2) Som van de rubrieken 1001 (voltijdwerkers) en 1002 (deeltijdwerkers).

(3) Voor de sociale balansen, met uitzondering van de uitzendbedrijven.

De representativiteit volgens het werkgelegenheids criterium verschilt van de ene bedrijfstak tot de andere. Uitgedrukt in procenten van het personeelsbestand van de ondernemingen van de totale populatie, is de representativiteitsgraad lager in de bedrijfstakken met overwegend kleine ondernemingen, waarvan de jaarrekeningen vaak later worden neergelegd en/of behandeld. Dat is onder meer het geval in de horeca en de landbouw.

Sommige ondernemingen of arbeidsplaatsen zijn overigens niet in de analysepopulatie opgenomen. Dit geldt voor de vzw's met minder dan 20 werknemers, die niet verplicht zijn een sociale balans neer te leggen, en voor de uitzendbedrijven, die om redenen van coherentie en kwaliteit uit de analysepopulatie werden geweerd. De loontrekkenden die tewerkgesteld zijn door niet-vennootschappen zijn evenmin opgenomen aangezien enkel de vennootschappen verplicht zijn een sociale balans neer te leggen. Het resultaat daarvan is dat de representativiteit uitgedrukt in procenten van de in de nationale rekeningen geregistreerde werkgelegenheid, bijzonder laag is voor de bedrijfstakken waarin die ondernemingen of die werknemers sterk vertegenwoordigd zijn, met name de « collectieve, sociale en persoonlijke diensten », « vastgoed en diensten aan bedrijven », de landbouw en de horeca.

TABEL 2 KENMERKEN VAN DE TOTALE EN DE BEPERKTE POPULATIE VOOR HET BOEKJAAR 2008

(in procenten van het totaal, tenzij anders vermeld)

	Totale populatie		Beperkte populatie	
	Aantal ondernemingen	Aantal werknemers ⁽¹⁾	Aantal ondernemingen	Aantal werknemers ⁽¹⁾
<i>p.m. Eenheden</i>	82.000	1.963.583	42.099	1.425.932
Opsplitsing naar bedrijfstak				
Landbouw	1,8	0,5	1,6	0,4
Industrie	12,4	23,5	14,1	25,2
Bouwnijverheid	14,8	7,3	13,6	6,5
Handel, vervoer en communicatie	41,1	29,7	40,0	30,2
Financiële dienstverlening, vastgoed en diensten aan bedrijven ..	20,8	17,9	21,3	18,0
Overige diensten	9,0	21,2	9,5	19,8
Opsplitsing naar ondernemingsgrootte⁽²⁾				
Kleine ondernemingen (tot 50 VTE)	94,4	33,9	91,4	26,4
Middelgrote ondernemingen (meer dan 50 tot 250 VTE)	4,6	21,3	7,0	23,5
Grote ondernemingen (meer dan 250 VTE)	1,0	44,8	1,6	50,1

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) Som van de rubrieken 1001 (voltijdwerkers) en 1002 (deeltijdwerkers).

(2) Bepaald naargelang van de waarde van rubriek 1003 (werknemers in VTE) in 2008.

In de analysepopulatie worden de ondernemingen opgesplitst naar bedrijfstak op basis van de secties en afdelingen van de NACE-Bel die in bijlage 2 zijn opgenomen. In totaal maken de werknemers van de branche « handel, vervoer en communicatie » ongeveer 30 % van het personeel van de beperkte populatie uit en die van de industrie 25 %. Het relatieve aandeel van de overige bedrijfstakken is geringer, namelijk 20 % voor de « overige diensten » (een branche die onder meer de ziekenhuizen omvat), 18 % voor de bedrijfstak « financiële dienstverlening, vastgoed en diensten aan bedrijven » en iets minder dan 7 % voor de bouwnijverheid. De landbouw blijft van zeer marginale betekenis en komt derhalve niet systematisch in de tabellen en grafieken van het artikel voor.

Naar grootte worden de ondernemingen ingedeeld op grond van het gemiddelde aantal werknemers uitgedrukt in voltijdse equivalenten (VTE) in 2008. De kleine ondernemingen, met maximaal 50 VTE, waren goed voor 91 % van de vennootschappen van de beperkte populatie. Zij hadden ongeveer 26 % van het personeel ervan in dienst, wat duidelijk minder is dan de 34 % die werd opgetekend in de totale populatie. De middelgrote vennootschappen, met meer dan 50 tot 250 VTE, beschikten over 24 % van het personeel van de beperkte populatie, wat slechts iets meer is dan het percentage in de totale populatie. De grote ondernemingen, met meer dan 250 VTE, hadden de helft van de werknemers van de ondernemingen uit de beperkte populatie in dienst, tegen 45 % in de totale populatie. De ontwikkelingen verkregen op basis van de beperkte populatie worden bijgevolg beïnvloed door de oververtegenwoordiging van de grote ondernemingen.

2. Methodologie voor de regionale opsplitsing van de sociale balansen

In dit artikel worden de sociale balansen niet geanalyseerd vanuit een regionale invalshoek. Niettemin bevatten de bijlagen 11 tot 13 een reeks regionale indicatoren, identiek dezelfde als die welke werden gepubliceerd in de Economische Tijdschriften van december 2007, 2008 en 2009.

De regionale opsplitsing van de ondernemingen is uitsluitend van toepassing op de totale populaties die werden verkregen aan de hand van de in deel 1 beschreven methodologische principes voor de boekjaren 1998 tot 2008. De voor de regionale opsplitsing gehanteerde methodologie is vergelijkbaar met die van 2004⁽¹⁾.

De uniregionale ondernemingen zijn die waarvan de hoofdzetel en de bedrijfszetel(s) zich in één enkel gewest bevinden. In 2008 waren er 80.853 dergelijke ondernemingen, dat is bijna 99% van het totale aantal bedrijven die voor dat boekjaar een sociale balans van voldoende kwaliteit hadden neergelegd. Die bedrijven zijn doorgaans veeleer klein: ze hebben gemiddeld 18 werknemers in dienst.

TABEL 3 REGIONALE OPSPLITSING VAN DE ONDERNEMINGEN DIE IN 2008 EEN SOCIALE BALANS HEBBEN NEERGELEGD
(totale populatie)

	Aantal ondernemingen		Aantal werknemers ⁽¹⁾	
	Eenheden	In procenten van het totaal	Eenheden	In procenten van het totaal
Uniregionale ondernemingen	80.853	98,6	1.453.481	74,0
Brussel	9.431	11,5	156.254	8,0
Vlaanderen	49.665	60,6	924.036	47,1
Wallonië	21.757	26,5	373.191	19,0
Multiregionale ondernemingen	1.147	1,4	510.101	26,0
Totaal	82.000	100,0	1.963.583	100,0

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) Som van de rubrieken 1001 (voltijdwerkers) en 1002 (deeltijdwerkers).

De 1.147 overblijvende – zogeheten multiregionale – ondernemingen hebben een vestiging in verschillende gewesten. Zij telden gemiddeld 445 werknemers.

Voor de in meerdere gewesten werkzame ondernemingen kan de regionale opsplitsing op twee manieren gebeuren. De eerste bestaat erin alle rubrieken van de sociale balans van die ondernemingen toe te rekenen aan het gewest waar de onderneming het grootste aantal banen verschaft. Uit dit oogpunt – de meerderheidsverdeling – wordt iedere onderneming jaarlijks aan één enkel gewest gekoppeld, maar dat kan van jaar tot jaar een verschillend gewest zijn naargelang van het werkgelegenheidsverloop in de bedrijfszetels. Deze methode van meerderheidsverdeling leidt tot vertekeningen in de opsplitsing van de werkgelegenheid, doordat een deel van de ondernemingen die actief zijn op het hele Belgische grondgebied worden toegerekend aan Vlaanderen, dat 44% van het grondgebied inneemt, maar op 1 januari 2009 bijna 58% van de ingezetenen omvatte, terwijl andere worden toegekend aan het Brussels Gewest omdat zich daar hun hoofdzetel bevindt, waar tal van diensten en dus werknemers gecentraliseerd zijn.

De methode van de proportionele verdeling bestaat erin het geheel van de rubrieken van de sociale balans van de multiregionale ondernemingen te verdelen over de gewesten waar hun hoofdzetel en bedrijfszetels gevestigd zijn. Een dergelijke sleutel kan worden berekend voor de werkgelegenheid of de lonen, op basis van de gegevens per instelling die door de RSZ worden verzameld, zoals het INR doet om de regionale rekeningen op te maken. Het is daarentegen niet

(1) Zie het artikel «De sociale balans 2003», in het Economisch Tijdschrift van het vierde kwartaal van 2004.

mogelijk voor alle rubrieken van de sociale balans een relevante verdeelsleutel te definiëren. Dit geldt bijvoorbeeld voor opleiding of uitzendarbeid. In dat vlak kunnen de gedragingen van de ondernemingen echter aanzienlijk uiteenlopen naargelang van de activiteit, de organisatie en de vestiging van de verschillende bedrijfszetels en, eventueel, het beschikbare aanbod inzake opleiding of uitzendarbeid.

Noch de methode van de meerderheidsverdeling (die het totaal van de rubrieken van de sociale balans van iedere onderneming toewijst aan het gewest waarin die onderneming het grootste aantal werknemers in dienst heeft), noch de methode van de proportionele verdeelsleutel (die de rubrieken van de sociale balans verdeelt over de verschillende gewesten waarin de onderneming werkzaam is naargelang van de werkgelegenheid die er wordt opgetekend) werd als toereikend ervaren. De groep multiregionale ondernemingen werd bijgevolg niet over de gewesten verdeeld.

Er zij beklemtoond dat de opsplitsing naar bedrijfstak aanzienlijk verschilt tussen multiregionale en uniregionale ondernemingen. Bij de laatstgenoemde worden verschillen inzake specialisatie vastgesteld tussen de in Brussel gevestigde ondernemingen en die welke zich in Vlaanderen of in Wallonië bevinden. Deze heterogeniteit verklaart deels de verschillen die worden opgetekend voor de diverse, in de bijlagen 11 tot 13 opgenomen, regionale indicatoren.

TABEL 4 REGIONALE STRUCTUUR VAN DE WERKGELEGENHEID IN 2008
(in procenten van het totaal, totale populatie)

	Uniregionale ondernemingen				Multiregionale ondernemingen	Totaal
	Brussel	Vlaanderen	Wallonië	Totaal		
Landbouw	0,1	0,8	0,7	0,7	0,0	0,5
Industrie	9,4	27,3	24,9	24,8	19,8	23,5
Bouwnijverheid	5,3	9,1	11,1	9,2	1,9	7,3
Handel, vervoer en communicatie	27,1	26,9	23,5	26,1	39,9	29,7
Financiële dienstverlening, vastgoed en diensten aan bedrijven	33,1	13,0	9,8	14,4	27,9	17,9
Overige diensten	25,0	22,9	29,9	24,9	10,6	21,2

Bron: NBB (sociale balansen).

Bijlage 2

Indeling van de ondernemingen naar bedrijfstak

De indeling van de ondernemingen naar bedrijfstak berust op de activiteitscode uit het bedrijfsregister van de Nationale Bank van België, opgesteld met het oog op de opmaak van de nationale rekeningen. Dit register omvat een reeks administratieve gegevens met betrekking tot de tijdens een bepaald jaar actieve ondernemingen. Het register voor 2008 werd als referentie gekozen om te bepalen tot welke sector of bedrijfstak de ondernemingen tijdens de periode van 1998 tot 2009 behoorden. Dat register is gebaseerd op de NACE-Bel-nomenclatuur 2003. De ondernemingen die niet voorkomen in het register voor 2008, behouden de hun in de vorige registers toegekende activiteitscode of, bij ontstentenis, de hun door de Balanscentrale toegewezen activiteitscode.

De analyses in het artikel berusten, afhankelijk van de behoeften, op een opsplitsing in zes of twaalf bedrijfstakken. In de bijlagen 3 tot 10 worden systematisch deze twee opsplitsingen gehanteerd.

LIJST VAN DE VOOR DE ANALYSE VAN DE SOCIALE BALANSEN GEBRUIKTE SECTIES EN AFDELINGEN VAN DE ACTIVITEITENNOMENCLATUUR NACE-BEL

Omschrijving	Sectie	Afdeling
Landbouw	A-B	01-05
Industrie		
Extractieve nijverheid	C	10-14
Verwerkende nijverheid	D	15-37
Energie en water	E	40-41
Bouwnijverheid	F	45
Handel, vervoer en communicatie		
Handel en reparaties	G	50-52
Horeca	H	55
Vervoer en communicatie	I	60-64
Financiële dienstverlening, vastgoed en diensten aan bedrijven		
Financiële dienstverlening en verzekeringen	J	65-67
Vastgoed en diensten aan bedrijven ⁽¹⁾	K	70-74
Overige diensten		
Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	N	85
Collectieve, sociale en persoonlijke diensten	O	90-93

(1) Met uitzondering van de uitzendbedrijven (code NACE-Bel 74.502).

Bijlage 3

VERLOOP VAN HET AANTAL INGESCHREVEN WERKNEMERS IN DE ONDERNEMINGEN VAN DE BEPERKTE POPULATIE TUSSEN 2008 EN 2009

	Volgtijdse equivalenten			Aantal personen						
	Gemiddelde werkgelegenheid		Werkgelegenheid aan het einde van het boekjaar	Volgtijds		Deeltijds		Totaal		Werkgelegenheid aan het einde van het boekjaar
	(eenheden)	(in %)		(eenheden)	(in %)	(eenheden)	(in %)	(eenheden)	(in %)	
	(in %)	(in %)	(in %)	(in %)	(in %)	(in %)	(in %)	(in %)	(in %)	
Landbouw	43	0,9	-0,8	19	0,5	70	5,6	89	1,7	-0,6
Industrie	-14.985	-4,3	-5,6	-17.764	-5,6	3.603	8,8	-14.160	-3,9	-5,2
Extractieve nijverheid	-1	0,0	-0,8	-26	-1,2	28	26,2	2	0,1	-0,4
Verwerkende nijverheid	-15.387	-4,7	-6,1	-18.177	-6,0	3.582	9,1	-14.594	-4,3	-5,6
Energie en water	402	2,7	3,7	439	3,2	-7	-0,5	432	2,8	3,7
Bouwnijverheid	274	0,3	-0,4	-185	-0,2	595	10,7	410	0,4	-0,3
Handel, vervoer en communicatie	-4.756	-1,2	-1,6	-7.149	-2,3	3.272	2,7	-3.877	-0,9	-1,3
Handel en reparaties	-645	-0,3	-0,5	-1.922	-1,2	1.815	2,5	-108	0,0	-0,3
Horeca	-328	-1,8	-2,5	-453	-3,8	285	2,1	-168	-0,7	-1,3
Vervoer en communicatie ..	-3.783	-2,4	-3,0	-4.774	-3,5	1.173	3,2	-3.601	-2,1	-2,6
Financiële dienstverlening, vastgoed en diensten aan bedrijven	-698	-0,3	-1,7	-2.969	-1,7	3.684	4,6	716	0,3	-1,0
Financiële dienstverlening en verzekeringen	-3.420	-4,1	-4,6	-2.921	-4,4	-783	-3,0	-3.704	-4,0	-4,3
Vastgoed en diensten aan bedrijven ⁽¹⁾	2.721	1,9	0,0	-48	0,0	4.467	8,3	4.420	2,7	0,8
Overige diensten	7.664	3,4	3,1	2.055	1,5	7.583	5,1	9.638	3,4	3,4
Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	7.353	3,9	3,6	2.142	2,0	7.197	5,3	9.339	3,8	3,8
Collectieve, sociale en persoonlijke diensten ...	311	0,9	0,3	-87	-0,3	386	3,4	299	0,8	0,9
Totaal	-12.460	-1,0	-1,8	-25.992	-2,5	18.808	4,7	-7.185	-0,5	-1,2

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) Met uitzondering van de uitzendbedrijven.

Bijlage 4

GEMIDDELDE ARBEIDSDUUR VAN DE IN HET PERSONEELSREGISTER INGESCHREVEN WERKNEMERS

	Uren, per jaar (totale populatie)									Veranderingspercentages tussen 2008 en 2009 (beperkte populatie)		
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008			Per voltijds equivalent	Per voltijds werk- nemer	Per deeltijds werk- nemer
	Per voltijds equivalent						Per voltijds equivalent	Per voltijds werk- nemer	Per deeltijds werk- nemer			
Landbouw	1.545	1.533	1.556	1.525	1.548	1.566	1.569	1.565	856	-1,9	-2,6	-0,7
Industrie	1.506	1.508	1.532	1.516	1.520	1.521	1.513	1.515	1.015	-4,4	-4,6	-1,6
Extractieve nijverheid	1.487	1.497	1.490	1.463	1.479	1.501	1.507	1.506	983	-4,3	-4,4	3,7
Verwerkende nijverheid	1.510	1.511	1.539	1.520	1.525	1.525	1.516	1.518	1.013	-4,7	-4,8	-1,8
Energie en water	1.426	1.425	1.410	1.445	1.434	1.448	1.467	1.466	1.050	0,6	0,1	5,1
Bouwnijverheid	1.427	1.433	1.464	1.442	1.442	1.445	1.461	1.457	976	-2,5	-2,6	0,2
Handel, vervoer en communicatie	1.626	1.616	1.605	1.578	1.576	1.574	1.573	1.582	900	-1,1	-1,2	-0,1
Handel en reparaties	1.609	1.599	1.609	1.597	1.589	1.589	1.590	1.601	962	-1,0	-1,2	-0,1
Horeca	1.589	1.567	1.562	1.561	1.564	1.557	1.555	1.537	650	-2,1	-2,6	-1,5
Vervoer en communicatie ..	1.656	1.648	1.608	1.554	1.560	1.556	1.551	1.561	971	-1,1	-1,2	0,1
Financiële dienstverlening, vastgoed en diensten aan bedrijven	1.551	1.541	1.551	1.536	1.540	1.543	1.549	1.569	935	-1,3	-1,4	-0,8
Financiële dienstverlening en verzekeringen	1.428	1.426	1.436	1.422	1.417	1.434	1.433	1.470	885	-1,1	-1,4	0,6
Vastgoed en diensten aan bedrijven ⁽¹⁾	1.645	1.624	1.630	1.608	1.610	1.603	1.608	1.621	955	-1,7	-1,6	-1,7
Overige diensten	1.531	1.538	1.533	1.511	1.496	1.506	1.502	1.485	928	-1,6	-1,4	-1,0
Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	1.524	1.530	1.525	1.498	1.483	1.491	1.487	1.464	935	-1,8	-1,7	-1,2
Collectieve, sociale en persoonlijke diensten ...	1.582	1.596	1.585	1.593	1.585	1.597	1.585	1.577	854	-0,4	-0,2	1,9
Totaal	1.547	1.545	1.552	1.532	1.530	1.532	1.531	1.534	930	-2,2	-2,4	-0,7

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) Met uitzondering van de uitzendbedrijven.

Bijlage 5

OPSPLITSING VAN HET AANTAL INGESCHREVEN WERKNEMERS NAAR ARBEIDSOVEREENKOMST EN GESLACHT

(in procenten van het totale aantal in het personeelsregister ingeschreven werknemers aan het einde van het boekjaar)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2008	2009
	(totale populatie)							(beperkte populatie)	
Volgens de arbeidsovereenkomst									
Overeenkomst voor onbepaalde duur	93,8	93,9	93,9	93,8	93,5	93,4	93,4	94,2	94,6
Overeenkomst voor bepaalde duur	4,9	5,0	5,0	5,2	5,4	5,4	5,5	4,8	4,4
Landbouw	5,2	6,1	6,2	6,4	6,3	10,3	9,4	6,0	6,6
Industrie	3,8	3,5	3,8	3,9	4,4	4,7	4,4	4,0	2,5
Extractieve nijverheid	5,8	6,0	6,1	6,3	8,2	6,9	6,2	6,8	3,8
Verwerkende nijverheid	3,7	3,4	3,7	3,7	4,2	4,6	4,4	3,9	2,4
Energie en water	6,3	6,4	6,0	6,4	6,6	6,0	5,0	4,4	4,0
Bouwnijverheid	2,7	2,7	2,7	2,9	3,2	3,3	3,6	2,2	2,2
Handel, vervoer en communicatie	5,2	5,7	5,5	6,0	5,9	5,8	6,4	5,3	5,3
Handel en reparaties	5,6	6,0	5,7	6,1	5,8	5,8	6,5	6,0	5,8
Horeca	9,7	11,4	12,6	15,0	15,4	14,7	15,7	12,4	14,0
Vervoer en communicatie	3,7	3,7	3,2	3,3	3,3	3,4	3,4	3,3	3,2
Financiële dienstverlening, vastgoed en diensten aan bedrijven	4,1	4,2	4,1	4,4	4,3	4,3	3,3	2,5	2,5
Financiële dienstverlening en verzekeringen ..	3,5	2,9	3,0	2,9	2,9	2,6	2,1	1,9	2,1
Vastgoed en diensten aan bedrijven ⁽¹⁾	4,5	5,1	4,7	5,2	5,0	5,2	3,9	2,9	2,7
Overige diensten	7,6	7,6	7,7	7,5	7,7	7,5	7,9	7,7	7,5
Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	7,5	7,4	7,6	7,4	7,6	7,5	7,8	7,8	7,5
Collectieve, sociale en persoonlijke diensten	8,8	8,6	7,9	8,4	8,4	7,3	8,4	7,3	7,3
Vervangingsovereenkomst	1,1	1,0	0,9	0,8	0,9	0,9	0,9	1,0	1,0
Overeenkomst voor de uitvoering van een duidelijk omschreven werk	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1
Volgens het geslacht									
Mannen	61,0	60,7	60,6	60,8	59,1	58,7	57,9	59,1	58,4
Vrouwen	39,0	39,3	39,4	39,2	40,9	41,3	42,1	40,9	41,6

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) Met uitzondering van de uitzendbedrijven.

Bijlage 6

OPSPLITSING VAN DE WERKGELEGENHEID NAAR WERKNEMERSSTATUUT IN DE ONDERNEMINGEN DIE EEN VOLLEDIG SCHEMA NEERLEGGEN

(in procenten van de gemiddelde werkgelegenheid, uitgedrukt in VTE)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2008	2009
	(totale populatie)							(beperkte populatie)	
In het personeelsregister ingeschreven werknemers	96,6	96,4	95,8	95,6	93,7	93,5	93,8	95,5	96,6
Uitzendkrachten	2,6	2,7	3,1	3,3	3,7	3,9	3,7	3,9	2,8
Landbouw	5,4	5,4	6,7	4,5	7,3	8,2	8,8	7,8	6,3
Industrie	4,1	4,3	5,0	5,1	5,8	6,0	5,5	5,7	3,9
Extractieve nijverheid	3,7	3,1	2,3	2,6	2,8	3,1	3,4	2,8	1,6
Verwerkende nijverheid	4,3	4,5	5,2	5,3	6,1	6,3	5,8	5,9	4,0
Energie en water	0,9	1,0	1,1	2,1	1,3	1,4	1,2	1,3	1,3
Bouwnijverheid	1,1	1,1	1,2	1,6	2,0	2,2	2,0	1,9	1,8
Handel, vervoer en communicatie	2,7	2,9	3,4	3,7	4,2	4,6	4,7	4,8	3,7
Handel en reparaties	3,3	3,5	3,9	4,0	4,6	4,8	4,6	4,6	3,8
Horeca	4,6	4,0	4,0	4,3	6,0	7,7	7,3	6,3	5,9
Vervoer en communicatie	2,0	2,3	2,9	3,4	3,8	4,3	4,6	5,0	3,4
Financiële dienstverlening, vastgoed en diensten aan bedrijven	1,8	1,7	2,0	2,1	2,6	2,7	2,5	2,4	1,8
Financiële dienstverlening en verzekeringen ..	0,8	0,7	0,6	0,7	0,8	0,9	0,9	0,6	0,4
Vastgoed en diensten aan bedrijven ⁽¹⁾	2,7	2,7	3,2	3,2	3,8	3,9	3,5	3,6	2,7
Overige diensten	0,8	0,8	1,0	0,9	0,9	1,1	1,0	1,1	1,0
Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	0,4	0,4	0,5	0,4	0,5	0,5	0,5	0,4	0,3
Collectieve, sociale en persoonlijke diensten ..	5,1	5,1	5,2	5,3	5,8	6,6	6,1	6,2	5,7
Ter beschikking van de onderneming gestelde personen⁽²⁾	0,8	0,8	1,1	1,1	2,6	2,6	2,5	0,6	0,6

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) Met uitzondering van de uitzendbedrijven.

(2) De werknemers die aan een onderneming verbonden zijn door de inschrijving in het personeelsregister ervan en die ter beschikking gesteld zijn van een andere onderneming die een sociale balans moet neerleggen, worden tweemaal geteld.

Bijlage 7

PERSONEELSKOSTEN PER VTE⁽¹⁾

	In €, per jaar (totale populatie)							Veranderings- percentages tussen 2008 en 2009 (beperkte populatie)
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	
Landbouw	28.417	28.750	29.772	29.826	29.908	30.621	31.376	3,1
Industrie	48.692	49.684	51.589	52.669	54.559	56.430	58.671	0,0
Extractieve nijverheid	43.941	45.628	46.147	46.671	47.957	50.575	52.384	1,0
Verwerkende nijverheid	47.283	48.620	50.285	51.348	53.240	54.998	57.092	0,0
Energie en water	77.576	74.853	77.810	79.151	80.898	82.984	88.159	-2,0
Bouwnijverheid	35.604	36.575	37.710	37.875	39.008	39.997	42.144	1,6
Handel, vervoer en communicatie	40.493	41.228	42.369	43.539	44.833	46.062	48.113	3,4
Handel en reparaties	41.112	41.538	42.415	43.463	44.750	46.251	48.197	3,3
Horeca	26.517	27.510	28.230	28.675	29.534	30.083	31.733	5,3
Vervoer en communicatie	41.975	43.215	44.919	46.461	47.926	48.953	51.418	3,5
Financiële dienstverlening, vastgoed en diensten aan bedrijven	56.152	56.883	57.497	58.090	58.926	59.999	62.091	1,2
Financiële dienstverlening en verzekeringen ..	64.293	65.667	67.277	68.907	70.837	72.804	76.913	1,4
Vastgoed en diensten aan bedrijven ⁽²⁾	49.989	50.585	50.808	51.232	52.164	52.992	54.515	2,0
Overige diensten	37.181	38.704	39.351	40.038	40.513	42.440	43.475	2,7
Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	37.204	38.770	39.454	40.059	40.339	42.355	43.171	2,4
Collectieve, sociale en persoonlijke diensten ..	37.008	38.209	38.638	39.913	41.671	42.946	45.260	4,2
Totaal	44.435	45.299	46.489	47.498	48.513	49.945	51.838	1,5

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) Rubriek 1023 / rubriek 1003.

(2) Met uitzondering van de uitzendbedrijven.

Bijlage 8

PERSONEELSKOSTEN PER GEWERKT UUR⁽¹⁾

	In € (totale populatie)							Veranderings- percentages tussen 2008 en 2009 (beperkte populatie)
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	
Landbouw	18,4	18,8	19,1	19,6	19,3	19,6	20,0	5,2
Industrie	32,3	33,0	33,7	34,7	35,9	37,1	38,8	4,6
Extractieve nijverheid	29,6	30,5	31,0	31,9	32,4	33,7	34,8	5,5
Verwerkende nijverheid	31,3	32,2	32,7	33,8	34,9	36,1	37,7	4,8
Energie en water	54,4	52,6	55,2	54,8	56,4	57,3	60,1	-2,6
Bouwnijverheid	24,9	25,5	25,8	26,3	27,1	27,7	28,8	4,3
Handel, vervoer en communicatie	24,9	25,5	26,4	27,6	28,4	29,3	30,6	4,6
Handel en reparaties	25,5	26,0	26,4	27,2	28,2	29,1	30,3	4,4
Horeca	16,7	17,6	18,1	18,4	18,9	19,3	20,4	7,5
Vervoer en communicatie	25,4	26,2	27,9	29,9	30,7	31,5	33,2	4,7
Financiële dienstverlening, vastgoed en diensten aan bedrijven	36,2	36,9	37,1	37,8	38,3	38,9	40,1	2,5
Financiële dienstverlening en verzekeringen ..	45,0	46,1	46,8	48,5	50,0	50,8	53,7	2,5
Vastgoed en diensten aan bedrijven ⁽²⁾	30,4	31,1	31,2	31,9	32,4	33,1	33,9	3,7
Overige diensten	24,3	25,2	25,7	26,5	27,1	28,2	29,0	4,4
Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	24,4	25,3	25,9	26,7	27,2	28,4	29,0	4,3
Collectieve, sociale en persoonlijke diensten ..	23,4	23,9	24,4	25,1	26,3	26,9	28,6	4,5
Totaal	28,7	29,3	29,9	31,0	31,7	32,6	33,9	3,8

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) Rubriek 1023 / rubriek 1013.

(2) Met uitzondering van de uitzendbedrijven.

Bijlage 9

OPLEIDING IN 2009 IN DE ONDERNEMINGEN VAN DE BEPERKTE POPULATIE⁽¹⁾

	Aantal deelnemers aan een opleidingsactiviteit ⁽²⁾			Aan opleidingsactiviteiten bestede uren				Aan opleidingsactiviteiten verbonden nettokosten ⁽³⁾			
	(in procenten van de gemiddelde werkgelegenheid)			(in procenten van de gewerkte uren)				(in procenten van de personeelskosten)			
	For- mele ⁽⁴⁾	Infor- mele ⁽⁵⁾	Ini- tiële ⁽⁶⁾	For- mele ⁽⁴⁾	Infor- mele ⁽⁵⁾	Ini- tiële ⁽⁶⁾	Totaal	For- mele ⁽⁴⁾	Infor- mele ⁽⁵⁾	Ini- tiële ⁽⁶⁾	Totaal
Landbouw	7,4	5,5	0,5	0,1	0,2	0,3	0,6	0,13	0,27	0,07	0,46
Industrie	43,5	22,9	2,1	0,8	0,6	0,1	1,6	1,12	0,60	0,07	1,79
Extractieve nijverheid	36,0	25,0	0,3	0,6	1,1	0,1	1,8	0,88	1,17	0,05	2,11
Verwerkende nijverheid	41,6	22,7	2,2	0,8	0,6	0,1	1,5	1,00	0,60	0,08	1,69
Energie en water	83,7	26,5	0,7	1,9	0,4	0,0	2,4	2,81	0,44	0,01	3,26
Bouwnijverheid	24,6	7,5	1,8	0,4	0,2	0,5	1,1	0,51	0,17	0,10	0,78
Handel, vervoer en communicatie	35,6	17,3	1,3	0,9	0,2	0,2	1,4	1,45	0,25	0,05	1,74
Handel en reparaties	28,7	12,9	1,7	0,4	0,3	0,3	1,0	0,66	0,30	0,07	1,03
Horeca	15,7	2,0	2,1	0,2	0,1	0,4	0,8	0,31	0,06	0,19	0,56
Vervoer en communicatie ..	48,2	25,8	0,6	1,8	0,2	0,0	2,0	2,53	0,19	0,01	2,74
Financiële dienstverlening, vastgoed en diensten aan bedrijven	37,3	24,5	0,5	0,8	0,5	0,0	1,3	1,33	0,51	0,01	1,86
Financiële dienstverlening en verzekeringen	58,1	36,2	0,2	1,2	0,9	0,0	2,1	2,04	0,72	0,00	2,77
Vastgoed en diensten aan bedrijven ⁽⁷⁾	26,4	18,4	0,7	0,6	0,3	0,1	1,0	0,77	0,34	0,02	1,13
Overige diensten	41,2	27,1	1,1	0,7	0,4	0,2	1,3	0,72	0,38	0,09	1,19
Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	43,0	29,3	1,0	0,7	0,5	0,2	1,4	0,76	0,42	0,09	1,27
Collectieve, sociale en persoonlijke diensten ...	29,5	13,4	1,6	0,4	0,2	0,3	0,9	0,50	0,16	0,10	0,76
Totaal	38,2	21,3	1,3	0,8	0,4	0,2	1,4	1,16	0,42	0,06	1,63

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) De rubrieken betreffende de basisopleiding zijn apart gehouden, ook al is gebleken dat, voor sommige ondernemingen, de opgetekende bedragen betrekking hebben op formele of informele opleiding.

(2) Wegens de dubbelstellingen die ontstaan doordat een zelfde persoon aan meer dan één opleidingstype kan hebben deelgenomen, wordt hier geen totaal berekend.

(3) De netto-opleidingskosten worden berekend door de ontvangen subsidies en andere financiële tegemoetkomingen van de brutokosten af te trekken. De nettokosten voor formele opleiding omvatten daarenboven de betaalde bijdragen en stortingen aan collectieve fondsen.

(4) Door lesgevers uitgewerkte cursussen en stages. De lesgevers zijn verantwoordelijk voor de organisatie en inhoud ervan ten behoeve van een groep cursisten op een andere plaats dan de werkplek.

(5) Andere opleidingsactiviteiten waarvan de organisatie en de inhoud in hoge mate worden bepaald door de cursist afhankelijk van zijn individuele behoeften en in rechtstreeks verband met het werk of de werkplek. Deze activiteiten omvatten ook het bijwonen, voor leerdoeleinden, van conferenties of handelsbeurzen.

(6) Opleiding die gedurende minimaal zes maanden wordt verstrekt aan personen die terwerkgesteld zijn in het kader van alternerend leren en werken en die het behalen van een diploma tot doel heeft.

(7) Met uitzondering van de uitzendbedrijven.

Bijlage 10

OPLEIDING, IN 2009, IN DE ONDERNEMINGEN MET OPLEIDINGSACTIVITEITEN VAN DE BEPERKTE POPULATIE ⁽¹⁾

	Aan opleidingsactiviteiten bestede uren (gemiddelden per cursist, in uren)			Aan opleidingsactiviteiten verbonden nettokosten ⁽²⁾ (gemiddelden per cursist, in €)		
	Formele ⁽³⁾	Informele ⁽⁴⁾	Initiële ⁽⁵⁾	Formele ⁽³⁾	Informele ⁽⁴⁾	Initiële ⁽⁵⁾
Landbouw	20	49	682	26,4	30,3	5,7
Industrie	26	38	82	54,7	38,2	24,1
Extractieve nijverheid	24	65	366	53,5	38,1	26,2
Verwerkende nijverheid	25	39	83	51,9	37,7	24,0
Energie en water	33	24	21	76,9	52,3	47,4
Bouwnijverheid	24	30	419	39,2	34,0	5,7
Handel, vervoer en communicatie	37	19	229	50,9	34,0	7,4
Handel en reparaties	20	31	257	53,6	34,1	6,7
Horeca	17	41	235	29,1	18,4	9,6
Vervoer en communicatie	51	11	104	50,4	34,6	11,5
Financiële dienstverlening, vastgoed en diensten aan bedrijven	29	27	125	70,4	43,8	11,9
Financiële dienstverlening en verzekeringen ..	27	30	63	94,9	48,2	22,1
Vastgoed en diensten aan bedrijven ⁽⁶⁾	31	24	135	45,6	38,1	11,1
Overige diensten	20	18	234	31,3	27,3	12,2
Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	20	18	234	30,4	27,6	12,3
Collectieve, sociale en persoonlijke diensten ..	19	22	233	39,4	23,3	11,8
Totaal	28	26	185	51,9	36,5	11,1

Bron: NBB (sociale balansen).

- (1) De rubrieken betreffende de basisopleiding zijn apart gehouden, ook al is gebleken dat, voor sommige ondernemingen, de opgetekende bedragen betrekking hebben op formele of informele opleiding.
- (2) De netto-opleidingskosten worden berekend door de ontvangen subsidies en andere financiële tegemoetkomingen van de brutokosten af te trekken. De nettokosten voor formele opleiding omvatten daarenboven de betaalde bijdragen en stortingen aan collectieve fondsen.
- (3) Door lesgevers uitgewerkte cursussen en stages. De lesgevers zijn verantwoordelijk voor de organisatie en inhoud ervan ten behoeve van een groep cursisten op een andere plaats dan de werkplek.
- (4) Andere opleidingsactiviteiten waarvan de organisatie en de inhoud in hoge mate worden bepaald door de cursist afhankelijk van zijn individuele behoeften en in rechtstreeks verband met het werk of de werkplek. Deze activiteiten omvatten ook het bijwonen, voor leerdoeleinden, van conferenties of handelsbeurzen.
- (5) Opleiding die gedurende minimaal zes maanden wordt verstrekt aan personen die tewerkgesteld zijn in het kader van alternerend leren en werken en die het behalen van een diploma tot doel heeft.
- (6) Met uitzondering van de uitzendbedrijven.

Bijlage 11

AARD EN STRUCTUUR VAN DE ARBEIDSOVEREENKOMSTEN NAAR GEWEST

(totale populatie)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Deeltijdwerk (in procenten van de werkgelegenheid op 31 december)							
Uniregionale ondernemingen	23,5	24,4	25,0	25,4	26,7	27,2	27,9
Brussel	22,9	23,1	23,9	25,0	24,0	24,9	25,0
Vlaanderen	23,3	24,5	25,3	25,6	27,3	27,6	28,4
Wallonië	24,3	24,7	24,9	25,1	26,6	27,3	27,7
Multiregionale ondernemingen	23,0	25,4	26,3	28,2	29,7	29,9	31,3
Totaal	23,3	24,6	25,4	26,1	27,5	27,9	28,8
Tijdelijk werk⁽¹⁾ (in procenten van de werkgelegenheid op 31 december)							
Uniregionale ondernemingen	6,2	6,2	6,2	6,4	6,8	6,9	7,0
Brussel	6,6	7,4	7,5	7,2	6,9	8,6	6,7
Vlaanderen	4,9	4,9	4,8	5,1	5,7	5,5	5,5
Wallonië	9,5	9,1	9,0	9,1	9,7	9,7	10,7
Multiregionale ondernemingen	6,4	5,9	5,7	5,7	5,7	5,5	5,6
Totaal	6,2	6,1	6,1	6,2	6,5	6,6	6,6
Uitzendarbeid in de ondernemingen die een volledig schema neerleggen (in procenten van de gemiddelde VTE-werkgelegenheid)							
Uniregionale ondernemingen	3,1	3,1	3,6	3,8	4,4	4,7	4,2
Brussel	2,4	2,3	2,5	2,6	2,6	3,2	2,5
Vlaanderen	3,2	3,2	3,8	4,1	4,8	4,9	4,5
Wallonië	3,4	3,3	3,6	3,8	4,4	4,6	4,4
Multiregionale ondernemingen	1,7	2,0	2,2	2,3	2,4	2,7	2,7
Totaal	2,6	2,7	3,1	3,3	3,7	3,9	3,7

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) Overeenkomsten voor bepaalde duur, vervangingsovereenkomsten en arbeidsovereenkomsten die worden afgesloten voor een duidelijk omschreven werk.

Bijlage 12

ARBEIDSDUUR EN PERSONEELSKOSTEN NAAR GEWEST

(totale populatie)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Gewerkte uren per VTE (eenheden, per jaar)							
Uniregionale ondernemingen	1.557	1.552	1.566	1.549	1.547	1.549	1.546
Brussel	1.604	1.586	1.598	1.579	1.578	1.596	1.588
Vlaanderen	1.554	1.554	1.573	1.553	1.553	1.551	1.547
Wallonië	1.539	1.530	1.533	1.525	1.520	1.522	1.525
Multiregionale ondernemingen	1.522	1.528	1.513	1.485	1.483	1.485	1.490
Totaal	1.547	1.545	1.552	1.532	1.530	1.532	1.531
Personeelskosten per VTE (in €, per jaar)							
Uniregionale ondernemingen	41.958	42.743	44.033	45.015	45.791	47.420	49.117
Brussel	51.133	50.864	52.509	53.420	53.647	55.984	59.015
Vlaanderen	41.670	42.770	43.951	45.022	45.906	47.627	49.198
Wallonië	37.809	38.675	40.188	41.158	42.102	43.247	44.737
Multiregionale ondernemingen	50.757	51.790	53.560	54.432	56.029	57.144	59.496
Totaal	44.435	45.299	46.489	47.498	48.513	49.945	51.838
Personeelskosten per gewerkt uur (in €)							
Uniregionale ondernemingen	27,0	27,5	28,1	29,1	29,6	30,6	31,8
Brussel	31,9	32,1	32,9	33,8	34,0	35,1	37,2
Vlaanderen	26,8	27,5	27,9	29,0	29,6	30,7	31,8
Wallonië	24,6	25,3	26,2	27,0	27,7	28,4	29,3
Multiregionale ondernemingen	33,3	33,9	35,4	36,7	37,8	38,5	39,9
Totaal	28,7	29,3	29,9	31,0	31,7	32,6	33,9

Bijlage 13

FORMELE OPLEIDING IN DE BEDRIJVEN NAAR GEWEST⁽¹⁾

(totale populatie)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Deelnemers aan een opleidingsactiviteit (in procenten van de gemiddelde werkgelegenheid)							
Uniregionale ondernemingen	27,0	26,5	27,1	27,4	27,1	27,2	26,0
Brussel	29,4	27,2	28,3	27,0	26,7	27,0	26,0
Vlaanderen	29,1	29,0	29,2	29,5	28,8	29,4	27,2
Wallonië	19,8	19,7	21,0	22,1	22,8	22,1	23,1
Multiregionale ondernemingen	55,6	56,8	61,7	61,0	61,8	61,9	52,5
Totaal	34,9	35,0	35,9	36,2	36,2	36,1	32,9
Aan opleidingsactiviteiten bestede uren (in procenten van de gewerkte uren)							
Uniregionale ondernemingen	0,53	0,56	0,53	0,54	0,54	0,54	0,50
Brussel	0,59	0,59	0,49	0,54	0,56	0,51	0,54
Vlaanderen	0,57	0,62	0,59	0,58	0,58	0,58	0,53
Wallonië	0,38	0,38	0,39	0,45	0,44	0,42	0,43
Multiregionale ondernemingen	1,46	1,31	1,32	1,30	1,43	1,60	1,36
Totaal	0,78	0,77	0,73	0,74	0,77	0,80	0,72
Aan opleidingsactiviteiten verbonden nettokosten⁽²⁾ (in procenten van de personeelskosten)							
Uniregionale ondernemingen	0,76	0,76	0,73	0,73	0,71	0,70	0,71
Brussel	0,83	0,72	0,63	0,70	0,69	0,68	0,70
Vlaanderen	0,82	0,85	0,82	0,77	0,75	0,75	0,73
Wallonië	0,52	0,48	0,56	0,61	0,62	0,60	0,66
Multiregionale ondernemingen	2,31	2,09	2,07	2,07	2,28	2,42	2,15
Totaal	1,26	1,19	1,13	1,13	1,19	1,21	1,14
Ondernemingen met opleidingsactiviteiten (in procenten van het totale aantal ondernemingen)							
Uniregionale ondernemingen	6,6	6,5	6,4	6,2	6,4	6,5	13,1
Brussel	7,1	6,7	6,9	6,8	7,1	7,1	13,0
Vlaanderen	7,3	7,2	7,1	6,9	7,0	7,1	13,0
Wallonië	4,7	4,5	4,5	4,4	4,7	4,9	13,6
Multiregionale ondernemingen	47,6	43,4	44,1	45,1	43,7	41,9	51,3
Totaal	7,2	7,1	6,9	6,8	7,0	7,0	13,7

Bron: NBB (sociale balansen).

(1) De invoering van een nieuw formulier voor de sociale balans, dat van toepassing is op de vanaf 1 december 2008 afgesloten boekjaren, veroorzaakt een breuk in de reeksen tussen de gegevens voor het jaar 2008 en die betreffende de voorgaande jaren.

(2) De netto-opleidingskosten worden berekend door de ontvangen subsidies en andere financiële tegemoetkomingen van de brutokosten af te trekken. De nettokosten voor formele opleiding omvatten daarenboven de betaalde bijdragen en stortingen aan collectieve fondsen.

Summaries of articles

Economic projections for Belgium – Autumn 2010

The global economic recovery which had begun in mid 2009 has continued, though its strength has varied from one region to another. The emerging economies have been the driving force, propelling the revival of international trade. The upturn is more gradual in the advanced economies, as is generally the case after an economic recession accompanied by a financial crisis. Moreover, there has been some loss of momentum in the past few months owing to the difficult transition to a self-sustaining recovery, as the fiscal stimuli initially introduced in the midst of the crisis are giving way to a general move towards the consolidation of public finances. In the euro area, significant divergences have become apparent between the performance of the economies which have been able to take advantage of the strengthening foreign demand and that of countries facing major structural adjustments. In that context, the projections indicate that the recovery will be maintained, but will be weaker for a time than at the beginning of 2010.

In Belgium, too, the hesitant revival in activity which had begun in the second half of 2009 was consolidated and has since been maintained. So far it has been slightly stronger than previously expected. Overall, following a contraction of 2.7 p.c. in 2009, growth is forecast at 2.1 p.c. in 2010 and 1.8 p.c. in 2011, slightly outpacing growth in the euro area.

In view of the slump in GDP during the recession, the resilience of the labour market was a welcome surprise. The decline in employment was both limited and short-lived: altogether, job losses totalled 38,400 units between the end of 2008 and the end of 2009. These losses were already more or less offset by jobs created during the first two quarters of 2010. According to the projections, job creations are likely to exceed 56,000 units during 2010, with a further 15,000 units in 2011. The resilience of employment is due to the use of flexible arrangements during the period of the economic slowdown and to a decline in the hourly productivity. In that context, the unemployment rate increased from 7 p.c. in 2008 to 7.9 p.c. in 2009 and 8.5 p.c. in 2010. It is projected at 8.6 p.c. in 2011.

The recovery was initiated in 2009 by the end of the movement towards stock reduction and by the export revival triggered by the marked strengthening of international trade. Domestic demand excluding the change in stocks is also likely to gain momentum, boosted initially by private consumption. Households are in fact expected to reduce their savings ratio to its pre-crisis level, as uncertainties regarding the labour market prospects and the value of financial assets have receded. In 2011, housing and business investments will also start contributing to the growth of domestic demand.

Inflation measured by the HICP is forecast to dip slightly during the coming year, so that – as an annual average – it will increase from the rate of 0 p.c. recorded in 2009 to 2.3 p.c. this year before subsiding to 2.1 p.c. in 2011.

According to the latest data, Belgium's public finances will end the year 2010 with a deficit of 4.8 p.c. of GDP, which is a 1.2 percentage point improvement on 2009. In the absence of a budget for the federal government and social security for 2011, assuming no policy change, and given the continuing consolidation of economic conditions, the deficit is forecast at 4.7 p.c. The government debt ratio is projected to continue rising in 2010 and 2011, but at a much more modest pace than in the two previous years. In 2010, the debt ratio is estimated at 97.6 p.c. of GDP. In 2011 it will rise further, to 99.8 p.c. of GDP.

JEL Codes: E17, E25, E37, E66

Key words: Belgium, macroeconomic projection, Eurosystem

[The inflation gap between Belgium and the three main neighbouring countries and likely repercussions on competitiveness](#)

In a monetary union, divergences of inflation rates between the participating countries have direct repercussions on their price and cost competitiveness. Bearing this in mind, the article examines the implications of inflation differentials within the euro area and shows that participation in the monetary union can only succeed if the Member States pay sufficient attention to changes in their competitive position. The article then goes on to discuss the institutional framework for monitoring competitiveness in Belgium and raises the question of whether it is still advisable, as is currently the case, to focus primarily on the three main neighbouring countries rather than on the euro area as a whole. Since the answer to this question is in the affirmative, the last part analyses the inflation gap with these same countries.

Although broadly in line with the inflation rate in the euro area, inflation in Belgium has recorded a cumulative positive differential vis-à-vis the three main neighbouring countries of around 5 percentage points since 1996. It is largely attributable to faster growth of unit labour costs, while the contribution of energy price developments has on the whole been neutral over this period. However, in 2008 and again in 2010, energy products evidently contributed positively to the inflation differential, as did foodstuffs.

In this context, particular vigilance is called for on two fronts. On the one hand, attention needs to be paid to the extent of the first-round effects that commodity price changes can have on inflation (especially food products, natural gas and electricity). The Price Observatory, the Commission for Electricity and Gas Regulation (CREG) and the Competition Council have an important role to play here. On the other hand, it is important for the social partners to internalise all possible effects of wage indexation and strive to reach agreement on nominal pay rises that will preserve Belgium's competitive position in accordance with the 1996 Law on the promotion of employment and the preventive safeguarding of competitiveness. In the longer term, a reduction in the energy intensity of Belgium's consumption profile would also help to keep price and cost developments under control.

JEL Codes: E24, E31, E64

Key words: inflation, indexation, second-round effects, competitiveness

[Implications of liberalisation for methods of setting retail gas prices in Belgium](#)

The liberalisation of the gas and electricity markets entailed the establishment of new pricing mechanisms, including those concerning consumers in the residential sector. The purpose of the article is to analyse how Belgian gas suppliers have adopted those mechanisms. After a brief description of the wholesale and retail gas markets in Belgium, the second section focuses on

examining retail prices for residential consumers. The analysis is based on the tariff data of the five main suppliers active in that segment. It shows that the method of setting the retail gas prices used in variable price contracts is based on very similar principles, using specific indexation formulas freely determined by each operator. The formulas generate selling price indexation based on parameters which pass on changes in purchase costs to the final consumer according to a price risk transfer principle. That indexation is convenient for all operators and does not entail any additional consumer information costs. The disclosure of the automatic indexation mechanisms has the advantage of being relatively simple and transparent in regard to fundamental movements in parameters and their influence on prices. However, for the average consumer, the calculation of indexed prices appears complex and the information supplied seems incomplete. Discretionary adjustments to the said indexations are not very clear even though they are reflected in an increase in the portion of the price which is not linked to changes in the energy parameters.

The situation of gas suppliers active on the retail market in Belgium is then assessed in comparison with that in neighbouring European countries, which apply officially regulated prices, price approval procedures, price caps and prices free of any regulation. However, those prices are still at least subject to “close” supervision owing to the authorities’ concern that the retail prices charged should reflect the true cost of a product which is subject to a public service obligation, which is an item of essential household expenditure, and for which the price must be determined by the market.

Since consumer prices of gas are more volatile in Belgium than in other countries, with the ensuing second-round effects on inflation, measures capable of reducing that volatility could be attractive. However, the effects of any such measures require careful appraisal. Two measures might be envisaged, in line with developments seen in other countries: the introduction of “supervised” freedom to set tariffs, with effective checks on the justification for tariff adjustments, and information on tariff formulas which is easier for consumers to understand.

JEL Codes: E31, E64, L95.

Key words: consumer price index, Belgium, gas price, retail gas market

The Belgian deposit guarantee scheme in a European perspective

During the recent financial crisis, the deposit guarantee scheme in Belgium – as in other European countries – played a role in preventing bank runs and restoring confidence: to that end, the intervention ceilings were raised substantially and the scope of the scheme was extended to include certain life insurance policies. Finally, the expansion of the system’s coverage had to be financed by a sharp increase in the contributions from financial institutions. First of all, that measure had a positive impact on the budget; secondly, increased contributions may also boost the credibility of the deposit guarantee system.

A recent European initiative proposes further ambitious reforms. Besides a better consumer protection, the European deposit guarantee schemes would be largely harmonised, thus also promoting European financial integration. Risk-weighted financing of the schemes should counteract moral hazard, benefiting financial stability. However, this proposal has yet to be approved by the European Parliament and the Council. Its impact ought to be assessed in the light of the broader package of measures aimed at making the financial system more resilient, such as the new prudential supervision structure, the Basel III proposal for stricter capital and liquidity requirements, and the possible new levies on the financial sector.

JEL codes: G01, G21, G28

Key words: deposit assurance, financial institutions, financial crisis, moral hazard

Financial structure and results of firms in 2009

The article looks at the financial situation of non-financial corporations in Belgium over the period from 1 January to 31 December 2009. After briefly describing the methodology and the population studied, it presents an extrapolation of the main operating result items for 2009. It assesses then the financial situation of companies as regards profitability and solvency. Since last year, the scope of this assessment has been widened to cover the entire population: apart from the medians, the first and third quartiles, as well as the tenth and ninetieth percentiles, have been studied too. Finally, the article gives some insight into the relation between financial ratios' distribution and bankruptcy risk. This insight shows for instance that the relation between solvency and bankruptcy risk is markedly negative: the higher the solvency, the lower the bankruptcy risk, and vice versa. The same kind of relation can be derived for other variables, such as profitability or debt ratios.

JEL Codes: D39, G30, G33, L60, L80

Key words: firms' results, financial structure, bankruptcy risk, sectoral analysis, distribution analysis

The 2009 social balance sheet

The impact of the economic recession on employment is reflected in the information gleaned from social balance sheets filed for the year 2009. Staff numbers were down by 1.2 p.c. compared with 31 December 2008, which is more than double the average annual decline. As evidence of the use that firms have made of the various flexibility instruments available to help reduce the volume of labour, part-time employment increased in 2009, at the expense of full-time jobs, mainly because of the shift from full-time work schedules towards shorter working hours. Job losses took a proportionally higher toll on men than on women, and manual workers have been affected more than employees or management staff. Large enterprises had to face more staff cuts than SMEs. Among the different branches of activity, job losses were the heaviest in industry, followed by the financial services and insurance sector. Some job creation was still observed in certain branches, including health and social work.

Workers affected by temporary lay-offs for economic reasons and by the crisis measures remain on their employer's staff register, which has tended to limit the drop in the number of workers in employment, while the volume of hours worked, which is directly influenced by these measures, felt considerably in 2009. Combined with this decline, the increase with 3.8 p.c. of the average hourly labour costs led to an increase in staff costs of barely half a percentage point.

Despite a rise in the number of training firms, budgets for both formal and informal training were revised downwards in 2009. In all, firms devoted 1.63 p.c. of staff costs to training their workers, compared with 1.72 p.c. a year earlier, a contraction that reflects the pro-cyclical nature of this expenditure. By contrast, participation rates among workers were higher, except where informal training was concerned.

JEL Codes: J20, J24, J30, M51, M53

Key words: employment, staff costs, training, working hours, employment contract, full-time, part-time, skills, temporary worker

Abstracts of the working papers series

194. Trade with China and skill upgrading: Evidence from Belgian firm level data,
by G. Mion, H. Vandenbussche, L. Zhu, September 2010

The authors use Belgian firm-level data over the period 1996-2007 to analyze the impact of imports from China and other low-wage countries on firm growth, exit, and skill upgrading in manufacturing. For this purpose they use both industry-level and firm-level imports by country of origin and distinguish between firm-level outsourcing of final versus intermediate goods. Results indicate that, both industry-level import competition and firm-level outsourcing to China reduce firm employment growth and induce skill upgrading. In contrast, industry-level imports have no effect on Belgian firm survival, while firm-level outsourcing of finished goods to China even increased firm's probability of survival. In terms of skill upgrading, the effect of Chinese imports is large. Industry import competition from China accounts for 42 p.c. (20 p.c.) of the within firm increase in the share of skilled workers (non-production workers) in Belgian manufacturing over the period of the analysis, but these effects, as well as the employment reducing effect, remain mainly in low-tech industries. Firm-level outsourcing to China further accounts for a small but significant increase in the share of non-production workers. This change in employment structure is in line with predictions of offshoring models and Schott's (2008) "moving up the quality ladder" story. All these results are robust to instrumental variables estimation.

195. Trade crisis? What trade crisis?, by K. Behrens, G. Corcos, G. Mion,
September 2010

The authors provide an analysis of the 2008-2009 trade collapse using microdata from a small open economy, Belgium. First, they find that changes in firm-country-product exports and imports occurred mostly at the intensive margin: the number of firms, the average number of destination and origin markets per firm, and the average number of products per market changed only very little. Second, econometric analysis reveals some composition effects in the fall of the intensive margin along firm, product and country characteristics. The most important factor explaining changes in exports is the destination country's growth rate of GDP. Had growth rates in 2008-2009 been the same as in 2007-2008, Belgian exports would have fallen by about 57 p.c. less than what is observed. Trade in consumer durables and capital goods fell more severely than trade in other product categories, which explains another 22 p.c. of the observed fall. Financial variables and involvement in global value chains have some explanatory power on the exports and imports fall respectively, but appear to have affected domestic operations in equal proportion. More generally, exports-to-turnover and imports-to-intermediates ratios at the firm level did neither systematically decrease nor reveal strong firm- or sector-specific patterns. Overall, the results point

to a demand-side explanation: the fall in trade was mostly driven by the fall in economic activity. It is not a trade crisis – just a trade collapse.

196. [Trade and the global recession](#), by J. Eaton, S. Kortum, B. Neiman, J. Romalis, October 2010

The ratio of global trade to GDP declined by nearly 30 p.c. during the global recession of 2008-2009. This large drop in international trade has generated significant attention and concern. Did the decline simply reflect the severity of the recession for traded goods industries? Or alternatively, did international trade shrink due to factors unique to cross border transactions? The paper merges an input-output framework with a gravity trade model and solves numerically several general equilibrium counterfactual scenarios which quantify the relative importance for the decline in trade of the changing composition of global GDP and changes in trade frictions. The results suggest that the relative decline in demand for manufactures was the most important driver of the decline in manufacturing trade. Changes in demand for durable manufactures alone accounted for 65 p.c. of the cross-country variation in changes in manufacturing trade/GDP. The decline in total manufacturing demand (durables and non-durables) accounted for more than 80 p.c. of the global decline in trade/GDP. Trade frictions increased and played an important role in reducing trade in some countries, notably China and Japan, but decreased or remained relatively flat in others. Globally, the impacts of these changes in trade frictions largely cancel each other out.

197. [Internationalization strategy and performance of small and medium sized enterprises](#), by J. Onkelinx, L. Sleuwaegen, October 2010

Focusing on the timing and geographical scope of import and export activities of Belgian small and medium sized enterprises (SMEs), the paper analyzes the importance, structural features and performance implications of firms that recently started to export following the geographical configuration of their international trade operations and their year of establishment. The analysis allows the authors to separate firms that started to export in the period 1998-2005 into four distinct groups: born international, i.e. firms which were established less than five years before their first year of exporting and exporting to less than five countries in the same region (regional focus); born global, i.e. young firms but with a more internationally diversified export portfolio; born again global, i.e. firms similar to born globals but established longer than five years before their first exports, and traditional internationalizers, i.e. firms established more than five years before their first export operations and characterized by a narrow geographical scope of their exports.

The authors find SME export growth to be driven by a small group of born global firms, accounting for 60 p.c. of the total increase in SME exports between 1998 and 2005. Analyzing the structural feature of the different types of firms, they find born globals to be more productive and characterized by a higher R&D spending and intangible asset intensity compared to other types of traders.

The authors next test if the typology matters for the observed export performance differences across firms over time. They find that born globals grow faster in terms of export sales, have a stronger commitment to export markets and are more likely to continue exporting. Born globals also have the highest failure rate, traditional internationalizers the lowest. These findings suggest strong risk/return trade-offs among the strategies chosen by the different types of firms.

Performing a dynamic analysis of changes in trade configurations of firms over the observation period, the paper investigates how these changes have an impact on performance. Specific attention is paid to firms that stop importing/exporting. Especially firms that move from being exporters to become two-way traders, i.e. also starting to import goods from other countries, show the most marked increases in turnover and productivity.

The final part of the study analyzes the relationship between export and import activities to particular countries following the sequence in which they occur. The authors find that the probability to start importing from a country is 4 times higher for firms already exporting to that country than for trading SMEs without prior export experience in that country.

198. [The internationalization process of firms: From exports to FDI?](#), by P. Conconi, A. Sapir, M. Zanardi, October 2010

The authors describe a simple model in which domestic firms decide whether to serve a foreign market through exports or horizontal foreign direct investment (FDI). This choice involves a trade-off between the higher variable trade costs associated with exports and the higher fixed set-up costs associated with establishing foreign subsidiaries. Crucially, firms are uncertain about their profitability in foreign markets and can only learn it by operating there. To obtain market-specific knowledge, firms may follow an "internationalization process", serving the foreign market via exports first and eventually, in some cases, switching to local subsidiary sales. To assess the validity of the predictions of the model, the authors use firm-level data on export and FDI decisions in individual destination markets for all companies registered in Belgium over the period 1997-2008. They show that firms' strategies to serve foreign markets depend not only on the variable and fixed costs associated with exports and FDI, but also on the export experience they have acquired in that market.

199. [Intermediaries in international trade: Direct versus indirect modes of export](#), by A. B. Bernard, M. Grazzi, C. Tomasi, October 2010

The paper contributes to the relatively new literature on the role of intermediaries in international trade. Using Italian firm-level data, the authors document significant differences between exporters of different types and highlight the role of country-specific fixed cost in the choice of direct versus indirect modes of export. Recent theoretical work suggests that intermediaries are typically providing solutions to country-specific fixed costs. The empirical results largely confirm this relationship. Measures of country fixed costs are positively associated with intermediary exports both in the aggregate and within firms. In contrast, proxies for variable trade costs are largely not correlated with differences between direct and indirect exports.

200. [Trade in services: IT and task content](#), by A. Ariu, G. Mion, October 2010

The paper investigates the determinants of the dramatic increase in services tradability focusing on the extensive margin of the phenomenon. The authors use balance sheet and firm-level service trade information over the period 1995-2005 provided by the National Bank of Belgium and they merge it with information on the evolution of information technology use and tasks performed by workers from the qualification and career survey provided by the BIBB-IAB. They show that technological change, measured either by the more intensive use of information technologies or by changes in the task content of jobs, has substantially contributed to the increase in the number of service-trading firms. Interestingly, they find evidence of a churning effect. While technological change has induced net entry into service trading, it has also increased the likelihood of both gross entry and exit of firms. Furthermore, the evidence suggests that due to the peculiar nature of services provision, the change in the tasks content of jobs is a better measure of technological change than the use of information technologies. The results are robust to controlling for service trade liberalization and offshoring.

201. [The productivity and export spillovers of the internationalisation behaviour of Belgian firms](#), by M. Dumont, B. Merlevede, C. Piette, G. Rayp, October 2010

The paper analyses to what extent the decision to start exporting may be subject to spillovers of the internationalisation behaviour of other (foreign and domestic) firms. The authors distinguish between two possible channels: effects on productivity and effects on the perceived level of sunk costs of exporting. For both channels, they consider geographical and activity or industry-based linkages between firms. For a sample Belgian firms they find evidence of significant spillovers on productivity as well as productivity-independent spillovers on the decision to start exporting. Spillovers seem more substantial in the geographical dimension than in terms of competitor, client or supplier links, except for the impact of multinationals on the productivity of domestic firms.

202. [Market size, competition, and the product mix of exporters](#), by T. Mayer, M. J. Melitz, G. I. P. Ottaviano, October 2010

Recent empirical evidence has highlighted how the export patterns of multi-product firms dominate world trade flows, and how these multi-product firms respond to different economic conditions across export markets by varying the number of products they export. The authors further analyze the effects of those export market conditions on the relative export sales of those goods: they refer to this as the firm's product mix choice. They build a theoretical model of multi-product firms that highlights how market size and geography (the market sizes of trading partners and the bilateral economic distances between them) affect both a firm's exported product range and its exported product mix across market destinations. They show how tougher competition in an export market – associated with a downward shift in the distribution of markups across all products sold in the market – induces a firm to skew its export sales towards its best performing products. They find very strong confirmation of this competitive effect for French exporters across export market destinations. The theoretical model shows how this effect of export market competition on a firm's product mix then translates into differences in measured firm productivity. Thus, a firm operating a given technology will produce relatively more output per worker when it exports to markets with tougher competition. This productivity gain is further compounded by the effect of competition on the mix of exported products.

203. [Multi-product exporters, carry-along trade and the margins of trade](#), by A. B. Bernard, I. Van Beveren, H. Vandenbussche, October 2010

New empirical and theoretical work has highlighted the importance of multi-product firms in international trade flows. The paper examines multi-product exporters in the small open economy of Belgium, considering their importance and the relationship between the margins of trade and firm productivity, both across firms and within firms over time. In addition, the authors employ proxies for trade costs to quantify the extensive and intensive margin adjustments of trade. Linking production and export data at the firm-product level, they discover new and, heretofore, unknown facts about multi-product manufacturing exporters. The large majority of Belgian manufacturing firms export products that they do not produce. More than three quarters of the exported products and more than one quarter of export value from Belgian manufacturers are in goods that are not produced by the firm, so-called Carry-Along Trade (CAT). CAT exports are concentrated in the largest and most productive firms and the value of CAT exports responds differently to variation in firm productivity and trade costs than does the export value of goods that the firm produces.

204. [Can Belgian firms cope with the Chinese dragon and the Asian tigers? The export performance of multi-product firms on foreign markets](#), by F. Abraham, J. Van Hove, October 2010

Exporting firms are affected in many ways by competition on foreign markets. The paper focuses on the impact of Asian competition on the bilateral export performance of Belgian firms, controlling for firm level as well as destination-market characteristics. Export performance is measured in several ways, including the export intensity, the variety and quality of trade as well as the export intensity growth. Export performance appears to differ substantially across firms, across sectors and across destination markets. The overall results indicate that both the export intensity and variety of Belgian firms' exports are reduced by Asian competition. Especially the competitive pressure caused by mainland China and Hong Kong is strong. The competitive pressure is intense in labour-intensive sectors but also felt in a wide range of activities with a higher value added. Belgian exporters cope with foreign competition by following a variety-expansion or a quality-upgrading strategy.

205. [Immigration, offshoring and American jobs](#), by G. I. P. Ottaviano, G. Peri, G. C. Wright, October 2010

How many "American jobs" have US-born workers lost due to immigration and offshoring? Or, alternatively, is it possible that immigration and offshoring, by promoting cost-savings and enhanced efficiency in firms, have spurred the creation of jobs for US natives? The authors consider a multi-sector version of the Grossman and Rossi-Hansberg (2008) model with a continuum of tasks in each sector and they augment it to include immigrants with heterogeneous productivity in tasks. They use this model to jointly analyze the impact of a reduction in the costs of offshoring and of the costs of immigrating to the US. The model predicts that while cheaper offshoring reduces the share of natives among less skilled workers, cheaper immigration does not, but rather reduces the share of offshored jobs instead. Moreover, since both phenomena have a positive "cost-savings" effect they may leave unaffected, or even increase, total native employment of less skilled workers. The model also predicts that offshoring will push natives toward jobs that are more intensive in communication-interactive skills and away from those that are manual and routine intensive. The authors test the predictions of the model on data for 58 US manufacturing industries over the period 2000-2007 and find evidence in favor of a positive productivity effect such that immigration has a positive net effect on native employment while offshoring has no effect on it. They also find some evidence that offshoring has pushed natives toward more communication-intensive tasks while it has pushed immigrants away from them.

206. [The effects of internationalisation on domestic labour demand by skills: Firm-level evidence for Belgium](#), by L. Cuyvers, E. Dhyne, R. Soeng, October 2010

The authors empirically investigate the effects of the internationalisation of Belgian firms on domestic demand for production and non-production workers, which are used as proxies for unskilled and skilled labour. Distinction is made between home-employment effects of firms' internationalisation, through either international trade or outward foreign direct investment, in high-income countries and in low-income economies. The results of the econometric analysis, using data over 1997-2007, suggest that increasing import shares from low-income countries or investing in those countries significantly reduces demand for low-skilled labour, while it increases demand for skilled labour. An increase in exports generally raises the demand for production workers, while it reduces the demand for non-production workers. However, these effects are reversed in the case of exports to low-income countries. Considering the impact of foreign direct investment, the results tentatively suggest that the setting up of a new international investment project has a positive impact on demand for non-production workers one period before it is made. This positive effect is offset in the long run, particularly in the case of investment in low-income countries.

207. Labour demand adjustment: Does foreign ownership matter?, by E. Dhyne, C. Fuss, C. Mathieu, October 2010

The paper examines whether multinational companies differ in their employment adjustment from domestic firms, on the basis of a panel of Belgian firms for the period 1997-2007. The authors focus on incumbent firms as, in general, they account for the largest fraction of net employment creation, especially among multinational firms (MNFs). They obtain structural estimates of adjustment cost parameters for blue-collar workers and white-collar workers, domestic firms, and MNFs. They find evidence of convex, asymmetric (in the sense that it is more expensive to downsize than to upsize) and cross adjustment costs (indicating costly substitution between workers). To adjust white-collar employment seems to be around half as costly for MNFs as for domestic firms. There is no difference between Belgian MNFs and foreign MNFs. A small fraction of the gap between the adjustment costs of MNFs and domestic firms may be explained by the use of fixed-term contracts and early retirement. Controlling for firm size does not yield robust conclusions; the cost advantage of MNFs may diminish, vanish or turn into a disadvantage.

208. The Taylor principle and (in-)determinacy in a New Keynesian model with hiring frictions and skill loss, by A. Rannenberg, November 2010

The author introduces skill decay during unemployment into Blanchard and Gali's (2008) New-Keynesian model with hiring frictions and real-wage rigidity. Plausible values of quarterly skill decay and real-wage rigidity turn the long-run marginal cost-unemployment relationship positive in a "European" labour market with little hiring but not in a fluid "American" one. If the marginal cost-unemployment relationship is positive, determinacy requires a passive response to inflation in the central bank's interest feedback rule if the rule features only inflation. Targeting steady state output or unemployment helps to restore determinacy. Under indeterminacy, an adverse sunspot shock increases unemployment extremely persistently.

Conventionele tekens

–	het gegeven bestaat niet of heeft geen zin
bv.	bijvoorbeeld
ca.	circa
n.	niet beschikbaar
pct.	procent
p.m.	pro memorie
ppt.	procentpunt
r	raming van de Bank

Lijst van afkortingen

Landen of gewesten

BE	België
DE	Duitsland
IE	Ierland
EL	Griekenland
ES	Spanje
FR	Frankrijk
IT	Italië
CY	Cyprus
LU	Luxemburg
MT	Malta
NL	Nederland
AT	Oostenrijk
PT	Portugal
SI	Slovenië
SK	Slowakije
FI	Finland
BG	Bulgarije
CZ	Tsjechië
DK	Denemarken
EE	Estland
LV	Letland
LT	Litouwen
HU	Hongarije
PL	Polen
RO	Roemenië
SE	Zweden
UK	Verenigd Koninkrijk
EU-15	Europese Unie, ongerekend de landen die na 2003 zijn toegetreden
VS	Verenigde Staten
BR	Brussels Hoofdstedelijk Gewest
VL	Vlaams Gewest
WL	Waals Gewest

Andere

ABEX	Associatie van de Belgische Experten
ADSEI	Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie (Federale Overheidsdienst Economie, KMO, Middenstand en Energie)
Bbp	Bruto binnenlands product
Bevak	Beleggingsvennootschap met vast kapitaal
Bevek	Beleggingsvennootschap met veranderlijk kapitaal
BIB	Bank voor Internationale Betalingen
BIS	Bank for International Settlements
BRUGEL	Brusselse regulator voor energie
BTW	Belasting over de toegevoegde waarde
BVBA	Besloten vennootschap met beperkte aansprakelijkheid
BWB	Bundeswettbewerbshörde (Oostenrijk's regulator)
CBFA	Commissie voor het bank-, financie- en assurantiewezen
CBN	Commissie voor boekhoudkundige normen
CCEG	Comité de Contrôle de l'Électricité et du Gaz
CPB	Centraal Planbureau (Nederland)
CPI	Consumptieprijsindex
CRE	Commission de régulation de l'énergie (de energieregulator voor Frankrijk)
CREG	Commissie voor de Regulering van de Elektriciteit en het Gas
CWaPE	Commission wallonne pour l'énergie (de energieregulator voor het Waalse Gewest)
DERA	Danish Energy Regulatory Authority (de energieregulator voor Denemarken)
DNB	Distributienetbeheerder
EBA	European Banking Authority
EC	Europese Commissie
ECB	Europese Centrale Bank
ECS	Electrabel Customer Solutions
EDP	Excessive Deficit Procedure
EER	Europese Economische Ruimte
EG	Europese Gemeenschappen
EIA/DOE	Energy Information Administration/Department of Energy (VS)
EIOPA	European Insurance and Occupational Pensions Authority
ELD	Lokale distributieondernemingen
ERGEG	European Regulator' Group for Electricity and Gas
ESAs	European Supervisory Authorities
ESMA	European Securities Markets Authority
ESRB	European Systemic Risk Board
EMU	Economische en Monetaire Unie
EU	Europese Unie
Febelfin	Belgische Federatie van het Financiewezen
Federgon	Federatie van partners voor werk
FOD	Federale overheidsdienst
FSF	Financial Stability Forum
G7	Groep van zeven
G20	Groep van twintig
GDF	Gaz de France

GJ	Gigajoule
Gm ³	Miljard kubieke meter
GWh	Gigawattuur
HICP	Geharmoniseerde consumptieprijsindex
Horeca	Hotels, restaurants, cafés
HRF	Hoge Raad van Financiën
HWWI	Hamburgisches Welt-Wirtschafts-Institut
IADI	International Association of Deposit Insurers
ICB	Instelling voor collectieve belegging
ICEDD	Institut de conseil et d'études en développement durable
IEA	International Energy Agency
IGA	Index gas aankoop
IGD	Index gas distributie
IMF	Internationaal Monetair Fonds
INR	Instituut voor de Nationale Rekeningen
ISF	Impôt de solidarité sur la fortune
IZW	Instelling zonder winsttoogmerk
KMO	Kleine of middelgrote onderneming
kWh	Kilowattuur
MoU	Memorandum of Understanding
MSCI	Morgan Stanley Capital International
MWh	Megawattuur
NACE-Bel	Activiteitenomenclatuur in de Europese Gemeenschap, Belgische versie
NBB	Nationale Bank van België
NCB	Nationale Centrale Bank
NMa	Nederlandse Mededingingsautoriteit
OESO	Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling
OFGEM	Office of the Gas and Electricity Markets (de energieregulator in UK)
OLO	Lineaire obligaties
OTC	Over The Counter
ROE	Return on equity
RSZ	Rijksdienst voor Sociale Zekerheid
RVA	Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening
SLP	Synthetic Load Profile
TNB	Transportnetbeheerder
TTF	Title Transfer Facility
TWh	Terawattuur
VREG	Vlaamse Reguleringsinstantie voor de Elektriciteits- en de Gasmarkt
VTE	Voltijdse equivalenten
VZW	Vereniging zonder winsttoogmerk
WEO	World Economic Outlook

Nationale Bank van België
Naamloze vennootschap
RPR Brussel – Ondernemingsnummer: 0203.201.340
Maatschappelijke zetel: de Berlaimontlaan 14 – BE-1000 Brussel
www.nbb.be

Verantwoordelijk uitgever

Jan Smets

Directeur

Nationale Bank van België
de Berlaimontlaan 14 – BE-1000 Brussel

Contactpersoon voor het Tijdschrift

Philippe Quintin

Chef van het departement Communicatie en secretariaat

Tel. +32 2 221 22 41 – Fax +32 2 221 30 91
philippe.quintin@nbb.be

© Illustraties: Nationale Bank van België

Omslag en opmaak: NBB TS – Prepress & Image

Gepubliceerd in december 2010

